

॥अर्हं नमः॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

प.पू. युगप्रधानाचार्यसम पं. श्री चंद्रशेखर वि म.सा

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

ભાગ-૧

INDEX ભાગ-૧

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ નં
૧	પ્રસ્તાવના	5
૨	ગાથા -૧	6
૩	ગાથા -૨	11
૪	ગાથા -૩	17
૫	ગાથા -૪	23
૬	ગાથા -૫	28
૭	ગાથા -૬	35
૮	ગાથા -૭	39
૯	ગાથા -૮	47
૧૦	ગાથા -૯	54
૧૧	ગાથા -૧૦	65
૧૨	ગાથા -૧૧	74
૧૩	ગાથા -૧૨	82
૧૪	ગાથા -૧૩	90

૧૫	ગાથા -૧૪	95
૧૬	ગાથા -૧૫	102
૧૭	ગાથા -૧૬	106
૧૮	ગાથા -૧૭	110
૧૯	ગાથા -૧૮	116
૨૦	ગાથા -૧૯	122
૨૧	ગાથા -૨૦	125
૨૨	ગાથા -૨૧	126
૨૩	ગાથા -૨૨	129
૨૪	ગાથા -૨૩	154
૨૫	ગાથા -૨૪	158
૨૬	પરિશિષ્ટ-૧	177
૨૭	પરિશિષ્ટ-૨	182
૨૮	પરિશિષ્ટ-૩	187 To 190

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક ભાગ-૧

પ્રસ્તાવના

ત્રણ પ્રકારના રાગ છે (૧) કામગાર (૨) સ્નેહરાગ (૩) દૃષ્ટિરાગ.

સંબોધસિત્તરિ પ્રકરણ ગ્રન્થ મુખ્યત્વે દૃષ્ટિરાગને તોડવા માટે છે.

વૈરાગ્યશતક ગ્રન્થ મુખ્યત્વે સ્નેહરાગને તોડવા માટે છે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક ગ્રન્થ મુખ્યત્વે કામરાગને તોડવા માટે છે.

દીક્ષા માટેની પાત્રતામાં સૌથી મુખ્ય ગુણ છે વૈરાગ્ય !

એ માટે મુમુક્ષુમાંથી ત્રણેય પ્રકારના રાગનો નિકાલ કરવો જરૂરી છે. ત્રણ રાગ જાય, તો જ વૈરાગ્ય આવે ને !

માટે જ પ્રાયઃ દરેક ગચ્છમાં મુમુક્ષુઓને આ ત્રણ ગ્રન્થનો અભ્યાસ અવશ્ય કરાવવામાં આવે છે.

ચેન્નઈના પાંચ મુમુક્ષુ બહેનોની દીક્ષા થઈ રહી છે.

(૧) મુમુક્ષુ દિવ્યાજી (૨) મુમુક્ષુ કરીનાજી (૩) મુમુક્ષુ ઈશિકાજી (૪) મુમુક્ષુ રિદ્ધિજી (૫) મુમુક્ષુ દિવ્યાજી... (નાના)

પાંચેયમાં ત્રણેય પ્રકારના રાગની હાનિ થયેલી જણાય છે, માટે જ એમના ગુરુણીઓએ એમને દીક્ષા માટે સંમતિ આપી છે.

મુમુક્ષુ લક્ષિતાબહેનની દીક્ષા વખતે છપાયેલ વૈરાગ્યશતક (સંસારમ્મિ અસારે) અને આ ઈન્દ્રિયપરાજયશતક સૌ મુમુક્ષુઓ વાંચે, સંસારીઓ પણ વાંચે, સંયમીઓ પણ વાંચે અને બધા શ્રેષ્ઠ વૈરાગી બને, એ જ એકમાત્ર ભાવના !

નોંધ : આ ગ્રન્થની ટીકા વિ.સં. 1667માં ખરતરગચ્છના ઉપાધ્યાય પૂજ્ય શ્રીગુણવિનય મ.સાહેબે રચી છે. એટલે કે ચારસો બાર વર્ષ થયા છે. પ્રશસ્તિમાંથી આ વાત જાણવા મળે છે. પ્રસ્તુત વિવેચનમાં એમની ટીકાનો આધાર લેવામાં આવ્યો છે.

ભાગ-૧માં ૧ થી ૪૫ ગાથા છે, એ વર્ષો પૂર્વે લખેલી, અને વિરતિદૂતમાં એ છપાઈ ગયેલી છે. આ ૪૬ થી 100 ગાથા હમણાં લખી છે.

પરમપવિત્ર શ્રી જિનાજ્ઞાથી વિપરીત કંઈપણ લખાયું હોય, તો ક્ષમા માંગુ છું.

પાંચેય મુમુક્ષુ પૂ.આ.દેવ શ્રી રશ્મિરત્નસૂરિજીની નિશ્રામાં સંયમ ગ્રહણ કરવાના છે. અને અમે અત્યારે જ્યાં છીએ, એ વિશાખાપટ્ટનમ્ તેઓશ્રીની જન્મભૂમિ છે. એમનું બાળપણ અને દીક્ષા સુધીનું જીવન અહીં જ વીત્યું છે. દીક્ષા બાદ તેઓશ્રી તો ૪૫ વર્ષથી આ જન્મભૂમિમાં પધાર્યા નથી, પણ એક ઉત્તમ શાસનપ્રભાવક આચાર્યદેવની જન્મભૂમિની સ્પર્શના કરવાનું સૌભાગ્ય અમને તો મળ્યું જ છે. આજે પણ એમના જન્મગૃહે ગૃહમંદીર છે, પાંચ પ્રભુજી-બિરાજમાન છે... તેઓશ્રીનો પૂરો પરિવાર પણ અહીં જ વસે છે.

યુગપ્રધાનાચાર્ય પૂજ્યપાદ ગુરુદેવશ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી મ.સાહેબનો શિષ્ય

મુનિ ગુણહંસવિજય

તા. 23-10-2022.

વિશાખાપટ્ટનમ્.

આસો વદ (મારવાડી કારતક વદ) તેરસ

સવારે ૭.૦૩ કલાકે રજતભવન.

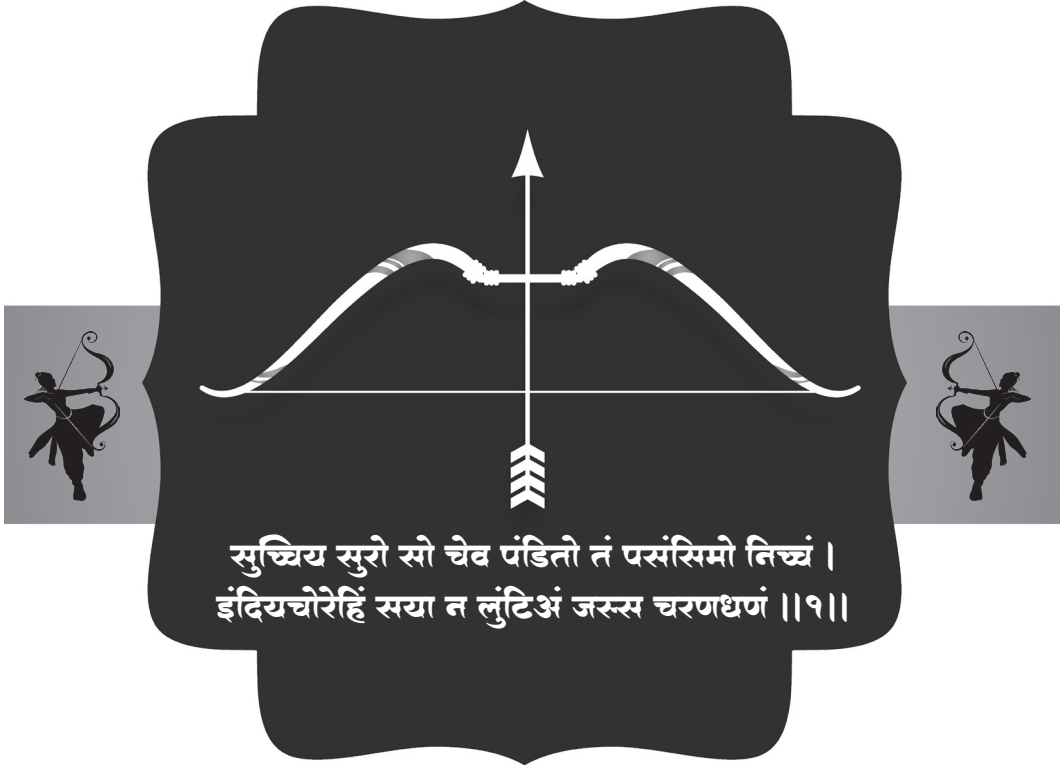
ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

5

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક ભાગ-૧

પૂજ્યપાદ ગુરુમાતાએ પ્રાયશ્ચિત્તમાં ઈન્દ્રિયપરાજયશતકના શ્લોકોનું રોજ અડધો કલાક ચિંતન કરવા આપ્યું છે, વિષયાસક્તિનું પાપ ખતમ કરાવવા માટે. એ ચિંતન એમ ને એમ કરવામાં તો મન બીજે ભાગી જાય. એટલે લખવા દ્વારા એ પ્રાયશ્ચિત્ત પૂર્ણ કરું છું.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

6

ગાથાર્થ : સાચો શૂરવીર તે જ છે, પંડિત પણ તે જ છે, તેની જ હું નિત્ય પ્રશંસા કરું છું, સદા જેનું ચરણધન ઈન્દ્રિયરૂપી ચોરો વડે લુંટાયું નથી.

ભાવાર્થ : ગુરુમાતા આપણા દોષોના નાશ માટે જે ઉપાય બતાવે, એમાં આપણી રૂચિ ન હોય, તે ન ચાલે, એમાં આપણા કુતર્કો દોડાવવા પણ ખોટા છે. પણ, તેઓ જે ઉપાય બતાવે, તેને એકદમ સાચો, આપણો હિતકારી માની એમના કહ્યા પ્રમાણે ભરપૂર શ્રદ્ધા પૂર્વક અપનાવવો જોઈએ. તો એ અવશ્ય હિતકારી બને.

પણ, જે સાધુ આ ગુરુદત્ત-ઉપાયોને અવગણે છે, તેને અસરકારક નથી માનતો, તેમાં રૂચિ પેદા નથી કરતો, તેના દોષો કુદકે ને ભુસકે વધવા માંડે છે. કેમકે, ગુરુતત્ત્વની અવહેલના નામનું ભયાનક પાપ એ કરી રહ્યો છે. એટલે, **“ગુરુએ બતાવેલા ઉપાયોને શ્રમણ પ્રભુ વીરે કહ્યા છે.” એમ માની, ઉલ્લાસપૂર્વક સ્વીકારવા.** એના દ્રષ્ટાન્તો શાસ્ત્રમાં ઠેર-ઠેર છે. પણ, મારા જ જીવનું દ્રષ્ટાન્ત આપું. જે મારી ભુલને કારણે મારો એ દોષ વધી ગયો,

એક સાધુને ખાવાની આસક્તિ ખૂબ હતી, તેમ એ પ્રાયશ્ચિત્તમાં ગુરુદેવને જણાવ્યું. એક વાર ગુરુદેવે તેની આસક્તિ ખતમ કરવા માટે તેને ૧ મહિના બેસણા કરાવ્યા. તેમાં સવાર-સાંજ પાતરા ભરી ભરીને મીઠાઈ ખવડાવવાની શરુ કરી. ગુરુદેવનું માનવું હતું કે, “આ રીતે તે મીઠાઈથી કંટાળી જશે, અને કાયમ માટે આસક્તિ દૂર થશે.”

પેલા સાધુનો ગુરુ પ્રત્યેનો વિશ્વાસ ગજબનો હતો. એટલે, આવી રીતે મીઠાઈઓ ખાવામાં બધા સાધુઓની મશ્કરીનું પાત્ર બનવું પડે, બધા તેની નિંદા કરે, અભિમાન ખતમ થઈ જાય, આવી હાલતમાં, માત્ર ગુરુ પ્રત્યેની શ્રદ્ધાથી ગુરુના કહ્યા પ્રમાણે એ મીઠાઈ વાપરતા જ ગયા. આ વાતની મને ખબર પડી, મને આ ઉપાય ખોટો લાગ્યો. મેં વિચાર્યું કે, શાસ્ત્રોમાં તો ચોકખું લખે છે કે, વિષયોના સેવનથી ક્યારેય વિષયાસક્તિ નાશ પામતી નથી એ તો ઉલ્ટી આગમાં કેરોસીનનું જ કામ કરે છે એટલે, આ ઉપાય ખોટો છે. આમ આસક્તિ નાશ કરવા માટે તો, ત્યાગ-આંખિલ-વૈરાગ્ય ગ્રન્થો વિગેરે ઉપાયો જ અજમાવવા જોઈએ.”

અજ્ઞાનતા-અભિમાનના કારણે આવા વિચાર હું કરી બેઠો. એ ભાન ન રહ્યું કે, ગુરુદેવ તો મારા કરતા સેંકડો શાસ્ત્રો માત્ર વધારે ભણ્યા જ નથી પણ પીને પચાવી ગયા છે. કદાચ મારી વાત સાચી પણ હોય, તોય “ગુરુ ખોટા છે” એ વિચાર જ મને મોટો નુકશાનકારક બને અને, એમ જ થયું. ત્યારબાદ મારો આ ભોજનાસક્તિનો દોષ ઘણો વધી ગયો. વારંવાર પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા છતાં ય તે ન ઘટ્યો. વધતો જ ગયો. હું સમજ્યો કે, “મારા નિકાચિત કર્મો હશે.” પણ એ વાત ખોટી છે. બે વર્ષ બાદ મને ભાન થયું કે, મેં પેલી ગુરુઅવહેલના કરેલી, એનું જ આ ફળ લાગે છે. પછી એનું પ્રાયશ્ચિત પણ કર્યું. પણ તો ય એ દોષ જતો નથી. આજે ફરી એ જ દોષના નાશ માટે ગુરુદેવે મને આ ઉપાય આપ્યો છે. મારું સ્મરણ તાજું થયું. શરૂઆતમાં આ ઉપાય ન ગમ્યો કેમકે, અડધો કલાક ચિંતનમાં જાય, તો બીજો સ્વાધ્યાય ઓછો થાય. પણ, પેલા પ્રસંગો યાદ આવતા ભુલ સુધારી. બસ, ગુરુદેવે અપનાવેલા ઉપાયને બરાબર, કોઈપણ જાતના વિકલ્પો વિના, પૂરી

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

7

શ્રદ્ધા સાથે અજમાવવો છે. એ ગુરુસમર્પણ-ગુરુશ્રદ્ધા જ એ ઉપાયને સફળ બનાવવામાં મહત્વનો ભાગ ભજવશે.

આ વાત એટલા માટે લખું છું કે, **સમગ્ર સંસારનું મૂળ આ વિષયાસક્તિઓ જ છે.** અભવ્યો નવપૂર્વ ભણવા છતાં ય, આ આસક્તિઓના પાપે જ મોક્ષ પામી શકતા નથી. આર્ય સ્થૂલભદ્રને સ્ત્રીમાં આસક્તિ, મંગું આચાર્યને ખાવાની આસક્તિ, સુમંગલાચાર્યને પટ્ટાની આસક્તિ, શ્રમણપ્રભુ વીરના આત્માને શિષ્ય-શરીરની આસક્તિ એવી તો નડી કે, એકવાર તો પતનની ખાઈમાં આ મહાત્માઓ ફેંકાઈ જ ગયા.

સૌથી મહત્વની વાત આ જ છે કે, પાંચ ઈન્દ્રિયોનો કોઈપણ રીતે વિજય કરવો જોઈએ. એમાં મુખ્યત્વે તો ચક્ષુ-શ્રુતિ આ બે ઈન્દ્રિયો વધુ ખતરનાક નીવડે છે. ચક્ષુથી રૂપો જોવાની આસક્તિ અને શ્રુતિથી સારુ ખાવાની આસક્તિ. આ બેમાંથી લગભગ કોઈ સંસારીઓ બાકાત નહી હોય.. અરે, સાધુઓ પણ આ સંક્રાંતિમાંથી છૂટેલા નથી. **ઉપદેશમાલામાં** આથી જ કહ્યું છે કે,

સંસારચારણ ચારણ વ્વ આવીલિયસ્સ બંધેહિં ।

उव्विग्गो जस्स मणो, सो किर आसन्नसिद्धिपहो ॥ (ઉપદેશમાલા ગાથા-૨૮૯)

“જેને આ સંસારિક સુખો ઉપર વૈરાગ્ય પ્રગટ્યો છે, તેનો મોક્ષ નજીક છે, એમ માનવું”

આ એકદમ સાચી વાત છે. આ વૈરાગ્ય તો જ પ્રગટે, જો સાચું જ્ઞાન થયું હોય અને એ જ્ઞાન તો મોક્ષનું કારણ છે જ. એટલે, મોક્ષ મળ્યા વિના ન રહે.

પણ, અનાદિકાળનાં ગાઢ સંસ્કારો આ વિષયસુખોને છોડાવવા દેતા નથી. આપણને એની તરફ ધકેલે છે. પરલોક ભીતિ, નરકના દુઃખોનું વર્ણન આ બધું જ જ્યારે વિષય સુખો સામે આવી પડે છે, ત્યારે દૂર ભાગી જાય છે. પશ્ચાત્તાપ સાવ વામણો પડે છે. કોઈને વિજાતીય તત્ત્વ પ્રત્યે રાગ જાગ્યા બદલ આંખમાં આંસુઓ પડતા દેખાતા નથી અરે, સ્વપત્નીમાં રાગ એ જ જ્યાં મહાભૂંડો છે, તેમાં ય હીબકા ભરીને રડવાનું છે. ત્યાં આ અતિવ્યાપક બનેલા પાપોનો પશ્ચાત્તાપ તો કેટલો વિરાટ હોવો જોઈએ ? પણ, એ થતો જ નથી. આ સુખો ભોગવવાથી નારકોમાં ધગધગતા લોખંડના થાંભલાને ભેટવાનો વારો આવશે. આખું શરીર બળીને ખાખ થશે, છતાંય મોત નહીં થાય તેવી હાલત આવશે. આ ખાવામાં આટલી બધી આસક્તિ છે, તો નરકમાં મારે મારા જ શરીરના કપાયેલા માંસના ટુકડાઓ ખાવા પડશે. તપાવેલ ગરમ-ગરમ ત્રપુ પીવું પડશે. મારા મોઢામાં ભાલાઓ આરપાર વીંધાશે. આ વેદનાઓ અસંખ્ય વર્ષો સુધી ચાલશે. આનો ભય કેમ નથી લાગતો ? મીઠાઈઓ ખાતી વખતે હાથ કેમ ધ્રુજતા નથી ? ગભરામણ કેમ થતી નથી ? ડાયાબિટીસનો રોગી મીઠાઈ ગમે તેવી ભાવતી હોવા છતાં જ્યારે એ જાણે છે કે, આ મીઠાઈઓ ખાઈને મોતને ભેટવું પડશે. તો એ સહજ રીતે જ તેનો ત્યાગ કરી શકે છે. એને સમજાવવું પડતું જ નથી. કેમકે, મોત થવાની વાત પર એને શ્રદ્ધા છે. પણ, “નરકના દુઃખો આ અસક્તિઓથી આવશે.” એવું જાણવા છતાં પણ જો એ સુખો ન છોડીએ, તો શું એમ જ માનવું પડે ને ? કે, આપણને એ નરકાદિની વાતો પર શ્રદ્ધા નથી, પોપટની જેમ ગોખાવેલી વસ્તુઓ જ બોલીએ છીએ. તો આ તો ધોર નાસ્તિકતા જ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

8

આપણને વળગી છે. પહેલા તો, આ નાસ્તિકતાને જ કાઢવી પડશે. મહાપુરુષો માટે જ આ ગ્રન્થ દ્વારા આપણને સાચી હકીકત સમજાવવા માંગે છે. એ વાતો જો ખરેખર મગજમાં ઉતરી જાય, દેહ સંકલ્પનો સહારો લઈએ તો, આ આસક્તિનો દોષ ખતમ થયા વિના ન જ રહે. પણ પૂરી શ્રદ્ધા અને આ શાસ્ત્રકારોની વાતોને જીવનમાં ઉતારવાની મહેચ્છા આપણે રાખીને આ વાતોનું પરિશીલન કરશું, તો જ એ ઉપાય આ રોગને કાઢવામાં સફળ થશે. નહીં તો તો, ઘણા વિષયો ઉપર લાંબુ લખાણ લખીને P.h.D. ઘણા થાય છે. તેમ, માત્ર ઈન્દ્રિયપરાજયશતક ઉપર P.h.D. ની પદવી મળ્યા સિવાય બીજો કોઈ જ ફાયદો નહીં થાય.

યુદ્ધમાં હજારો શત્રુ સૈનિકોના માથાઓ વધેરી નાંખનારો, નિર્ભય બની આખા શત્રુ સૈન્યમાં ફરનારો સેનાપતિ લૌકિક જગતમાં ભલે શૂરવીર ગણાય, પણ એ આ લોકોત્તર જગતમાં શૂરવીર નથી. કેમકે, ઈન્દ્રિયના સુખોની સામે એ ગુલામ બનીને બેઠો છે. સાચા શત્રુઓની સામે એ તલવાર તો નથી જ ઉપાડતો. પણ, આત્માનો દ્રોહ કરી શત્રુઓની સાથે જ હાથ મીલાવીને બેઠો છે. અરે ! એમની સાથે લડીને મરણ-શરણ થયો હોત, તો પણ એ શહીદ કહેવાત. ભલે, ઈન્દ્રિયોની સામે હાર્યો, પણ લડતો લડતો મર્યો છે. પણ, આ તો સાવ નાલાયક નીકળ્યો. એ શત્રુઓની સાથે હાથ મીલાવી બેઠો. પોતાના આત્માનો જ દ્રોહ કર્યો. આને “શૂરવીર” શી રીતે કહેવાય ? આ તો વિશ્વાસઘાતી છે. આત્મા એ રાજા છે, એના ગુણો એ એની સંપત્તિ છે. આ મન એ આત્માનો સેનાપતિ છે. આ વિષય સુખો, આ ઈન્દ્રિયો એ આત્માના દુશ્મનો છે. મન-સેનાપતિની સહાયથી આ આત્મા એ શત્રુઓને જીતવા નીકળ્યો છે. પણ, મને દગો કર્યો. એ પોતે જ, વિષયોમાં આસક્ત બન્યું.

આત્મરાજનો વિશ્વાસઘાત કર્યો. પરિણામ શું આવે ? આત્મરાજનો ઘોર પરાજય થાય. નરકોમાં ધકેલાઈ જાય. એટલે જ, અમે આવા આત્માને શૂરવીર ગણતા નથી. શૂરવીર તો એ છે કે, જેનું ચારિત્ર રૂપી ધન એ ઈન્દ્રિય ચોરો લૂંટી શક્યા નથી. આશ્ચર્ય એ છે કે, આપણને આ વિષયસુખો ભયાનક હોવાનું જ્ઞાન હોવા છતાં પણ, તેનાથી ધૂટી શકતા નથી. ભાવતી વસ્તુઓ સામે આવે, તો ખાવાનું મન થયા વિના રહેતું નથી. વિજ્ઞાતીય રૂપ સામે આવે તો જોવાનું મન થયા વિના રહેતું નથી. સારી વસ્તુઓનો સ્પર્શ કરવાનું ચુકતા જ નથી. આ ગજબની વાત છે. છતાંય, સાચી છે. બધું જ્ઞાન, બધી સમજણ આ વિષયસુખોની સામે બુટ્ટી થાય છે. અભવ્ય-ભવ્યાદિ ઘણા આત્માઓએ સંગ્રામમાં શૂરવીરતા અનંતીવાર દેખાડી છે. અનંતવાર પરાક્રમી, રાજા બન્યા છે. એકલે હાથે યુદ્ધ લડ્યા છે. અને એથી જ એ શૂરવીરતાની કોઈ કિંમત નથી. જે વસ્તુ ઘણીવાર થાય, એ પછી મૂલ્યહીન બની જાય. ૮૦% લાવનારા સ્કૂલના ૫૦ માંથી ૪૫ છોકરા હોય, તો પછી એ ૪૫માં કોઈની મહત્તા રહેતી નથી. પણ, ૮૦%, ૮૫% લાવનારો જો એક પણ હોય, તો એ આંખે ઉડીને વળગે. એ રીતે, લૌકિક જગતની શૂરવીરતા મેળવનારા તો અનંત આત્માઓ છે, અને અનંતીવાર મેળવી ચૂક્યા છે. પણ, લોકોત્તર જગતની શૂરવીરતા કેળવનારાઓ વિરલા જ હોય. એટલે જ, આ ગાથામાં કહે છે કે, જેઓએ ઈન્દ્રિયચોરો દ્વારા પોતાના ચારિત્રધનને બચાવવામાં સફળતા મેળવી છે, તેઓ જ મહાન છે. તે જ શૂરવીર છે ! જુઓ! પેલા સંભૂતિ મુનિ ! સ્ત્રીના વાળની લટના સ્પર્શ માત્રથી ચારિત્ર જીવન હારી બેઠા. તેજોલેશ્યાની સિદ્ધિ મળે, તેવી ઉગ્ર-આરાધના કરેલી. પણ, તોય

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

9

લટના સ્પર્શમાં સર્વસ્વ ગુમાવી બેઠા.

● પેલા આચાર્ય મંગુ ! ખાવાની ઘોર આસક્તિમાં ખાળના ભૂત થયા. ઉપદેશમાલામાં એનાં શ્લોકો છે. એ બનેલો ભૂત એમ બોલે છે કે, ઓ મારા વ્હાલા મુનિવરો ! ગયા ભવમાં મેં મારો હર્યો-ભર્યો સંસાર છોડી મહાભિનિષ્ક્રમણ કર્યું, પણ જિનેશ્વરોની આજ્ઞા ન પાળી કેમકે, મારામાં સહનશીલતા ન હતી મારી શિષ્ય સંપત્તિ વિદ્વતાનું અભિમાન હતું. એ કરતાં ય વધુ હું ખાવાની વસ્તુઓમાં, બે ઘડી બાદ વિષ્ટા બનનારી વસ્તુઓમાં યુગપ્રધાન થઈને ય આસક્ત હતો. અને, એથી જ મેં મારા આત્માને ન ઓળખ્યો. એના તરફ દૃષ્ટિ પણ ન કરી. અને આખું જીવન એકલી શિથિલતાઓ પોષી. આયુષ્ય પુરું થયું અને આ ગટરમાં ભૂત થયો. આજે મારી આંખો ગંગા-જમના બનીને વરસે છે. મને મારી ભૂલોનું સ્પષ્ટ દર્શન થાય છે. પણ, હવે શું કરું ? આ દેવભવમાં તદ્દન ખરાબ હાલતમાં પડેલો હું કંઈ જ કરવા સમર્થ નથી. મારા શોકનો પાર નથી.”

આ અક્ષરશઃ લખાણ ઉપદેશમાલામાં છે. અહીં જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર એ ત્રણ ન લેતા માત્ર ચારિત્રને જ ધન રૂપે લીધું. તેનું કારણ એ છે કે, ઈન્દ્રિયોને પરવશ આત્મામાં પણ, પશ્ચાત્તાપ આદિને કારણે દર્શન જ્ઞાન તો સંભવી શકે છે, પણ તેવા આત્મામાં ચારિત્ર ટકવું શક્ય નથી.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

10

गाથાર્થ : ઈન્દ્રિયરુપી ચંચળ ઘોડો, જે સદા દુર્ગતિમાર્ગ તરફ દોડવાના સ્વભાવવાળો છે તથા સંસારના સ્વરૂપથી ભાવિત છે, જેને જિનવચનરૂપી લગામ વડે કાબુમાં લઈ શકાય છે.

ભાવાર્થ : જો ઘોડો ગાંડો હોય, ઉંધી શિક્ષાવાળો હોય, તો એ ગમે ત્યાં દોડે, ઘોડેસ્વારને જંગલની ખાઈમાં ય ફેંકી દે. એ વખતે ઘોડેસ્વાર જો હોંશિયાર હોય તો, લગામને બરાબર જોરથી ખેંચી એ ઘોડાને કાબુમાં લેવાનો સફળ પ્રયત્ન કરી શકે. પણ, એના માટે ખૂબ જ જરૂરી છે કે, આ લગામ એક ક્ષણ પણ એણે ઢીલી ન મુકાય. નહીંતો તરત જ ગાંડો ઘોડો ઉંચકીને તેને ફેંકી દે.

આમાં બે વાત જરૂરી છે. ઘોડેસ્વારને ઘોડાને કાબુમાં રાખવાની પદ્ધતિનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. અને તો જ એ જ્ઞાન પ્રમાણે, લગામ ખેંચીને તેને વશ કરી શકે. બસ એ જ રીતે આ પાંચ ઈન્દ્રિયો એ ગાંડા ઘોડા છે. એમની દોટ માત્ર એક જ દિશામાં છે, દુર્ગતિ તરફ ! આના ઉપર સવાર થયેલો આત્મા એ સીધો દુર્ગતિ ભેગો થઈ જાય.

એનો અર્થ એમ નથી કે, આ ઘોડા ઉપર ચડવું જ નહિ. કેમકે, ઈચ્છિતસ્થાને પહોંચવા માટે ઘોડો તો જોઈએ જ, તેના વિના કંઈ ચાલીને વિશાળપંથ કાપી શકાય એમ જ નથી.

એ રીતે, મોક્ષમાં પહોંચવા માટે આ પાંચ ઈન્દ્રિયરૂપ ઘોડા ઉપર ચડવું તો પડશે જ. આંખોથી દેવ-ગુરુઓના દર્શન કરવા, હાથથી તેઓની સેવા કરવી, પગથી વિહારો કરવા, કાનથી જિનવાણી

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

સાંભળવી આ દ્વારા જ મોક્ષ થવાનો છે. એકપણ ઈન્દ્રિય જેની પાસે ન હોય, તેનો મોક્ષ થતો જ નથી. એટલે, ઈન્દ્રિયો ઉપયોગી તો છે જ, પણ માત્ર આ ઘોડાઓને બરાબર ચલાવતા આવડવું જોઈએ. આ કામ એ જ માણસ કરી શકે, જેણે આ સમગ્ર સંસારનું સ્વરૂપ બરાબર જાણી લીધું છે. એની અસારતા એને બરાબર હેંચે સ્પર્શી છે. એને સ્પષ્ટ લાગે કે, અત્યાર સુધીમાં હું ૧-૨-૫૦ વાર નહીં, કરોડો-અબજો-અસંખ્યવાર દેવ બની ચૂક્યો છું. આ દુનિયાનું એવું કોઈ રૂપ નથી, જેનો ભોગવટો મેં ન કર્યો હોય, આ દુનિયાનો એવો કોઈ ખોરાક નથી, જે મેં અનંતવાર ખાધો ન હોય, હવે, આ બધું ક્યાં સુધી ચાલશે ? ખાવાનું, વિષ્ટા બનાવવાની, ઠલ્લે જવાનું, ભૂખ લાગવાની, વળી ખાવાનું, વળી વિષ્ટા... આ એક સરખું ચાલ્યા જ કરે છે. આનો કંઈ અંત ખરો કે નહિ ?

વળી, આ સુખો દુઃખદાયી ન હોત, તો તો વાંધો ન હતો. પણ દુર્ગતિઓમાં અનંતમરણો આ એકાદ વિષયસુખોને કારણે ઝીંકાઈ જાય તો.....

આ રીતે આ સંસારનું સ્વરૂપ જેણે પરિણમાવેલ છે, એ જ આત્મા આ ઘોડાઓને કાબુમાં રાખી શકે,

ખ્યાલ રાખવો કે, અહીં જ્ઞાતભવસ્વરૂપ એમ નથી કહ્યું, અર્થાત ભવસ્વરૂપને જાણનારો એમ ન કહેતા, ભવસ્વરૂપને ભાવિત કરનારો એમ કહ્યું છે. એનો અર્થ સ્પષ્ટ છે કે ભવ્યો, દુર્ભવ્યો પણ આ ભવસ્વરૂપને ખૂબ સારી રીતે જાણે છે, પણ, એનાથી ભાવિત થતા નથી. સંવેદન તેઓને થતું નથી. નાટકના પિકચરના કલાકારો જેમ રડવાની, વાત્સલ્યની, ક્રોધની એકટીંગો કરે. પણ તેમને ત્યાં કોઈ સંવેદન નથી હોતું, માત્ર નાટકનો રોલ ભજવે.

એમ માત્ર જિનસ્વરૂપને જાણનારાઓ તો, એકદમ લુકખા છે. અને તેથી જ તેઓ આ કામ કરી શકતા નથી.

આજે, કેટલાકની હાલત આ જ છે કે, **બૃહત્સંગ્રહણી** આદિ મહાકાય ગ્રન્થો ભણીને આખા ય લોકનું સ્વરૂપ બરાબર જાણી લીધું છે. પણ, છતાંય ધરાર નિષ્ફળતા જ મળી છે. એટલે, “ભાવિત” શબ્દ ઘણો જ મહત્ત્વનો છે. આવો, ભવસ્વરૂપને જાણી ચૂકેલો આત્મા એ તે ઈન્દ્રિયો રૂપી ઘોડાઓને જિનવચનો રૂપી દોરડાઓ દ્વારા રુંધે, અટકાવે, દુર્ગતિમાર્ગે ન જવા દે.

ભવસ્વરૂપનું જ્ઞાન અને જિનવચનો રૂપી દોરડાઓને ખેંચવાની ક્રિયા, એ બેય ભેગા થઈને જ આ ઈન્દ્રિયોને જીતી શકે. આ આત્મા એક જ કામ કરે, પોતાના મનમાં જિનવચનો પ્રત્યે અગાધ બહુમાન પેદા કરી, તેનું પાલન કરવામાં લાગી જાય. અને એ નક્કી છે કે,

જિનાજ્ઞાપાલન કર્યા પછી ઈન્દ્રિયો દુર્ગતિગામી બની જ ન શકે. જેમ કે, જિનાજ્ઞાઓમાં નવ વાડો છે. તો જે સાધુ સ્ત્રી તરફ નજર જ ન કરે, તેમની સાથે વાત ન કરે, સાધ્વીસંપર્ક ન કરે, વિગઈઓનો ત્યાગ કરે, એકાકી ન બની મોટા સમુદાયમાં રહે, સંઘાટક ગોચરી જાય, એનું પતન શક્ય જ નથી. એને કોઈ ન પાડી શકે.

પેલા **લક્ષ્મણ** સાધ્વીજીએ ઈર્યાસમિતિ રૂપ જિનાજ્ઞા ન પાળી, ઉંચું જોયું તો જ ચકલા-ચકલીને જોઈને..... ૮૦ ચોવિસી જેટલો સંસાર વધારી દીધો.

સિંહગુફાવાસી મુનિ ગુરુની અનુજ્ઞા વિના ગણિકાને ત્યાં ચાતુર્માસ કરવા ગયા, આ જિનાજ્ઞા

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

12

રૂપી દોરડું છોડ્યું, એટલે ઈન્દ્રિય ઘોડાઓએ એમને તરત પતનની ખાઈમાં ફેંકી દીધા.

પેલી **સુકુમાલિકા** સાધ્વીજી ! ‘સ્રીઓએ આતાપના ન લેવાય’ એ જિનાજ્ઞાને ઉલ્લંઘી, અને નિયાણું કર્યું, પાંચ પાંડવોની પત્ની બનવાનું કલંક માથે આવ્યું.

ખુદ તારક તીર્થંકર દેવ **પ્રભુવીરનો** જીવ ! જિનાજ્ઞાઓને છોડી મરિચિના ભવમાં શિથિલ બન્યો, ત્યારે જ આ શિષ્યવાંછાદિ મોકાણ મંડાણી, સંસાર વૃદ્ધિ થઈ.

આ વાત બરાબર કોતરી રાખવા જેવી છે કે આપણો મોક્ષ ઈન્દ્રિયવિજયથી થશે. ઈન્દ્રિયવિજય માટે એ ઈન્દ્રિય ઘોડાઓને કાબુમાં રાખવા જ પડશે. અને, તે માટે જિનેશ્વર દેવોની આજ્ઞાઓ રૂપી લગામ બરાબર ખેંચીને પકડી રાખવી પડશે. જેઓ પ્રમાદ કરીને, લગામને ઢીલી મુકશે, એને આ ગાંડા ઘોડાઓ પળવારમાં જ પતન + દુર્ગતિની ખાઈમાં ફેંકી દેશે. એટલે, આ લગામ બરાબર પકડી રાખવી પડે.

હા, ચોવીસ કલાક લગામ ખેંચીને પકડી રાખવામાં થાક પણ લાગે, પરિશ્રમ ઘણો પડે, પણ જેને જીવતર વહાલું હોય, આ ઘોડાઓનું ગાંડપણ જાણતો હોય, એ ગમે તે કષ્ટ વેઠીને પણ લગામ પકડી રાખે.

એમ જે આત્માએ ભવસ્વરૂપ વિચારેલ છે. એને, આ અનંતસંસારના ભ્રમણનો ભય પાર વિનાનો હોય જ અને, એટલે જ કદાચ આ જિનાજ્ઞાઓ પાળવામાં કંટાળો પણ આવે, ન ગમે, મોહોદયને કારણે મન બળવો પણ કરે.

પણ, એ આત્માએ સમજી રાખવું જોઈએ કે, આમાં બાંધછોડ ન કરાય. જો હું જિનાજ્ઞાઓમાં છૂટછાટ લઈશ, તો, મને થોડું સુખ તો મળશે જ પણ, પછી મારે નારકો-તિર્યંચોની દુનિયાની તૈયારી રાખવી પડશે. શું એ શક્ય છે ?

વિગઈઓ ન વાપરવાની જિનાજ્ઞા સામે બળવો કરી મીઠાઈઓ વાપરે, વિજાતીય સામે નજર ન કરવાની જિનાજ્ઞા રૂપ દોરડાને ઢીલું મુકી આંખો ઉંચી કરી રૂપ નિહાળે. સમુદાયમાં રહેવાની જિનાજ્ઞાને સામાન્ય ગણી, ગુરુની ઈચ્છા વિના એક-બે-ત્રણ સાધુ સાથે શાસન પ્રભાવના કરે... આ બધાયનું ભાવિ જોખમમાં જ છે. અરે, વેષ છોડવા માત્રથી જ પતન ન કહેવાય. પતન બે રીતે છે. સાધુ વેષ છોડી સંસાર ભેગો થાય, એ દ્રવ્યપતન.

અને ભલે સંસાર ભેગો ન થાય, પણ અંદરખાને વિરતિના પરિણામો ખલાસ થાય, પૈસા ભેગા કરવાની પરિશ્રદ્ધવૃત્તિઓ જાગે. પરિણામો નિષ્કુર થવાથી સાવધ ભાષા-અંધારાના વિહારો-અનુપયોગવાળા પ્રતિભેષન-પ્રતિક્રમણો, સ્ત્રીપરિચયો, શરીર ટકાવવાના સાચા-ખોટા બહાના હેઠળ કામોત્તેજક ભોજનો આ બધું જ ભાવાત્મક પતન છે.

સંયમમાં ઉત્સાહ જ મરી જાય.

રોજ નવું નવું ભણવાને બદલે, નવા નવા ભક્તો કરવાનું મન થાય.

ગુરુની ભક્તિ વધારવાને બદલે શિષ્યોની શોધમાં નીકળવાનું મન થાય.

ઉંધુ ઘાલીને ભણવાને બદલે બીજાઓ સાથે વાતો કરવાનું મન થાય.

પોતાના દોષો જોવાને બદલે બીજાના દોષો જોવાનું ચાલું થાય.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

13

સ્વદોષો બોલવાને બદલે પરદોષ બોલવાના શરૂ થાય,
ગૌતમ સ્વામી જેવું ગુરુપારતન્ય કેળવવાને બદલે ગોશાળાની જેમ ગુરુના સામે જ આક્ષેપો કરવાનું મન થાય.

આવા તો હજારો પ્રકારના ભાવમરણો છે. અરે, અપેક્ષાએ તો પેલા દ્રવ્યમરણ કરતા આ કરોડોગણું ખરાબ છે, કેમકે, સંસારમાં પાછા ગયેલાને બધા તરફથી ધિક્કાર મળવાનો. એટલે, કદાચ તેને પશ્ચાત્તાપ થવાનો સંભવ છે. અરે, એ ન થાય તો ય જિનશાસન સાથે છેતરપીંડી કરવાનું પાપ તો એના માથે નથી જ.

પણ, જેઓ ભાવચારિત્ર ગુમાવીને, વેષ પકડીને બેઠા છે. તેઓને તો બધા જ વંદન કરે છે. પોતાની પ્રતિષ્ઠા મેળવવા એ સાધુએ દોષો છુપાવવાના, ગુણો બતાવવાના દંભો કરવા પડે છે. વેષના નામે ચરી ખાવાનું અતિઘોર પાપ રોજેરોજ બાંધે છે. કોઈનાય તરફથી તિરસ્કાર ન મળવાથી, પશ્ચાત્તાપ થવાની તો વાત જ ક્યાં છે ? એટલે, જિનશાસનની સાથે છેતરપીંડી કરવાનું ટોચ પાપ આના લમણે લખાય.

અને, તેથી જ શક્ય છે કે, પેલા વેષ છોડીને સંસારી થયેલા કરતાંય કદાચ આનો = વેષવાળા ભાવચારિત્રહીન સાધુનો સંસાર કરોડ-અબજ ગણો બને. દુર્લભબોધિ આ બની રહે.

આ વાત જરાય ખોટી નથી. માત્ર યુક્તિથી બેસાડેલી નથી. શાસ્ત્રોની મહોરછાપ આ પદાર્થો ઉપર પડે છે.

अत एव न यो धर्तुं मूलोत्तरगुणानलम् ।
युक्ता सुश्राद्धता तस्य न तु दम्भेन जीवनम् ॥
(अध्यात्मसार दम्भत्यागाधिकार-१२)

જેઓ સાધુપણું લીધા બાદ મૂલગુણો+ઉત્તરગુણોને પાળવા માટે સમર્થ નથી. તેઓએ સાધુવેષ છોડી, પાછા સંસારી થવું એ જ વધું સારું છે. પણ, કપટથી જીવન જીવવું એ તો યોગ્ય નથી.

બાકી, જેઓ એમ સ્પષ્ટ જાણે છે કે, આ મહાવ્રતોને હું પાળી શકતો નથી. અને તેમ છતાં પોતાની જાતને ઉઘાડી ન પાડતા, સાધુ તરીકે જ પોતાને ઓળખાવે છે. તેઓનું તો નામ લેવું એ ય પાપ છે. જેઓ, આ કાળને ઉચિત એવી પણ જિનાજ્ઞાઓને નથી પાળતા. તે દાંભિક પાખંડીઓએ તો, આ આખા જગતને ઠગવાનું જ કામ કરેલ છે.

આગ ઝરતા આ શબ્દોની વાસ્તવિકતાઓને સ્પર્શવાનો પ્રયત્ન કરીશું, તો અંદરનો આત્મા જાગ્યા વિના ન રહે.

ના ! માત્ર વાંચવા માટે આ શબ્દો નથી. કલાકો સુધી આ શબ્દ ઉપર ચિંતન કરવાની જરૂર છે, કેમકે, આમાં આવા સાધુઓનું નામ લેનારાને “પાપબંધ” થવાની વાત કરી છે. કોઈ શ્રાવકનું નામ લેવામાં પાપ બંધાવાની વાત નથી આવી, પણ સાધુનું નામ લેવામાં પાપબંધની વાત કરી છે. આ એવા સાધુઓ માટે તો શરમાવાની વાત છે. મોહું ઉંચે કરીને ફરવાની લાયકાત એની પાસે ક્યાં રહી ?

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

14

કોઈ વળી બચાવ કરે કે, આ કાળ પડતો આવ્યો છે. સંઘયણો નીચા થયા છે. એટલે, બધી આજ્ઞાઓ તો શી રીતે પળાય ?

ચોક્કસ, આ વાત સાચી છે. પણ, જે આજ્ઞાઓને કાળનું કે સંઘયણનું બંધન જ નથી નડતું, એવી આજ્ઞાઓ પણ જો ન પાળીએ, તો પછી આવો બચાવ કરવાનો આપણને અધિકાર ખરો ? જિનાજ્ઞા પ્રમાણે, લુખા વાળ-ચણાદિ વાપરીને શરીર ટકાવવાનું ભલે અસંભવ માનીએ, ભલે, એકાસણા ય ન કરી શકીએ, ત્રણ ટાઈમ વાપરીએ, દૂધ પણ વાપરીએ. પણ, ૪૨માંથી એકપણ દોષ વિનાની અણિશુદ્ધ ગોચરી લાવવાની ટેક આપણી પાસે છે ? આપણે, આપણી જાતે માની લઈએ કે, અમારી ગોચરી તો ૪૨ દોષ વિશુદ્ધ જ છે. પણ એ ૪૨ દોષોનું તલસ્પર્શી જ્ઞાન મેળવ્યા પછી સ્પષ્ટ લાગે કે, આખા દીક્ષાપર્યાયમાં એકપણ દિવસ ૪૨ દોષ રહિત ગોચરી મેં વાપરી હશે કે કેમ ? આમાં તો કાળ કે સંઘયણનો બચાવ કરી શકાતો નથી. બે-ત્રણ જગ્યાએ લાઈટ ચાલુ-બંધ થઈ અને ચોથા ઘરે પણ એવું થાય, તો તરત ધીરજ ગુમાવી, ત્યાં બીજાના હાથે વહોરવાની તૈયારી આપણી છે જ, વધુ ફરવું ન પડે, તે માટે એક જ ઘરે જો વધારે વહોરાવતા હોય, તો ૧૦-રોટલી વહોરવાની પણ તૈયારી ખરી. એક-બે છાંટા નીચે પડી જાય, તો આપણે લુંછી લઈને પણ ત્યાં વહોરીએ. દૂધમાં ખાંડ ન નાંખવામાં તો કાલ-સંઘયણ નડતા જ નથી. ૫ સમિતિ+૩ ગુપ્તિનું પાલન કરવામાં આ સંઘયણ નડતા જ નથી. અણિશુદ્ધ પ્રતિલેખન કરવામાં સંઘયણ નડતા જ નથી. ગુરુને સર્વથા પરતંત્ર રહેવામાં સંઘયણ નડતા જ નથી. તો પછી આપણે, શી રીતે આપણો બચાવ કરીએ ?

‘અમારામાં સાપેક્ષભાવ છે’ એ બચાવ પણ વામણો એટલા માટે કે, જ્યાં શરીરની શક્તિ ન પહોંચે, અને અપવાદ સેવવો પડે, ત્યાં સાપેક્ષભાવની વાત યોગ્ય છે. પણ, શરીરશક્તિ હોવા છતાં સુખશીલતાદિને કારણે, સાપેક્ષભાવની વાત કરવી, એ શું યોગ્ય છે ? “શક્યનો આરંભ” આપણી પાસે છે ? આપણાથી શક્ય હોય, તેવા તમામ અનુષ્ઠાનોનો આરંભ. અને, શક્ય + શુદ્ધ એ બેય આજ્ઞાઓનો કટ્ટર પક્ષપાત આ બે શુભાનુબંધ = પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના કારણ છે. પણ,

જો શક્તિ છતાં શક્યનો આરંભ ન કરો, અને પક્ષપાતમાં ઉણા ઉતરો તો, આ પાપાનુબંધનું કારણ બને,

આપણે કેટલાં શક્યનો આરંભ નથી કરતા, એનું લિસ્ટ તો ઘણું મોટું થાય છે,

કેટલું લખવું ? અજવાળામાં પ્રતિલેખન બાદ વિહાર કરવામાં એકાસણા કરનારા સાધુઓને શું તકલીફ છે ? તડકો સહન કરવો પડે” એ જ ને ? એ તો દીક્ષા લેતી વખતે આપણે વિચાર્યું ન હતું ? શું મારું ફાટી જવું... ઈત્યાદિ અસહ્યવેદનાઓ થાય છે ? જો ના, તો શા માટે અંધારાના પ્રતિલેખનો + વિહારો ? શા માટે દૂધમાં ખાંડો ? શા માટે વાડાઓના ઉપયોગ ? શા માટે રોજેરોજ વિગઈઓનું સેવન ? શા માટે સ્થાપના-પૂર્વકર્માદિ દોષોને સામાન્ય ગણી તેમાં છૂટછાટ ? આવા હજારો પ્રશ્નો ઉભા થાય.

એટલે, આપણે આપણી દ્રષ્ટિ પાછી વાળવી પડશે, એવું ૧૦૦% લાગે છે.

મૂળવાત પર આવીએ.

આ જિનાજ્ઞાઓ રૂપ દોરડાઓને બરાબર પકડી રાખીએ, તો પછી ઈન્દ્રિયઘોડાઓ સીધા

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

15

મોક્ષભણી દોડવા માંડે, હા, એમાં ૨૪ કલાક લગામ ખેંચી રાખવાનો પરિશ્રમ પડે, અર્થાત ખાવાના સુખો, રૂપો જોવાના સુખો, ભક્તોના સુખો, સ્વપ્રશંસાના સુખો, ઉંઘવાના સુખો, ગપાટા મારવાના સુખો આ બધાને આગ લગાડવી જ પડે. પણ, જીવંતર વહાલું હોય, ભયાનક સંસારનું સ્વરૂપ જાણેલ હોય, તેઓ પછી આનાથી પાછા વળીને જ રહે. હા, જેને સંસાર સ્વરૂપ ભાવિત થયેલું ન હોય, તે જ આ ઈન્દ્રિયસુખો તરફ આકર્ષાય. અને, જિનાજ્ઞાઓની રસીઓને ઢીલી મૂકે. પણ, પરલોકને જોઈને ધ્રુજી ઉઠનારા ભવભીરુ આત્માઓ લેશ પણ જિનાજ્ઞાઓને છોડવાની ભુલ ન કરે.

એક વસ્તુ સમજી રાખવી કે, શ્રેણિક કૃષ્ણાદિઓએ પણ ભવસ્વરૂપ ભાવિત તો કરેલું જ પણ, નિકાયિત કર્માદિને કારણે, તેઓ જિનાજ્ઞા ન પાળી શક્યા, તો દુર્ગતિગામી બન્યા. એટલે, છેવટે પ્રધાનપણે તો આ જિનાજ્ઞાઓ જ છે. શાસ્ત્રોમાં ઠેરઠેર જિનાજ્ઞાઓની મહાનતા ખૂબ વર્ણવી છે. અને તે યોગ્ય પણ છે જ. એટલે, આ શ્લોકનો સાર એ કે, પ્રથમ ભવસ્વરૂપથી મન ભાવિત કરી, પછી મનને સમજાવી જિનાજ્ઞાઓનું કટ્ટર પાલન કરી, આ વિષયસુખોની મૂર્છા ઉતારી ઈન્દ્રિયોને જીતી લેવી જોઈએ.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

16

इंदियधुताणमहो, तिलतुसमिच्चंपि देसु मा पसरं ।
जई दिन्नो तो नीओ, जत्थ खणो वरिस्कोडिस्समो ॥३॥

गाथार्थ : અહો ! આ ઈન્દ્રિયો ધુતારી છે એને તલના ફોતરા જેટલી પણ જગ્યા ન આપીશ પસરવા માટે, જો આપી તો એ ઈન્દ્રિયો તને એવી જગ્યાએ લઈ જઈ પટકશે કે જ્યાં એકક્ષણ કરોડો વર્ષ સમાન હશે.

ભાવાર્થ : આત્મન ! સાવધાન. આ ઈન્દ્રિયો ધુતારી છે. ઠગ છે, તું એમના પર ભુલથી ય વિશ્વાસ ન મુકીશ. એક તલ કે ફોતરા જેટલી નાનકડી જગ્યા પણ આમને રહેવા માટે ન આપીશ. અર્થાત આટલી નાનકડી પણ એમની માંગણી પૂરી ન કરીશ. જો, તેં આમાં થાપ ખાધી, તો તારું આવી જ બન્યું. આ પાંચેય ભેગી મળી તને નરકમાં નાંખી દેશે. જ્યાં એક એક ક્ષણ કરોડો વર્ષો જેટલી વિશાળ લાગે છે. કેમકે, એટલી દારૂણ વેદના ત્યાં છે.

શરૂઆતમાં તો કોઈપણ પાપ સાવ નાનકડું જ હોય છે. અને તેથી જ આપણે એને કદાચ ગણકારતા નથી હોતા.

પણ, એ જ પાપ ધીમે ધીમે વકરતું જાય, અને બ્રહ્મચર્યઘાતાદિ સુધી પહોંચે. કોઈ સાધુ વિજાતીય સાથે પાપ કરી બેસે, એનું મૂળ જોવું હોય, તો એને મળેલી ત્રણ વર્ષ પહેલાની સુંદર કામળીના સ્પર્શનો રાગ છે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

17

અથવા બે વર્ષના માસુમ બાળકના નિર્દોષ હાસ્યને જોઈને તેના ઉપર ઉત્પન્ન થયેલ વાત્સલ્ય છે. એ બાળકને જોઈને, પછી એની સાથે વાત કરવાનું મન થાય, સાથે વાત કરે, સ્પર્શ કરવાનું થાય અને, સાધુની જાણ-બહાર જ ધીમે ધીમે અંદર કામ વિકારનું અંકુર સાવ નાના સ્વરૂપમાં ખીલતું જાય.

આ રીતે આંખો “નાનકડા છોકરાને જોવામાં પાપ નથી” એમ માનવા લાગી. ધીમે ધીમે નાની છોકરી તરફ દ્રષ્ટિ જવામાં ય પાપ ન માનવા લાગી. પછી, તેની સાથે ય નિર્દોષ વાતો કરવામાં પાપ ન લાગે. છેવટે ધર્મ સમજાવવા સંસારીજીવોને ઉગારવા, ભાઈઓ સાથે બેઠેલા બહેનોને ય ઉપદેશ આપવામાં ખરાબ ન લાગે.

આગળ વધે, બહેનને અંગત સૂચના એના જીવનનો ઉધાર કરવા માટે એકાંતમાં માત્ર એકાદ મિનિટ વાત કરે.

પછી, આટલી વાતો સહજ બને, એટલે પરિચયો વધતા જાય. છેક છેલ્લે સુધી આ મૂરખ સાધુ એમ માને કે, હું આ બધાને ધર્મ પમાડું છું.

એમના આત્માને બચાવું છું.

અને, એક દિવસ એવો ઉગે, સાધુ ભાન ભુલે, જેમાં કોઈ અપવાદ નથી, એવું અબ્રહ્મસેવન કરી બેસે. ખાનદાન હોય, તો પ્રાયશ્ચિત્ત કરે, ચોધાર આંસુ પાડે, ભુલ સમજાય. એટલે, ગુરુનો ખોળો આંસુઓથી ભીંજવી દે. ગમે તે પ્રાયશ્ચિત્ત વહન કરવાની તૈયારી રાખે, પણ, જેણે શરૂઆતથી અત્યાર સુધી જિનાજ્ઞાઓની ઉપેક્ષા કરવાનું પાપ બાંધ્યું છે. તેને આવા પ્રાયશ્ચિત્તના ભાવો શી રીતે પ્રગટે ? એકવાર પાપ થવું, થોડો ભય રહે, પણ ન પકડાય.

ફરી ઈચ્છા જાગે, વાઘણે લોહી ચાખી લીધું છે. હવે તો શી રીતે છોડે ? બીજી વાર એ પાપ હવે, થોડો નિર્ભય બને. ભયમોહનીયનો ઉદય ઘટી જાય. ધીમેધીમે આવડતને કારણે, આ પાપ સાવ સરળ બની જાય. જીંદગીના વર્ષોના વર્ષો જિનાજ્ઞાઓનું ડોકું કાપી નાંખવાનું પાપ ચાલે.

આવા આત્માને તો પેલી પહેલી છ નારકો ય સંઘરવા તૈયાર ન થાય. અને, સાતમીમાં ૩૩ સા. ના દુઃખો શરૂ થાય.

એટલાથી કંઈ છુટકારો થાય ! જિનાજ્ઞાઓની સાથે ચેડાં કરવાનું પાપ નાનું સુનું છે ? અરે, લાખો વાર સાતમીમાં જાય. ત્યારે ય એ પાપ માંડ ઓછું થાય.

પુછો તો ખરાં ! આ વિરાટ અનંત સંસારની વૃદ્ધિનું કારણ શું ? જવાબ મળશે “બે વર્ષનો નાનકડો માસુમ બાળો જોઈ તેના પ્રત્યે સામાન્ય પ્રગટેલો નિર્દોષ સ્નેહરાગ” શું આ વાત ખોટી છે ? સાચી છે, છતાંય સમજાય તેવી છે. આવું તમામ ઈન્દ્રિયોની બાબતમાં વિચારી શકાય છે.

પહેલાં આંબિલની ઓળીઓ કરનારો સાધુ શરીરથી ઢીલો પડે, એકાસણા કરવાનો વખત આવે. એ વિચાર કે, ભલે આંબિલ ન કરું પણ, એકાસણામાં રોટલી-શાક-દાળ-ભાત આ ચાર સિવાય કંઈ જ વાપરવું નથી. એનાથી ય મને ચાલી રહેશે. ચોપડેલી રોટલી વિગેરેથી ટેકો મળી રહેશે.

મહીનો પસાર થાય. એક દિવસ સામાન્ય અશક્તિ લાગે. સાધુ વિચારમાં ચડે, “કાળ પડતો

છે. વિગઈ નહીં વાપરું, તો મારું ઘડપણ બગડશે. ગુરુદેવને પણ તો આસક્તિ સાથે જ વાંધો છે. હું થોડું દૂધ વાપરીશ. એ પણ ખાંડ વિના જ વાપરીશ. પછી તો ક્યાં આસક્તિ થવાની ?

અને બીજા દિવસથી અડધો ચેતનો દૂધ વાપરવાનું શરૂ થાય. થોડા દિવસ ચાલ્યું.

એક દિવસ ઘરમાંથી જ ખાંડવાળું દૂધ મળ્યું, થોડું વાપર્યું. ખૂબ ભાવ્યું. મન પ્રસન્ન બની ગયું. સાધુ વિચારે મન પ્રસન્ન રહે, તો પછી સંયમની બધી ક્રિયાઓમાં પુષ્કળ ઉલ્લાસ જાગે. બીજા સાધુઓ તો મીઠાઈ ખાય છે. હું માત્ર પયસ વાપરું. એમાં વિશેષ ક્યાં આસક્તિ થવાની છે. અને, એવું દૂધ પણ મન પ્રસન્ન બનાવી સંયમપાલન કરવા માટે જ છે ને ?

બિચારો ! ભારતની નવમી ઓગસ્ટની ઉજવણીમાં બંદોબસ્ત કરવા માટે, પાકિસ્તાની ત્રાસવાદીઓને લાવવાના ધંધા કરે છે.

ઉજવણી બરાબર થાય ? કે, પછી, સેંકડોની લાશ પડે ?

પણ, મોહોદયે આ સાધુને મૂરખ બનાવી દીધો. રોજ ખાંડવાળું દૂધ વાપરવાનું શરૂ થયું. ભુલથી કોઈક દિવસ દૂધ મોળું આવ્યું, મનમાં દ્વેષ થયો. ‘ગોચરી લાવનારાઓ વેઠ જ ઉતારે છે.’ સાધુઓ પ્રત્યે અસદ્ભાવ થયો.

ત્યાં વળી, ગુરુએ ખાંડ નાખવાની ના પાડી તો, આક્રોશ વધી ગયો.

નવકારશીવાળાઓ બધું વાપરે, મીઠાઈઓ વાપરે, હું માત્ર ખાંડ વાપરું, એમાં શું ગુન્હો કર્યો ?

ક્યાં મેં કંઈ માલમલીદા બાધા છે.

આ ક્યાં વિગઈ છે ?

ગુરુદેવ અમારી આટલી વાત પણ સમજતા નથી.

વાત્સલ્યનિધિ કહેવાય છે, પણ શિષ્યની આટલી વાત પૂરી નથી કરતા.

વાતવાતમાં ઠપકો આપે છે.

ગુરુ પ્રત્યે મનનો બળવો શરૂ થયો. બસ, પછી તો ગુરુની વાચનાની અસરો શી રીતે થાય? ગુરુ જ હવે કડવા ઝેર થઈ પડ્યા. ગુરુથી છૂટા થવાનું મન થયું. અને, લાગ જોઈ પોતાને યોગ્ય સાધુઓ સાથે ભાઈ છૂટો થયો હવે, તો ગુરુ ય નથી.

સહવર્તિ સાધુઓએ ભક્તિથી મીઠાઈઓ વાપરવાની શરૂ કરી. એ દાઢે ચોંટી એટલે, માયા નામનું પાપ ઘરમાં પેઠું. મીઠાઈની બાધા કહીને ય, મીઠાઈઓ ખાવા માંડી. પોતે જ વહોરવા જાય. વધુ મીઠાઈઓ વહોરે. વધે એટલે વાપરે.

ક્યારેક તેમાં માંદો પડ્યો. એક દિવસ નવકારશી કરી અને, સવારનું ગરમ દૂધ, સાંજના ફરસાણનો સ્વાદ તાળવે ચોંટી ગયો. આ ખુશી શી રીતે છોડાય ?

અને, જાણે-અજાણે માંદગી વધી. ધીરે ધીરે રોજ નવકારશી શરૂ થઈ. ભાવતી વસ્તુઓ લેવા દોષો પ્રત્યે ય ઉપેક્ષા શરૂ થઈ.

છેવટે, ઓર્ડરો આપવાના શરૂ થયા. તદ્દન આધાકર્મી ય વાપરવાની શરૂઆત થઈ. આવી ગોચરી મનને ક્યાં ન લઈ જાય ?

સ્વાધ્યાયને અલવિદા કરી દીધો. ચોવીસ કલાક ગપાટાઓ-ભક્તો શરૂ કર્યા.

આ બધું ભોજન મેળવવા માછલાઓ ભક્તો તો પકડવા જ પડે ને ? તો જ આધાકર્મી રૂપ માંસ ખાવા મળે.

એટલે માછીમાર બનીને આ સાધુ ભક્તોને ફસાવવા, માયાઓ-મધુરવાણી જ્યોતિષ વિગેરેની જાળ ફેંકવા લાગ્યો...

આખું જીવન એકલી માયા-એકલું આસક્તિપૂર્ણ ભોજન-એકલા નિષ્કુરતાના પાપો....

અરે પ્રભુ ! આ ય બિચારો લાખો વાર સાતમી નરકની સફરે નીકળી પડ્યો. પ્રશ્ન : મૂળ શું છે ?

તો ઉત્તર : બિચારો સાધુ અશક્તિને લીધે માત્ર અડધો ચેતનો પયસ વાપરવાનું (ખાંડ વિનાનું) નિર્દોષભાવે, નિર્દભ પણે શરૂ કર્યું એ જ.

આ તો માત્ર બે નાનકડા દ્રષ્ટાન્ત છે. એવું તો હજારો રીતે દરેકને જુદી જુદી રીતે થવું સંભવે છે.

કોઈ એમ માને કે, મારે તો આ રીતે નથી, પણ, દરેક જણ એકાંતમાં શાંતિથી બેસીને, નિષ્પક્ષપણે પોતાના આજના શિથિલજીવનનું શાસ્ત્રદષ્ટિએ નિરીક્ષણ કરે. અને તેનું કારણ શોધે, તો સરળ આત્માને આવા જ કોઈક નાનકડા કારણો જડી આવશે.

શાસ્ત્રકારોએ આ બધું જાણીને જ વધારે પડતી લાગે એવી કટ્ટરતા, મર્યાદાઓ બાંધી છે. સો વર્ષની તદ્દન ખાખડી શરીરવાળી, હાથ-પગ કપાઈ ગયા છે એવી નાક વિનાની ડોસીનો સંપર્ક પણ સાધુ ન કરે આ બધું કદાચ એટલા જ માટે છે કે, આવી ડોસીમાં ભલે સાધુનું પતન ન પણ થાય પણ આ રીતે સ્ત્રીસંપર્કની પડેલી ટેવ એને છેલ્લા પાપ સુધી પહોંચાડી દે તેવી પૂરી શક્યતા છે. આથી જ, ઝર દોષોમાં સાવ નજીવા કહેવાતા દોષોવાળી ગોચરી પણ પરઠવવાની શાસ્ત્રોએ વાત કરી. પ્રવચન સારોદ્ધારમાં લખ્યું છે કે, “માત્ર આધાકર્માદિક નહીં, પણ વર્તમાનમાં જે સ્થાપનાદિદોષો સાવ સામાન્ય ગણાય છે. એવા દોષવાળી ગોચરી પણ જો ભુલથી વહોરાઈ જાય, અને પાછળથી ખબર પડે, તો એ બધી ગોચરી અને તેનાથી છુટી નહી થઈ શક્તી શુદ્ધ ગોચરી પણ પરઠવી દેવી.” આધાકર્મીની સુગ ધરાવનારા આપણે બીજા દોષો પ્રત્યે એટલા તિરસ્કાર વૃત્તિવાળા નથી.

પણ, આટલી બધી જીદ એટલા માટે છે કે, આજે સાવ નાનકડા દોષને ચલાવનારો સાધુ ધીમે ધીમે આગળ વધીને બધા જ ઉંચા દોષોને સેવનારો અવશ્ય બની જાય.

પેલા અષાઢાભૂતિ પહેલા તો લાડુ ખાવાની એક માત્ર આસક્તિથી જ બીજીવાર ગણિકાને ત્યાં વહોરવા ગયા. કોઈ બીજો ખરાબ આશય ન હતો, ગોચરી શુદ્ધ હતી.

પણ આ નાની ભુલમાં સંસાર છોડી, વેશ્યાના પતિ તરીકે ગોઠવાયા.

લક્ષ્મણનું દ્રષ્ટાન્ત પણ એ જ વાતનું પુરક છે. સામાન્યથી અનાદિ સંસ્કારને લીધે, આપણામાં વિષય સુખો પ્રત્યેનું તીવ્ર આકર્ષણ છે. ગુરુસત્સંગાદિ પામી ભલે અત્યારે આપણે એ સુખો છોડી વૈરાગ્યજીવન જીવીએ.

પણ, આપણી અંદર પેલા સંસ્કારો તો વિષયસુખોના ચક્કાજામ છે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

20

એટલે, સાચા નિમિત્તને પામીને પણ આપણે અપવાદનું સેવન કરીએ, ત્યારે ય માથા ઉપર લાખ મણનો બોજો રાખીને જ અપવાદ સેવવો. જરાક પણ, જો આડા-અવળા, અસાવચેત બન્યા, તો પળવારમાં જ આપણી બધી બાજુ ઉંધી વળી જાય. એટલે, શક્ય હોય ત્યાં સુધી તો સહન કરીને પણ, અપવાદમાર્ગનું સેવન દૂર છોડવું જોઈએ.

પણ, જ્યારે એ સેવન કરવું જ પડે, તો ખૂબ ઝડપથી પાછા ઉત્સર્ગ માર્ગે આવવાનું ન ભુલવું.

મારા જીવનના પ્રથમ વર્ષમાં જ કફાદિને કારણે વૈદ્યની દવા શરૂ કરી, એટલે સુંઠની ગોળી જેવું બનાવી રોજ વાપરવા કહ્યું અને, તે વખતે આ બધી ગંભીરતાથી અજાણ મેં એકાસણા છોડી ધારણા અભિગ્રહ શરૂ કર્યો. એક દિવસ સાંજે તો, વધી પડતી ગોચરી પણ વાપરી. એ બધું ગમવા લાગ્યું.

પણ, એકવાર સાંજે ગુરુદેવની સામે બેસી સુંઠની ગોળીઓ વાપરવા બેઠો. ગુરુદેવ ખુબ દુઃખી થયા. મને કહે, “તારા જીવનનું અધ:પતન થઈ જશે. આ બધું છોડી ન શકે ?”

ગમે તેમ તોય, અરિહંતદેવોની કૃપાના બિંદુઓ અંતરાત્મા ઉપર પડેલા હતા. ગુરુમાના મુખમાંથી શબ્દ નીકળતા જ ઝીલી લીધા.

ભુલનો ખ્યાલ આવ્યો. બધી દવાઓ છોડી, એકાસણા શરૂ કર્યા. ગુરુદેવ મને અપવાદમાર્ગ ઉપર ઉભો રહેવા દેતા જ નથી. એ મેં ઘણા પ્રસંગોમાં જોયું.

મેલેરિયાનો તાવ જે દિવસે ઉતર્યો, તે જ દિવસે ‘હજી તેં એકાસણા શરૂ નથી કર્યા ?’ એ પ્રશ્ન ગુરુદેવે પૂછ્યો.

મેં કહ્યું, “હજી આજે જ તાવ ઉતર્યો છે. પણ આપ ચિંતા ન કરો, આવતીકાલથી એકાસણા જ છે.” અને એમના હૈયાને ટાઢક થતી.

ગીતાર્થ ગુરુઓ શરણે આવેલાના આત્માનું અહિત ન થવા દેવા માટે આટલા જાગ્રત હોય જ.

ગમે તેટલા લાંબા વિહાર થાય, મને બેસણું કરવાનું કહેવા જેટલી સૌજન્યતા (!) પણ ગુરુદેવે દાખવી નથી. એ જ એમની ભાવકરૂણાની ખુબી છે.

આ દરેક વાતમાં એક જ પદાર્થ રમે છે. આ ઈન્દ્રિયો ખુબ લુચ્ચી છે. શિયાળ જેવી કપટી છે. એને લેશમાત્ર પણ છુટછાટ આપી ન શકાય.

જો અવિરાધિત સંયમ જીવન પૂરું કરવું હોય, તો આ મંત્ર જીવનસાત કરી જ લેવો જોઈએ.

એક નિયમ કાયમ ઘડી નાંખવો.

આખું જીવન એકાસણાથી ઓછું પર્ય. નહીં જ. માંદગી આવે તો ઘરમાં આવેલા સાપને માણસો જેમ બધા પ્રયત્ને કાઢે તેમ સેવવા પડતા અપવાદોને, જલ્દીથી વિદાય આપીશ. વિજાતીય તરફ નજર ઉંચી કરવી જ નહીં.

ઘરડી ડોસી હોય, સગી બા હોય, ભાઈઓ સાથે હોય, એ ગમે તે હોય એ નાનકડું છીડું પણ પડવા દેવું નહિ. ગમે તે ભોગે સાધ્વીસંપર્ક ન કરવો. ખોટા પ્રલોભનોમાં ફસાવું નહિ... વગેરે વગેરે બાકી આમાં ક્યાંય પણ ભાન ભૂલશું, તો કંડરિકમુનિ, બ્રહ્મદત્તયકી, લક્ષ્મણાસાધ્વી, આચાર્ય મંગુ, આચાર્ય સુમંગલ વગેરે લાખો દૃષ્ટાન્તોમાં આપણા નામનો ય વધારો થઈ જશે. અને ભયાનક

દુઃખોથી ભરેલી નરકની દુનિયામાં આપણે પાશવી મહેમાનગીરી માણવી પડશે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

22

गाथार्थ : નહીં જતાયેલી ઈન્દ્રિયો એ ઘુણની જેમ ચારિત્રરૂપી કાષ્ઠને અસાર કરે છે તેથી ધર્માર્થી જીવોએ ઈન્દ્રિયજયને માટે દૃઢ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

ભાવાર્થ : લાકડાઓ મોટા ફર્નીચરો બનાવવામાં કામ આવે. એ ટકાઉ હોવાથી સેંકડો વર્ષો સુધી ફર્નીચર ટકી શકે.

પણ, આ લાકડાની અંદર જ કેટલાક જીવાતો થાય છે એને ‘ઘુણ’ કહેવાય છે. લાકડામાં જ ઉત્પન્ન થઈ, પોતાના ખોરાક તરીકે તે જીવાતો લાકડાનો અંદરનો ભાગ ખાઈ જાય. બહારથી તો એ લાકડું એવું જ લાગે, જેવું પૂર્વે હતું. પણ, અંદરથી ખવાઈ જવાથી પોલું બને, અસાર બની જાય. અને, ખુબ ટુંકાગાળામાં આ લાકડું ખતમ થઈ જાય. તેમાંથી ફર્નીચર ન બને. પણ, કદાચ બની જાય, તો લાંબુ ટકે નહિ.

ખ્યાલ રાખવો કે, એ લાકડું અગ્નિથી બળ્યું નથી,

બહારથી પાણીનો કોહવાટ લાગ્યો નથી.

કોઈએ તેને કાપી નાંખ્યું જ નથી.

પણ, પોતે જ પોતાનામાં કીડાઓને જન્મ આપીને એના દ્વારા ખતમ થયેલ છે.

પ્રભુ મહાવીરદેવે કેવલજ્ઞાન બાદ સમગ્ર વિશ્વને સંસારસાગરથી તારવા માટે સર્વવિરતિનું જીવન બતાવ્યું. જરાય ખોડખાંપણ વિનાનું, કોઈપણ ત્રુટિ વિનાનું, એકાંતે હિતકારી એવું સાધુજીવન

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

23

એમણે જગતની પ્રજા સામે મુક્યુ.

આ સાધુજીવન- સાધુવેષ એ પેલાં સુંદર-ટકાઉ લાકડા જેવા છે. આમાંથી સ્વર્ગીય સુખો - મોક્ષ સુખો રૂપી ફર્નીચર સારામાં સારું બને. અને તે અનંતકાળ ટકી રહેનારું બને. સ્વર્ગસુખ મળે, તો પણ એ મોક્ષ સુધી વારંવાર મળ્યા જ કરે. એકવાર મળીને વિદાય થનારું ન બને. આનું મૂળ કારણ સર્વવિરતિજીવન જ છે. આવું સાધુજીવન આજે અમે પામી ચુક્યા.

કોઈપણ કાળમાં આ જીવન હિતકારી બને. સંઘયણાદિને કારણે ભલે એ જીવન થોડું નીચું બને, છતાં ય એની દોષનાશની તાકાત ઘટતી નથી.

ચોથા આરામાં ઉત્તમ સર્વવિરતિ દ્વારા એ આત્માઓ એ જ ભવમાં મોક્ષ પામી શકતા, તો આ હુંડા અવસર્પિણીના ભસ્મગ્રહના ભયાનક કાળમાં પણ, આ ખુબ બહુમાન - સદ્ભાવ - સમજણ - વિવેક - વૈરાગ્ય - મોક્ષેચ્છા પૂર્વક પળાતું જઘન્યજીવન પણ એક-બે ભવમાં મોક્ષ આપવાની તાકાત અવશ્ય ધરાવે છે.

૩૦૦ વર્ષ પૂર્વેના આનંદઘનજી આજે કેવલી બન્યા,

અનુપમાદેવી પણ આ જ કાળમાં રહીને વગર સર્વવિરતિએ, માત્ર દેશવિરતિથી પણ કેવલી બનીને વિચરે છે.

એટલે, કાળ-સંઘયણાદિની હતાશાઓ દૂર કરીએ, તો આ જીવન અવશ્ય મોક્ષપ્રાપક બની શકે, એ નિઃસંદેહ વાત છે.

યોગસારમાં કહ્યું છે કે, આ સમગ્ર સર્વવિરતિજીવનનો જો કોઈપણ સાર હોય, તો એ સમભાવ છે.

તમામ પ્રસંગોમાં, તમામ વસ્તુઓમાં, તમામ વ્યક્તિઓમાં, તમામ વચનોમાં રાગ-દ્વેષનો અભાવ એનું નામ સમભાવ.

લાખો શ્લોકોનો સ્વાધ્યાય, સેંકડો માસક્ષમણો, હજારો કિ.મી.ના વિહારો, સેંકડો વર્ષમાનતપની ઓળીઓ, અરે, શરીરને તોડી નાંખીને કરાયેલ ગુરુભક્તિ - વૈયાવચ્ય આ બધું જ જો ઉપરોક્ત સમભાવને અપાવવામાં સફળ ન બને, તો એની કિંમત કાણી કોડીની થઈ જાય.

કોઈ આપણને ગાળ દઈ જાય, 'તમે કોધી છો' કે 'તમે અભિમાની છો' કે 'તમે ખાવાના લાલચુ છો' એવી પણ સાચી-ખોટી ગાળો દઈ જાય અને કોઈ આપણા સ્વાધ્યાયના ખૂબ વખાણ કરે. સંયમપાલનની કટ્ટરતા માટે ઝુકી ઝુકીને વંદન કરે. આપણી સમજાવવાની છટા વગેરે માટે આફરીન પોકારે... આ બધામાં સાધુ લેશ પણ આઘો પાછો ન થવો જોઈએ.

સામાન્યથી, આપણી પ્રશંસાદિમાં આપણને રાગ છે કે નથી ? એ જલ્દી પકડી ન શકાય. પણ, આપણી નિંદામાં આપણને અરૂચિ - બેદ - અસ્વસ્થતા થાય, તો એના ઉપરથી નક્કી માનવું કે આપણી પ્રશંસાના આપણે રાગી છીએ.

આ ઉપરાંત, ઉપાશ્રય હવા - ઉજાશવાળો મળે કે પ્રતિકુળ મળે, ગુરુભાઈઓ સ્નેહાળ મળે કે સ્વાર્થી મળે, ઉપધિ સારી મળે કે ખોડખાંપણવાળી મળે, ગોચરીમાં ઉત્તમ દ્રવ્યો મળે કે અણગમતા દ્રવ્યો મળે, આપણી સારી-સાચી જરૂરિયાતો પણ પૂરી થાય કે ન થાય, આપણા બલિદાનને કોઈ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

24

સ્વીકારે કે અવગણે, માંડલીનું નાનું કામ મળે કે અણગમતું મોટું કામ મળે, દરેક વાતમાં સાધુ પાસે સમભાવ હોવો જ જોઈએ.

ચોક્કસ, આ સમભાવ કંઈ એમને એમ નથી આવતો. જિનોક્ત સેંકડો ક્રિયાઓ દિવસ દરમ્યાન કરીએ છીએ. પણ, કશાયમાં આપણો ભાવ ભરાતો નથી. પ્રાયઃ બધી ભાવશૂન્ય ક્રિયાઓ થાય છે. પડિલેહણ કરીએ, તો એમાંય, વસ્ત્રોમાં જીવ છે કે નથી ? એ જોવાનો ઉપયોગ નથી. માત્ર, ત્રણ વાર વસ્ત્રો જ ફેરવીએ. માતરું પરઠવવું, ઠલ્લે જવું આદિની ઈરિયા. કરીએ, તો એમાં પણ ‘મેં કરેલ ગમનાગમનમાં કોઈ જીવોની વિરાધના થઈ નથી ને ?’ એવો વિચાર, એવો ઉપયોગ સુદ્ધાં આવતો નથી. માત્ર, સૂત્રો થઈ જાય છે. દેરાસરમાં રૂટીંગ પ્રમાણે, ત્રણ પ્રદક્ષિણા, ત્રણ-ચાર સ્તુતિઓ, વંદન કરવાનું. પણ, પ્રદક્ષિણા ફરતી વખતે ‘આ ભવનું ભ્રમણ મીટાવવા પ્રભુ ! તારું ભ્રમણ કરું છું.’ એવો સંવેદનાત્મક ભાવ તો આવ્યો જ નથી. સકલકુશલવલ્લી...રોજ બોલીએ, તમામ કુશળોની વેલડી = તમામ સુખોનું મૂળકારણ પ્રભુ... એમ જાણવા કરતાં સુખને માટે આપણી દોટ-પ્રયત્ન તો બીજે જ છે. અરિહંતની શ્રદ્ધા કંઈ કામ કરતી નથી. બ્રહ્મચર્યની કટ્ટરતા એ (૧) પૂજ્યપાદ ગુરુદેવોની ધાકથી, (૨) શરમથી (૩) ચારિત્રી તરીકેની પોતાની છાપ માટેની ઈચ્છાથી કે પછી (૪) નિમિત્તો આવી જ ન શકે તેવી ગચ્છની કોર્ડન હોવાથી જીવનમાં વણાયેલી છે. પણ, આ સ્ત્રીતત્વ દુર્ગતિકારણ છે. એ કરતાંય આ વિષયસુખો તો પશુઓની દુનિયામાં શોભે. સત્પુરુષોને આવી ચેષ્ટાઓ ન શોભે. ભગવાન મહાવીરદેવનો અનન્ય શિષ્ય હું બન્યો. તો મારામાં નિર્મળ બ્રહ્મચર્ય હોવું જોઈએ. એવા કોઈ ભાવોથી આપણું બ્રહ્મચર્ય હોય, તેમ લાગતું નથી. ગુરુપારતન્ત્ર્ય એ પણ જાણે કે, આપણી અશક્તિના કારણે જ હોય, તેવું લાગે. ગુરુદ્રોહ કરીએ, તો આપણે ફાવીએ નહિ. કોઈ આપણને સાથ ન આપે. ગુરુ તરફથી મળતા લૌકિક ફાયદાઓ બધા ગુમાવવા પડે. આ બધું તો પરવડે નહિ. એના કરતા ગુરુપરતન્ત્ર રહેવામાં ફાયદાઓ છે, બધી અનુકૂળતા મળે, બધે પ્રશંસા મળે... આવી કોઈ મેલી મુરાદોથી પારતન્ત્ર્યના વાઘા આપણે પહેર્યા નથી ને ? સૌથી મોટો દુકાળ તો, ભવનિર્વેદ + સંવેગ. આ બે ગુણોનો લાગે છે. માટે જ, તેની પાછળ આ દોષોની લંગાર ઉભી થઈ છે. શાસ્ત્રો ઘણા ભણ્યા, બધામાં અનંતાદિનું સ્વરૂપ વાંચ્યું. નારકગતિનું હૃદય ધ્રુજાવી દેતું વર્ણન પણ વાંચ્યું. પણ, છતાં મુખ ઉપર એવી ગંભીરતા-એવો ભય તો દેખા દેતો જ નથી. ભવનિર્વેદ તો સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ છે. એમાં ય જો ખામી, તો સર્વવિરતિની તો આશા પણ શી રીતે રખાય ? અને મોક્ષની તીવ્ર લગન ‘કોઈપણ હિસાબે મારા દોષો જવા જ જોઈએ.’ એવી સતત ચિંતા, તે માટે જ ગુરુદેવોને વારંવાર ફરિયાદ, એની ફરિયાદ એક જ, મારા દોષો જતા નથી. ના, બીજા સાધુઓની ફરિયાદ એના મનમાં પણ ન હોય, તો વચનમાં તો આવે જ ક્યાંથી ? અને આ દોષમોક્ષ માટે જેટલા ઉપાયો જડે, તેમાં બરાબર લાગી પડવું. આ બધું પેલા સંવેગનું સ્વરૂપ છે. પણ એ ય અનુભવાતું નથી.

વાતો તો આપણે કરીએ છીએ કે, ‘તીર્થકરોનું વચન જ સાચું છે.’ પણ આ બધું જ માત્ર બોલવામાં - વિચારવામાં છે. શરીરના સાડા ત્રણ કોડ રૂંવાડામાંથી આ અવાજ નથી નીકળતો. માટે જ, વિજ્ઞાનની અવનવી શોધો સામે કુતૂહલ જાગે છે ને ? તેમાં આશ્ચર્ય થાય છે ને ? એ સાંભળવાનું

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

25

મન થાય છે ને ? સામે આવી પડતા ઉત્તમ દ્રવ્યોને જોઈને મન લલચાય છે ને ? કેમ, ખુમારી-પૂર્વક એવો અવાજ નથી નીકળતો કે, આ બધું મારા દેવાધિદેવે નિંદ્ય = પાપરૂપ = દુઃખરૂપ કહ્યું છે. એની સામે નજર કરવાની પણ મારી તૈયારી નથી.’ આવી આસ્તિકતા તો નથી, આપણી પાસે.

અને, અનુકંપા ! સહવર્તી સાધુઓ સાથે જ જો ઈર્ષ્યાદિ હોય, તેમના દોષો દેખાવાથી, તિરસ્કાર થતો હોય, તો સર્વજીવ સાથે અનુકંપાની વાત તો પુસ્તકમાં લખાણ પુરતી જ રહી ગઈ. જેઓ મહા-અધર્મી હોય, દેવગુરુની નિંદા કરતા હોય, તેવા જીવોમાં ય દ્વેષ ન કરતા, તેમને ભવાંતરમાં પડનારા દુઃખોના વિચારથી આંખમાં આંસુ પડે, ‘તેનું કલ્યાણ થાઓ’ એવી જ ભાવના સતત રમ્યા કરે, એ જ અનુકંપા છે. એ તો, આપણે સાવ ગુમાવી જ બેઠા છીએ ને ? આમ, જ્યારે સમ્યક્ત્વના પ્રાણભૂત લિંગો જ આપણે નથી મેળવી શક્યા, તો એ પાયા વિનાની સર્વવિરતિની ઈમારત આપણી ખોટી જ ગણાય. સાચે જ, માત્ર વિષયસુખોમાં લંપટ બનવાથી જ, આપણો ભાવપ્રાણ = પરિણતિ આપણે ગુમાવી રહ્યા છીએ, ગુમાવી બેઠા છીએ. શાંતચિત્તે, એકાંતમાં અડધી રાતે આપણી જાતનું દર્શન કરીએ તો, આ બધી વાતો જરાય ખોટી નહીં લાગે. બાકી, જાતને છેતરવી જ હશે તો, આપણી જાત ખુબ મહાન દેખાશે. જે કતલખાનામાં કપાતા બકરાઓ માટે આંસુ વહાવે છે, જે જાત ચારેબાજુ ભગવાનની જ વાતો કરે છે. જે જાત ભવભય અને મોક્ષરાગની ઠેકેદાર બની છે. એ મહાન જ લાગે ને ? માત્ર વિષયત્યાગથી નહીં ચાલે, કેદીઓને જેલમાં પૂરી દેવાથી, આપણે કેદીઓ પર સાચો વિજય મેળવેલો ન ગણાય. કેમકે, જેવી આ કેદીઓની સજા પૂરી થઈ, તેઓ જેલમાંથી છુટી, પાછા ખુન કરવાના. એમને પુરવા બદલ તમારી સાથે બદલો લેવાના. અરે, લાગ મળે તો, સજા પૂરી થવાની પણ રાહ આ કેદીઓ નહીં જુએ, જેલમાંથી ભાગી જઈ, તમારા હાલ હવાલ કરી નાંખે.

સાચો કેદી ઉપરનો વિજય તો ત્યારે કે, જ્યારે સમજાવટ દ્વારા એ કેદીઓનું હૃદયપરિવર્તન કરીને કાયમ માટે તેમને અપરાધો કરતા બંધ કરવામાં આવે.

તેમ, અત્યારે સંયમજીવન રૂપી જેલમાં આપણે આ પાંચ ઈન્દ્રિયોરૂપી અપરાધીઓને બાંધી દીધા. એમની સ્વતંત્રતા છિનવી લીધી. એ ઈન્દ્રિયો અભક્ષ્યાદિ ખાવા ઈચ્છે, તો ય ન ખાવા દઈએ, મીઠાઈ ખાવા ઈચ્છે, તો ય બાધા લઈને, ન ખાવા દઈએ. વિજાતીય પરિચય કરવા ઈચ્છે, તો ય ન કરવા દઈએ. ગમે તેવું વાંચન, ગમે તેવું શ્રવણ કરવા ઈચ્છે, તો ય ન કરવા દઈએ. ગમે ત્યાં જવા ઈચ્છે, છતાં ન જવા દઈએ. આ રીતે, એ ઈન્દ્રિયોને જેલમાં પૂરી સજા તો કરી. પણ, આ સાચો વિજય નથી. કેમકે, આપણા આ વર્તનથી એ ઈન્દ્રિયો બરાબર અકળાઈ છે. એનું ખુન્નસ વધ્યું છે. અત્યારે જેલમાં પુરાયેલ હોવાથી સમસમીને બેસી રહે છે. કોઈ અપરાધ કરતી નથી. એનાથી આપણે સંતોષ માનીએ, તો આપણા જેવો મૂર્ખ કોઈ ન ગણાય. કેમકે, જેવી આ સજાની મુદત પૂરી થઈ, આપણુ મરણ થયું, અને આ સંયમજીવન રૂપ જેલમાંથી એ ઈન્દ્રિયો છુટી. એટલે, ખલાસ. હવે એ આપણને નહીં છોડે, જો દેવમાં ગયા, તો અહીં, નાની બાળકીને પણ ન જોનારા, ત્યાં લાખો - કરોડો વર્ષો દેવીઓમાં જ ખુંપી જઈશું. બધી જ ઈન્દ્રિયો આપણી સામે વીફરશે. અને ન કહી શકાય, એવા પાપો આ ઈન્દ્રિયોના પાપે આપણે કરવા પડશે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

26

એટલે, અત્યારની આપણી હાલત તો ઈન્દ્રિયોને પકડીને જેલમાં પુરવા જેવી છે. પણ આ પદ્ધતિ સારી નથી.

આપણે, એ ઈન્દ્રિયોને સમજાવવી જોઈએ. એમને સજા કરવાને બદલે, એમને એવી સમ્યક્સમજણ આપવી કે ઈન્દ્રિયો આપણી મિત્ર બને. એ જ આપણને સામેથી કહે કે, 'આપણે સાદું ભોજન જ કરવું છે.' સ્વાદિષ્ટ ભોજન જોઈને, એ ઈન્દ્રિયો પોતે જ ભાગે. આપણે, એને અટકાવવી ન પડે. વિજાતીયરૂપો સામે આવે, તો એ ઈન્દ્રિયો પોતે જ, તેનાથી વેગળી રહે. આપણે એને વેગળી કરવી ન પડે. જો આવું આપણે કરી શકીએ, તો જ એ સાચો ઈન્દ્રિયવિજય કહેવાય. અને તો પછી એ ઈન્દ્રિયો પોતે જ આપણને મોક્ષપ્રાપ્તિમાં ખુબ સહાયક બની રહે. એટલે આપણો ભાવપ્રાણ ટકાવવા પહેલા ઈન્દ્રિયવિજય કરવો જોઈએ. અને તે માટે સમ્યક્સમજણ વિના બીજો કોઈ ઉપાય નથી.

जह कागिणीए हेउं कोडिं रयणाण हारए कोइ ।
तह तुच्छविसयगिद्धा जीवा हारिंति सिद्धिसुहं ॥५॥

गाथार्थ : જેમ કોઈક મૂરખ એક કોડી માટે કરોડો રત્નોને હારી જાય છે, તેમ તુચ્છ એવા વિષયસુખોમાં આસક્ત જીવો સિદ્ધિસુખને હારી જાય છે.

ભાવાર્થ : આજે જેમ ‘એક પૈસો’ સૌથી નાની કિંમત ગણાય. તેમ પૂર્વના જમાનામાં કોડી એ નાની કિંમત ગણાતી.

આ શ્લોકમાં કહે છે કે, જેમ કોઈ માણસ પોતાની પાસે રહેલા કરોડો રત્નો એ માત્ર એક કોડીને મેળવવામાં ગુમાવી દે, તેમ, આ તુચ્છવિષયોમાં આસક્ત બનેલા જીવો કરોડો રત્નો તુલ્ય મોક્ષસુખને ગુમાવી દે છે.

શાસ્ત્રમાં એક દૃષ્ટાન્ત આવે છે.

એક ગોવાળીયાને, એક શેઠનું ૧ રૂપિયાનું દેવું હતું. (તે જમાનામાં આ ઘણું મોટું દેવું કહેવાય.) તે બિચારો ચૂકવી શકે, તેમ ન હતો. એટલે તેના વ્યાજ પેટે રોજ શેઠને પાશેર દૂધ આપવું પડતું. આવું ઘણો વખત ચાલ્યું. પેલો ગોવાળ પણ કંટાળ્યો. પણ, દેવુ ચુકવવાની શક્તિ ન હોવાથી લાચાર હતો. શેઠને તો મજા પડી ગઈ. કેમકે, ૧ રૂપિયાની સામે આજ સુધીમાં સેંકડો રૂપિયાનું દૂધ આ રીતે મેળવી ચુક્યા હતા. એ ગોવાળને જંગલમાં ચિંતામણિરત્ન મળ્યું. તે તો અભણ હોવાથી, તેને ચળકતો પત્થર માની, ગળામાં બાંધી દીધું. બીજા દિવસે શેઠને ત્યાં દૂધ દેવા ગયો, ત્યારે શેઠે જોયું. ખ્યાલ આવી ગયો. શેઠે માંગણી કરી. પેલા ગોવાળને વાતો ઉપરથી એટલો ખ્યાલ તો આવ્યો

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

28

કે, 'શેઠને આ પથર ખુબ ગમી ગયો છે. એટલે લીધા વિના નહીં છોડે.' એણે ય પોતાનો સ્વાર્થ સાધ્યો. 'મારા દેવા પેટે આ પથર આપું.' પેલો બિયારો શેઠ ! જો દેવું ઉતરી જાય, તો આ રીતે મફતનું દૂધ મળતું બંધ થઈ જાય. શેઠે પેલાને ઓછી રકમમાં આપવા ઘણો સમજાવ્યો. પેલો ન માન્યો. શેઠે વિચાર્યું કે આજે નહિં, તો કાલે માનશે. પણ, પેલું દેવું માફ તો ન જ કરાય. પા શેરનું મફતનું દૂધ બંધ થઈ જાય. ગોવાળ આગળ ગયો. સામેથી જ નગરશેઠ આવતા દેખાયા. તેમની નજર આ પથર પર પડી. એક સેકંડમાં ૧૦ રૂપિયા આપીને એ પથરો = ચિંતામણિરત્ન ખરીદી લીધું. બીજા દિવસે પેલા શેઠે પથરો ન જોતા ગોવાળને પૂછ્યું. સાચી વાત જાણી શેઠ ગુસ્સે થયા. કહે કે, 'મૂરખ ! એ તો ચિંતામણિરત્ન હતું. આપણે જે ઈચ્છીએ, એ બધું જ આપવાની શક્તિ એ રત્નમાં છે. એની કિંમત અબજો રૂપિયાથી પણ ન થાય. અને, તે માત્ર ૧૦ રૂપિયામાં વેચી દીધું.'

ગોવાળે સામે લપડાક મારી.

શેઠ ! મેં તો એ પથરો છે એમ સમજીને ૧૦ રૂપિયામાં ગુમાવ્યું. પણ, મારા કરતા વધારે મુર્ખા તો તમે છો. કેમકે, તમે તો 'આ ચિંતામણિરત્ન છે' એમ જાણવા છતાં ય માત્ર એક રૂપિયા ખાતર એ ગુમાવ્યું. તમારી મુર્ખાઈ આસમાનને આંબે છે.

એકદમ સાચી વાત આ ગોવાળે કરી.

આ સંસારમાં પણ બે પ્રકારના જીવો છે. તેમાં એક તો પેલા ગોવાળ જેવા છે. તેઓને મહામૂલો જિનધર્મ મળ્યો, પ્રભુની પૂજા-સેવાદિ કરનારો ભક્ત. તેઓ ધારે, તો આ ચિંતામણિરત્ન તુલ્ય જિનધર્મ પાસેથી બધું જ મેળવી શકે. પણ, એ બિયારાઓ આને રત્ન તરીકે ઓળખી નથી શક્યા. તેઓ એ જાણતા જ નથી કે, "અનંતભવો એટલે શું ? આ ચૌદરાજલોકમાં ફરી જો પરિભ્રમણ કરવાનું થાય, તો મારી શું વલે થાય ? અને, એ બધાથી છોડાવવાની તાકાત આ જિનાજ્ઞાઓમાં છે."

પણ, આવું જ્ઞાન જ તેમને નથી એટલે તેઓ જિનાજ્ઞાઓ પાળતા નથી. તમામ પ્રકારના પાપો નિઃશંક બનીને કરતા જ રહે છે. અને એ રીતે જિનશાસનરૂપ ચિંતામણિરત્ન માત્ર તુચ્છવિષયસુખો ખાતર ગુમાવવાની મુર્ખામી કરે છે.

પણ, આ સિવાયના બીજા આત્માઓ એવા છે કે, જેઓ શાસ્ત્રાભ્યાસાદિ દ્વારા બધું જ સમજી ચુક્યા છે. 'આ સંસારસુખો સાવ જ હલકા છે.' એવું તેઓ ઠેરઠેર વાંચી ચૂક્યા છે.

અરે, આ સુખો નકામા છે, એનું સયોટ દ્રષ્ટાન્ત એ છે કે, બીજા દેવલોક સુધી ૭ હાથનું શરીર છે. અને, તેઓ મનુષ્યોની માફક જ દેવીઓ સાથે ભોગ ભોગવનારા છે. પણ, ત્રીજા-ચોથા દેવલોકમાં જે દેવો છે, તેઓ તો માત્ર દેવીઓને સ્પર્શ જ કરે, અને, નીચેના દેવો કરતા અનંતગણો આનંદ પામે. હજી આગળ, ૫-૬ દેવલોકના દેવો તો માત્ર દેવીઓને જુએ, અને નીચે કરતા અનંતગુણ આનંદ પામે. તેઓ દેવીઓને સ્પર્શ પણ કરતા નથી. ૭-૮ દેવલોકમાં, તો દેવીનું દર્શન પણ જરૂરી નથી. માત્ર, દેવીઓના મુખના શબ્દો સાંભળે, અને અનંતગુણ આનંદ પામે. આનાથી ઉપર ૯ થી ૧૨ દેવલોકમાં તો, દેવીઓ જતી જ નથી. આ દેવો શબ્દ, સ્પર્શ, દર્શન કંઈ જ પામતા નથી. માત્ર બેઠા-બેઠા તેઓ નીચેની દેવીનો મનથી વિચાર માત્ર કરે, અને અનંતગુણ આનંદ પામે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

29

હજી આગળ, નવગ્રૈવૈયક અને પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાં તો, સ્ત્રીનું કોઈપણ જાતનું સુખ જ નથી. માનવોની જેમ સ્ત્રીભોગની વાત તો દૂર રહી, પણ સ્ત્રીદર્શન, સ્ત્રીસ્પર્શ, સ્ત્રીશબ્દશ્રવણ, સ્ત્રીવિચાર પણ આ દેવોને નથી. અપવાદરૂપે પણ નથી. જો, ખરેખર આ સ્ત્રી વગેરે સુખો સાચા સુખ રૂપ હોય, તો તો જેમ જેમ ઉપરના દેવલોકમાં જઈએ, તેમ તેમ વધુ ને વધુ રૂપવાન દેવીઓ હોવી જોઈએ. પણ, અહીં તો એનાથી સાવ ઉંધું છે. સર્વોત્તમ સુખ અનુત્તર દેવોને છે, તો ત્યાં સ્ત્રીનો વિચાર સુદ્ધાં નથી. આ વાત આપણા હૃદયમાં ન ઉતરે એવી હોવા છતાં ૧૦૦% સાચી છે.

બાકી, ભિખારીને કરોડો રૂપિયાના સુખની કલ્પના ય શી રીતે હોય ? તેમ, આપણે સુખની બાબતમાં સાવ હલકા સુખોવાળા છીએ. એટલે, એ દેવોના સુખોની કલ્પના શી રીતે આવે ?

જેમ, સ્ત્રી બાબતમાં આવું છે. તેમ, ભોજન બાબતમાં પણ આ જ હકીકત છે. આપણે, અહીં પેટભરીને મિષ્ટાન્નાદિ ખાઈએ, ત્યારે પરમતૃપ્તિનો અનુભવ થાય. વારંવાર ખાઈએ, વારંવાર આનંદ મેળવીએ. પણ, ખરેખર તો ન ખાવામાં જ સુખ છે. એનું દૃષ્ટાન્ત પણ આ દેવો જ છે. કોઈપણ દેવ મોઢામાં કોળીઓ મુકીને ખાનાર નથી. જે સૌથી હલકા દેવો છે, તેઓ પણ, ૧ દિવસ થાય, એટલે ખોરાકની ઈચ્છા કરે, એ ઈચ્છા માત્રથી જ તેમના શરીરમાં પુદ્ગલો પ્રવેશી જાય. અને પરમાનંદ પામે. પછી, ૨૪ કલાક સુધી ખાવાનું યાદ જ ન આવે. હવે, જેમ જેમ સારા સારા દેવો બનો, તેમ - તેમ આયુષ્ય પણ વધતું જાય. અને આશ્ચર્ય કે ૧ સાગરો. આયુષ્યવાળા દેવો એકવાર આ રીતે માનસિક ખોરાક ખાધા પછી, ૧૦૦૦ વર્ષ પસાર થયા બાદ ખાવાનો વિચાર કરે. ત્યાં સુધી ખાવાનો વિચાર પણ ન આવે. એમ, ૫ સા. આયુવાળા વધુ સારા દેવો એ ૫૦૦૦ વર્ષે વાપરે. એમ, ૩૩ સાગરોપમ આયુષ્યવાળા અનુત્તર વિમાનના દેવો તો, ૩૩૦૦૦ વર્ષે, માંડ ખાવાની ઈચ્છા કરે. આનાથી પણ, સાબિત થાય છે કે ખાવાનું ઘણું ઓછું હોવાથી, સ્ત્રી વગેરે સુખ ન હોવાથી, અનુત્તર દેવોને સૌથી ઉંચું સુખ છે.

આ વાત આપણે બરાબર વિચારવી જોઈએ. આપણને વાત-વાતમાં આસક્તિઓના ભૂત વળગી પડે છે. નિમિત્તો મળ્યા નથી, અને તરત એ તરફ આપણા વિચારો + પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ નથી. જેઓ સાધુપણું પામ્યા, તેઓ તો આ બધું જ જાણે છે. તેમ, વારંવાર વ્યાખ્યાનાદિ સાંભળનારા શ્રાવકો પણ આ બધું જ સમજે છે.

એટલે, આ લોકો એ પેલા ચિંતામણિરત્નને ઓળખનારા શેઠ જેવા છે. ભયાનક સંસારનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જાણનારા આ લોકો ‘આ જિનશાસન અનંતભવે પણ નથી મળતું...’ ઈત્યાદિ બધું જાણે છે. અને તેથી જ ‘તમામ પાપો - સુખો છોડી માત્ર ધર્મારાધના કરવી જોઈએ.’ એવું પણ તેઓ વિચારી ચૂક્યા છે. છતાં, પેલા શેઠની જેમ આ જીવો તુચ્છ વિષય સુખોને છોડી શકતા નથી અને એ કોડીની કિંમતના સુખો માટે, રત્નતુલ્ય જિનધર્મને હારી રહ્યા છે. આ હાલત માત્ર સંસારીઓની નથી. પણ, સાચા ભાવથી સંયમ લેનારા કેટલાક સાધુઓની પણ છે. એટલે જ, ‘ગોચરીમાં દાળ-શાક-રોટલી ભેગા કરીને ખાવામાં તો, આસક્તિથી ઘોર પાપ બંધાય.’ એ ખ્યાલ હોવા છતાં, એકલી દાળ, એકલું શાક, એકલી રોટલી વાપરવાની સાચી પદ્ધતિનો સ્વીકાર કરતા નથી. આ તુચ્છ સુખ ખાતર કેટલાંય કર્મો બાંધતા હશે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

30

થોડો તડકો સહન કરવો ન પડે, એ માટે સવારે અંધારામાં પ્રતિલેખન કરી, અંધારામાં વિહાર કરે. આમાં ય, માત્ર શરીરની શાતા ખાતર જિનાજ્ઞાઓનો લોપ કરવાનું ગોઝારું પાપ જ છે ને ?

જીભની ઈચ્છા સંતોષવા માટે, ગોચરીમાં ક્યાંક દોષો લાગી ગયા હોય, તો પણ એ દોષોની અવગણના કરી, ગોચરી વહોરી લઈએ. તિથિઓમાં ય આંબિલ-ઉપવાસાદિ ન કરે. મચ્છરો ઉંઘ ન બગાડે એ માટે, જીવદયાના બહાના નીચે, હિંસાનું કારણ બની શકતી મચ્છરદાની વાપરે... આવી તો ઝીણી ઝીણી હજારો વાતો આપણે જોઈએ તો એમ સ્પષ્ટ લાગે કે, સાવ સામાન્ય અનુકૂળતાઓ મેળવવા માટે જિનાજ્ઞાભંગ રૂપ પાપ તેઓ વહોરે.

આ તો, માત્ર કાયિક નુકસાનો છે. એની સામે સતત માનસિક સંકલેશ, ઈચ્છાઓ પૂરી ન થતાં જે ચોવીસ કલાક ધીમા તાપે બળતું રહેતું મન, તેનાથી ચિક્કાર અશુભકર્મબંધ, સામાન્ય વાતોમાં માયા-ઈર્ષ્યા-તિરસ્કાર-કપટ... આ બધું જો વિચારીએ, તો, આંખો ફાટી જાય, તેવી ભયાનક પરિસ્થિતિ છે. પેલા બિચારા સંસારીઓએ તો આ જિનશાસનની નોકરી સ્વીકારી જ નથી, એટલે તેઓ તેની આજ્ઞા ના પાળે, તો કંઈ વિશ્વાસઘાતી ન કહેવાય. પણ, આપણે તો આમાં મોટા પગારે, મોટી નોકરી મેળવી છે. અને પછી આની આજ્ઞાઓ ન પાળીએ, તો વિશ્વાસઘાતનું પાપ આપણા માથે છે.

જિનશાસનને એક ઘણી મોટી કંપની માનીએ, તો એના માલિક જિનેશ્વરદેવો છે. તેમની કંપનીની શાખાઓ જુદા જુદા દેશોમાં બધે જ છે. ત્યાં, આ જિનેશ્વરોએ નીમેલા મેનેજરો તરીકે તે તે દેશના સુવિહિત આચાર્યો છે. એ આચાર્યો એ તે - તે દેશમાં તો, તે કંપનીના પુરા માલિક છે. બધી સત્તા એમને છે. એટલે, એ રીતે તેઓ પેલા જિનેશ્વરદેવ જેવા જ છે. તેઓ જો પોતાની ફરજ બરાબર બજાવે, તો જિનશાસન તરફથી પગાર પેટે એમને સ્વર્ગ યાવત્ મોક્ષ મળે છે.

એમનું કામ છે આ કંપનીનો માલ વેચવાનું. એના વધુ ને વધુ ગ્રાહકો બને, તે રીતે એ માલનો પ્રચાર કરવાનું.

એ માલ તરીકે છે, જિનેશ્વરોએ બતાવેલી આજ્ઞાઓ. આ આજ્ઞાઓનો આચાર્ય ચારેબાજુ પ્રચાર કરવાનો છે. સેલ્સમેન જેમ માલના વખાણ કરે, તેમ, આચાર્ય સેલ્સમેન બની આ જિનાજ્ઞારૂપ માલના સાચા-સારા વખાણ કરી, લોકો એને ખરીદવા તૈયાર થાય, તેમ કરવાનું છે.

તે ખરીદવા માટેની કિંમત છે, વિષયસુખો. જેમ, ગ્રાહક પૈસા છોડે, અને તેને વસ્તુ મળે. તેમ, જેઓએ આ જિનાજ્ઞાઓ મેળવવી હોય, તેઓએ વિષયસુખો છોડવા જ પડે. તમામ જિનાજ્ઞાઓ પ્રાયઃ વિષયસુખોના ત્યાગ વિના પામી શકાતી જ નથી. રાત્રે ખાવાનું છોડો, તો જ રાત્રિભોજનત્યાગ રૂપ જિનાજ્ઞા તમને મળે. અબ્રહ્મત્યાગ કરો, તો જ બ્રહ્મચર્યપાલન રૂપ જિનાજ્ઞા મળે. સંસારના તમામ સુખો છોડો તો, સર્વવિરતિ નામની જિનાજ્ઞા તમને મળે. એટલે, વિષયસુખોના ત્યાગ વિના જિનાજ્ઞારૂપ માલ ખરીદી શકાતો નથી.

પણ, આચાર્યની જોરદાર સમજાવટથી, એ જિનાજ્ઞાની મહત્તા સમજાતા, કેટલાંય લોકોએ વિષયસુખો છોડ્યા. અને, શક્તિ પ્રમાણે જિનાજ્ઞાઓ ખરીદી. જેની પાસે જેટલી વિષયસુખ છોડવાની વધુ શક્તિ, તેની પાસે તેટલી જિનાજ્ઞાઓ વધારે. તો તેનાથી તેને સુખ પણ વધારે. આ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

31

ત્રિકાલાબાધિત નિયમ છે.

येनाज्ञा यावदाराद्धा, स तावल्लभते सुखम् ।

यावद् विराधिता येन, तावद् दुःखं लभेत सः ॥ (योगसार-૧/૩૪)

યોગસારમાં આ વાત કરી છે કે, જેણે જેટલી જિનાજાઓ આરાધી, તે તેટલું સુખ પામે. જેટલી વિરાધી, એ એટલું દુઃખ પામે.' આ મોટા કામ માટે આચાર્યને જિનશાસન કંપની તરફથી ઘણો મોટો પગાર મળે જ છે. એક અવસર્પિણીમાં ચોવીશ વાર આ શાસનના માલિક અહીં આવી, કંપનીને વધારે દંઢ બનાવી પાછા સ્વસ્થાને જતા રહે છે. બાકીનો તમામ કાળ આ કંપનીને આ આચાર્યો જ ચલાવે છે.

એ આચાર્યો એકલા તો આટલા મોટા દેશમાં પ્રચારાદિ શી રીતે કરી શકે ? એટલે, તેઓએ કંપનીમાં કામ કરનારા સારા માણસો શોધવા માંડ્યા. જેને આ કંપની પ્રત્યે સાચો રાગ હોય, અને કામ કરવાની શક્તિ હોય, તેવાઓને આ કંપનીમાં નોકરી આપી. પગાર તો દરેકનો મોટો જ હોય. પણ, એકપણ ગમે તેવો માણસ ઘુસે, તો કંપનીને નુકસાન કરે. એટલે ખુબ કાળજી રાખી, એ આચાર્ય બધી પરીક્ષા કરીને, યોગ્યવ્યક્તિને નોકરી આપે છે.

એ નોકરો = સેવકો એટલે, સાધુ-સાધ્વી સમુદાય. આ બધા જ ભેગા મળી, ચારે બાજુ આ જિનશાસનનો ફેલાવો કરે છે. તેઓ બધાય, આચાર્યની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે છે. આચાર્ય પોતે પણ મોટા માલિકના કહ્યા પ્રમાણે જ બધી આજ્ઞાઓ કરે. જેઓ ખંતપૂર્વક, નીતિથી, આ કંપનીને સમર્પિત રહી, તેની કરાયેલી આજ્ઞાઓને બરાબર પાળે, એના ઉપર એ કંપની ખૂબ ખુશ થઈ જાય. અને સ્વર્ગાદિ તમામ સુખો એને આપે. જે જેટલું વધુ સારુ કામ કરે, વધુ આજ્ઞા પાળે, તેને તેટલું જ વધારે સુખ મળે. આ જ સુધીમાં અનંત આત્માઓ આજ્ઞાપાલન દ્વારા મોક્ષસુખ પામી ચૂક્યા.

પણ, જો આમાં એવું બને કે, નોકરીએ રાખેલા જીવો કપટી હોય, વિશ્વાસઘાતી હોય, તો પછી તેઓ જિનાજાઓ ન પાળે. આચાર્યની બધી આજ્ઞાઓને અભરાઈએ ચડાવે. અને કપટપૂર્વક તેઓ સ્વાર્થ ખાતર લાંચ લેતા જાય. એ લાંચ એટલે દીક્ષા લીધા બાદ, આજ્ઞા વિરુદ્ધ જઈને ફરી પાછા વિષયસુખો સેવવા. વિજાતીય તરફ જોવું, અકલ્પનીય ગોચરી વાપરવી, ગુરુદ્રોહ કરવો ઈત્યાદિ. આવાઓને તત્કાલ તો, લાંચાદિથી સંપત્તિ વધવાથી ઘણું સુખ મળે. બીજા નિષ્કામાન નોકરોને ઈર્ષ્યા આવે, તેવી પ્રગતિ આ કપટી નોકરોની = સાધુઓની થાય. પણ, આ જિનશાસન એવી અદ્ભુત સંસ્થા છે કે એની આંખમાં કોઈ ધુળ નાંખી શકતું નથી. એ કંપની સાથે વિશ્વાસઘાત કરનારને એવી સખત સજા મળે કે જોનારાઓ રાડ પાડી ઉઠે. કાં તો એ જ ભવમાં એ આજ્ઞાલોપક સાધુનું પતન થાય, સ્ત્રીમાં ફસાય, સંસારભેગો થાય. લોકોના અપમાનો, નિંદાઓનો ભાગીદાર બને. દીક્ષા ન છુટે, તો ય તે એવો પુણ્યહીન બને કે સર્વત્ર તેને નિષ્ફળતા જ મળે. એ સફળ ન જ થાય. તેની બધી આજ્ઞાઓ નિરાશ બને.

ધારો કે, આવું કંઈ જ ન બને, ને આખી જીંદગી, મોજ-મજામાં પસાર થાય, તો ય જિનશાસનને છેતરવાની અંતિમ સીમા આ ભવનો અંત છે. આ ભવના અંત સુધી કદાચ એને કોઈ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

32

સજા ન થાય, તેવું બને. પણ પછીની બધી જ સત્તા આ કંપની પાસે છે. આ શાસન પોતાના સેવકો પ્રત્યે જેટલું દયાળુ છે, એનાથી કરોડગણું તો પોતાના વિશ્વાસઘાતી પ્રત્યે ક્રૂર છે. સાવ નાનકડી ભુલ કરનારાનેય ક્યારેક તો, અનંતસંસારની સજા ફટકારી દે છે.

પેલા ચૌદ-પૂર્વધરો. નિદ્રા નામનો પ્રમાદ કર્યો, એના બદલામાં નિગોદની યાત્રા કરવી પડી. પ્રભુ વીરનો આત્મા મરિચિ શિષ્યમોહથી ઉત્સૂત્ર બોલ્યો, તો અસંખ્ય સંસાર વધી ગયો.

આવા ઢગલાબંધ દૃષ્ટાન્તો આપણી પાસે છે. એટલે, આ કંપનીની વ્યવસ્થા એકદમ જોરદાર છે. જે વફાદારી નિભાવે, તેને માટે આ કંપની સુખનો સાગર બની રહે. પણ, બેઈમાની કરે, તેને માટે આ કંપની યમરાજની તલવાર બની રહે.

મુળ વાત પર આવીએ. આપણે, પેલા શેઠની જેમ, ગોવાળ જેવા સંસારીઓને ઠપકો વારંવાર આપીએ છીએ કે તમે આવો ધર્મ પામ્યા, છતાં એને ગુમાવો છો. પાપો છોડતા નથી, ધર્મ કરતા નથી. તમે બધા મૂરખ છો.... વગેરે. સામે ગોવાળ જેવા એ સંસારીઓ ભલે આપણને ઠપકો નથી આપતા, પણ આપણે વિચારવા જેવું તો છે જ કે, તેઓ તો ધર્મને ઓળખતા જ નથી, અને ધર્મને હારી રહ્યા છે. આપણે તો બધું ભણી ચુક્યા છીએ. નાના નાના દોષોના વિપાકો ઘણા મોટા છે. એવું આપણે જાણીએ જ છીએ. છતાં ઢગલાબંધ નાના મોટા દોષો ઉપેક્ષાભાવથી સેવીએ છીએ. એના બદલામાં આપણને માત્ર થોડી સુખશીલતા પોષવા સિવાય બીજું કંઈ જ મળતું નથી. સામાન્ય થાકમાં તો પ્રતિક્રમણ બેઠા-બેઠા કરવાનું, ઉભા-ઉભા કરીએ, તો ય વાંદણા - ખમાસમણા તો બેઠા બેઠા જ આપવાના. એય, ઉભા-ઉભા આપીએ, તો ય તેમાં રૂપ આવર્તાદિ તો સાચવવાના જ નહીં. આ બધામાં શરીરની સુખશીલતા સિવાય કંઈ જ મળતું નથી અને આ સુખશીલતા એ એવું કોઈ મોટું સુખ પણ નથી. માત્ર, આટલા માટે, અનંતનિર્જરા કરાવનાર વિશુદ્ધ ક્રિયાઓને આપણે છોડી દઈએ છીએ. શું આપણે પેલા શેઠ જેવા મહામૂરખ નથી ? દીક્ષાના દિવસે પંચમહાવ્રતધારી ગુરુભગવંતો, ચાર-ચાર જિનેશ્વરપ્રતિમાઓ, ચારે બાજુ વિશાળ સંઘની વચ્ચે ખુબ ઉલ્લાસપૂર્વક પંચ મહાવ્રતોની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. એ શું આપણે ભુલી ગયા ? એ જ સંઘની આંખોમાં ધુળ નાંખીને, એ પ્રતિજ્ઞાભંગનું પાપ આપણે શી રીતે કરી શકીએ ? શું આપણી પાસે એવું કોઈ દંઢ આલંબન છે કે, જેથી આ દોષો સેવવા છતાં આપણું સંયમ જોખમમાં ન મુકાય ? જેમ, મેલેરિયા થવાથી, આધાકર્મી વાપરવા છતાં મહાવ્રતો ટકે છે. કેમકે, પુષ્ટ આલંબન છે. પણ, કારણ વિના, અથવા અપુષ્ટકારણથી દોષો સેવવામાં તો મહાવ્રતોને ધક્કો લાગે જ છે. આપણને કોઈપણ વિરાધના ચોક્કસ કારણથી જ કરવાની સંમતિ છે.

સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી જ સમજી શકાય, તેવા જિનશાસનના ઠેકેદાર આપણા બધાની આટલી બધી સ્થૂલદૃષ્ટિ હોય, એ તો મહા આશ્ચર્ય છે. આપણી પાસે એવી પરિણતિઓ નથી, વિષયસુખો પ્રત્યે ધિક્કાર નથી. એટલે જ, આ તુચ્છ સુખોને માટે સર્વવિરતિધર્મમાં જ કેટલાંય અતિચારોના બાકોરાઓ પાડી દીધા છે. શક્ય છે કે આ બાકોરું મોટું બનશે, તો આખી સર્વવિરતિ દિવાલ તુટી જાય.

એ બરાબર સમજવું જોઈએ કે, કદાચ એનાથી પણ વધારે ભયાનક “વેષ ટકી રહે અને

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

33

ભાવપ્રાણો ખતમ થઈ જાય.” એ છે. આપણે આખી જીંદગી દ્રવ્યચારિત્ર તો નથી જ ગુમાવવાના. પણ, ભાવચારિત્ર માટે આપણી કાળજી કેટલી ? ઉપયોગ કેટલો ? એ મળ્યું છે કે નથી ? એવું ચિંતન કેટલી વાર ? આપણા કયા અનુષ્ઠાનોમાં આપણને મોક્ષસુખની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ ? કાં તો વિષ-ગર અથવા છેવટે અનનુષ્ઠાનના જ માલિક તો આપણે નથી ને ? અને, જો એ વાત સાચી હોય, તો આપણી સર્વવિરતિ આપણું કે બીજાનું કેટલું કલ્યાણ કરી શકશે ? એ પ્રશ્ન મોટો નથી ? આપણી મુખામી તો આંખે વળગે એવી છે. પેલા અજ્ઞાની, અબુઝ, ધર્મના સિદ્ધાંતોથી વેગળા સંસારી જીવો સંસારમાં રાગી ભલે બને, ભલે, ધર્મ ન આરાધે. પણ, આપણી આંખ સામે તો આખાય સંસારનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સ્પષ્ટ દેખાય છે. છતાં ય, સુખશીલતા, વિષયાસક્તિઓને છોડીને, તપ-સંયમમાં ઉદ્યમ કરતા નથી. જો, હજી પણ આંખો નહીં ઉઘડે, તો નક્કી મોક્ષસુખ આપણે હારી જશું.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

34

तिलमिन्नं विस्वसुहं, दुहं च गिरिरायसिंगतुंगयरं ।
भवकोडीहिं न तिड्डइ, जं जाणसु तं करिज्जासु ॥६॥

गाथार्थ : તલ માત્ર જેટલું (નાનું અને તુચ્છ) વિષયસુખ અને એની સામે ગિરિરાજના શિખર જેટલું (મોટું અને ઉચ્ચ કોટિનું) દુઃખ, જે કરોડો ભવો વડે પણ પૂરું થાય એમ નથી, તો હવે તને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ તું કર...

ભાવાર્થ : આત્મન્ ! મૂઠ બનીને ન જીવ. પણ, સાવચેત બની વાસ્તવિકતાને સ્પર્શવાનો પ્રયત્ન કર.

તું જે સંસારસુખોમાં ભાન ભુલે છે, એ તો નાનકડા તલના દાણા જેટલા જ છે. એની સામે તારે જે દુઃખો ભોગવવા પડશે, એ પર્વતોના શિખરો જેટલા વિશાળ છે.

અને, એ દુઃખો તું કરોડો ભવો સુધી ભોગવીશ, તો પણ ઓછા નહીં થાય. તો નાહક શા માટે બે પાંચ મિનિટના ખાવા-પીવાના સુખો માટે કરોડો ભવોના દુઃખોને આમંત્રણ આપે છે. બુદ્ધિમાન એવા તને આવો વેપાર કરવો, જરાય ઉચિત નથી.

પેલા સાવધાચાર્યને તું ભુલી ગયો ?

એમણે,

એક ગામમાં ચૈત્યવાસી સાધુઓ અને સંવેગીસંઘ વચ્ચેના ઝઘડાને મટાડવા માટે, જરાય શરમ રાખ્યા વિના સસૂત્રપ્રરૂપણા કરી સંવેગીસંઘને સાચો ઠરાવ્યો. આના કારણે, તીર્થંકર નામકર્મનો બંધ કરી દીધો.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

35

વર્ષો બાદ પાછા વિહાર કરીને એ જ ગામમાં પધાર્યા. એમનું ઠાઠમાઠથી સામૈયું થયું. અને એક અજૈન બાઈ ભક્તિથી આચાર્યના ચરણોને સ્પર્શ કરવા લાગી. આચાર્ય પગ પાછા ખેંચી લેવાનું ચૂકી ગયા. પેલા દુશ્મનોની નજરમાં આ આવી ગયું.

વ્યાખ્યાન શરૂ થયું, અડધા વ્યાખ્યાને એક ભાઈએ પ્રશ્ન કર્યો કે, “સાહેબ ! બ્રહ્મચર્ય બાબતમાં શાસ્ત્રમાં અપવાદ છે ખરો ?”

હવે, આચાર્ય મુંઝાયા. ખરેખર અપવાદ નથી જ. પણ, જો એ સાચી વાત કહે, તો અજૈન બાઈએ કરેલો સ્પર્શ એ મોટી ભુલમાં ખપે. અને, “જો અપવાદ છે.” એમ કહે તો, પછી પોતે પગ ન ખેંચ્યા, બાઈ અડી એ અપવાદ ગણાતાં પોતાને કોઈ દોષ ન રહે.

પણ, આ આચાર્ય મહાસંવિગ્ન હતા. એક બાજુ શાસ્ત્રાનુસારી પ્રરૂપણા અને બીજી બાજુ પોતાની નિંદા. જો, “અપવાદ નથી.” એમ કહે તો, બધા લોકો આચાર્યની નિંદા કરે. અને, જો “અપવાદ છે.” એમ કહે તો, શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા થાય. આચાર્ય ગડમથલમાં પડ્યા.

પાટ ઉપર જ એમણે આત્માને ભાવિત કરવા માટે ઉત્તમ વિચારો કરવા માંડ્યા. “ના, ભલે મારી નિંદા થાય, પણ મારે આજ્ઞાથી વિરૂદ્ધ ઉચ્ચારણ તો નથી જ કરવું. મારે મારો અનંત સંસાર નથી વધારવો...” પણ,

બીજી બાજુ પેલા દુશ્મનોએ દેકારો મચાવ્યો. “આચાર્યજી ! આપ ઉત્તર આપો. આમ મુંગા રહેવાથી નહીં ચાલે.” ચારેબાજુ અવાજ થવા માંડ્યો.

અને, આચાર્ય ઢીલા પડ્યા, ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરી બેઠા. “બ્રહ્મચર્યમાં પણ અપવાદ છે.” અને, દુશ્મનો ઠંડા પડી ગયા, કેમકે, તેઓ હવે કંઈ બોલી શકે તેમ ન હતા. પણ, આનાથી આચાર્યને નફો + નુકશાન શું થયું એ જાણવા જેવું છે.

આ બોલતી વખતે જ, સૌથી ઉત્કૃષ્ટ એવું તીર્થંકર નામકર્મ ખલાસ થઈ ગયું. આ તો નફામાં નુકશાન છે. બીજું નુકશાન એ કે, એ ભવ પછી એ તમામ નારકોમાં આ પાપને કારણે ઘણીવાર ફરી આવ્યા. એનું વર્ણન મહાનિશીથમાં છે. એ વાંચતા ય ધ્રુજારી છુટે. અને, એમને મળ્યું શું ? પોતાની નિંદા ન થઈ, એટલો જ ફાયદો થયો. આ નિંદા ન થવા રૂપ માનસિક સુખ એમને મળ્યું. સામે દુઃખનો ડુંગર ખડો થઈ ગયો.

પેલા કંડરિક મુનિ ! ૧૦૦૦ વર્ષ સાધુપણું પાળ્યું. છેલ્લે, માત્ર એક જ દિવસ ખાવાની તીવ્ર આસક્તિઓ પૂરી કરવા રાજા બન્યા. સાધુવેષ છોડ્યો. સીધા સાતમી નારકમાં પહોંચી ગયા.

નફો માત્ર એક દિવસનું મીઠાઈઓ ખાવાનું સુખ અને નુકશાન સાતમી નારકના ૩૩ સાગરો-પમ કાળનું ભયાનક દુઃખ.

ચૌદપૂર્વધરોને ઉંઘનું એક નાનકડું સુખ, સામે નિગોદના અનંતકાળનું દુઃખ.

ચૌદપૂર્વધરોને થોડા વર્ષોનું ખાવાનું સુખ, સામે નિગોદના અનંતકાળનું દુઃખ.

આચાર્ય મંગુને થોડા વર્ષોનું ખાવાનું સુખ, સામે ગંધાતી - ગટરમાં ભૂતડા તરીકેના હજારો વર્ષોનું દુઃખ.

પેલી વિધવા બ્રહ્મચારિણી રાજકુમારી રુક્મિ ! રાજકુમારને જોવાનું એક પાપ સેવ્યું. બસ,

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

36

પછી તો દીક્ષા થઈ. મરતી વખતે એ રુક્મિસાધ્વીને પેલા જ આચાર્ય બનેલા રાજકુમારે એકાંતમાં પોતાનું એ પાપ આલોચવાનું યાદ કરાવ્યું. અને, રુક્મિસાધ્વી ભાન ભુલ્યા !

“જો હું એ પાપ સ્વીકારીશ, તો આચાર્યની નજરમાં મારી બ્રહ્મચારિણી તરીકેની છાપ ભુંસાઈ જશે. ના, એ તો નથી થવા દેવું.” અને, માત્ર એક વ્યક્તિના મનમાં પોતાની સારી છાપ સાચવવા રૂપ માનસિક સુખ ખાતર એ સાધ્વી જુદું બોલ્યા. “મેં એ પાપ કર્યું જ નથી. મેં રાજકુમાર તરફ માત્ર દૃષ્ટિ કરેલી. પણ, મને કામવિકાર ન હતો.”

આચાર્યે ઘણા સમજાવ્યા. પણ, એમણે વાત ન જ માની.

કેટલી તુચ્છ વાત ! પોતે મરવા જ પડી છે. હવે, જીવીને કોઈને મોઢું તો બતાવવાનું નથી, કે જેથી, શરમાવાનો વખત આવે. પાસે માત્ર આચાર્ય છે. કોઈ પોતાની ગુરુબહેનો, ગુરુણી નથી. એટલે, બીજા કોઈને ખબર પડવાની જ નથી. અને, આચાર્ય તો મહાગીતાર્થ હોય, એની એ સાધ્વીજીને ખબર છે. વળી, પાપ એવું કંઈ મોઢું ન હતું. “વિકારભાવથી વિજાતીય પર દૃષ્ટિ પડવી.” એ પાપ મોટાપાપની અપેક્ષાએ સાવ વામણું છે. એનું પ્રાયશ્ચિત્ત એક એકાસણું માંડ આવત. આવા પાપને છુપાવવાથી શું મળ્યું ? મરતી વખતે એને એટલો સંતોષ મળ્યો કે, “મારું પાપ કોઈ જાણતું નથી.”

પણ, નુકશાન કેટલું ? આખી જીંદગી એ નાનકડા પાપ વિના અત્યંત નિર્મળ જીવન જીવનાર, સુવિશુદ્ધ સંયમી, બાકીના તમામ પાપોનું સૂક્ષ્મ પ્રાયશ્ચિત્ત કરનાર, એવા પણ એ વૈરાગ્યવંત સાધ્વીજી ૧ લાખ ભવો સંસારના વધારી ચૂક્યા.

એમાં કેટલીવાર નરકમાં જશે, કુતરા-બિલાડાના ભવો કરશે, બકરા બનીને કતલખાને કપાશે, ભૂંડ બનીને ઘોરયાતનાઓ સહન કરશે, ભિખારી બનીને ઠંડી-ગરમી-ભુખ-તરસના અસહ્ય દુઃખો સહશે. એ તો કેવલી જાણે.

આ ખૂબ ગંભીર વાત છે. ઘણીવાર આપણને પણ મિઠાઈ વિગેરે ખાવાની આસક્તિઓ જાગી જાય છે. એ સુખ ૫-૧૦ મિનિટનું છે. પણ, એ માટે આપણે અશક્તિનું બહાનું કાઢીએ, જાત-જાતની માયાઓ કરીએ. એ બધાનું ફળ આપણને પણ આવું જ મળશે, એ વાતમાં કોઈ સંદેહ લાગતો નથી. કેમકે, એ બધા દોષોનું શુદ્ધ પ્રાયશ્ચિત્ત તો આપણે કરતા જ નથી. ઉલ્ટું, માયાઓ કરીએ.

“મને આસક્તિ છે જ નહિં.” અથવા તો, “અશક્તિ છે, સંઘયણ નબળા છે, માટે વાપરવું પડે છે.”

અથવા તો, ગુરુ કે ગુરુભાઈઓના આગ્રહથી વાપરવું પડતું હોવાનો દેખાવ.

અથવા તો, “વૈદ્યની દવાના સાચા બહાના નીચે પણ, જીભની આસક્તિઓ પોષી લેવાની વૃત્તિ.”

અથવા તો, “જાણી જોઈને વધારે વહોરી લેવાની, બાધાની અંદર પણ ખપાવવા તરીકે વાપરીને જાતને ચોકખી દેખાડવાની રમત.” આવું તો, ઘણા પ્રકારનું બેઠંગુ જીવન આપણું છે.

પેલી રુક્મિએ તો એક જ દોષ છુપાવ્યો. આપણે, આવા સેંકડો દોષો સેવીએ, અને છતાં એને છુપાવીએ. ગુરુને ન કહીએ. શુદ્ધ પ્રાયશ્ચિત્ત ન કરીએ. એના ફળ રૂપે આપણા ય લાખો ભવો

વધી ન જાય ?

રુક્મિનું પાપ તો માત્ર રાજકુમારને દંષ્ટિથી જોવાનું હતું. એની સામે, આપણા આ બાબતોના પાપો, તેમાં માયાઓ-કપટો એ બધા આપણી જાતને ખોતરીને પુછીએ, તો એક કરોડગણા લાગે.

આ જ વાત લક્ષ્મણા સાધ્વીની છે. અહંકારને લીધે, દોષ છુપાવ્યો, એના ય ભવો વધી ગયા.

એ ખ્યાલ રાખવો કે, પાંચ ઈન્દ્રિય + મન એમ છ ઈન્દ્રિયો છે. જેમ, પાંચ ઈન્દ્રિય સંબંધી સુખો એ વિષયસુખો કહેવાય. તેમ, મનના સુખો ય વિષયસુખ રૂપ જ છે. અહંકાર પોષાય, યશ-પ્રતિષ્ઠા મળે, સર્વત્ર પ્રશંસા મળે. આ બધા ય વિષયસુખો જ છે.

પેલા પાંચ વિષયસુખોથી છુટેલા મહામુનિઓ પણ, આ મનના સુખોમાં લપેટાઈને, મોટા દુઃખોને વહોરી લેનારા બને છે.

સામાન્યથી, સંસારીઓ તો, પહેલા પાંચ સુખોમાં જ લપેટાઈને દુર્ગતિગામી બને. એમાંથી છટકેલા, સાધુ બનેલા મોટા ભાગના આત્માઓ આ યશ-પ્રશંસાદિ માનસિક સુખોમાં લપેટાઈ દુર્ગતિગામી બને. આમાંથી પણ બચીને રહેલા મુનિવરો તો આંગળીના વેઢે ગણી શકાય તેટલા જ છે. જેઓને, પોતાના નામની ઈચ્છા જ ન હોય.

નામ લખાવવા નહીં, પણ પોતાનું લખાયેલું નામ ભુંસાવવા માટે ઝઘડો કરતા હોય. એ માટે જ, પોતાના વિકાસનું વર્ણન ક્યારેય ન કરતા હોય. જેથી, કોઈ પોતાની પ્રશંસા ન કરે. સહજ ગુણોથી ચોમેર એમની પ્રશંસા થાય, તો સાવધ બની, સાવચેત બની, રોજ વારંવાર મનના અહંકારને ખલાસ કરવા, મનને ઠંડુ પાડતા હોય.

આ મહર્ષિ આપણને સાવચેત કરે છે. એક માર્ગદર્શકની અપેક્ષાએ બોલે છે કે, “ઓ સાધુઓ ! તમે એ ખ્યાલમાં રાખો કે, જે નજીવા સુખો પાછળ તમે પાગલ છો, તે તો પળ-બે પળના તુચ્છ છે. તેની સામે, તે સુખોના કારણે તમને મળનારું દુઃખ અતિભયાનક છે. નરકનું વર્ણન શાસ્ત્રોમાં સાંભળવાથી જ આ વાતનો ખ્યાલ આવશે. આ દુઃખો કરોડો ભવે પણ પુરા થવાના નથી, એ હકીકત છે. આ બધું મેં તમને જણાવ્યું. હવે, બાજી તમારા હાથમાં છે. અમે કોઈ ઉપર દબાણ કરી શકતા નથી. તમને જે યોગ્ય લાગે, તે કરો. ક્ષણિકસુખોને છોડી, પર્વતીય દુઃખોથી બચવું પણ તમારા હાથમાં છે. તો, ક્ષણિક સુખોને ભોગવીને, પર્વતીય દુઃખોને ભેટવું પણ તમારા હાથમાં છે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

38

गाथार्थ : વિષયસુખો કિંપાગફળ જેવા છે જે ભોગવતી વખતે મધુર લાગે છે પણ પરિણામમાં વિરસ બને છે. એ ખંજવાળને ખણવા જેવા છે જે તત્કાળ સુખની બુદ્ધિ કરાવે પણ અંતે તો દુઃખના જનક જ બને છે.

ભાવાર્થ : જંગલોમાં કિંપાક નામના ઝેરી ફળો ઉગે છે. એ સ્વાદમાં ખૂબ જ મધુર હોય છે. પણ, ઝેર ભરેલા હોય છે. એટલે જ, તેને ખાનારાઓને મીઠાશનું સુખ તો મળે. પણ, બે-પાંચ મિનિટમાં રીબાઈ-રીબાઈને મરવું પડે. બસ, આ સંસારના તમામ સુખો પણ એવા પ્રકારના જ છે. તે ભોગવતી વખતે સુખનો અનુભવ થાય છે, તેની કોઈ ના જ નથી. આથી જ તો, અનંત આત્માઓ એ સુખ તરફ ખેંચાય છે.

એટલે, સ્વરૂપમાં સુખ હોવાની વાતનો તો નિષેધ અમે કરતા જ નથી. પણ, વિપાકમાં દુઃખ હોવાની વાતનો નિર્દેશ તો અમારે કરવો જ છે. બે ય રીતે, એનો વિપાક વિરસ છે. ઈહલૌકિક રીતે અને પારલૌકિક રીતે. યોગશાસ્ત્રમાં આ માટેનો શ્લોક

“કમ્પઃ સ્વેદઃ શ્રમો મૂર્ચ્છા, ભ્રમિઃ, ગ્લાનિઃ

બલક્ષયઃ રાજ્યક્ષમાદિરોગાશ્ચ ભવેયુઃ મૈથુનોત્થિતાઃ”

મૈથુનસેવન વખતે કે પછી આખું શરીર ધ્રુજે, પરસેવો-પરસેવો થાય. ખૂબ પરિશ્રમ કર્યો હોય તે રીતે થાક સખત લાગે. અરે, બેભાન પણ થઈ જાય. શરીરની શક્તિ ખલાસ થવાથી, કોઈપણ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

39

અન્ય કામોમાં ઉત્સાહ, ઉમંગ જ ન રહે. અને, વીર્યશક્તિ ઘટવાથી રોગપ્રતિકારક શક્તિ ઘટે. પરિણામે, ક્ષય વિગેરે જીવલેણ રોગો થાય. વધુ પડતું અબ્રહ્મ સેવનારાઓ શક્તિહીન, તેજહીન, ઉત્સાહહીન, કાયમ માંદા રહેનારા હોય છે. આ બધા, લૌકિકવિપાકો છે.

પરલૌકિક વિપાકો તો, પ્રસિદ્ધ છે જ. નારકોની વેદનાઓ એના પારલૌકિક વિપાકો છે.

એ રીતે, ખાવામાં આસક્તિ હોય, એટલે સ્વાભાવિક રીતે વધારે ખવાય, અને તેથી હોજરી પચાવી ન શકે. ધીમે ધીમે પાચનશક્તિ નબળી પડે. અને, ખાધેલું બધું જ કફ-મળ વિગેરે રોગો ઉત્પન્ન કરનારું બને. આથી જ તો, આયુર્વેદે “રસમૂલાનિ વ્યાધયઃ” સૂત્ર બનાવેલ છે. બધા રોગો ખાવાની આસક્તિમાંથી જ ઉભા થાય છે.

લોકોત્તર વિપાકો પ્રસિદ્ધ છે.

આસક્તિ કેટલી છે ? એનું બેરોમીટર એ છે કે, જે સંપૂર્ણપણે, એ મિષ્ટાદિ ખાવાનું જ છોડી દે, તેને પ્રાયઃ આસક્તિ ઘણી ઓછી હોવાનું કહી શકાય. કેમકે, આસક્તિ વધુ હોય, તો ત્યાગ થઈ જ ન શકે.

જે મિષ્ટાદિ ખાતો હોય, પણ ચોક્કસ પ્રમાણથી જ ખાતો હોય. અને, પછી ભુખ હોવા છતાં, ડબલ ખાઈ શકાતું હોવા છતાં ન જ વાપરે. એને એની આસક્તિ કાબુમાં કહી શકાય.

પણ, જેનું પ્રમાણ ગમે તે દિવસે વધી જાય. સારી વસ્તુ મળવાથી વધુ વાપરી લે. તો, એની આસક્તિ બેકાબુ બની ગયેલી કહેવાય.

આ વિષયો ભોગવતી વખતે જે સુખાનુભવ થાય છે, તે સુખ પણ વાસ્તવિક સુખ તો નથી જ. એ તો, લોકની ભાષામાં સુખ કહેવાય. બાકી,

ખરું સુખ તો આત્મિક સુખ જ છે અને, એ તો અહીં નથી જ અનુભૂતિ ભલે આત્માને થાય, પણ એ સાચું સુખ નથી.

દંષ્ટાન્ત શરીરમાં રક્તવિકારનો રોગ થાય, તો આખા શરીરમાં જોરદાર ખણજ ઉપડે, રહી જ ન શકાય. એટલે, જેમ જેમ નખથી - છરીથી તે તે ભાગોને ખણીએ, તેમ તેમ શાંતિનો અનુભવ થાય. એમ, જ્યારે ઘણું ખણીએ, પછી શાંતિ થાય. પણ, ત્યાં સુધીમાં તો પુષ્કળ લોહી નીકળી જ જાય.

કોઈ ડાહ્યો માણસ આ ખણવાથી મળતા સુખને સુખ તરીકે ગણતો નથી. એટલે જ તો, એ ખણજ મટી જાય, એના જ પ્રયત્નો કરે છે. અલબત્ત ખણજ આવે, ત્યારે ન ખણવાની સમજણ હોવા છતાં ખણાઈ તો જાય જ છે.

પણ, બીજીબાજુ એ ખણજ કેમ જલ્દી મટે, એના જ પ્રયત્નો વધારે હોય છે. ખણજ ખણવાના સાધનો શોધવા કે ખણજ વધે તેવા ઉપાયો કરવાનો પ્રયત્ન કોઈ જ કરતું નથી.

બરાબર, આના જેવા જ આ સંસારસુખો છે. જેને ગાઢમોહનીયના ઉદયરૂપ રોગ લાગુ પડેલો છે, તેને ખણજ જેવી વિષયસુખોની તીવ્ર ઈચ્છા થાય છે. એ એટલી બધી તીવ્ર હોય છે કે, પેલો ન ઈચ્છે તો પણ, એ ઈચ્છાને પૂરી કરવા માટે તેણે ખણજ ખણવી જ પડે, વિષયસુખો ભોગવવા જ પડે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

40

મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણ, મહારાજા શ્રેણિક, કામુક સત્યકિ આ બધા જ આના સચોટ દેખાન્તો છે. આ ત્રણેયમાં સમ્યગ્દર્શન ઝળહળતું હતું. પણ, મોહનીયના રોગોને લીધે, તેઓ વિષયસુખોની તીવ્ર આકાંક્ષાવાળા હતા. અને તેથી જ તેઓ બધું જાણતા-સમજતા હોવા છતાં લંગડા-લુલાની જેમ પરવશ હતા. ઈચ્છાઓ પૂરી ન કરે, તો ચેન ન પડે. અત્યંત વ્યાકુળ બની જાય. એટલે, ના છુટકે પણ, ભોગો ભોગવતા.

પણ, એમનો પ્રયત્ન તો એ રોગને મટાડી, કાયમ માટે વિષયેચ્છા જ ન થાય, તે માટેનો હતો.

અત્યારે આપણા બધાની હાલત આ જ રોગવાળા આત્મા જેવી છે. દર બે-ત્રણ કલાકે, પાંચ કલાકે કો'કને ખાવાની ઈચ્છા, કો'કને સ્ત્રીની ઈચ્છા, કો'કને ધનની ઈચ્છા, કો'કને માન સન્માન-પ્રશંસાની ઈચ્છા થયા જ કરે છે. એ ન સંતોષાય, તો ચેન પડતું નથી. એટલે, તે માટે ગમે તે ઉપાયે પણ આ સુખો ભોગવવાનું ચુકતા નથી. બસ, એ ભોગવીએ, એટલે ક્ષણવાર કલાક-બે કલાક માટે, પેલી ખણજ શાંત થાય, અને શાંતિ મળે.

અલબત્ત, જેમ પેલા શરીર ખણનારાને ઘણું લોહી નીકળી જવા રૂપ નુકશાન થયું. તેમ, આપણને ય, ઘણું ય પુણ્ય ઘણી ય શુદ્ધિ ખોઈ જવાનું નુકશાન તો છે જ. ઉપરથી, અઢળક પાપ બંધ થાય, એ તો વધારાનો જ છે.

અને બે-ત્રણ કલાક બાદ વળી આ ખણજ ઉપડે, વળી એ જ તીવ્ર ભોગસુખની ઈચ્છાઓ, વળી એના સાધનોની શોધ, વળી વિષયભોગ, વળી અલ્પકાળની શાંતિ, વળી કર્મબંધ + પુણ્યક્ષય + શુદ્ધિક્ષય. આ કમ આખી જીંદગી ચાલ્યા જ કરે છે.

મારી જ વાત કરું તો, અઠ્ઠમમાં, બીજા-ત્રીજા ઉપવાસે ખાવાની તીવ્ર ઈચ્છા. બધી વસ્તુઓ ખાવાની યાદ આવે. પારણાના જ વિચારો ! પહેલા ઘણું ખાધા પછી, વધી પડેલું છોડી દીધેલું એના માટે અત્યારે અફસોસ કે, “તે વખતે વાપરી કેમ ન ગયો ?” આ પછી પારણું થયું, ઈચ્છા જેટલું ખાવાની હતી, એના કરતાં ૧૦૦માં ભાગનું પણ ખાઈ ન શકાય, શરીર ના પાડી દે. અને, ઈચ્છાઓ અધુરી જ રહે. ખાવાની રૂચિ મટી જાય.

વળી, બીજા દિવસે પાછી એ જ ઈચ્છાઓ જાગે. આ કમ વર્ષોથી ચાલ્યા જ કરે છે. અત્યાર સુધીની ગણતરી પ્રમાણે હજારો રોટલીઓ ખાઈ ગયા. આખા દિવસની પંદર રોટલી ગણીએ, તો, $૩૬૫ \times ૧૫ = ૫૪૭૫$ એક વર્ષની અને ૨૪ વર્ષની ૧ લાખ ઉપર રોટલીઓ ખાઈ લીધી. એ સિવાય મીઠાઈઓ, શાકો, ફરસાણો એ બધાનું માપ તો વળી જુદું જ છે. આ બધું એકલું વિષા બનીને નીકળ્યું.

૨૪ વર્ષ પછી હજી એ જ દશા, “ખાવાનું લાવો.” કેટલી શરમજનક આ વાત છે.

જે આત્માનો સ્વભાવ જ “અણહારી” તરીકેનો છે, એ ખાધા વિના કષાયી બની જાય છે.

જે આત્માનો સ્વભાવ જ બ્રહ્મચર્ય છે, એ વિજાતીય રૂપ સામે જોયા વિના, વિજાતીયને ભોગવ્યા વિના રહી શકતો નથી.

સદાય ઠંડકના સ્વભાવવાળું ચંદન કાયમ માટે, અગ્નિ જેવી ગરમી જ આપે, એ તો આશ્ચર્ય જ કહેવાય ને ? પણ,

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

41

આ હકીકતનો ઈન્કાર તો થઈ શકતો જ નથી. આ બાબત સંસારીઓ માટે સ્ત્રીસુખમાં છે. પહેલા તીવ્ર ઈચ્છા, પછી ઈચ્છા પૂરી કરવા માટેના તનતોડ પ્રયત્નો, ઈચ્છા પૂરી થતા શાંતિ-પછી સામે તત્ત્વ હોવા છતાં લેશપણ વિકારભાવ નહીં.

પણ બે-ત્રણ કલાક જાય, વળી પાછી ઈચ્છા, વળી ભોગ, વળી શાંતિ... આ પ્રક્રિયાનો અંત આવતો જ નથી.

અભિમાનીને વળી, સતત પ્રશંસાની ખણજ ઉપડે. એકવાર દિવસમાં સ્વપ્રશંસા સાંભળે કે પોતે કરે, ત્યારે તેને પરમ આનંદનો અનુભવ થાય. એ દિવસ પુરો થાય.

બીજા દિવસે વળી પ્રશંસાની ભુખ ! જો કોઈ દિવસો ખાલી જાય, તો એનું નૂર ખલાસ થઈ જાય, માંદો પડી જાય.

આ ભુખ તો વળી એવી ભયાનક છે કે, એમાં પેટ પુરાતું જ નથી.

આવું તો દરેકને પોત-પોતાની રૂચિ પ્રમાણે, તે તે સુખોમાં અનુભવાય છે.

એક-બે નહીં, પણ આ લોકના લગભગ તમામે તમામ જીવો આ જ રોગના શિકાર છે. એનાથી ય વધુ આશ્ચર્ય એ વાતનું થાય કે, આખી દુનિયામાં લગભગ કોઈ એવો જોવા નહીં મળે કે, જે પોતાના ખણજના રોગને સારો માને, ખણવાનું સારું માને. “ઉલ્લું તે રોગ મટાડવા પુરા પ્રયત્નો કરે.”

જ્યારે, અહીં તો શીર્ષાસન છે. અહીં, લગભગ તમામ આત્માઓ આ વિષય-સુખને સારું જ માને છે. વિષયની ઈચ્છા પૂરી થાય, શાંત થાય, એ ય ગમતું નથી. બસ, સતત એ ઈચ્છા રહે, અને સતત વિષયો ભોગવ્યા જ કરીએ, એવા ગાઢ આસક્ત જીવો જોવા મળે છે. કોઈ આ રોગને કે આ વિષયભોગ રૂપ ખણજને ખરાબ માનતું જ નથી. ઉલ્લું, એ રોગ વધે, તેવા ઉપાયો કરે.

કામોત્તેજના વધારવા વધુ ખરાબ દેશ્યો જુએ,

વાઘના લોહી પીએ,

સામે ચાલીને નિમિત્તોને આમંત્રણ આપી ઈચ્છાઓ વધારે, અને પછી ખણજ ખણવાનું સુખ મેળવે.

પણ, આને મટાડવાનો વિચાર સુધ્ધા કોઈ કરતું નથી. અરે, આને રોગ જ નથી માનતા, તો મટાડવાની તો વાત જ ક્યાં રહે ?

આ જબરું આશ્ચર્ય છે ! પણ, બિચારા આપણે બધા આના વિપાકો ભોગવીએ છીએ, અને ભોગવવાના છીએ. નિરોગી માણસને ખણજ ખણવાની ઈચ્છા જ ન થાય, ખણજ ખણવાની હોય જ નહિ. એમ, સાચા સુખી સિદ્ધ ભગવંતોને વિષયસુખોની ઈચ્છા જ નથી થતી. અને, તેથી વિષયસુખો તેઓ ભોગવતા જ નથી.

અને, આ ગાંડા સંસારીઓ, “આ સિદ્ધોને શું સુખ ?” એમ, પ્રશ્ન કરે છે.

“રોગી એ પોતાને સુખી માને, અને નિરોગીને સુખ જ નથી.” એમ સમજે, એમાં તો, રોગીમાણસની મુર્ખામી જ તરવરી ઉઠે છે.

શાસ્ત્રકાર આ જ વાત આ શ્લોકમાં કરે છે કે,

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

42

ખણજને ખણવાથી જેમ સુખ લાગે, તેમ આ વિષયો પણ ભોગવતી વખતે, ભોગવનારને સુખની બુદ્ધિ કરાવે છે.” પણ, હકીકતમાં એ વાસ્તવિક સુખ નથી જ. એટલે આપણે બધાયે સમજવું જોઈએ કે, આપણને જે કંઈપણ સંસારસુખોની ઈચ્છાઓ થાય છે, એ બધી જ મોહનીયના રોગને લીધે છે. અને, તે ઈચ્છાઓ પૂરી કરવાના આપણા પ્રયત્નો એને ખણવા જેવા છે. જેના ફળરૂપે પાપબંધ + શુદ્ધિક્ષય + પુણ્યક્ષય એ ત્રણ મોટા નુકશાનો થાય છે. અને, એમાં રોગ તો મટતો જ નથી. ઉલ્ટું, એ દુઃખ વધ્યા જ કરે છે.

આ આપણા રોગની વાત કરી. એનાથી બચવા માટેની દવા કઈ ? તે માટે, પેલા ખણજના રોગીને જ પુછીએ. પહેલો ઉપાય તો એ કે, શક્ય હોય, ધીરજ હોય, તો ખણજ આવે છતાં ય ખણવું નહિ. સહન કરવું, એટલે લોહી નીકળવાદિ રૂપ નુકશાન ન થાય. એટલે એ મોટો ફાયદો થાય.

જો, ખણવાનું છોડી ન શકાય, એવી હાલત હોય, તો પછી એટલું તો કરવું કે, છરી-નખ વિગેરે લોહી કાઢનારા પદાર્થોથી ખણજ ન ખણવી. પણ, ચામડીવાળો હાથનો ભાગ એ ભાગ ઉપર ઘસવો, અથવા પુંઠા જેવી વસ્તુ કે વસ્ત્ર જેવી વસ્તુ તેના ઉપર ઘસવી. એનાથી પણ, એ ખણજ શાંત થાય, અને બીજું નુકશાન ન થાય.

અલબત્ત, આમાં રોગનો નાશ તો નથી જ થયો. રોગનાશ માટે તો ઘણી મોટી પ્રક્રિયા કરવાની છે. પણ, નુકશાની અટકવા રૂપ ઘણો મોટો ફાયદો આમાં છે.

આ જ દષ્ટાન્ત લોકોત્તર જગત્માં લાગે છે. આપણને પુષ્કળ સુખેચ્છાઓ છે. એ રોગને લીધે, વારંવાર વિષયભોગ કર્યા જ કરીએ છીએ. પણ, રોગ મટાડવાનો આ ઉપાય નથી.

એનો પહેલો વિકલ્પ એ જ કે, વિષયસુખોનો ભોગવટો કરવાનું સંપૂર્ણ છોડી દો. અર્થાત્ સંસારત્યાગ કરી, સંયમ સ્વીકારો. આનાથી, પાપ-બંધાદિ નુકશાનો બધા જ અટકી જશે. કેમકે, જિનશાસનની દ્રવ્યક્રિયાઓ પણ પુણ્યબંધ દ્વારા સ્વર્ગાદિ આપનારી બને છે, દુર્ગતિ અટકાવનારી બને છે. અભવ્યો નવમા શ્રૈવેયક સુધી પહોંચે, તેમાં મૂળ કારણ તો, આ સંસારસુખના ત્યાગ પૂર્વકની ચારિત્રક્રિયાઓ જ છે.

યાદ રાખવું કે, ચારિત્ર સ્વીકાર અને પેલા ભોગોનો ત્યાગ એ રોગ મટાડનાર તો નથી જ. એની પ્રક્રિયા બીજી છે. આ તો માત્ર થતા નુકશાનોને અટકાવી સ્વર્ગાદિ આપનાર બની રહે.

પણ, બધા આત્માઓ આ રીતે સર્વથા સંસાર ત્યાગ કરવા સમર્થ ન પણ હોય. એમની ખણજ એવી છે કે, એ ખણ્યા વિના = સંસારસુખો ભોગવ્યા વિના તેઓ રહી શકતા નથી. તેઓ, લોચાદિ કષ્ટો સહન કરવા, સ્ત્રી-અભક્ષ્યાદિના સુખો છોડવા, સ્વચ્છંદતા છોડવા માટે અસમર્થ છે. તેમણે, ખણજ દૂર કરવા આ સુખો ભોગવવા જ પડે છે. તો, તેઓ માટે બીજો વિકલ્પ એ છે કે, તેઓએ લોહી નીકળે, એવી રીતે ખણવું ન જોઈએ. પણ, ખણજ પણ શાંત થાય, અને લોહી પણ ન નીકળે, એ વસ્તુથી એ રીતે ખણવું જોઈએ. આનો અર્થ “દેશવિરતિ” છે.

બેફામ બનીને, ગમે તે, ગમે ત્યારે ખાવું, ગમે ત્યાં ભટકવું, મહીનામાં બ્રહ્મચર્યની બાધા ન રાખવી, વારંવાર વિષયસુખો સેવવા, સતત અતૃપ્ત જ રહેવું. ચોવીસ કલાક વિષયસુખોની પાછળ પુરા કરવા. આ બધું તો, પેલી ખણજને છરીથી ખણવા જેવું છે. એમાં પુષ્કળ પાપબંધ રૂપ લોહી

નીકળે. એની અધોગતિ થયા વિના ન રહે.

આત્માએ તો,

મહીનાના ૨૦-૨૫ દિવસ બ્રહ્મચર્યની બાધા,

જે કંઈ ખાવું હોય, તે બધું ઘરે બનાવીને, ભક્ષ્ય હોય, તેવું ખાવાની ટેક,

અભક્ષ્ય પણ ખાવું હોય, તો મહીનામાં ૨-૩ દિવસ જ ખાવું, એ પણ અમુક જ વસ્તુ વાપરવી...

ટી.વી. જોવું હોય, તો ય દિવસમાં ૧૪ કલાક જોવું એ પણ સામાજિક પ્રોગ્રામો જ જોવા બીજા ન જોવા,

ધંધામાં નીતિ જ રાખવી, અનીતિ કરવી પડે, તો તેની ય મર્યાદા બાંધવી વિગેરે વિગેરે લાખો ભેદવાળા દેશવિરતિધર્મને સ્વીકારવો જોઈએ. આમાં વિષયસુખો ભોગવવા મળી જવાથી, મોહોદયથી ઉભી થતી ખણજ શાંત પણ થઈ જાય. અને, સંતોષ-દેશવિરતિ સાથે હોવાથી, આ સુખો એ એવા પાપબંધ કરાવનારા ન બને. અને, દેશવિરતિને લીધે, સ્વર્ગાદિ યાવત્ મોક્ષ મળી શકે. આ બીજો વિકલ્પ છે.

ત્રીજો વિકલ્પ લૌકિક જગત્માં નથી લાગતો, પણ લોકોત્તર શાસનમાં લાગે છે.

“ખણજનો રોગ ખરાબ છે. આ ખણવું એ ખોટું છે.” એમ, જાણવા છતાં જે માણસ છરીથી ખણે, તો એને લોહી નીકળવાનું જ. તેની સમજણ તેના નુકશાનમાં કોઈ ઘટાડો કરી શકતી નથી. પણ, જિનશાસનમાં આ જુદી જ રીતે છે.

“આ મને મોહનીય કર્મનો ગાઢ ઉદયરૂપ રોગ લાગેલો છે, માટે જ આ વિષયસુખોની મને ઈચ્છા થાય છે. અને, હું બેફામ બનીને જે સંસારસુખો ભોગવું છું. એ બધા જ અતિ-ભયાનક છે, મારું અહિત કરનારા છે, મને પુષ્કળ દુર્ગતિ આપનારા છે.” આવા રંજ સાથે પણ, તીવ્ર ઈચ્છાને કારણે, જેઓ વિષયસુખો મર્યાદા તોડીને સેવે છે, તેને પણ એ રંજને કારણે, ઘણી મોટી માફી મળે છે. માત્ર આ રંજ જ તેને મોક્ષસુખમાં સ્થિર કરનારો બની જવાનો છે.

દૃષ્ટાન્ત છે, સત્યકિવિદ્યાધરાદિ અનેક. એ બધા પાસે આ પશ્ચાત્તાપ છે, માટે તેઓને જિનનામબંધ સુધીના લાભો મળે છે.

શ્રેણિક, કૃષ્ણાદિ પાસે પણ આ જ જોવા મળે છે. જો, પશ્ચાત્તાપ ન હોત, તો આ લોકો તીર્થંકરપદવી ન જ પામત.

ઉલ્લું, હવે જે લોકોએ આ ખણજ ખણવાની સર્વથા છોડીને દીક્ષા લીધી છે, તેવાઓ પણ જો આ રંજ વિનાના હોય. તેઓના મનમાં આ રોગની, આ વિષયસુખોની ભયાનકતાની દેહ સમજણ + સ્વીકાર ન હોય. તો, એમનો વિષયત્યાગ એમને કોઈ જ લાભ કરી શકતો નથી. માત્ર એકાદ-બે ભવ સ્વર્ગ આપી, પછી અનંતસંસાર પાછો શરૂ થઈ જાય.

આમાં દૃષ્ટાન્ત છે - અભવીઓ વિગેરે. એટલે, “મને મોહનીયનો રોગ લાગુ પડેલો છે. એના કારણને મને સુખોની ઈચ્છાઓ થાય છે, પણ એ તદ્દન નકામી છે. અને, ઈચ્છાને લીધે હું જે સુખો ભોગવું છું, એ બધાં એકાંતે મારા અહિતકારી છે.” આવી સમજણ, બુદ્ધિમાં નહીં, પણ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

44

આત્મામાં જેને પડેલી છે, એની પાસે સમ્યગ્દર્શનની મોટી મૂડી આવી ચૂકી છે. હવે, મોક્ષમાં પહોંચવાની તેની તૈયારી થઈ ગઈ છે. “પાપો બદલ પુષ્કળ પશ્ચાત્તાપ” એ જ આ ગુણની નિશાની છે.

જે આત્મા પોતાના પાપો ગુરુ આગળ કહેતા રડી પડે, એની વાણી બંધ થઈ જાય, બોલી જ ન શકે, એ રીતે ગળામાં ડુમો ભરાઈ જાય, તેની પાસે આ ગુણ નક્કી માનવો, બીજા પાસે હોય કે ન પણ હોય.

મૂળ વાત પર આવીએ. આમ, સર્વત્યાગ કે દેશત્યાગથી મોટું નુકશાન અટકાવી દીધું. હવે, રોગનાશ કરવાનો ઉપાય અજમાવવાનો છે.

એ ઉપાય કયો ? ભક્તિ ? સ્વાધ્યાય ? વૈયાવચ્ચ ? તપ ? સંયમ ? દાન ? શીલ ? ક્ષમા ? કૃષ્ણા ? એવા ઘણા પ્રશ્નાર્થચિહ્નોવાળા પદાર્થો છે. આપણને તો દવાની ખબર ન પડે. એ તો, વૈદ્યને ખબર પડે.

॥ વિષયેચ્છારૂપી રોગને ખતમ કરવાનો શાસ્ત્રીય ઉપાય ॥

પ્રશમરતિમાં આવા વૈદ્યતુલ્ય ઉમાસ્વાતિ મહારાજે ઉપાય બતાવેલો છે.

॥ તત્કથમનિષ્ટવિષયાભિકાંક્ષિણા ભોગિના વિયોગો વૈ ।

સુવ્યાકુલહૃદયેનાઽપિ નિશ્ચયેનાગમઃ કાર્યઃ ॥

કોઈ પ્રશ્ન કરે છે કે, મને સતત અત્યંત ખરાબ વિષયસુખોને ભોગવવાની ઈચ્છા થાય છે. મને એન પડતું નથી. એ માટે, સતત હું ભોગો ભોગવું છું, પણ, શાંતિ થતી નથી. તમે ઉપાયો બતાવો કે, આનાથી છટકવા મારે શું કરવું ? તેનો ઉત્તર ભાઈ ! તારું મન અત્યારે ભલે ખૂબ જ વિષયોની આસક્તિવાળું હોય, તો પણ, તું માત્ર શાસ્ત્રાભ્યાસ (આગમ) કર. અર્થાત્ સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરતો જા. એ તારા બધા જ રોગોને ખતમ કરવા માટે સમર્થ બનશે.

આ જ ગ્રન્થમાં બીજો શ્લોક “શાસ્ત્રાધ્યયને, ચાધ્યાપને ચ, સંચિન્તને તથાત્મનિ ચ, ધર્મકથને ચ સતતં ચત્નઃ સર્વાત્મના કાર્યઃ” દરેક આત્માએ સતત = કોઈપણ વિરામ વિના, સર્વાત્મના = સંપૂર્ણ પ્રયત્ન પૂર્વક, (૧) શાસ્ત્રો ભણવામાં, (૨) શાસ્ત્રો ભણાવવામાં, (૩) શાસ્ત્રોના તથા આત્માના ચિંતનમાં, (૪) ધર્મકથન કરવામાં પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ બે ય શ્લોકમાંથી, ઉપાયનું સૂચન જોવા મળે છે.

એ જ વાત અષ્ટકપ્રકરણમાં પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય દ્વારા જ ઉત્તમસામગ્રીની પ્રાપ્તિથી માંડીને મોક્ષ સુધીની સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ, આ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય કર્મની પ્રાપ્તિ શી રીતે થાય ? તેનો ઉત્તર સદાગમવિશુદ્ધેન ક્રિયતે તત્ત્વ ચેતસા ઉત્તમકક્ષાના શાસ્ત્રોના પરિશીલન દ્વારા વિશુદ્ધ બનેલ મન એ જ આવા પુણ્યની પ્રાપ્તિ કરાવી આપે. અને, શાસ્ત્રાભ્યાસ જાતે કરવો તો શક્ય જ નથી. એ માટે, સંવિગ્ન + ગીતાર્થ ગુરુ અવશ્ય જોઈએ.

એટલે, એત્ત્વ જ્ઞાનવૃદ્ધેભ્યો જાયતે... આવું વિશુદ્ધચિત્ત એ જ્ઞાનવૃદ્ધ = અત્યંત ગીતાર્થ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

45

એવા મહામુનિઓના સંગથી જ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ બધા શ્લોકો ઉપરથી સ્પષ્ટ લાગે, મનની નિર્મળતા = વિષયોની ઈચ્છાઓનો અભાવ એ સતત શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવાથી જ થઈ શકે છે. એનાથી, સમ્યગ્બોધ થતા અંદરના મળો ખલાસ થવા માંડે.

તીર્થંકર નામકર્મના બંધના કારણભૂત જે ૨૦ સ્થાનકો છે. તેમાં, ઓછામાં ઓછા ૪ થી ૫ સ્થાનો તો જ્ઞાનસંબંધી છે. ૧ પ્રવચન = શ્રુતજ્ઞાન, ૨ બહુશ્રુતતા, ૩ સતત જ્ઞાન માટેનો પ્રયત્ન, ૪ નવા જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવાનો અભ્યાસ, ૫ બહુશ્રુતનું વાત્સલ્ય આ ૫ સ્થાનો તો જ્ઞાન માટેના જ છે. અને આ વાત એકદમ સાચી લાગે છે. કેમકે, બીજા કોઈપણ અનુષ્ઠાનો એ ત્યારે જ ફલદાયક બને, કે જ્યારે તે વિધિપૂર્વક અને આશયશુદ્ધિથી થતા હોય. હવે, આશય શુદ્ધિ + વિધિ એ બે તો, શાસ્ત્રાભ્યાસથી જ જાણવા મળે.

જેમકે, વૈયાવચ્ચને ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કહેલ છે. પણ, વૈયાવચ્ચ શી રીતે કરવી ? તે માટે, ગુરુ સાથે કેવો વ્યવહાર કરવો ? ગુરુ ગુસ્સો કરે, ત્યારે સામે કેવી રીતે વર્તવું ? ગુરુના આવવા-જવામાં ઉભા થવું વિગેરે સમ્યગ્ સામાચારી શી રીતે પાળવી ?

આ બધું તો જેણે ઉંડાણપૂર્વક શાસ્ત્રાભ્યાસ કરેલો હોય, તે જ સમજી શકે. ઉપરાંત ગુરુભક્તિ એ કૃતજ્ઞતાના ભાવથી, દોષક્ષયની ઈચ્છાથી કરવાની છે. પણ, દેખાદેખીથી, માત્ર ગુરુને ખુશ કરીને પ્રશંસા મેળવીને સંતોષ પામવાના આશયથી, ગતાનુગતિકથી નથી જ કરવાની. એ વાત પણ, શાસ્ત્રોના પરિશીલન વિના સંભવિત નથી. “અરે, વૈયાવચ્ચ સૌથી ઉંચો ગુણ છે.” એ ખબર પણ, શાસ્ત્રોએ જ આપી છે. એટલે, સર્વત્ર આ ઉપાય અજમાવવા જેવો છે.

અરે, અત્યારે આ હું જે લખું છું, એ પણ ગુરુદેવે પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે આપેલ છે. અને, એ પ્રાયશ્ચિત્ત શાસ્ત્રોના પરિશીલન રૂપ જ આપેલ છે. એનો અર્થ એ કે, ગુરુના મનમાં આ વાત પડી છે કે, “ઈન્દ્રિય પરાના શ્લોકોનું પરિશીલન કરવાથી આના દોષો ઘટી શકશે.” એટલે, આ રોગને મટાડવાના ઉપાયો તરીકે, જેટલું બને, એટલું સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં ખુંપી જવા જેવું છે. એનાથી જ પ્રકાશ થશે, નવા નવા ઉપાયો જડશે. અને, ક્રમશઃ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે.

“ઓછામાં ઓછું રોજ એક નવું પાનું વાંચવું.” એવો નિયમ લેવો જોઈએ. એમાં, બધી જ મુશ્કેલીઓની ચાવી આવી જાય.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

46

ગાથાર્થ : ભોગો (પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષયો) મધ્યાહ્નમાં દેખાતાં મૃગતૃષ્ણા જેવા છે જે સતત મિથ્યાબુદ્ધિને કરનારા છે, ભોગવાયેલા એવા આ ભોગો કુજન્મયોનીનાં ગ્રહણ કરાવનારા બને છે અને તેથી આત્માના મહાવૈરી છે.

ભાવાર્થ : જંગલોમાં ભટકતા રહેતા હરણીયાઓ તો પશુ હોવાથી કેટલીક મુખામી કરી બેસે છે.

ભરબપોરના સમયે, ઉનાળાના ખળખળતા તાપમાં એ હરણો સખત તરસ્યા થાય છે.

ચારેબાજુ પાણી માટે નજર દોડાવે છે.

દૂર પડેલી રેતી ઉપર સૂર્યના કિરણો પડવાથી, એ ભાગ પાણીના તળાવ કે ખાબોચીયા જેવો દેખાય છે.

અને, હરણીયા વિચારે છે કે, “બસ, ત્યાં પહોંચીશ, એટલે ખુબ પાણી પીવા મળશે, અને મારું દુઃખ દૂર થઈ જશે.” અને, બધી શક્તિ લગાવીને, અડધો કિ.મી. જેવું દોડીને ત્યાં પહોંચે છે.

નજર નીચી કરે છે. પાણીનું ટીપું ય દેખાતું નથી. પગ બળવા સિવાય બીજો કોઈ લાભ ન થયો. થાક અને તરસ દોડવાને લીધે વધી પડ્યા.

આમ કેમ થયું ? હરણ વિચારવા માંડ્યું.

વળી, ડોક ઉંચી કરી, ચારેબાજુ નજર દોડાવી.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

47

અડધો કિ.મી. દૂર પહેલા જેવું જ પાણીનું ખાબોચિયું દેખાયું. આવા દુઃખમાં ય ફરી તેને આશા બંધાણી. અને, જીવન ટકાવવા, તરસના દુઃખને દૂર કરવા પાછો એ દોડ્યો. અડધો કિ.મી.ની દોટ, મોઢું માંડ્યું, પણ રેતી સિવાય કંઈ નથી.

વળી, નિરાશા, થાક + તરસનો વધારો, વળી ચારેબાજુ નજર, વળી એ જ દર્શન, વળી નવી આશા, વળી દોટ, વળી દુઃખનો વધારો. આમ, ૧૦-૧૨ વખત થયું.

પશુની જાત હોવાથી એણે એ ન વિચાર્યું કે, “આવું ખાબોચિયું જોઈને, બે-ત્રણ-ચાર વાર દોડ્યો, અને છતાં ય પાણી ન મળ્યું. મારો ભ્રમ હતો, તો હવે પાછું ત્રીજી-ચોથી-પાંચમી વાર એવું જ ખાબોચિયું દેખાય છે. તો, મારે સમજવું જોઈએ કે, એ પાણી નથી. માત્ર, ભ્રમ છે. એટલે, નાહકનું દોડવું ન જોઈએ.”

અને, એ હરણ છેવટે અતિ તરસ + અતિ થાકને કારણે, પાણીનું ટીપું પણ પામ્યા વગર બળતી રેતીમાં જ, તડફડીને મરી જાય છે. આ દેખાતા ખાબોચિયાઓ ખોટા ભ્રમો-આશાઓ ઉભી કરે છે.

બસ આ જ હાલત છે આપણા બધાની.

ના, કોઈની સાથે ધંધો કરવામાં એક-બે વાર માર પડે. વિશ્વાસઘાત થાય, તો બુદ્ધિમાન આપણે, ગમે તેવા પ્રલોભનોમાં પણ, ત્રીજી-ચોથી વાર એની સાથે ધંધો કરવાની ભુલ કરતા નથી.

જે સાધુઓ સાથે એક-બે ચોમાસા કરવામાં, અત્યંત સંકલેશ થયો હોય, ખરાબ અનુભવો થયા હોય, તે સાધુઓ સાથે ફરી ચોમાસા કરવાની ધરાર ના પાડી દઈએ છીએ.

જે સંઘમાં ચાતુર્માસમાં ટ્રસ્ટીઓના એક-બે-ત્રણ વાર કડવા અનુભવ થયા હોય, ફરી તે સંઘમાં પગ મુકવાની બાધા લેવાનું આપણે ચૂકતા નથી. આવું તો તમામ વાતોમાં આપણે સાચવેલ છે.

પણ, હજી એ ખબર નથી પડતી કે, આ વિષયસુખો ભોગવવામાં અહીં અને પરલોકમાં અત્યાર સુધી નકરા દુઃખો જ ભોગવ્યા છે. એમાં સુખો મળ્યા નથી.

માત્ર, પેલા હરણને દોડતી વખતે, આશા હોવાથી કાલ્પનિક સુખ છે. તેમ, તે તે વિષયસુખોની પ્રાપ્તિ વખતે, માત્ર મનના ઉભા કરેલા તુચ્છ-ક્ષણિક સુખો જ આપણને અનુભવાય છે. એના પછી, એકલું દુઃખ, તૃષ્ણા, અતૃપ્તિ જ અનુભવવા મળે છે. છતાંય, હજી આપણી દોટ એ જ તરફ છે. સુખ મેળવવા, સુખની તરસ છીપાવવા હજી પણ, પેલા વિષયસુખો તરફ જ આપણે દોટ મુકીએ છીએ.

“બસ, મને દીક્ષા મળે, એટલે બધું મળી ગયું. બધાયને માટે હું પૂજ્ય બની જઈશ.” એમ, વિચારતો મુમુક્ષુ આત્મા જ્યારે દીક્ષા પામી જાય. પછી, સાથે રહેનારા સાધુઓની સામે પોતે નીચો દેખાય, એટલે નવી ઈચ્છા ઉભી થાય.

થોડું ભણી લઉં. અમુક જ્ઞાન આવે, તો મારી પ્રતિષ્ઠા રહે. નહીં તો, આ ૩૦-૪૦ સાધુમાં હું સાવ હલકો દેખાઈશ.”

આખા ય જૈનસંઘને વંદનીય બનવાની ઈચ્છા જેવી પૂરી થઈ કે, સંતોષ થવાને બદલે, હવે 30-40 સાધુઓમાં પોતાની નીચાઈને દૂર કરવાની ઈચ્છા ઉભી થઈ. પુષ્કળ પ્રયત્ન કરી અભ્યાસ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

48

કરી લીધો. સાધુઓમાં અભ્યાસ-તપાદિમાં અગ્રેસર બન્યો. અને, ત્યાં જ પોતાના ગુરુભાઈઓ બે શિષ્યોથી સેવા કરાતા દેખાયા.”

“શિષ્યો વિના મારી કિંમત શું ? બે-ચાર શિષ્યો થાય, તો જ કંઈક ફેર પડે.” અને, હવે આ શિષ્ય નામનું ત્રીજું સુખ આપનાર પાણીનું ખાબોચિયું દેખાયું. એમાં ય દોટ મુકી. મારી-મચડીને બે-ત્રણ શિષ્યો મેળવ્યા.

એમ હતું કે, “હવે તો, સુખ પુરું થશે.” પણ, ત્યાં તો, ગુરુભાઈઓની પંચાસ-આચાર્યપદવીના સમાચાર મળ્યા. ખ્યાલ આવ્યો કે, મારી પાસે માત્ર મુનિપદ. મુનિ એટલે તો નોકર અને, પંચાસ-આચાર્ય એ તો મોટો મેનેજર કહેવાય. પદવી તો મેળવવી જ પડશે. આ પદવી નામનું ચોથું ખાબોચિયું દેખાયું. અને, તેની તરફ દોટ મુકી. કાવાદાવાઓ કરી, મશકાઓ લગાવી. બધી ગીતાર્થતા (!) વાપરી પદવી પણ મેળવી. બસ, હવે તો સુખ મળવું જ જોઈએ.

પણ, ત્યાં વળી બીજા સાધુઓએ એક મોટી સંસ્થા કરોડો રૂાની સ્થાપી હોવાની ખબર પડી. ફરી, ચિંતન. આપણું કોઈ સ્થિર સ્થાન તો હોવું જોઈએ, જ્યાં માત્ર આપણી જ સત્તા હોય. આ સંઘો એ ક્યારે આપણને કાઢી મૂકે, એ નક્કી નહીં. અને, સંઘો એ ૪-૬ મહિનાથી વધારે તો રહેવા ન દે. અહીં આપણું નામ પણ કોઈ લખવા ન દે. એક, સારામાં સારી સંસ્થા બનાવી હોય, તો પછી લીલાલહેર થાય. અને, જિનશાસનના અણમોલરત્ન (!) તુલ્ય કરોડો રૂાનું વિશાળ તીર્થનિર્માણ શરૂ થાય.

તે માટે, ભક્તો ભેગા કરવા માટે, જિનાજ્ઞાઓનું લીલામ કરી, ગૃહસ્થપ્રશંસા, તેમની સાચવણી, તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તન થાય. બદલામાં, અબજો રૂા. મળે. જિનાજ્ઞાઓ અબજો રૂા.માં વેચી નાંખી. એ રૂા.થી નવું તીર્થ બને...

આ આખી ય પરંપરાનો ક્યાંય અંત છે ?

હા, છેલ્લે મોત થાય, ત્યારે પણ એ મહામુનિની સુખ તરફની દોટ તો અધુરી જ હોય. પેલા, માસુમ, મૂર્ખશિરોમણિ પશુ હરણ અને આ ગીતાર્થ - મૂર્ધન્ય - ચતુરશિરોમણિ - મહામાનવ - સાધુ એ બેમાં આ બાબતમાં કોઈ ફર્ક તો દેખાતો નથી.

સંસારી લોકોની હાલત પણ બરાબર આવી જ છે. શાંતસુધારસમાં માણસના જન્મ અને મરણ વચ્ચેનું અદ્ભુત વર્ણન કરેલ છે. ત્યાં લખ્યું છે કે, આ વિશ્વમાં કોઈક આત્મા માતાના પેટમાં આવે છે. ત્યારે, એવી સમજણ હોતી નથી, એને માત્ર ખાવાની સંજ્ઞા વધુ હોય. બીજા કોઈ સુખ દુઃખો સ્પષ્ટપણે તેને અનુભવાતા નથી. એટલે, માતા સારું ખાય, એમાંથી જેમ જેમ એ બાળકને ખાવાનું મળતું જાય, તેમ એ પોતાને સુખી માની લે. એની અપેક્ષા માત્ર એટલી કે, મને ખાવાનું મળે. બસ, એ મળે પછી એને બીજું કંઈ જ જોઈતું નથી. એને, ગર્ભના અંધારામાંથી દુનિયાના પ્રકાશમાં આવવાની કોઈ જ વિચારણા હોતી નથી.

આવી હાલતમાં નવ મહિના પુરા થતા સંસારમાં જન્મ પામે. હજી ય, એવી જ અજ્ઞાન દશાને લીધે, એ માત્ર પોતાને ખાન-પાન મળે, એટલું જ ઈચ્છતો હોય છે. એ ન મળે, ભુખ્યું થાય એટલે રડવા માંડે. અને, એ મળે, એટલે પછી શાંત થઈ ઉંઘી જાય. આ જ સુખ દુઃખમાં બાળપણ વીતે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

49

ધીમે ધીમે મોટો થતો જાય. સુખો મૃગતૃષ્ણા રૂપ હોવાથી જ, હવે માત્ર ખાવા-પીવામાં સુખ મળતું નથી. અપેક્ષા વધી પડે છે. અને, સારા વસ્ત્રોથી માંડીને બધી જ જાત-જાતની ઈચ્છાઓ પૂરી કરવામાં લાગી પડે. તે માટે સંકલેશો, ઝઘડાઓ એ બધું એને માટે સામાન્ય થઈ પડે. પારકાનો વિચાર કરવાની સદ્બુદ્ધિ આની પાસે તો શી રીતે હોય ? એટલે, એકલી સ્વાર્થવૃત્તિમાં પોતાના ભાઈઓની વસ્તુઓ ય ઝુંટવી લેવી, એને રડતા મુકી ભાગી જવું, મિત્રોને હેરાન કરવા, માતા-પિતાની સામે જીદ કરી, રડી તેમને પોતાની ઈચ્છાઓ પૂરી કરવા શક્તિ-અશક્તિ હોય તો ય મજબુર કરવા વિગેરે વિગેરે ઘણા પ્રકારે ઈચ્છાઓને આધીન થઈને સુખો પાછળ દોડે. એ મળે એટલે ખુશ થાય.

પણ, ઈચ્છાઓ તો ક્યાં અટકે છે ?

વળી, નવી ને નવી ઈચ્છાઓ જાગ્યા જ કરે. એમ કરતા યૌવનવય આવીને ઉભી રહે. મનમાં કામવિકારોનો ઉદ્ભવ થાય. હવે, લગ્ન કરવા છે, સારી છોકરી લાવવી છે. પણ, સંસાર માંડવા માટે સારું ઘર અને સારું ધન એ બે જોઈએ. એટલે,

પ્રથમ તો જીવનસેટ કરવા માટે, સારો ધંધો, સારી નોકરી માટે પ્રયત્નો શરૂ થાય. કેવી હાસ્યાસ્પદ વાત છે. આ જ આત્મા અત્યાર સુધીમાં કરોડો-અબજો વખત, સેંકડો ગામો-નગરોનો અધિપતિ રાજા બની ચુક્યો છે.

કરોડોવાર કરોડપતિ તરીકેની જીંદગી વિતાવી ચુક્યો છે. આ હવે ફરી ૨૦૦૦-૫૦૦૦ રૂા.ની નોકરી માટે ફાંફાં મારે છે. આવા શક્તિસંપન્ન આત્માની આવી મૂઢતા જોઈ કયા સજ્જનને દયા ન આવે ? પણ, શું થાય ? કર્મસત્તા સામે બધા ય લાચાર છે. આ તો, છેક ડોક્ટરની ડીગ્રી મેળવી લીધા પછી, કે.જી.માં ભણવા જવા જેવું છે.

અને, માંડ માંડ એ ધન અને ઘર બેયની વ્યવસ્થા પુણ્ય પ્રમાણે પામે. બે રૂમનું નાનકડું પણ ઘર પોતાનું થઈ જાય, એટલે એને ખૂબ આનંદ થાય. ખૂબ જ હર્ષથી આ ઘરનું વાસ્તુ કરાવે. બધાને જમાડે. પૂર્વભવોમાં રાજમહેલોમાં રહેનારો રાજા બની ચુકેલ, આજે માત્ર બે રૂમ મળવામાં ય આનંદી છે. ખરેખર, આનો સંતોષ ગુણ (!) જબરો કહેવાય. પણ,

આટલું મળ્યા પછી ય શાંતિ નથી. હજી તો, સારી પત્ની શોધવાની બાકી છે. અને, ચારે બાજુ તપાસ શરૂ થાય. તે માટે, રોજ સારા કપડા પહેરી બની-ઠનીને ફરે. ભાગ્યજોગે કે કમભાગ્યે સારી-ખરાબ પત્ની મળે. કંકોત્રી છપાય, લગ્નના દિવસનું પ્રભાત ઉગે. અને, પેલો તો બિચારો આનંદના સાગરમાં ડુબકી મારતો હોય. આશાઓના મીનારાઓ ઘણાં ય ઉંચા બંધાઈ ચૂક્યા હોય. શુભ ઘડીએ લગ્ન થાય. અને, સંસારના પ્રથમ સુખનો પ્રારંભ થાય. એ એમ જ માને કે, મને હવે સર્વસ્વ મળી ગયું, આવું સુખ કોઈની પાસે નહીં હોય. પણ,

આ બધા ઝાંઝવાના જળ છે. એટલે,

એના પાણી તરસ છીપાવી શકતા જ નથી. અને, તેથી જ લગ્નને બે-ચાર-છ મહીના વીતે. હવે જીવન રોજીંદુ બને. પેલો ઉત્સાહ, ઉત્કંઠા બધી જ, સંસારનું ગાડું ચલાવવાની ચિંતાઓમાં રગદોળાઈ જાય. પણ, તરસ તો છિપાણી નથી. હવે,

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

50

નવું પાણીનું ખાબોચિયું દેખાય. “એક સારો પુત્ર થાય.” તો, પિતા તરીકેનું જીવન જીવવા મળે. આવી ખેવના થાય. પ્રયત્નો ચાલુ રહે, પુણ્ય સાથે આપે, અને દેવકુમાર જેવા પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ જાય. જન્મ દિવસે ફરી પેલો જ ઉત્સાહ-આનંદ મોઢા ઉપર તરવરી ઉઠે. સ્વજનોને વધામણી અપાય, પેંડાઓ વહેંચાય. અને, હવે, નવું જીવન શરૂ થાય. કામના સુખો નબળા પડે, પુત્ર સ્નેહના સુખો શરૂ થાય.

પણ, ઓ વિધાતા ! તારી કુરતા ગજબની છે.

એક-એક સંસારી જીવોને આવા ઝાંઝવા જળો પાછળ દોડાવી દોડાવી એમની મહામૂલી જીંદગી તું ખતમ કરાવે છે. તને જરાય દયા-કરૂણા નથી.

પેલું દષ્ટાન્ત...

શેઠે પોતાના ઉપકારી નોકરને વરદાન માંગવા કહ્યું, નોકરની માંગ સવારથી સાંજ સુધીમાં તમારા ઘરમાંથી હું જેટલું મારા ઘરે પહોંચાડુ, એ બધું મારું. વાત માન્ય થઈ. બીજા દિવસની સવાર પડી, ચાલાક શેઠ એમ કંઈ ઘર લુંટાવા દે, તેમ ન હતા. સાત માળની વિશાળ હવેલી હતી. પહેલા માળ ઉપર નાટકો વિગેરે ગોઠવ્યા. બીજા માળે ખાવાના સાધનો, ત્રીજા માળે રૂપવાન સ્ત્રીઓ... વિગેરે એવું તો જોરદાર ગોઠવ્યું કે, પેલો નોકર એક-એક માળ ઉપર એ બધું જોવામાં, એ બધા સુખો ભોગવવામાં જ લીન થયો, મૂળ ઉદ્દેશ ભુલી ગયો. હજી તો, છઠ્ઠે-સાતમે માળે પહોંચ્યો, અને સૂર્યાસ્તને સુચવનારા ડંકાઓ વાગ્યા. પેલાને ત્યારે જ ભાન થયું.

પણ, હવે શું ? પોક મુકી. પણ, તેનો કંઈ અર્થ ન હતો. પાછી આખી જીંદગી શેઠની ગુલામી કરવી પડી.

આ જ હાલત આપણી છે. આપણે કોઈક તિર્યચના ભવમાં જાણે-અજાણે સારું કામ કરી નાંખ્યું. બદલામાં કર્મસત્તા ખુશ થઈ, આપણે જાણે કે, માંગ્યું કે, “તું મને સારો મનુષ્યભવ આપ, એ ભવમાં હું જેટલું મેળવી શકું, એ બધું મારું.” આપણને જાણે એમ કે, એકવાર મનુષ્યભવ પામી બધું જ સાધી લેશું.

અને, તેથી પછી આપણે જ અબજોપતિ બનવાથી, મોહરાજની ગુલામી કરવી નહીં પડે. પણ, આ તો મહામોહરાજ છે.

એમ કંઈ પોતાના ગુલામોને ગુલામીમાંથી મુક્ત થવા દે, તો એ મોહરાજ શેનો ? એણે ય, ચાલબાજી રમી. સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્ત સુધીનો સમય = મનુષ્યભવના જન્મથી માંડીને મરણ. એ મોહરાજે ખૂબ ધનાઢ્ય કુટુંબમાં જ જન્મ આપ્યો. કેમકે, આપણે સતર્ક બની, બધું જ ધન લુંટી લઈએ, એ ન થવા દેવા માટે જ, એ આપણને ભાન ભુલાવવા માંગતો હતો. અને, રાજવી કુટુંબમાં દોમ સાહબી વચ્ચે એકલા સુખોમાં બાળપણ વીત્યું. આમ, આટલો કાળ તો નકામો ગયો. આપણે, આપણા ઘરમાં કંઈ જ પહોંચાડી ન શક્યા.

એમ કરતા યુવાની આવી. આપણું ય અદ્ભુત રૂપ પેલા મોહરાજે આપણને ભાન ભુલાવવા જ આપેલું. અને, લગ્ન થતા બધી જ યુવાની માત્ર વિષયસુખોમાં ખલાસ થઈ.

હવે, ઘડપણ આપ્યું. એ પણ એમ જ વીત્યું. ત્યાં તો, જીંદગી પૂરી થવાનું સૂચન કરતા

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

51

મોતના ડંકા વાગ્યા. શરીર રોગોથી ઘેરાયું, અને ત્યારે આ આતમને ભાન આવ્યું. એને સખત આઘાત લાગ્યો.

“હવે, પાછી કર્મસત્તાની ગુલામી વેઠવી પડશે.” એનું ભાન થયું. હાથમાં આવેલી તક સાવ તુચ્છ સુખોમાં ગુમાવી દીધી. પેલો ઉપદેશમાલાનો શ્લોક આ આત્મા યાદ કરે,

इक्कं पि नत्थि जं सुट्ठु, सुचरियं जह इमं बलं मज्झ ।

को नाम दहक्कारो, मरणंते मंदपुण्णस्स ॥ (उपदेशमाला गाथा-४६८)

“આખી જીંદગીમાં મેં એવું એકપણ ઉત્તમ ધર્મકાર્ય કર્યું નથી. કે, જે મારા માટે આશ્વાસન રૂપ બને. મેં, માત્ર ભોગો ભોગવીને, પુણ્યને ખલાસ જ કર્યું છે. હવે, આ મંદપુણ્યવાળા મારું શું થશે ?”

તમારું કરૂણ રૂદન જોઈને મોહરાજ મનમાં મલકાય છે. કેમકે, એના પાસા બરાબર પડ્યા. આ વાંચીને-વિચારીને પણ ઓ આત્મનૂ ! હવે તો જાગ.

હજી તારી જીંદગી પૂરી નથી થઈ. તારી પાસે ઘણો સમય બાકી છે. બધું ઘરભેગું કરી લે. બસ, પછી એ મોહરાજની ગુલામી તારે ભોગવવી નહીં પડે.

પ્રસ્તુત વાત પર આવીએ. હવે, સતત પુત્રની જ ચિંતામાં દિવસો પસાર થાય. એ મોટો થાય, તેને ભણાવવો, ધંધે લગાડવો, તેના લગ્ન કરાવવા... વિગેરે બધું જ બધાને ય ખબર છે. અને, આ રીતે એક પછી એક ઝાંઝવાના જળ પાછળ દોડતો, ત્યાં તૃપ્તિ ન પામતો, થાકતો, વધુ તરસ્યો બનતો અંતે મરણ પથારીએ આવીને ઉભો રહે. છતાં ય,

तरस तो घड़ी ज वधी छे.

पाणी पीवा मण्युं नथी.

मात्र, दौडवानुं मण्युं छे.

अने, अनंतयात्रा आनी मरણ बाढ शरुं थाय.

આ માત્ર બે જ દૃષ્ટાન્તો આપ્યા. પણ, જુદી જુદી રીતે, દરેક આત્મામાં આ પદાર્થ અનુભવાતો હોય છે. કોઈપણ સંસારનું સુખ તૃપ્તિ આપવા. સમર્થ બનતું જ નથી. નવી ને નવી ઈચ્છાઓ એ ઉભી કર્યા જ કરે છે. અને, એમાં જ પાપો કરી કરીને, જીવન પુરું થાય. વળી પાછી ભવભ્રમણની કહાણી શરૂ થાય.

આ શ્લોકમાં આથી જ આ ભોગોને મહાશત્રુ કહ્યા છે. કેમકે, તેઓ મિત્ર બનીને શત્રુનું કામ કરે છે. આપણે એ ભોગોને આવકારી, તેની સાથે મિત્રતા બાંધીએ, અને એ જ ભોગો આપણને, એવી ગતિઓમાં ધકેલી દે કે, જ્યાં ભોગનું નામ સુધ્ધાં ન હોય. એટલે, પીઠ પાછળ ખંજર મારવાનું કામ આ ભોગો કરે છે. માટે જ, એ મહાવૈરી છે.

પૂર્વ જમાનામાં, જ્યારે રાજાઓ શત્રુ રાજા સાથે યુદ્ધ કરતા, ત્યારે ઘણીવાર એવું બનતું કે, અંદરના જ માણસો કુટી જઈ રાજાને હરાવતા. રાજા બિચારો એમના વિશ્વાસ ઉપર ચાલે, અને આ પરિણામ ભોગવે. બરાબર, એવી જ હાલત આપણી છે.

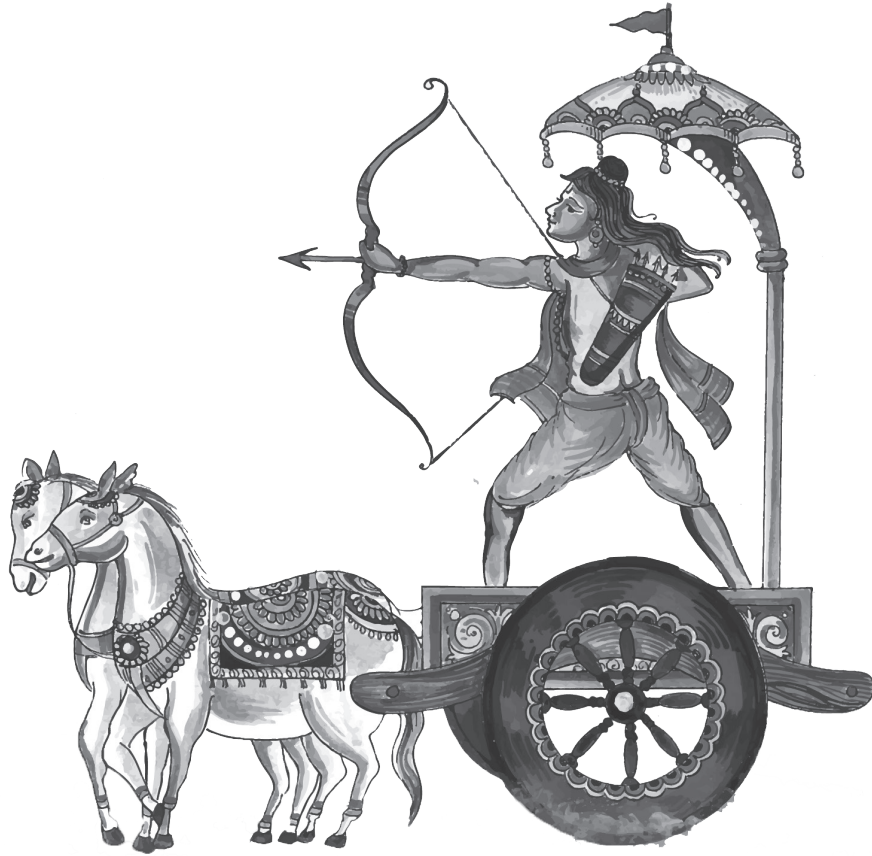

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

52

ખૂબ સાવચેત રહેવા જોવું છે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

53

ગાથાર્થ : પ્રજ્વલિત એવી પણ અગ્નિ પાણી વડે બુઝાવવી શક્ય છે પણ આ કામરુપી અગ્નિ બધા જ સમુદ્રોના પાણી વડે પણ બુઝાવવી અશક્ય છે.

ભાવાર્થ : મોટી મીલમાં ભલે ગમે તેટલી મોટી આગ લાગી હોય, તો પણ, એ એક-બે-ત્રણ દિવસેય, છેવટે પાણીથી બુઝાવવી તો શક્ય જ છે. એ આગ કાયમી રહેતી નથી. પણ, આ કામવિકારોની જે આગ હૃદયમાં પ્રગટે છે, એ ખૂબ જ વિચિત્ર છે. આખાય સમુદ્રોના પાણીઓ પણ આ આગને બુઝવવા માટે અસમર્થ બને છે.

અલબત્ત, અહીં આ કામાગ્નિ એ ભાવાત્મક અગ્નિ છે. એના ઉપર કંઈ સમુદ્રના પાણી નાંખી શકાવાના નથી. તો વળી, આ કંઈ જાતની ઉપમા આપી ? એ પ્રશ્ન થાય. તો, એના બે ઉત્તર છે.

ઘણીવાર ઉનાળામાં એવા અત્યંત ગરમી ઉત્પન્ન કરનારા ખોરાક કે દવાઓ ખાવામાં આવે, ત્યારે અંદર આખા શરીરમાં સખત ગરમીનો અનુભવ થાય. તે વખતે, એ ભરપુર પાણીથી સ્નાન કરે, એટલે કંઈક શાંતિનો અનુભવ થાય. અહીં પણ, જે ગરમી રૂપ આગ છે. એ સ્પષ્ટ અગ્નિ નથી. છતાં આ રીતે એ શાંત થાય છે.

પણ, જેને કામવિકારો જાગે, એ વખતે એની જે માનસિક પીડાઓ હોય, અંદર જે કામને લીધે ગરમી ઉત્પન્ન થાય, એને દૂર કરવા માટે આવા લાખો સ્નાનો પણ સમર્થ નથી. કામશાસ્ત્રાદિમાં પ્રાયઃ બતાવેલું છે કે, જેને કામવિકાર જાગે, તેને જો ભોગ ન મળે, તો આખું શરીર ગરમ થવા

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

54

માંડે, તાવ આવી જાય. એને કારણે મૃત્યુ પણ થાય. આના માટે જ આ વાત કરી કે, આવી વ્યક્તિને સમુદ્રોના પાણીથી નવડાવો, તો પણ, તે કામાગ્નિ શાંત થતો નથી.

અથવા, આનો બીજો અર્થ એ કે, સામાન્ય રીતે લોકો એવું અનુભવે છે કે, જ્યારે આવા કામવિકારો જાગે, ત્યારે જો ભોગ ભોગવવા મળે, વિષયસેવન પ્રાપ્ત થાય, તો પછી એ વિકારો શાંત થઈ જાય છે. પછી, વિકારો અમુક કાળ માટે રહેતા નથી. એટલે, આ અનુભવનો અર્થ એ કે, કામવિકાર રૂપી અગ્નિને ઠારનાર તરીકે કોઈ પાણી હોય, તો એ વિષયોનો ભોગવટો જ છે.

આ આપણી મૂઢતાને દૂર કરવા માટે મહાપુરૂષો કહે છે કે, તમે જે કામાગ્નિને ઓલવવાનું સાધન કામસુખનો ભોગવટો માનો છો, એ ભોગવટો એ જો પાણી જેવા ગણો, તો અમારી ચેતવણી સાંભળી લો, આવા સમુદ્રો જેટલા પાણીથી પણ, તમારી અગ્નિ શાંત થવાની નથી. કામચલાઉ બે-ત્રણ-ચાર કલાક પુરતી જ એ કામાગ્નિ શાંત થયેલી લાગશે. બાકી, પછી તો, વળી એનાથી ય વધારે એ અગ્નિ ભડકે બળશે.

અર્થાત્ એકવાર નહીં,

એક જ વ્યક્તિનો નહીં,

કરોડોવાર કરોડો વ્યક્તિઓનો ભોગવટો કરવા છતાં ય, આ કામાગ્નિ શાંત થઈ શકે, તેમ જ નથી.

મહમ્મદ ગિઝનીએ હિંદુસ્તાનની સેંકડો યુવાન સ્ત્રીઓનું અપહરણ કરી લગ્ન કરી પુષ્કળ ભોગો ભોગવ્યા. છેલ્લે તેનું મરણ નજીક આવ્યું. એને તૃપ્તિ થઈ ન હતી. એણે, મોટા મેદાનમાં પોતાની બધી જ પત્નીઓને લાઈન બંધ ઉભી રાખી. પોતાનો આખો ધન ભંડાર એ મેદાનમાં વચ્ચે ઠાલવ્યો. અને, વારાફરતી એ બધું ધારી-ધારીને જોવા લાગ્યો.

આ બધું હવે છોડવું પડશે.” એ વિચાર એ સહી ન શક્યો. અને ગાંડાની જેમ ચીસો પાડવા માંડ્યો. લગભગ પાગલ જેવો બની મૃત્યુને ભેટ્યો.

ના, એને લેશપણ તૃપ્તિ નથી થઈ.

તેનો કામાગ્નિ જરાય શાંત ન થયો, એ જ આ દૃષ્ટાન્ત કહી આપે છે.

પેલો રાજા ! ખાવાનો એટલો બધો આસક્ત કે, રોજ રસોડામાં ૩૨ પકવાન્નો બનાવડાવે.

બધું ખાવા માંડે.

પણ, શરીરની તાકાત કેટલી ? છતાં, દાબી-દાબીને ખાય. છેક ગળા સુધી ખાય.

હવે એક કોળીયો પણ, પેટમાં ન જાય, તેવી દશા સુધી પહોંચે. અને, ભારોભાર અફસોસ કરે. હજી તો ઘણું ખાવાનું બાકી રહી ગયું ?

વેદોને બોલાવ્યા, ઉપાય પૂછ્યો.

વેદોએ જોરદાર ગોળી આપી.

જ્યારે બધું ખવાઈ જાય, એ પછી એક ગોળી લે. અને, ૨ મિનિટમાં તો ખાધેલું બધું જ ઉલ્ટી થઈને બહાર નીકળી જાય. પેટ સાવ ખાલી થઈ જાય.

ફરી પાછું ખાવાનું શરૂ. હવે, તો એ રાજાને મજા પડી. દિવસના કલાકોના કલાકો સુધી

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

55

ખાવામાં પસાર થવા લાગ્યા. પણ, આવી ગોળીઓ નુકશાન તો કરવાની જ. શરીર બગડ્યું, મોત વહેલું આવી ગયું. મરતી વખતે પણ, એ જ લેશ્યામાં પણ નીકળ્યા. પ્રાણ, તૃપ્તિ તો ન જ મળી.

પેલા વાસુદેવો ! 64000 પત્નીઓના સ્વામી. એ સિવાય 1 લાખ 92 હજાર તો, બીજી સ્ત્રીઓ. એ દરેક સાથે, પોતે એકસાથે 64000 વૈકિયશરીરો બનાવીને પણ ભોગ ભોગવી શકે. આવું, આખી જીંદગી ચાલે. કેવા સુખો. પણ,

એ જ વાસુદેવ મરીને, ચંડાળને ત્યાં કાળો-કુબડો તરીકે જો ઉત્પન્ન થાય. તો, ત્યાં સાવ કાળી, કાણી સ્ત્રીમાં આસક્ત બનીને, સુખો માણે. તૃપ્તિ તેને થતી નથી.

કરોડો-અબજો દેવો છે, એ બધાંયની આ જ હાલત છે.

કંઈ બબર પડતી નથી કે, આ સુખોમાં એવું તો શું છે કે, મહાબુદ્ધિમાન ગણાતા લોકો ય આમાં ભાન ભુલે છે.

શાસ્ત્ર પારગામી, મહામુનિવરો ય પતનના માર્ગે ચડી જાય છે.

અરે, માત્ર પુદ્ગલો ભેગા થઈ એક શરીર બનેલું છે.

માત્ર, એક કામ કરીએ.

એ જે શરીરને જોઈને આટલો બધો રાગ થાય છે, એને ભોગવવાનું મન થાય છે, એ શરીરના અંદરના પદાર્થો જો બહારની બાજુ અને બહારની ચામડી જો અંદરની બાજુ કરી દેવામાં આવે, તો આ શરીર ગીધડાઓને ખાવા માટે આપી દેવાનું મન થાય. એટલી, તેની બિભત્સતા છે.

આ આખી વાત યોગશાસ્ત્ર પ્રકાશ-ઉમાં કરેલી છે. પણ, આ બધી જ સમજણ જ્યારે નિમિત્ત સામે આવે છે, ત્યારે ક્યાંય ધરતીમાં દટાઈ જાય છે.

સમાજના અત્યંત પ્રતિષ્ઠિત, મોભાદાર માણસોનાય ક્યારેક એવા પ્રસંગો સાંભળવા મળે કે, આશ્ચર્યને પણ આશ્ચર્ય ઉભું થાય. આવા ચારિત્ર સંપન્ન વ્યક્તિઓ આ પાપ સુધી પહોંચ્યા. એ, વિચાર આવ્યા વિના ન રહે.

ક્યાંક પાઠશાળાના શિક્ષકો, ભણનારી વિદ્યાર્થિની પાસે જ અત્યંત ખરાબ માંગણી કરી બેસે.

સગો બાપ દીકરી ઉપર ખરાબ નજરવાળો બને, અને દીકરીની માતાને સૌથી પહેલા તો એ બાપથી જ દીકરીને બચાવવી પડે.

મહાન તરીકે પ્રસિદ્ધ આચાર્યો અને સાધ્વીઓ પણ, સંસારીઓને શરમાવી નાંખનારા પાપો સુધી પણ પહોંચે.

એ આચાર્યો એ મોભાદાર વ્યક્તિઓની પાપલીલાઓ 20-22 વર્ષની ઉંમરથી શરૂ થઈને, 60-70 વર્ષની ઉંમરે પૂરી થાય.

ના, ઈચ્છાઓ તો અકબંધ હોય છે. શરીર ઘરડું થવાથી જ એ પાપો બંધ થાય.

આંખ બંધ કરીને વિચારીએ કે, આપણી નજર સમક્ષ બ્રહ્મચર્યના અણિશુદ્ધ પાલક આત્માઓ કેટલા ?

જેઓને સ્ત્રી વિગેરે નિમિત્તો મળવા છતાં, લેશ પણ વિકાર જ ન જાગે.

એવા આત્માઓ કેટલા ?

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

56

લાકડાના બનેલા થાંભલાને જોઈને શું કોઈને વિકાર જાગે છે ? જો ના તો સ્ત્રી શરીર એ ય એક હાલતો ચાલતો લાકડાનો થાંભલો જ છે ને ? માત્ર, એમાં આકાર નવો છે. તેમાં, વિકાર જાગે જ શા માટે ?

સૌધર્મોન્દ્ર પોતાના જીવનકાળ દરમ્યાન કરોડો-અબજો-અસંખ્ય જિનેશ્વરોના પાંચેય કલ્યાણકોનો મહોત્સવ ઉજવે. એ અબજો અસંખ્ય દેશનાઓ સાંભળે. પણ, ઈન્દ્રલોકમાં ઈન્દ્રાણીની સામે સાવ પાણી થઈ જાય. અને, પશુ જેવા પાપો કરે.

શું પેલી અબજો દેશનાઓ ય તેને કંઈ જ અસર ન કરી શકી ?

આ બધું વિચારતાં એમ લાગે કે, ભલે, આપણા મગજમાં ન બેસે, પણ આ કામવિકારોનું તોફાન મોટા રૂસ્તમોને પણ ધુળ ચાટતા કરી દેનારું છે. એટલે જ આ શાસ્ત્રકારો રાડો પાડીને આપણા કાનો ભરે છે કે,

“ભાઈ ! આ કામાગ્નિને બુઝવવા માટે તું વિષયસેવન રૂપ પાણીનો જ ઉપયોગ કરે છે. પણ, અત્યાર સુધીમાં આ કામાગ્નિ બુઝવવા માટે તું સમુદ્રોના પાણીઓને ખાબોચિયું બનાવે, એટલા તો વિષયસેવનો રૂપ પાણી છાંટી ચૂક્યો છે. આ એવો વિચિત્ર અગ્નિ છે કે, એ પાણી નાંખવાથી વધતો જ જાય છે. એટલે, હવે થોડો સાવધાન બન. આ મૂઢતાને છોડી કામાગ્નિ શાંત કરવાનો અમારા દ્વારા બતાવાનો ઉપાય જ તું પાલન કર.”

ગુરુતત્ત્વવિનિશ્ચયાદિ ગ્રન્થોમાં એમ બતાવેલ છે કે, સ્ફટિક પોતે સ્વયં સફેદ જ છે. પણ, તેની પાછળ લાલ કપડું મુકવાથી એ લાલ દેખાય છે. એને સફેદ બનાવવા માટે કંઈ જ કરવાની જરૂર નથી. માત્ર, એ લાલ કપડું ખેંચી લો, એટલે આપોઆપ એ સ્ફટિક સફેદ રૂપે જ દેખાઈ આવશે. પ્રયત્ન કરવાનો છે, ખરો. પણ, સ્ફટિકને સફેદ બનાવવાનો નહિ. તેનામાં લાલાશ ઉભી કરનાર લાલ કપડાને દૂર કરવાનો.

આ આત્મા પણ બરાબર સ્ફટિક જેવો તદ્દન નિર્મળ છે. જેમ પત્થરને હજારો સ્ત્રીઓની હાજરીની-સ્પર્શની કોઈ અસર જ નથી. કેમકે, એ જડ છે. તેમ, અનંત-ચૈતન્યનો ધણી આ આત્મા ય મૂળસ્વરૂપે તો એ જડ પત્થર જેવો જ છે.

એને, વિકારો છે જ નહિ.

એને ખાવાની ઈચ્છા હોય જ નહિ.

એ કોઈ ઉપર તિરસ્કાર-ક્રોધ કરે જ નહિ.

એ પરનિંદા-સ્વપ્રશંસા-વિજાતીયદર્શન-ગુરુદ્રોહ-માયાઓ-લુચ્ચાઈ-કપટ-વિશ્વાસઘાત-આદિ કંઈપણ ન જ કરે.

જો, પત્થર આ બધું કરે, તો આ આત્મા આ બધું કરે.

અર્થાત્ આત્મા તો તીર્થંકર મહાવીરદેવના આત્મા જેવો જ અત્યંત નિર્મળ છે.

પણ, તો પછી આ અત્યારની વિષમતાઓ શા માટે ?

સ્ત્રીના સ્પર્શ, દર્શનની વાત તો દૂર, પણ સ્મરણ માત્રથી પણ ભયાનક વિકારોનો ભોગ બનનાર આત્મા શી રીતે બન્યો ?

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

57

એ શા માટે ક્રોધી, માની, નિષ્ક્ર, હિંસક બન્યો ?

એનો ઉત્તર આત્મા ઉપર લાગેલ લાલ કપડા જેવા અનાદિકાલીન ખરાબ સંસ્કારો જ છે. અને, એ ઉપરાંત બાહ્ય નિમિત્તો એ પણ આ લાલ કપડા જેવા છે. એક સ્થળે લખેલું છે કે,

“જો આપણે બાહ્યનિમિત્તોને છોડી દઈએ, તો પછી આ કામાગ્નિ આપોઆપ શાંત થઈ જાય. શુભભાવો તો આત્માનો પોતાનો સ્વભાવ છે. તે ઉત્પન્ન કરવા માટે પ્રયત્ન કરવાની જરૂર નથી. પણ, અશુભનિમિત્તો રૂપ લાલ વસ્ત્રો દૂર કરવામાં આવે, તો આપોઆપ શુભભાવો પ્રગટ થવા માંડે.”

વિજાતીયનું મોઢું જોવું જ નહિ. વિજાતીય જ્યાં બેસે, ત્યાં 48 મિનિટ સુધી બેસવું નહિ. દૂધ-દહીં-ધી-મીઠાઈઓ-ફરસાણો આ બધું છોડી દેવું પડે. માત્ર સાવ સાદો, શરીરને ટેકો આપનાર ખોરાક લેવો. પિક્કરો - પેપરોમાં આવતા ફોટાઓ અરે આલ્બમમાં આવતા ફોટાઓ એ પણ ન જોવા. 100 વર્ષની ઘરડી ડોશી સાથે ય નિષ્કારણ વાત ન કરવી. આ રીતે, જો નિમિત્ત ત્યાગ કરીએ, તો પછી પૂજામાં - ક્રિયાઓમાં ભાવ ન આવવાની ફરિયાદ ન રહે. આજે અમારા જેવા સાધુઓ પણ ઘણીવાર દેરાસરમાં ભાવહીન ચૈત્યવંદન કરી, પાંચ મિનિટમાં ઉપાશ્રયે આવી જઈએ. એ બધામાં આ અમારા અશુદ્ધ ખોરાકો કામ કરે છે. એક તો, જર દોષ વિનાની ગોયરી લાવવાની અમારી એટલી બધી જોરદાર કાળજી નથી. ઉપરથી, દૂધ-મીઠાઈઓ-સ્વાદિષ્ટ ભોજનો રોજ અમારા પેટમાં જાય. એટલે જ, મન એ ઉર્ધ્વગામી ન બનતા અધોગામી બને છે. અને, શુભવિચારો જાગતા જ નથી. કેમકે, આવા અશુભ નિમિત્તોથી અમારું મન સંકલિષ્ટ બનેલું છે. અમારી બધી જ રહેવાની વસતિઓ (ઉપાશ્રયો) લગભગ આધાકર્મી, અમારું આખું જીવનનું પીવાનું પાણી ગાયનું લોહી તુલ્ય આધાકર્મી છે. એનો રંજ અમને નથી. આ અશુભ નિમિત્તો રૂપી લાલ કપડાથી જ આ સફેદ આત્મા ય લાલ બન્યો છે. પછી, એને શુભવિચારો = સફેદ રંગ શી રીતે પ્રગટે ?

99% આત્માઓ માટે એક જ વાત છે. ખરાબ નિમિત્તો દૂર કરો, તો આપોઆપ શુભભાવો પ્રગટે. પણ, ધંધાની ગોલમાલો, કેટલાંય લોકો સાથે વિશ્વાસઘાત, અનીતિનો પૈસો, ટી.વી.-પિક્કરો-અભક્ષ્ય ભોજનો - સતત પૈસા કમાવવાની લેશ્યા - ખરાબ મેગેઝીનો - પુસ્તકોનું વાંચન. વિગેરે વિગેરે અશુભનિમિત્તોથી ભરચક શ્રાવકોને શુભભાવો ન જાગે, અલ્પ જાગે, તો એમાં કોઈ આશ્ચર્ય જ નથી. શુભભાવ જાગે, તે આશ્ચર્ય છે.

આ બાજુ સાધુ જીવનની નીરસતાનું કારણ પણ આ નિમિત્તો જ છે. દીક્ષા બાદ ઘણા ઝડપ થી બહિર્મુખતાના પાન કરવા માંડ્યા છે. એની મોકાણ છે. જે જિનાગમો ‘ગિહિસંથવં ન કરેઈ સ ભિક્ષુ’ એમ કહે છે. અર્થાત્ જે સાધુ માત્ર પોતાના સંયમની વૃદ્ધિ આદિ કારણ વિના ગૃહસ્થોનો સંબંધ ન રાખે, તે જ સાધુ છે. આજે તો, એ સાધુ અને ગૃહસ્થોનો એવો ગાઢ સંબંધ થયો છે, ગૃહસ્થોને પોતાનાથી દૂર જતા જોઈ સાધુના મનમાં વેદનાના અંકુરાઓ ફુટે. પોતાનો ભક્ત છીનવાઈ જાય, ત્યારે પુત્રવિયોગવાળી માતાની જેમ, ભાવાત્મક રૂદન એ સાધુના આત્મામાં શરૂ થાય. અરે, દ્રવ્યસંબંધનો પણ જ્યાં નિષેધ છે, ત્યાં આટલો બધો રાગભાવ, આટલી ગાઢ મમતા એ તો શી રીતે પરવડે ?

પેલી વૈતાલ્ય પર્વતમાં વહેતી ઉન્મગ્ના નદી જેમ પોતાનામાં પડતા મોટા પથ્થરોને પણ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

58

ઉંચકીને બહાર ફેંકી દે છે. પોતાનામાં રહેવા દેતી નથી. તેમ, આ જિનશાસન રૂપી નદી ય, આપણા જેવા જ્ઞાનથી મોટા, રૂપથી મોટા, વાકુલટાથી મોટા, લોકપ્રસિદ્ધ, સંઘમાન્ય સાધુઓનેય, પોતાનામાં નહીં સંઘરે. એ તો, એક જ ઝાટકે, આપણને બહાર ફેંકી જ દેશે.

મારું તો સ્પષ્ટ માનવું છે કે, શાસ્ત્રાજ્ઞાઓને ચુંબકની જેમ ચોંટી પડ્યા વિના સ્વનું કે પરનું કોઈનું કલ્યાણ થઈ શકે તેમ નથી. આજે ય, દેશ-કાળના બહાના હેઠળ આપણે, ઘણી શાસ્ત્રાજ્ઞાઓને વેગળી મુકી અપવાદ માર્ગો અપનાવ્યા. અલબત્ત, એમાં આશય સારો જ હતો. પણ, આપણી અપાત્રતા ગણો કે ભવિતવ્યતા, આપણી ધારણાઓ બધી ઉંધી પડી છે. એમ, લાગી રહ્યું છે. તો પછી, પાછા વળી, પાછી એ જ આજ્ઞાઓને શા માટે ન અપનાવવી ? એ આજ્ઞાઓ ઉપર જ વિશ્વાસ કેમ ન મુકવો ? શાસ્ત્રાજ્ઞા પ્રમાણે, ચાલુકાળમાં ૫, ચાતુર્માસમાં ૭ સાધુ ઓછામાં ઓછા જોઈએ. આપણે સંઘરક્ષાના હેતુથી, ૨ સાધુ, ૩ સાધુની ટુકડીઓ મોકલવાની શરૂ કરી. આશય ૧૦૦% સોના જેવો ચોકખો હતો. તેમાં દેખીતી રીતે, સંઘોમાં તપ, જપ, આરાધનાનો વધારો થતો પણ દેખાયો. પણ, મોટી તકલીફ એ ઉભી થઈ કે, આમાં રક્ષક સાધુઓની વિશિષ્ટતાના અભાવે, ઘણા બધા દોષોના ભોગ બનવા લાગ્યા.

આવું પ્રાયઃ જોવા મળે છે કે, સાધુઓનું સાધુજીવન મોક્ષલક્ષી બનવાને બદલે, શાસન પ્રભાવનાના બહાને, માત્ર સ્વલક્ષી - સ્વાર્થલક્ષી - દોષપોષણ લક્ષી બની ગયું. દરેક સાધુ આજે પુસ્તકો છપાવે, તેના વેચાણ માટે પ્રયત્નો કરે, ન વેંચાય, તો પરીક્ષાદિ દ્વારા ય છેવટે વેચાણ કરાવે. મોટા અક્ષરે તેમાં સાધુનું નામ આવે. બુદ્ધિના જોરે, સારા-સારા પદાર્થો - કથાઓ પીરસાય. અને, ચોવીશ કલાક એની જ લેશ્યા ચાલ્યા કરે. પછી, બીજાની ચોપડીઓ સાથે હરીફાઈ થાય. ઈર્ષ્યા થાય, દ્વેષ થાય, ક્રોધ આવે. શ્રાવકો પાસે પૈસા કઢાવવા તેમની પ્રશંસા કરાય. તેમને પગે પાડનારા આપણે, અંદરથી તો એમને જ પગે લાગીએ. આપણે આજીજી કરીએ, ભીખ માંગીએ, પૈસાની. અને, પેલા દાનવીરો જાણે તમારું દુઃખ જોઈ દયાળુ બન્યા હોય. એમ, તમે કહેલી રકમ તો ન આપે, પણ સમાધાન કરી, વચ્ચેનો માર્ગ કાઢી, અડધા-પોણા પૈસા લખાવે. અને આપણે આનંદ વધી જાય. પૈસા મળવાથી આનંદ પામવું એ સાધુનું લક્ષણ હોય ? સાધુની ખુમારી આજે તો નથી દેખાતી, નિઃસ્પૃહતાનું દર્શન આજે તો દુર્લભ બન્યું છે. ઓછામાં ઓછા 40-50-100 જૈન મેગેઝીનો જુદા જુદા સાધુઓના છપાય. કેટલા પંચાગ ? કેટલી આશાતના ? કેટલી વિરાધના ? કેટલા અપવાદો ? આંખો ખોલીને જૈનસંઘનું દર્શન તો કરો. જિનેશ્વરોની આજ્ઞાને સૂક્ષ્મ રીતે જાણનારો કોઈપણ આત્મા આ વર્તમાન ચતુર્વિધસંઘના દર્શન બાદ, ચોધાર આંસુએ ન રડે, તો આશ્ચર્ય છે. મહાસંયમી ગણાતા ગચ્છોમાં ય આજે વિહારોમાં આખીને આખી ટૂકો સાથે ફરે. રસોઈયાને રોજ રસોઈના ઓર્ડરો અપાય. ત્રણ ટાઈમ પેટભરીને ખવાય. ક્યાં મહાવીરના સાધુની સિંહ જેવી ભિક્ષાવૃત્તિ ! ૪૨ દોષ રહિત ગોચરી ! પાંચ માંડલી દોષ વિનાનું ભોજન. અને ક્યાં આજની સંઘોની-ઉપધાનોની-ભક્તોની-રસોડાઓની માદક, દોષિત, ઘોર હિંસાવાળી ગોચરી. આવી તો સેંકડો વાતો છે.

સાર એટલો જ છે કે, જો સાચા અર્થમાં જિનશાસનની રક્ષા કરવી હોય, અને આખાય વિશ્વને મહાન્ આપત્તિઓથી બચાવી લેવું હોય, તો ફરીથી, પાછા વળી, તમામ જિનાજ્ઞાઓને વધુ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

59

કટ્ટરતાથી વળગી પડીએ. સૂક્ષ્મની તાકાત ઉપર માત્ર પ્રવચનો ન કરીએ, પણ, આપણા હૃદયની શ્રદ્ધા વધારીએ.

જો સહસ્સં સહસ્સાણં, માસે માસે ગવં દા ।

તસ્સાવિ સંજમો સેઓ, અદિંતસ્સ વિ કિંચણં ॥ (ઉત્તરાધ્યયન - ૧/૪૦)

જે આત્મા દર મહિને 1 લાખ ગાયોનું દાન કરનારો હોય, તેના કરતાં ય, કંઈ જ કોઈને ય ન આપનારો સાધુ પોતાના સંયમથી ઘણો ચડિયાતો છે. આ શ્લોક ઉપરની આપણી શ્રદ્ધા કેમ ડગી ? સીધી રીતે જોઈએ, તો ૧ લાખ ગાયો દાનમાં આપી, એ માણસ કેટલાં હજાર કુટુંબોને સુખી કરતો હશે. આવું વર્ષો સુધી આપે. જો, 50 વર્ષ સુધી આપે, તોય, 50×12 માસ = 600 લાખ = કરોડ ગાયોનું દાન થાય. લાખો કરોડો કુટુંબો સુખી થાય, આખી જિંદગીના તેમના દુઃખો દૂર થાય. લાખો ભુખ્યા બાળકોની ભુખો શાંત થાય. વિચાર તો કરો કે, આ કરોડો જીવોને આખી જિંદગી માટે સુખ-શાંતિ આપવાનો કેટલો મોટો લાભ ? કેવી શાસન પ્રભાવના ?

છતાં ય, બીજી બાજુ કોઈને ૧ રોટલીના ટુકડાનું પણ દાન ન કરનાર, કોઈના કોઈ દુઃખ દૂર ન કરનાર એક સાધુ માત્ર પોતાના જિનાજ્ઞાપાલન રૂપ સાચા સંયમથી, પેલા કરતા શી રીતે ચડે ? છતાં જો ચડે છે. તો, આ વાત આપણે સ્વીકારવી ન જોઈએ ? સંઘોને તારવા માટે, બે-બે સાધુઓ મુકી, તેમના સંયમને જોખમમાં મુકી, અવનવા દોષોમાં રમતા મુકવા, તેના બદલામાં ૫૦-૫૦૦ જણ પૂજા-સામાયિક કરતા જોઈ આનંદ પામવું. એના કરતા, એ સાધુઓને સંયમમાં જ વધુ સ્થિર ન કરવા જોઈએ ? ૫/૭ સાધુ સાથે હોય, તો પરસ્પર સ્વાધ્યાય, પ્રસન્નતા, સંયમરક્ષા, સંયમપાલનની ઉપબૃંહણા આદિ સેંકડો લાભોથી એ દરેક સાધુના ભાવસંયમ + દ્રવ્ય સંયમ બેયની વૃદ્ધિ થાય. અને, એ સાધુ ઉપરના શ્લોકમાં બતાવેલ સાધુ જેવો જ, ઘણો જ લાભકારી બને. પણ, એ પ્રત્યક્ષ દેખાતું નથી.

સંઘમાં ચાતુર્માસથી 40-50 માસક્ષમણો, 500-1000 જણ નવા પૂજા શરૂ કરતા થયા. વિગેરેનો સ્પષ્ટ સામે દેખાય છે. પણ, આ સાધુના દ્રાવક ભાવસંયમથી થતા ફાયદાઓ કોઈ પ્રત્યક્ષ દેખતા નથી. પણ શું આપણે ચાર્વાક ધર્મના વંશજો છીએ ? એ લોકો માત્ર પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જ માને છે. જો, આપણે ય આ જ રીતે વર્તીએ, તો, ચાર્વાકધર્મી જ બની જશું.

આપણી આગમશ્રદ્ધાને વિકસાવી, ન દેખાતા લાભોને પણ હૃદયથી માની, દેખાતા લાભોને ગૌણ કરી, જિનાજ્ઞાઓને સ્થિર કરવી જોઈએ. એની શરૂઆત આ ૫-૭ની સાધુસંખ્યાથી કરવી જોઈએ. એમાં એ સાધુઓની જે પ્રસન્નતા વધે, સંયમપાલન માટેના ભાવો જાગે, નિમિત્તો વેગળા જાય, અને રોજ શાસ્ત્રીય પદાર્થોથી મન ભરાતું જાય. જિનશાસનની મહાનતા જાણવા માટે, એ પોતાની જાતને ધન્યાતિધન્ય માનતો જાય. વધુ ને વધુ તેનું સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ બનતું જાય. તેનું સંયમ નિર્મળ બનતું જાય. પરિણતિઓ દ્વારા અનુત્તર વિમાનના સુખોને સ્પર્શવાની તેની તૈયારી થઈ જાય. અને, અનંતભવે ય જે મોહનીયના સંસ્કારો ન તૂટે, એ સંસ્કારો ધ્રુજવા માંડે. આ સૂક્ષ્મની તાકાતનું નિર્માણ થાય. અને આ જ શક્તિ વિશ્વયુદ્ધોને અટકાવી શકે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

60

દ્રવ્ય અને ભાવ બે ય પ્રકારની સંયમશુદ્ધિ વિના વિશ્વયુદ્ધોને અટકાવવાની વાત એ તો, આ ધરતી ઉપર ઉભા રહી, આકાશના તારલાઓ તોડવા જેવી વાત છે. એથી વિપરીત, સંઘરક્ષા માટે બે સાધુઓ યાતુર્માસ જાય, ગીતાર્થતા - સંવિગ્નતાનું હજી નિર્માણ થયું નથી. છતાં, વાંચીને-ગોખીને વ્યાખ્યાન શરૂ થાય. ૫૦૦૦ માણસના સંઘમાં, માંડ ૨૦૦ માણસ વ્યાખ્યાનમાં આવે. ૧ કલાક વ્યાખ્યાન ચાલે. બાકીના કલાકો કોઈ ભણાવનાર ન હોવાથી સ્વાધ્યાય ન ગમે. નવા નવા પરિચયો જ કરવાનું મન થાય. દિવસના કલાકોના કલાકો ગૃહસ્થો સાથે વાતચીતોમાં પસાર થાય. આખો દિવસ પસાર ન થવાથી, નવનવા વિચારો આવે. સંક્લેશ થાય. આંખમાં કદાચ કામવિકારના કણિયા કુટી નીકળે. ચાર મહિના એકપણ જિનવચનનું શ્રવણ-વાંચન ન મળે. ગુજરાતી ચોપડીઓ વંચાય. પેપરો વંચાય. બપોરે કલાક આરામ થાય. આમાં એકાંતમાં બેસીને, જિનશાસન મળ્યાના આંસુઓ ક્યાં પડે ? આમાં પરિણામોની વૃદ્ધિ શી રીતે થાય ? આમાં સંયમની શુદ્ધિ શી રીતે થાય ? મારા જેવા ઘણું ભણેલા, વૈરાગ્યના પુષ્કળ ગ્રન્થો મોઢે કરી ચૂકેલા સાધુ પણ જો બે-ત્રણ સાધુઓની સાથે રહેવામાં ભાન ભુલે, બહિર્મુખ બને. સંયમમાં દોષો સેવે, શિથિલતાઓને અંદર પેસવા દે. સતત જાતે જ શાસ્ત્રાભ્યાસ ચાલુ હોવા છતાં, આ હાલત મારા જેવાની થાય, તો જાતે ભણી શકવા અસમર્થ, નૂતનાદિ સાધુઓની શી દશા ? એને ઘર યાદ આવી જાય, સ્વજનો યાદ આવી જાય, આવું બને, તો એ નુકશાન શું કરોડો શ્રાવકોની પૂજાથી પણ ભરપાઈ થઈ શકે ખરું ?

ના. એ સાધુ એના પાપે જ સાધુત્વ ગુમાવે, તો એમાં એનો જ દોષ છે. પણ, એની પાત્રતા હોવા છતાં, આવા નિમિત્તોમાં ફસાઈને એ પરિણામની વિશુદ્ધિ ગુમાવે. તો એ નિમિત્તોમાં એને મોકલનાર આપણે જ દોષી બનીએ. મારી આ વિચારણામાં હું ખોટો પણ હોઉં ? કેમકે, આજે જ્યારે મહાગીતાર્થ મુનિવરોએ પણ બે-ત્રણ સાધુઓને મોકલવાનું માન્ય રાખેલ છે. તે કંઈ વિચારીને જ કર્યું હશે. એમની સામે મારી સમજણ તો સાવ વામણી ગણાય. છતાંય, મારા મનના વિચારો હું પ્રગટ કરું છું. એ ગીતાર્થોની નજરમાં જો મારો પદાર્થ ખોટો લાગે, તો એક જ ક્ષણમાં તેમની વાત સ્વીકારવાની મારી તૈયારી છે. આ જે કંઈ મેં લખેલ છે એ માત્ર જિનશાસનની અવળી દશાના દર્શનથી પીડાઈને કરી છે.

આ જ ઉત્તરાધ્યયનમાં બીજો શ્લોક છે,

માસે માસે ડ જો બાલો કુસગ્ગેણં તુ મુંજણં ।

ण सो सुअकखायधम्मस्स, कलं अग्घइ सोलर्णि ॥ (उत्तराध्ययन-९/४४)

“માસે માસે તુ જો... એક સંસારી આખી જીંદગી માસક્ષમણના પારણે માસક્ષમણ કરે. અને પારણે પણ, માત્ર ઘાસના અગ્રભાગ ઉપર જેટલું ભોજન રહે. એટલું એક દાણા જેટલું જ વાપરે. આવો મહાતપસ્વી જે શુદ્ધિ પામે. એ તો, સુવિશુદ્ધ સંયમી રોજ વાપરનાર સાધુની શુદ્ધિ સામે કોઈ વિસાતમાં જ નથી.”

હવે, આ સર્વવિરતિની હીલના કરનારાઓ માટે આ જ ગ્રન્થમાં કઠોર શબ્દો વાપરેલા છે. “રાજન્ શ્રેણિક મેં તને આ જે મારી અનાથતા કહી, એ તો સામાન્ય છે. સ્વજનો વિગેરે મને

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

61

દુઃખથી છોડાવતા સમર્થ ન બન્યા, એ મારી અનાથતા છે. એ અનાથતા તો સામાન્ય છે, બધા જાણે છે. પણ, હું તને બીજી અનાથતા બતાવું છું. એ સાંભળ. જે આત્માઓ સાધુપણું લીધા પછી, જિનેશ્વરની બતાવેલી આજ્ઞાઓ પાળવામાં શિથિલ બને છે. તેઓ મહામુનિઓ પણ અનાથ છે. ભલે, તેઓ આગમના જ્ઞાતા હોય, ભલે તેઓ ૨૫-૫૦ શિષ્યોના ગુરુ હોય. ભલે તેઓ હજારોની સભામાં દેશના આપવાની શક્તિ ધરાવે. ભલે, તમામ સંઘો એમને આદરણીય માની પુજે. પણ, એ આત્મા જો શક્તિ હોવા છતાં, સુખશીલતાદિને કારણે, જિનાજ્ઞાઓ પાળવામાં ઉપેક્ષા કરે, ગોલમાલ કરે. તો, એ અનાથ છે. જે સાધુઓ પાસે અષ્ટપ્રવચન માતાઓનું યથાશક્ય પાલન પણ નથી. તેઓ શી રીતે આ પરમાત્મા મહાવીર દેવના માર્ગને પાળશે. જેમ, તાલપુટ વિષ એ મોઢામાં મૂકતાની સાથે મારી નાંખે. જેમ, ગમે તેમ પકડેલું શસ્ત્ર એ આપણને જ ખતમ કરી નાંખે. તેમ, આ ગ્રહણ કરેલો સાધુધર્મ એ આપણને જ ખતમ કરે. જો, એ સાધુધર્મના ઓઠા નીચે, એ સાધુ માત્ર પોતાના વૈષયિકસુખોને જ ભોગવતો હોય.” “અવિધિથી મંત્ર જપવાથી જેમ વેતાળ મારી નાંખે. તેમ, આ વિષયસુખોથી ભરેલો સાધુધર્મ એ આપણને જ મારી નાંખે.”

આવી તો ઢગલાબંધ વાતો આ ગ્રન્થમાં છે. આ તમામમાં એક જ વાત આંખે ઉડીને વળગે છે. તે એ કે, સર્વવિરતિ એ ખૂબ જ શક્તિશાળી, સૌથી મહાન્ વસ્તુ છે. પણ, તેની નાનામાં નાની વાતોની પણ ઉપેક્ષા કરી ન શકાય. નહીં તો, આ સર્વવિરતિ તારક બનવાને બદલે મારક બને. ગુરુતત્ત્વવિનિશ્ચયમાં કહ્યું છે કે, “એક સાધુ ભણવા માટે બીજા ગચ્છમાં જાય. તે ગચ્છના સાધુઓ જો દાંડો લેતી-મુકતી વખતે દાંડાને-જગ્યાને ઓઘાથી પૂંજતા ન હોય, તો એ નૂતન સાધુ તેમના ગુરુને સમજાવે કે, તમારા શિષ્યોને બરાબર સંયમ પળાવો.” આમ, કરવા છતાં અમુક દિવસો પછી ય, તેણે કોઈ ફેરફાર ન દેખાય. તો, એ ગચ્છમાં તેણે ન રહેવું. કેમકે, ત્યાં તેને સંયમનું પાલન મુશ્કેલીમાં પડે, તેમ છે.

હવે, જો માત્ર દાંડો પૂંજ્યા વિના લેનારા સાધુઓના ગચ્છમાં સંયમપાલન દુષ્કર ગણાતું હોય. તો આજે આપણી તો શી હાલત થાય ? આપણી અજયણા-અસંયમ તો અમાપ છે. આપણી પૂંજવા-પ્રમાર્જવાની બેકાળજી, અંધારામાં વિહારો, ગમે તેવા પ્રતિલેખનો, નાના-નાના દોષોની ઉપેક્ષાવાળી ગોચરીઓ, રોજ વિગઈવાળું ભોજન, મુહપત્તી શોભા રૂપે રાખી બીજા મહાવ્રતમાં બાણ વાગવા જેવા અસત્ય વચનરૂપ શાસ્ત્રીય પદાર્થોનું વ્યાખ્યાન, આવી એક હજાર વાતો શું આપણામાં નથી ?

તો શું આપણે આ બધી આજ્ઞાઓ પાળવા અસમર્થ છીએ ? કે, પછી સુખશીલતાથી જ આજ્ઞાભંગો કરીએ છીએ. સવારે સૂર્યોદય બાદ વિહાર કરવામાં શું વાંધો આવે ? થોડો તડકો સહન કરવો પડે. પણ, શું દીક્ષા લેતી વખતે આ વાતનું ભાન ન હતું ? દીક્ષા લીધી છે, દુઃખો સહન કરવા, સમજીને. તો, હવે, સાવ નાનકડા દુઃખોને સહન કરવામાં કેમ ના પાડીએ છીએ. અને, એની સામે નુકશાન કેટલું ? એ અંધારાના વિહારનો અર્થ શું ? નીચે એકપણ જીવ દેખાવાનો નથી. ઘાસ આવે, કીડી આવે તો આપણે તેની જયણા કરી શકવાના નથી. એનો અર્થ એ કે, આ જીવો મરે, તો ય તેમાં આપણી તૈયારી છે. તો, પહેલું મહાવ્રત ક્યાં ગયું ? મનથી પણ, કોઈપણ જીવને ન મારવાની આપણી પ્રતિજ્ઞાના ભુક્કા ઉડી ન જાય ? માત્ર તડકા નામનું દુઃખ સહન ન

કરવા માટે, આ મહાવ્રતોના ચૂરેચૂરા કરવા એ કેવું નીચ પાપ છે.

આ કહેવાતી સાવ નાની વાત પણ ઘણી જ ભયાનક છે. આ વિગેરે ઘણી જ વાતો આપણી આંખ ઉઘાડી નાંખે તેવી છે. એટલે જ મને લાગે છે કે, આપણે પુનઃવિચારણા કરવાની છે. પહેલા આપણા જીવનમાં, આ સંઘયણ પ્રમાણે શક્ય એવું સુવિશુદ્ધસંયમ સ્થિર કરવાની જરૂર છે.

જેમાં ભલે કામળીકાળનો વિહાર હોય, પણ અંધારાનો વિહાર ન જ હોય.

એમાં ભલે, કદાચ દૂધ વિગેરે વાપરવું પડે, પણ એ કોઈપણ વસ્તુ ઝરમાંથી એકપણ દોષવાળી તો ન જ હોય.

ભલે, વર્ષમાં એકવાર જ વસ્ત્રો ધોવાની આજ્ઞા ન પાળીએ, પણ તો ય, ૧૫-૨૫ દિવસ પહેલા તો કાપ ન જ કાઢવા જેટલું જઘન્ય સંયમ તો આપણી પાસે હોય જ.

ભલે, આપણે જીર્ણપ્રાયઃ, જુના વસ્ત્રો ન પહેરીએ, પણ તો પછી સીલ્ક વિગેરે મોંઘા-આકર્ષક-શોભાવર્ધક વસ્ત્રોનો ઉપયોગ પણ ન જ કરીએ.

ભલે, શાહીના ખડિયાથી લખવા જેવી પ્રાચીનતા ન અપનાવીએ. પણ, તો ય 15-20-25-50-100 રૂ.ની મોંઘી બોલપેનો, બીજાને ચોરવાનું મન થાય તેવી વસ્તુઓ તો આપણે ન જ રાખીએ.

ભલે, અડધી મિનિટમાં બળતા ઉપાશ્રયને, બધી ઉપધિ સાથે છોડી દેવાય, તેટલી અલ્પ-ઉપધિ આપણી ન હોય. પણ, તો ય બે-પાંચ-૫૦ પોટલાઓ પણ ન જ હોય.

ભલે આપણે મલધારી ન બનીએ, પણ તો પછી શોભાધારી પણ ન જ બનીએ.

ભલે, ચાલતી વખતે સતત નીચે જોઈને, જીવ ન મરવાના ઉપયોગ પૂર્વક, ચંચળતાને લીધે ન ચાલી શકીએ. પણ, તો પછી ચાલતી વખતે કોઈની પણ સાથે ધર્મની પણ વાત ન કરવા રૂપ જયણા તો પાળીએ જ. જ્યાં, સાધુને પોતાને પણ, વિહારમાં પાંચમાંથી એકપણ સ્વાધ્યાય કરવાનો નિષેધ હોય, ત્યાં બીજા સાથે વાતો કરવાની છુટ તો હોય જ શી રીતે ?

ભલે, ટાઈમ સાચવવા માટે ઉપાશ્રયોની અંદર રહેલી ઘડિયાળોનો જોવા પુરતો ઉપયોગ કરવા રૂપ કિંચિત્ અનુમોદનાનું પાપ સેવીએ, પણ, ચોવીસ કલાકની વાયુ + તેજસની વિરાધનાવાળા, હિંસક યંત્રને આપણી જાત સાથે તો ન જ ચોંટાડીએ. એને અડવાનું ય બંધ જ રાખીએ.

ભલે, કોઈક અગત્યના કારણસર મોબાઈલ કરાવવો પડે, તો પછી એને માટે કાયમ મોબાઈલ સાથે રખાવીએ, સ્પીકરમાં વાતો કરીએ, એ બધુ તો ન કરીએ. ગુરુની રજા લઈને, શક્ય હોય તો પરોક્ષ છેવટે પ્રત્યક્ષ પણ સહેજ દૂર ઉભા રહીને વાત કરાવીએ. મોબાઈલ વિ. માં ક્લીપ્સ વિગેરે જોવાનું - સાંભળવાનું તો ન જ કરીએ.

ભલે, કાળને વશ થઈ આધાકર્મી પાણી વાપરીએ. પણ, એ પાણી પછી થોડું દૂર મળતું હોય, તો શક્તિને ગોપવી, ઉપાશ્રયમાં જ નવો ચૂલો ચાલુ કરાવવાનું ગાંડુ સાહસ તો ન જ કરીએ. એને પાણી ઉકાળવાનો આદેશ કરવાની મુખામી તો ન કરીએ.

ભલે, લોચ આપણી જાતે જ કરવાની મુખ્ય વિધિ ન પાળી શકીએ. ભલે, લોચ બાદ સાબુ ઘસાવવું - તેલ ઘસાવવું વિગેરે પણ કરીએ. પણ, શક્ય હોય, તો એ લોચ સાધુ જ પાસે કરાવી,

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

63

ગૃહસ્થ પાસે ન કરાવી, તેના દ્વારા થતી વિરાધનાથી તો અટકીએ.

આવી ઘણીય જયણાઓ આપણા પ્રત્યેક જીવનકાર્યમાં અપનાવી શકાય, તેવી છે. આમાં કોઈ સંઘયણની ફરિયાદો નડતી નથી. હા, અંદરનો માહ્યલો જ જો ભવભ્રમણ કરવાનો અધિકારી હોય, તો પછી એ તો આના હજારમાં ભાગની જયણાને પણ ન સ્વીકારે, એવું બની શકે. બાકી આ જયણાઓ જરાય અઘરી નથી. કુલકમાં સાધુજીવનના આચારોના ૪૦-૫૦ નિયમો બતાવ્યા છે. દૂધમાં ખાંડ ન નાંખવી વિગેરે... એમાં છેલ્લે કહ્યું છે કે, ‘અમે આ નિયમો આજના કાળના શક્તિહિન સાધુઓને નજર સામે રાખીને જ બનાવ્યા છે. આ નિયમો દુબળા સંઘયણવાળાને પણ સાવ સરળતાથી થઈ શકે તેવા છે. પણ, શરત એટલી કે, એ દીક્ષિત થનાર સાધુમાં થોડો પણ વૈરાગ્ય હોવો જોઈએ. આ વર્તમાનકાળમાં થઈ શકે, એવા પણ આ અમે બતાવેલા નિયમોનું જે પાલન ન કરે. એ સાધુ સાધુપણાથી ભ્રષ્ટ જાણવો. અને શ્રાવકપણું તો છે જ નહિ. એટલે, ‘બાવાના બે ય બગડ્યા’ જેવી હાલત આ સાધુની જાણવી.’

આ બધા નિયમો ખરેખર સરળ છે. પણ, આશ્ચર્ય છે કે, આમાંના ૬૦%, ૭૦% નિયમો પ્રાયઃ આપણે પાળતા નહીં હોઈએ. એ કુલક વાંચવા-ગોખવા-ચિંતવવા જેવું છે. અહીં એ બતાવેલા નિયમો લખતો નથી. પ્રસંગોપાત આ બીજી વાતો કરી.

મૂળ વાત એ કે, કામાગ્નિ એ વિષયસુખોના ભોગવટા દ્વારા શાંત થતો નથી. પણ, તેના માટે એના નિમિત્તોના ત્યાગ કરી, વધુ ને વધુ જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

‘કામાસક્તસ્ય તત્ત્વતો જ્ઞાનનિવર્તનીયત્વાત્’ એ ઉપદેશરહસ્યનું વાક્ય કહે છે કે, કામવિકારો - આસક્તિઓનો જડમૂળથી નાશ તો માત્ર જ્ઞાન = પરિણતિથી જ શક્ય છે. દબાણથી - ભોગથી એ આસક્તિઓનો જડમૂળથી નાશ થતો નથી. માટે, તમામ નિમિત્તોને વહેલી તકે વેગળા કરી, જ્ઞાનપ્રાપ્તિ દ્વારા જિનાજ્ઞાઓને જીવનમાં ઉતારીને આ આસક્તિઓને ખતમ કરવી જોઈએ. આ મહાપુરૂષો આપણને આવા સાચા પદાર્થો પીરસી, મોટો ઉપકાર કરે છે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

64

गाથાર્થ : આ વિષયો વિષ જેવા છે કે જે મુખમાં મધુર લાગે એટલે કે શરૂઆતમાં સારા લાગે પણ પરિણામમાં અત્યંત દારુણ હોય છે. આવા વિષયોને અનંતકાળથી અનંતીવાર ભોગવી લીધા છતાં હજી પણ કેમ એ છૂટતા નથી ? (એટલે કે જીવ એનાથી ધરાતો કેમ નથી ?)

ભાવાર્થ : પૂર્વના શ્લોકોમાં જણાવેલી વાત જ ફરીથી જણાવે છે, જેર એ સ્વાદમાં એકદમ મીઠું હોય, અને ખાધા પછી મોત આપનારું હોય. એ જ રીતે, આ વિષયો પણ ભોગવતી વખતે ખૂબ મીઠા લાગે. આનંદ આપનારા લાગે. પણ, અંતે તો એ દુર્ગતિઓમાં જ લઈ જાય છે. અર્થાત્ એમનો વિપાક તો ભયાનક છે.

અહીં, એક વાત ખ્યાલમાં રાખવી કે, અરિહંતોએ વિષયોને ખરાબ બતાવ્યા છે, એ એટલા માટે કે, વિષયોનો સ્વભાવ જ અનાદિકાળથી દુષ્ટતા ભરેલો છે. અરિહંતોને વિષયો પ્રત્યે દ્વેષ નથી. એ એમના શત્રુ નથી કે, એમને આટલી બધી ગાળો તેઓ આપે. પણ, વિશ્વનો કોઈપણ વ્યક્તિ એમ જ કહે કે, “અગ્નિને અડવું નહિ. એને અડશો, તો દાઝી જશો. જેર ખાવું નહીં. ખાશો તો મરશો. ૧૦માં માળેથી નીચે કુદકો ન મારવો, મારશો તો હાડકા ભાંગી જશે.” આ બધા જ વાક્યોમાં

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

65

એક જ જવાબ છે કે, આ બધું કરવાથી મરણાદિ દુઃખો આવે છે, એ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંત છે. અને, તેથી જ વિષભક્ષણાદિનો નિષેધ કરાય છે.

બસ, એ જ રીતે અરિહંતો પણ અહિતકારી વિષયોને ખરાબ કહી, તેનો ત્યાગ કરવાનું કહે છે. પણ, જોવા જેવી વાત તો એ છે કે, શર્દીના દર્દીને ડોક્ટર ઓર્ડર કરે છે કે, તારે ઠંડી વસ્તુઓ ન ખાવી. અને, પેલો એ જ પ્રમાણે એક સેકંડમાં માની લે છે. એ જો જરાય તેમની આજ્ઞા પાળવાની ના પાડે, તો ડોક્ટર રવાના કરી દે. ડાયાબિટીસનો દર્દી પણ, ડોક્ટરના ઓર્ડરથી ભાવતી મીઠાઈઓ છોડી દે છે. એથી વિપરીત જેઓને દોષો રૂપી રોગ લાગુ પડ્યો છે. એને બિચારા ડોક્ટર સાધુઓ ઓર્ડર તો કરી શકતા જ નથી. ઉલ્ટું, એને કલાકો સુધી પાપત્યાગ માટે સમજાવવો પડે છે. છતાં ય, પેલો ન ય માને. અને માને, તો એ ડોક્ટર ઉપર ઉપકાર કરતો હોય, એવી રીતે માને છે. આવું શીર્ષાસન કેમ છે ? એ સમજાતું નથી.

આમાં તફાવત એ છે કે ડાયાબિટીસના દર્દીને પોતાના રોગનું ભાન છે. અને ડોક્ટરના કહ્યા પ્રમાણે ન ચાલવામાં મોતનું દુઃખ વેઠવું પડશે. એવી પાકી સમજણ છે. અને, તેથી જ ત્યાં ડોક્ટર આજ્ઞાકારક અને દર્દી સેવક જેવો બને છે. અહીં, જે આ કામકોઠાદિ પાપરોગોથી રોગિષ્ઠ છે. એ લોકોને પ્રથમ તો, પોતાના રોગોની ખબર જ નથી. ‘રોગો છે’ એવી ખબર છે તો તેની ભયાનકતા તેઓના મનમાં બેઠી નથી. સાધુના કહ્યા પ્રમાણે ન કરવામાં કેટલું મોટું નુકશાન છે. એની એને ગતાગમ નથી. એટલે જ, ગમે તેટલા ઉપદેશો છતાં, સાધુ બિચારો સેવકની જેમ એને પાપ છોડાવવા આજીજી કરે, અને પેલો રોગિષ્ઠ સંસારી એ અધિકારીની જેમ માથુ ઉંચુ રાખી, છેવટે ઉપકાર કરવાની રીતિએ એકાદ બે બાધાઓ સ્વીકારે.

આમ થવાના બે કારણ છે. પ્રથમ તો, આપણે તેઓને રોગની ભયાનકતા, તેનાથી થતા નુકશાનો ખરાબર સમજાવવા જોઈએ. તે માટે, નારકોના દુઃખોનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન, તિર્યચના દુઃખોનું વર્ણન, તે દુઃખ પામનારા જીવોના દૃષ્ટાન્તો, આ બધું સમજાવવું પડે. પછી, આ શીર્ષાસન ન રહે. એ નથી સમજાવતા, અને સીધું જ રાત્રિભોજન છોડો, પૂજા કરો, પ્રતિક્રમણ કરો, ઈત્યાદિ ઓર્ડરો કરીએ, એમાં ઉપરની જેમ આપણે સેવક અને એ માલિક જેવો દેખાય.

ન્યાયશાસ્ત્રનો નિયમ છે કે, નિવૃત્તિનું કારણ હેયબુદ્ધિ = અનિષ્ટસાધનતાજ્ઞાન છે. અને, પ્રવૃત્તિનું કારણ ઉપાદેયબુદ્ધિ = ઈષ્ટસાધનતાજ્ઞાન છે. જેમકે, આ અગ્નિને અડવાથી મને દાઝવારૂપ અનિષ્ટ થાય છે. માટે, ‘અયમગ્નિઃ મદનિષ્ટસાધનમ્’ આ જ્ઞાન થાય, એટલે, અગ્નિથી નિવૃત્તિ - પાછા હટવાનું બને છે. અને, આ ભોજન એ મારી ભુખ મટાડનાર છે. ‘ઈદં ભોજનં મદિષ્ટસાધનમ્’ એ જ્ઞાન થતા એ ભોજનમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે.

હવે, જરાક અહીં નજર કરીએ. રાત્રિભોજન એ મારા અનિષ્ટ (નરકાદિ દુઃખો)નું કારણ છે. એવું જ્ઞાન જ્યાં સુધી પેલાને ન થાય, ત્યાં સુધી એ કારણ જ હાજર ન થતા રાત્રિભોજનનો ત્યાગ એ શી રીતે કરે ? જેમ, નાનો બાળક એ ‘અગ્નિને અડવાથી દઝાય છે’. એ જાણતો ન હોવાથી, તે તો અગ્નિ-સાપ વિગેરેને જોઈને, તેને અડવા માટે ધસી જાય છે. એવી જ હાલત આ સંસારી જીવોની છે. “રાત્રિભોજન કરવાથી, વિષયો સેવવાથી, સાધુપણામાં શિથિલતાઓ પોષવાથી નરકાદિ દુઃખો

આવી પડે છે.” એવી સમજણ ન હોવાથી, એ પાપોનો ત્યાગ થાય શી રીતે ? હા, એક વાત છે કે, નાના બાળકને એની માતા સમજાવે કે, આને અડવાથી દાઝી જવાય. અને, એ બાળકને બલાત્કારે ત્યાંથી દૂર લઈ જાય. તો, એ બાળક અગ્નિને અડતો બંધ થયો. પણ, હજી “દાઝવું” એટલે શું ? એની અનુભૂતિ તેને ન હોવાથી, ફરીવાર અગ્નિની સામે ધસવાની પ્રવૃત્તિ થાય. તેવી પૂરી શક્યતા છે. એમ, આ આત્માઓને માત્ર એટલું કહીએ કે, આ પાપ કરવાથી નરકમાં જવાય, ખૂબ દુઃખો પડે. અને, એ રીતે બળજબરી પાપત્યાગ કરાવીએ તો એકવાર તો એ પાપોથી પેલો નિવૃત્ત થશે. પણ, “નરકના દુઃખો એટલે શું ?” એવી અનુભૂતિ, પાકી સમજણ ન હોવાથી એ આ ભવમાં કે આવતા ભવોમાં એ જ પાપો ફરીથી સેવશે. એવી પાકી શક્યતા છે. એટલે, આવા પાપત્યાગથી તેનું વાસ્તવિક હિત તો થતું જ નથી. કામચલાઉ હિતની જિનશાસનમાં ઝાઝી કિંમત નથી.

પણ, એ બાળકની સામે માતા ઘણીવાર નાટક ઉભું કરે, પોતે જાણે અગ્નિ અડી છે, અને પછી જોરથી ચીસો પાડે, એ બધું જોઈ પેલા બાળકને થોડુંક મગજમાં બેસે કે, આ આગને અડવામાં ફાયદો તો નથી જ. અલબત્ત, આવું અહીં બનવાનું નથી. કેમકે, અહીં એ રીતે નરકના દુઃખો દેખાડી શકાતા નથી. પણ, આ બાળક કરતા તો, આ સંસારીઓ પરિપક્વ બુદ્ધિના છે. એ લોકોની સામે નારકીના દુઃખોનું આબેહુબ વર્ણન કરીએ, એ વાતો સાચી હોવાની સચોટ દલીલો - દૃષ્ટાન્તો મુકીએ. તો, મોટા ભાગના આત્માઓને અવશ્ય એ વાત સમજાય. અને, પછી તમારા પાપોનો અંજામ આ ભયાનક દુનિયા છે. એવું એમને ઠસાવી દઈએ. તો, આ એમને અનિષ્ટસાધનતાનું જ્ઞાન થઈ ગયું. અને, એટલે હવે, એ પાપો છોડવા માટે, તેમને આપણે આજીજી ન કરવી પડે. તેઓ સામેથી સર્વપાપો ત્યાગવા તૈયાર થાય.

પણ, સૌથી મોટો પ્રશ્ન એ કે, નાના બાળકને અગ્નિની ભયાનકતા એ જ ઠસાવી શકે, જે અગ્નિની ભયાનકતાને સાક્ષાત્ અનુભવે છે. અગ્નિને ન જ અડવાની જેની ટેક છે. નાનો બાળક બીજા નાના બાળકને આ વાત સમજાવવા જાય, તો ક્યાં મેળ પડે ? એમ, આપણે એ જીવોને આ નારક દુઃખોની વાતો કરીએ. પણ, શું આપણે નાના બાળક જેવા તો નથી ને ? આપણને એની ભયાનકતા અનુભવાય છે ?

મીઠાઈઓ ખાતા, આજ્ઞા વિરુદ્ધ આચરણ કરતા, આપણને ધ્રુજારી થાય છે. અરે, એ પાપો ન જ સેવવાની ટેક હોવી જોઈએ, સેવીને ધ્રુજારીની વાત જ નથી. જો, આ આપણી પાસે ન હોય, તો પછી આપણું લાંબુ વ્યાખ્યાન, વિસ્તૃત વર્ણન એ પત્થર ઉપર પાણી થઈ પડે, તેમાં શી નવાઈ ? આ જ કારણસર ભાવાત્ ભાવપ્રસૂતે: એ યોગશાસ્ત્રોનું મંતવ્ય છે. બોલનારનો આત્મા એ પ દાર્થોથી ભાવિત થયેલો હોય, તો જ સાંભળનારના મનમાં એ પદાર્થોની અસર થાય. આ જ કારણે, અરિહંતોની દેશના અમોઘ હોય છે. કેમકે, તેઓ તો સૌથી ઉત્કૃષ્ટ ભાવને પામી ચૂકેલા છે. તેમની અસર કેમ ન થાય ?

આ જ કારણે મારા ગુરુદેવના વચનો અપ્રતિહત - આદેય - હૃદયવેધક બની રહે છે. કેમકે, એમના રોમેરોમમાં એ બ્રહ્મચર્ય, કૃષ્ણા, પાપધ્રુજારો, ભવભીતિ, ભગવદ્ગ્રીતિ એ પદાર્થો એકમેક થઈ ચુકેલા છે. એટલે જ, તેઓને પાપત્યાગ કરાવવા માટે આજીજી કરવી પડતી નથી. સામેથી,

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

67

સેંકડો યુવાનો સર્વવિરતિ લેવા આવે. વગર કહે, માત્ર વ્યાખ્યાનોથી હજારો લોકો પાપત્યાગનો સ્વીકાર કરે. જેટલું ગુરુદેવ બોલે છે, એ જ પદાર્થો, એ જ દષ્ટાન્તો, એ જ પદ્ધતિએ બીજા ઘણાં ય સાધુઓ પણ બોલે છે. પણ, અસર ન થવાનું કારણ શું ? એક જ કે, અંદર એ પદાર્થોની સ્પર્શના પામ્યા વિના એ બોલાતા પદાર્થો શી રીતે સામેવાળાને અસર કરે ? એટલે, ત્યાં પછી સાધુએ આજીજીઓ કરવાનો વખત આવે.

પાંચ આશયોમાં માટે જ, સિદ્ધિ પછી “વિનિયોગ” બતાવેલો છે. સિદ્ધિ મેળવ્યા વિના કરાતો વિનિયોગ એ વગર લગ્ને પુત્રપ્રાપ્તિની ઈચ્છા કરવા જેવો છે. શી રીતે સફળતા મળે ? હા, વ્યભિચાર કરી, કદાચ પુત્ર મેળવે, વગર લગ્ને પણ, એ તો, લોકમાં બધાયથી નિંદા પામે. એની હાલત ખરાબ થાય. તેમ, જેઓ સિદ્ધિ વિના વિનિયોગ કરવા જાય છે, તેઓ પ્રથમ તો સફળતા પામતા જ નથી, કદાચ, પુણ્યોદયે સફળતા પામે, કેટલાંકો પામતા હોય, તેવું લાગે. તો ય, એની પોતાની હાલત તો, વસમી થઈ પડે. પુષ્કળ દોષો ઘુસે, અને અનંતસંસારનું રીઝર્વેશન થઈ જાય. આ બધું સિદ્ધિ વિના વિનિયોગ કરવાનું ફળ છે. જેમ, પાપત્યાગ કરાવવામાં આ વાત છે. તેમ, ધર્મ કરાવવામાં પણ આ જ દલીલો લાગુ પડે. ધંધો કરવાથી પુષ્કળ પૈસા મળશે. એવું જ્ઞાન હોય, તો જ ધંધામાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. પણ, ગધેડાને માથે તિલક કરવાથી પુષ્કળ પૈસા મળે. તેવું જ્ઞાન નથી, માટે જ ગધેડાને તિલક કરવાની પ્રવૃત્તિ કોઈ કરતું નથી. બળજબરી કરાવો, તો એનો અર્થ સરતો નથી. એમ, પૂજા કરવાથી બધા લાભો મળશે. એ બોલવા માત્રથી ન ચાલે. એ લાભો કયા ? એ માટે સ્વર્ગીય સુખોનું આબેહુબ વર્ણન, તે માટેના દષ્ટાન્તો, પોતાની જાતે જ એ પદાર્થોની અનુભૂતિ એ બધું હોય, તો પછી સંસારીઓને આજીજી ન કરવી પડે. આપણા વગર કહે, કે પછી આજ્ઞા માત્રથી, જ તેઓ અષ્ટપ્રકારી પૂજા, સાધર્મિકભક્તિ વિગેરે બધા કામો કરવા માંડે. અહીં પણ, સિદ્ધિ પછી જ વિનિયોગ શક્ય છે.

જિનપૂજાના ફાયદાઓ મેં અનુભવ્યા હોય, અથવા એ જિનપૂજાથી થનારા સ્વર્ગપ્રાપ્તિ આદિ લાભો શાસ્ત્રમાં વાંચતી વખતે, એની ઉપર જાણે એ બધું સામે જ દેખાતું હોય, એવો હૃદયનો પરિણામ, એકદમ નિર્ભેળ શ્રદ્ધા, આ બધું હોય, અને પછી જિનપૂજાનું, તેના ફળોનું વર્ણન કરવામાં આવે, તો સફળતા મળ્યા વિના ન જ રહે. આવું દરેક બાબતમાં બને.

સાધર્મિકોની દયનીય દશા સાંભળીને, આપણી આંખોમાંથી આંસુઓ ટપકી પડ્યા હોય, તો જ આપણા મુખે સાધર્મિકની વાતો સાંભળીને લોકો રૂપિયાઓનો ઢગલો કરે.

કતલખાનામાં કપાતા બકરાઓને યાદ કરતી વખતે, આપણું ભોજન બંધ થઈ જતું હોય, હૃદય ચીરાઈ જતું હોય, અકળામણ વધી જતી હોય, અપાર વેદના અનુભવી હોય તો જ, આપણા દ્વારા જીવદયાના કહેવાતા પદાર્થો શ્રોતાઓના મનમાં ચિરસ્થાયી બને.

આપણા જીવનમાં વાસ્તવિક બ્રહ્મચર્યનો આનંદ, અબ્રહ્મ પ્રત્યે સાચો તિરસ્કાર, હોય, તો જ, આપણી બ્રહ્મચર્યની પ્રરૂપણા સાંભળીને, સેંકડોને બ્રહ્મચર્ય લેવાનું મન થાય.

અરિહંતોની સામે આપણે, સ્વદોષના આંસુઓ સાર્યા હોય. પરગુણો બદલ આનંદ અભિવ્યક્ત કર્યો હોય. તો જ આપણી અરિહંતભક્તિની વાતો સાંભળીને, તે શ્રોતાઓના હૃદયો

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

68

ભક્તિથી ભરાઈ જાય. આંખો આંસુઓથી છલકાઈ જાય. જીભ સ્તુતિઓથી પવિત્ર થવા માંડે.

આપણા હૃદયમાં સર્વવિરતિધર્મ પ્રત્યેનો અગાધ રાગ હોય, એકાંતમાં, જીવનની પવિત્રતા બદલ હર્ષના આંસુઓ સાર્યા હોય, અરિહંતોનો - ગુરુઓનો ઉપકાર યાદ આવવાથી, સાડા ત્રણ કોડ રૂંવાડાઓ દ્વારા તેઓને વંદન થતા હોય. જિનાજ્ઞાઓ પ્રત્યેનું આપણું બહુમાન સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રને શરમાવી નાખે, એવું અગાધ-અમાપ હોય. સર્વવિરતિના લાખો અંગો ઉપર આપણી સૂક્ષ્મદૃષ્ટિ ફરતી હોય. અતિયાર ત્યાગ માટે આપણો પ્રયત્ન સતત રહેતો હોય. કોઈપણ ભોગે, સર્વવિરતિને ડાઘ ન લગાવવાની આપણી ટેક હોય. આવા હજારો પરિબળો હાજર હોય. તો, આપણી એક જ દેશના, સેંકડો-હજારોને સર્વવિરતિના અભિલાષી-તરસ્યા થયેલા યાતક પક્ષી બનાવ્યા વિના ન જ રહે.

જેટલી જેની પાસે સિદ્ધિ, એટલો એની પાસે વિનિયોગ. આ વાત ઘોળી રાખીને, વિનિયોગમાં પ્રયત્ન વધારવાને બદલે, સિદ્ધિમાં પ્રયત્ન વધારવો જોઈએ. કરોડ રૂા.નો બંગલો જોઈતો હોય, તો સીધી વાત છે કે, પૈસા કમાવવાનો જ પ્રયત્ન વધુ કરવો પડે. બંગલાના માલિકના પગની ચંપી કરવાથી કંઈ ન ચાલે. એમ, ખરેખર જો, આપણે આ જીવોને પમાડવા હોય, એ દ્વારા મહાપુણ્યની પ્રાપ્તિ કરવી હોય, તો, એ જીવોને કલાકો સુધી બેસાડી સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવાની મુખામી કરવા કરતા, એ સર્વવિરતિ વિગેરે પદાર્થો આપણા જીવનમાં આત્મસાત્ કરવામાં જ વધુ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કરોડ રૂા. મળ્યા પછી, તો વગર પગચાંપીએ, કરોડ રૂા. આપી, માલિક પાસેથી સહેલાઈથી તે બંગલો મેળવી શકાય. તેમ, સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થયા પછી તો, કોઈને અંગત કલાકો આપ્યા વિના, માત્ર એક જાહેર વ્યાખ્યાનથી જ, એ જીવોના ભાવપ્રાણોને ધબકતા કરી શકાય. પાપત્યાગ કરાવી શકાય.

ના, માત્ર દીક્ષા લીધી, એટલે સિદ્ધિ મળી નથી જતી. આપણા જીવનમાં અષ્ટ પ્રવચન માતાનું પાલન બરાબર ઉતારવું પડે. શાસ્ત્રીય પદાર્થોનું વર્ષો સુધી સખત પરિશીલન કરવું પડે. કોથળીનું દૂધ ન પીતા, માતાનું દૂધ પીવું પડે. એમ, ગુજરાતી સાહિત્યો વાંચી, “બહુશ્રુત” ન બનતા, શાસ્ત્રના ઉંડાણવાળા પદાર્થોને ચિંતનના માધ્યમે આત્મસાત્ કરવા પડે. પ્રમાદ છોડી, ઉંઘ બગાડી, ખાવાની સંજ્ઞાઓ ત્યાગી, ક્ષયોપશમ ન હોય તો પણ, તનતોડ મહેનત કરી 10-15-20 વર્ષે પણ, શાસ્ત્રના મહત્ત્વના બેઝિક પદાર્થોથી ભાવિત થઈ, સમગ્ર જીવન શક્ય એટલું અતિયાર વિહીન કરી, ગુરુ-પારતન્ત્ર્ય + સ્વાધ્યાય + વૈયાવચ્ય + માધ્યસ્થ્ય + ગુણાનુરાગ + ગુણાનુમોદન + કોમળ પરિણતિ + વાત્સલ્યભાવ વિગેરે ભાવાજ્ઞાઓને, વર્ષો સુધી ઘુંટવી પડે. ત્યારે, એ સિદ્ધિ વાસ્તવિક મળે. અને, તો જ પછી, અરિહંતો જેવો વિનિયોગ, અલ્પપ્રયત્ન + પુષ્કળ લાભ આપણે મેળવી શકીએ.

એ તો દુનિયાનો પ્રસિદ્ધ નિયમ છે કે, રોકડીયા બજારમાં તો, જેની પાસે પૈસા વધારે એ જ વધુ ખરીદી કરી શકે. જેટલા પૈસા ઓછા એટલી ખરીદી ઓછી. એમ, જેટલી સિદ્ધિ વધારે, એટલો જ વિનિયોગ વધારે. નાનકડી સિદ્ધિ મેળવી વિનિયોગ કરવા જનારાઓ, વિનિયોગ નાનો જ મેળવે છે. કદાચ, સિદ્ધિ ય ગુમાવી દે, તેવું ય બને. આ માટે આપણે તીર્થકરોને જ આપણી નજર સામે રાખવા જોઈએ. ભગવાન મહાવીરે દીક્ષા બાદ સાડા બાર વર્ષ માત્ર સિદ્ધિ પ્રાપ્તિ માટેના પ્રયત્નો કર્યા છે. ઉપદેશ આપવાની ભુલ કરી નથી. ભગવાન ઋષભદેવે 1000 વર્ષ સુધી મૌન પણે વિહાર કર્યો. અરે, પોતાની સાથે 4000 રાજાઓએ દીક્ષા લીધી. એ લોકોને સંયમજીવન કેવી

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

69

રીતે જીવવું ? એ પણ કહેતા નથી. પેલાઓ પુછે છે કે અમારે શું ખાવું ? તો શું ભગવાન એમને ૪૨ દોષ વિનાની ગોચરીની વાત સમજાવી ન શકત ? એ લોકો તાપસ બની ગયા, અને આજે એ તાપસનો મિથ્યાત્વ માર્ગ ચાલ્યો, એનો દોષ ન બોલનારા ભગવાનને ન લાગે ? આપણને કહેવાનું મન થઈ જાય છે કે, ભગવાને આ જરાપણ બરાબર નથી કર્યું. ૪૦૦૦ આત્માઓએ સાથે દીક્ષા લીધી, એના ઉપર જરાય કડ્ડણા પણ નહીં ? એ લોકો ક્યાં કંઈ ખરાબ માંગણી કરતા હતા ? એ તો માત્ર શુદ્ધ સંયમજીવનની માંગણી કરી હતી. ભગવાને એમને માત્ર અડધો કલાક પણ વાસ્તવિક ઉપદેશ આપ્યો હોત, તો તે ક્ષત્રિય-કુળવાનુ રાજાઓ તાપસધર્મ સ્વીકારવાનો માર્ગ ન જ પકડે. ભગવાનને આટલું ઔચિત્ય પણ ન આવડ્યું.

આજે તો સાધુને મળવા માટે બહારથી સ્વજનો આવે, અને એ સાધુ તેમના જમવાદિ માટેની પૃથ્થાદિ ન કરે તો, બીજા સાધુઓ આને ઠપકો આપે. વ્યવહાર તો પાળવો જ પડે. નહીં તો, એ લોકો અધર્મ પામી જાય. અહીં તો તાપસધર્મ પામવાનો મોટો દોષ હોવા છતાં ઋષભપ્રભુએ મોઢું ન જ ખોલ્યું. ક્યો આશય એની પાછળ કામ કરતો હશે ? એ જ સમજાતું નથી. સિદ્ધિ વિના વિનિયોગ ન કરવો. એ જ આશય તો આમાં નહીં હોય ને ? અલબત્ત, આપણે કંઈ તીર્થકરોની જેમ કેવલજ્ઞાન પામ્યા પછી જ દેશના આપવાની વાત ન કરી શકીએ. કેમકે, અશક્ય છે. પણ, જે જે કાળમાં શાસ્ત્રોએ સાધુઓને સ્વસાધનાનો જે કાળ બતાવ્યો છે. એ તો આપણે પાળીએ. ૧૦-૧૨ વર્ષ તો, માત્ર આત્મગુણોને ખીલવવામાં જ વીતાવીએ, કોઈપણ સાચા લોભમાં પણ તણાઈને પારકી પંચાત ન કરીએ, તો એ આપણા માટે યોગ્ય ગણાય. અને, એનો લાભ ઘણો મોટો છે. આપણે જે દૃષ્ટાન્ત આપીએ છીએ કે, બે ભાઈઓને સોનાનું ૧ ઈંડુ રોજ આપનારી એક-એક મરઘી હતી. અને, ભાઈએ ઉતાવળ કરી, બધા ઈંડા મેળવવા મરઘી કાપી નાંખી. બધું ગુમાવ્યું.

એ જ વાત અહીં લાગુ ન પડે ? બે-પાંચ-પચાસના ધર્મની વૃદ્ધિ રૂપ લાભ માટે આપણે, બહુ વહેલા પરોપદેશનું કામ શરૂ કરી દઈએ, એમાં ભવિષ્યમાં આપણા અસ્તિત્વ માત્રથી હજારોને પમાડી શકવાની શક્તિનું નિર્માણ આપણે અટકાવી તો નથી દેતા ને ?

શાસ્ત્રોમાં ઠેર-ઠેર વાર્તાઓમાં જોઈએ, તો એવું વર્ણન આવે કે, નગરીની બહાર આચાર્ય આવ્યા, નાગરીકો દેશના સાંભળવા ગયા. એ આચાર્ય એકાદ વાર્તા સાથે અસારતા જણાવે. અને, રાજા વિગેરે પ્રતિબોધ પામી, અઠવાડિયામાં દીક્ષા લઈ લે. આવા, હજારો દૃષ્ટાન્તો પાને-પાને વાંચવા મળે. એક જ દેશનાથી, વૈરાગ્ય સાથે દીક્ષા લઈ, એ જ ભવમાં કેવલ્યાદિ પામી જવું. આ બધું શું સૂચવે છે ? એ વૈરાગ્ય કામચલાઉ તો ન હતો. એ રાજાઓ કોઈ સંસારના દુઃખોથી પીડાતા ન હતા. એ ઉપદેશો વાંચીએ, તો આજના જેવા આકર્ષક ન હતા. છતાં, આટલું ઝડપથી આટલું વ્યાપક પ્રમાણમાં પુષ્કળ આત્માઓનું ઉત્થાન શી રીતે થઈ ગયું ? જવાબ એક જ છે કે, એ મહા-પુરુષો સાક્ષાત્ સંયમ સ્વરૂપ હતા. શાસ્ત્રીય તમામ પદાર્થોના જીવંત દૃષ્ટાન્ત રૂપ હતા. કોઈ દોષોની વિકૃતિથી ખદબદતા ન હતા. એટલે જ, તેમના એક-એક વચનથી હજારો આત્માઓ પામી જતા, દીક્ષા લેતા, મોક્ષ પામતા. આ સિદ્ધિ દ્વારા થતો વિનિયોગ છે.

અરિહંતોની દેશનામાં કરોડો દેવો-માનવો-તિર્થયો શા માટે દોડે છે ? શા માટે માત્ર

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

70

પ્રભુવીરના પ્રશ્નોત્તર માત્રથી, 4000 મિથ્યાત્વી જૈનદ્વેષી બ્રાહ્મણો એકપળમાં ગણધર બનવા સુધી પહોંચી જાય. એમના અભિમાન, મિથ્યાત્વ, જૈનદ્વેષિપણું બધું કેમ જલ્દી નાશ પામે ?

અરે, આ 2500 વર્ષ દૂર ન જવું હોય, તો અમારા દાદા ગુરુ મહારાજને જ નજરમાં લાવીએ. અમારી ગુરુમાતાના કહેવા પ્રમાણે, એમને કંઈ વ્યાખ્યાન કરવાની વિશેષ આવડત ન હતી. તો, વગર વ્યાખ્યાને, 300 સુવિહિત મુનિઓના ગુરુ શી રીતે બન્યા ? આચાર્ય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી, આચાર્ય જયઘોષસૂરીશ્વરજી, અમારા પૂજ્યપાદ ગુરુદેવ, આચાર્ય ત્રિલોચનસૂરિજી, વિગેરે, 30-40 તો મહાપુરુષોની પંક્તિમાં આવે. એવા ઉત્તમમુનિઓના ગુરુ શી રીતે બન્યા ? ક્યું તત્ત્વ એમની પાસે હતું કે, તેમણે ગણધરો જેવા શિષ્યો મેળવ્યા ? એમની પાસે શાસન પ્રભાવનાનું કોઈ અંગ તો ન હતું. કે, જેથી એમની પાસે કોઈ ખેંચાય. વ્યાખ્યાન ન હતા, એવા ઘોર તપસ્વી ન હતા, જ્યોતિષ માર્તંડ ન હતા, એમણે કરેલું કોઈ સ્થાયીકામ આપણી નજરમાં આજે નથી દેખાતું. છતાં, આટલા બધા શિષ્યો કેવી રીતે તેમના થયા ? આનો ઉત્તર એ જ કે, એમણે બ્રહ્મચર્ય, સંયમ, આદિ દરેક પદાર્થોમાં સિદ્ધિ સાચા અર્થમાં મેળવી લીધી હતી.

આપણી હાલત તો એવી કંગાળ છે કે, આપણા સ્વજનોને રાત્રિભોજન છોડાવવાનું નાનકડું કામ બે કલાકની સમજાવટ પછી પણ કરી શકતા નથી. કોઈને, માત્ર બે મિનિટની પૂજા શરૂ કરાવતા પણ આપણને પરસેવો પડી જાય છે. અરે, એમને આપણી પાસે મળવા માટે ય બોલાવવા કાગળોના કાગળો લખવા પડે છે. એક દિવસ પણ તેઓ આપણી પાસે રોકાવાની ઈચ્છા ધરાવતા નથી. આ બધું તો આપણામાં સિદ્ધિનું દેવાળું જ સૂચવે છે. અને એ એકદમ નગ્ન સત્ય છે. હું ગમે તેટલી મોટી સંમયની વાતો કરું. પણ, મારા સહવર્તિ મુનિ મારા કરતા આગળ વધે, તો એમાં પેટમાં કીડા પડે છે. એને નિષ્ફળતા મળે, તો શીરો ખાધાનો આનંદ આવે છે. બે ભક્તો ખાલી વખાણ કરે, તો બે-ચાર દિવસ તો, એના બોલાયેલા પ્રશંસાના શબ્દોનો ગાથાવત્ સ્વાધ્યાય થાય છે. આપણા ભક્તોની સંખ્યા વધવાથી જેટલો આનંદ થાય છે, એવો આનંદ ક્યારેય કોઈ સંયમક્રિયામાં થતો નથી. અને, એકદમ સફેદ જુદું આપણે બોલીએ કે, “એ બિચારા સંસારીઓને પમાડવા માટે સમજાવવા પડે, નહીં તો એમની દુર્ગતિ થાય.”

અરે, જો ખરેખર એ તમારા કહેવાતા સ્વજનો-ભક્તોને તારવાની ઈચ્છા હોય, તો શા માટે આપણે એમને દેશના આપવી ? એમને સ્પષ્ટ એમ જ કહેવું જોઈએ કે, મારી પાસે નહીં આવો તો, ચાલશે. પણ, મારા ગુરુદેવ પાસે જઈ અડધો કલાક હિતશિક્ષાની માંગણી કરીને સાંભળો. એમને મળ્યા વિના મને મળવા ન આવવું. આવા શબ્દો તો મોઢામાંથી નથી નીકળતા ? શું આપણા કરતાં આપણા ગુરુદેવથી તેઓ વધારે પામે, એ વાત ખોટી છે ? શું આપણી શક્તિ ગુરુમાતા કરતા વધારે છે ? જો ના. તો, શા માટે સ્વજનો-ભક્તોને દુર્ગતિથી ઉગારવા ગુરુદેવ પાસે ન મોકલાય ? શા માટે આપણે જ એ સત્તા હાથમાં લઈએ ? આમાં આપણો સ્વાર્થ-અહંકાર-આસક્તિ-બહિર્મુખતા-સંયમ-સ્પર્શનાનો અભાવ-માત્ર વેઠ ઉતારવા પુરતી દીક્ષા આ બધું તો સ્પષ્ટ નથી થતું ને ?

ઓ અરિહંતો ! તું જ અમને બચાવ. અમારી જાતને પકડવાની અમારી શક્તિ નથી. અમે અનંતકાળથી અમારી જ જાતને ઠગીએ છીએ. અમારા માટે આ સર્વવિરતિ શ્રાપ રૂપ થઈ પડે, એવી

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

71

ભયાનક પરિસ્થિતિ સર્જાઈ છે. બાહ્યજીવન નિર્મળ હોવા છતાં, આભ્યન્તરજીવનની ભયાનકતા સાતમી નારકના દર્શન કરાવે છે. અમારામાં કંઈ ખામી નથી ? એ પ્રશ્ન છે.

હવે બોલો તો ખરા. શું આપણી પાસે સિદ્ધિ છે ? કયા ગુણની સિદ્ધિ છે ? ના, જાતને ઠગવાના ધંધા ન કરશો. શાંત ચિત્તે સ્વદર્શન કરો. અને, જો લાગે કે, સિદ્ધિ નથી. તો, વિનિયોગ અટકાવો. ગુરુમાતાના ચરણે પડી ભીખ માંગો કે, મને પરોપકારના કાર્યોમાં ન નાંખશો. મારે પહેલા માત્ર સિદ્ધિ મેળવવી છે. લગ્ન વિના પુત્રોત્પત્તિ કરીને, હું જગત્માં વ્યભિચારી તરીકે પંકાવવા માંગતો નથી. એમ, સિદ્ધિ વિના વિનિયોગ કરીને, હું મારું ભવભ્રમણ વધારવા માંગતો નથી. અને, મજાલ નથી કે, આપણી આંખોના આંસુઓ જોઈને ગુરુદેવો આપણી વાતનો ઈન્કાર કરી શકે. પણ, માત્ર શાબ્દિક-હેયાના ભાવ વિનાની - “અન્તર્મુખતા મારામાં છે.” એવી દેખાડવાના ભાવથી કરાતી આવી માંગણીઓ તો ગીતાર્થગુરુ તરત પકડી પાડે છે. અને, એ માંગણીને ઠુકરાવે છે. આંસુ-પૂર્વકની માંગણી તો કરો, પછી એ ગુરુદેવોની ગીતાર્થતાના દર્શન થશે.

આ શાસ્ત્રકારો પણ, સિદ્ધિ પામીને હવે વિનિયોગ રૂપે આપણને આ વાત કરે છે કે, આ વિષયસુખો એ મીઠાઝેરની જેમ માત્ર ભોગવતી વખતે સારા લાગે છે. બાકી તો, એ સંસારની વૃદ્ધિ કરાવનારા જ છે.

આપણે પણ કોઈને પાપથી છોડાવવા અને પુણ્યમાં જોડવા હોય. તો, આ કામ કરવું પડે.

(૧) સ્વયં તે - તે પાપત્યાગ + પુણ્યમાં સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેલી હોવી જોઈએ.

(૨) પછી, એ પાપના નુકશાનોનું વિસ્તારપૂર્વક આબેહુબ વર્ણન અને પુણ્યના ફાયદાઓનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન કરવું જોઈએ. બસ, આ રીતે શ્રોતાને “પાપ મારા અનર્થનું કારણ” અને “પુણ્ય મારા સુખનું કારણ” એમ, માત્ર બુદ્ધિમાં જ નહીં, પણ હૃદયથી અનુભવાય. અને, પછી તેને પાપત્યાગ + પુણ્ય કરાવવું સરળ થઈ જ પડે. ઉપર આ જે બે પરિબળો બતાવ્યા. એમાં નંબર (૧) એ ભાવાત્ ભાવપ્રસૂતે: એ સૂત્ર અને સિદ્ધિ બાદ વિનિયોગની શાસ્ત્રીય વ્યવસ્થાને આધારે છે. અને નંબર (૨) પરિબળ એ નૈયાયિકોની (આપણને માન્ય) માન્યતાને આધારે છે. આમાંથી, એકપણ પરિબળના અભાવમાં કામ થવું કઠિન થઈ પડે છે. અરિહંતો પાસે પુષ્કળ સિદ્ધિ છે, પણ જો તે બીજું પરિબળ ન અપનાવે, અને મૌન જ રહે, તો કંઈ કોઈ ન પામે. અને, આપણા જેવાઓ પાસે કદાચ બીજું પરિબળ છે. પણ પ્રથમ નથી. એટલે, આપણે ય, નિષ્ફળતા સાથે જ સગાઈ કરવી પડે છે.

આ વિષયો અત્યાર સુધી અનંતવાર આપણે ભોગવ્યા, શું હવે આટલી સમજણ બાદ તેને છોડી દેવા યોગ્ય નથી ? અત્યાર સુધીમાં આપણી જેટલી માતાઓ થઈ, એમણે તે-તે ભવોમાં આપણા માટે વરસાવેલા આંસુ ભેગા કરીએ, તો એ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રને પણ વામણો બનાવનાર વિશાળ સમુદ્ર જેટલો થાય. આપણે, અત્યાર સુધીમાં જેટલું માતાનું દૂધ પીધું. એ ભેગું કરો, તો એ પણ સમુદ્રથી ય મોટું થાય. આપણને ખાધેલા ખોરાકને ભેગું કરો, તો ચૌદરાજમાં એનો અબજમો ભાગ પણ ન સમાય. અત્યાર સુધીમાં જેટલા લગ્ન કરી, જેટલા સુખો ભોગવ્યા. એ બધી પત્નીઓને ભેગી કરો, તો એમાં એક સરખા રૂપવાળી પત્નીઓ પણ ચૌદરાજમાં ય ન સમાઈ શકે. એ સિવાયની બીજી તો હજી બાકી જ છે. આવું તો દરેક વાતમાં લાગુ પડે છે. આ બધું સાવ

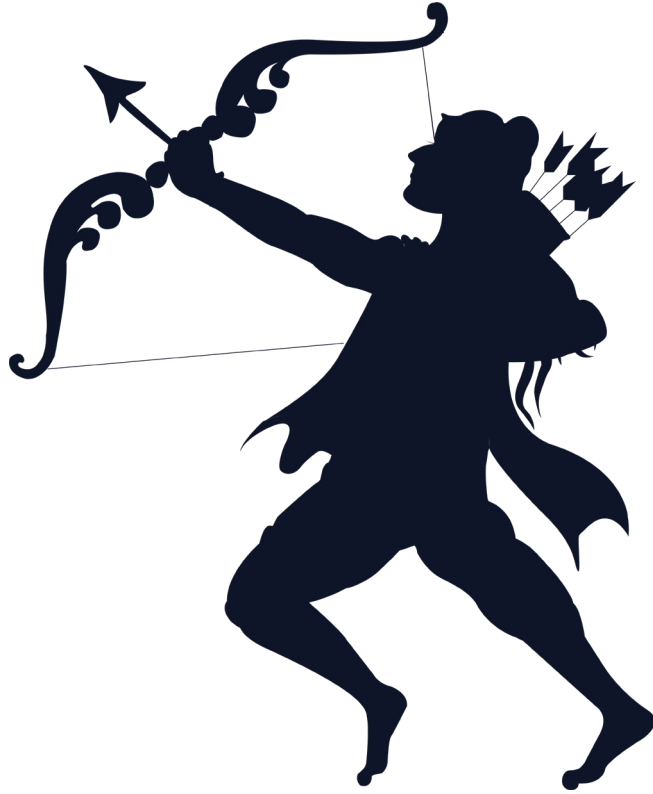

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

72

હંબક અથવા ન સમજાય તેવું લાગે. પણ, એ માટે અસંખ્ય-અનંતનું માપ સમજવું જોઈએ.
પલ્યોપમ-સાગરોપમોનું માપ સમજવું જોઈએ. તો બધું મગજમાં ઉતરે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

73

ગાથાર્થ : વિષયરસરૂપી દારુ વડે ઉન્મત્ત બનેલો જીવ યોગ્યાયોગ્યને જાણતો નથી અને માટે મહાઘોર એવી નરકને પામેલો છતો પછી દીન બની બધું યાદ કરે છે.

ભાવાર્થ : દારૂ પીવાના વ્યસનવાળો જીવ પુષ્કળ દારૂ પીએ. એટલે, પછી એ ગાંડા જેવો બને. એને, વિવેક ન રહે. શું કરવું ? શું ન કરવું ? એનું એને ભાન રહેતું નથી. એક પ્રસંગ આવે છે, બોમ્બેમાં એક ખરાબ મિત્રે પોતાના સંસ્કારી મિત્રને ત્રણ શિખામણ આપી. (૧) તું મા-બાપને મારી નાંખ. (૨) પત્નીને પુષ્કળ ત્રાસ આપ. (૩) દારૂ પી. પેલો તો સાંભળીને જ ગુસ્સે ભરાયો. છેવટે, મિત્રના આગ્રહથી પહેલી બે વાત તો ન માની. પણ, દારૂ પીવાની વાત સ્વીકારી. પીધો, ઘેન ચડ્યું. ઘરે જઈ મા-બાપને મારી નાંખ્યા. પત્નીને ઢોર માર મારી સખત ત્રાસ આપ્યો. એવું જ દૃષ્ટાન્ત શાસ્ત્રોમાં આવે છે. ૧ અજૈન સંન્યાસીના ઘોર તપથી ગભરાઈ ગયેલા ઈન્દ્રે તેનું પતન કરવા માટે અપ્સરાઓ મોકલી. ભક્તિ વિગેરેથી વરદાન આપવા તૈયાર થયા, ત્યારે અપ્સરાઓએ પશુને કાપી તેનું માંસ ખાવું, અમારી સાથે અબ્રહ્મ સેવવું અથવા દારૂ પીવો. એ ત્રણ વિકલ્પો મુક્યા. સંન્યાસીએ ત્રીજો જ સ્વીકાર્યો. અને, એનાથી ઉન્મત્ત બનેલા તેમણે પછી પહેલા બે ય કરી નાંખ્યા. ભ્રષ્ટ થયા.

આ બે ય દૃષ્ટાન્તમાં એ બતાવાય છે કે, જ્યાં સુધી દારૂ પીધો ન હતો, ત્યાં સુધી મારે શું

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

74

કરવું ? ન કરવું ? એનું એને બરાબર ભાન હતું. પણ, દારૂના કારણે ઉન્મત્ત થયા બાદ એ ગમે તેવા કામ કરી બેસે. હા, એ દારૂની અસર દૂર થયા પછી મૂળબુદ્ધિ પાછી આવે. પછી, બની ગયેલી દુર્ઘટના બદલ પોક મુકીને રડવાનો વારો જ આવે. પણ, પછી એનો કોઈ અર્થ નથી.

 અહીં, દારૂ તરીકે આ વિષયસુખો છે. જ્યાં સુધી આત્મા એમાં આસક્ત નથી બનતો, એનાથી વેગળો ભાગે છે. ત્યાં સુધી એ વિવેક ચૂકતો નથી. ક્યાંય એ ખોટું કરતો નથી. પણ, કોઈપણ વિષયસુખોમાં જ્યારે એ ભાન ભુલે, એમાં ચોંટે, એટલે પછી એ ગમે તેવા કામો કરી નાંખતા પણ અચકાતો નથી.

 પેલા મહામુનિવર !

ખાવામાં એવા તો આસક્ત બન્યા કે, અડધી રાત્રે પાત્રા લઈને, શ્રાવકના ઘરે વહોરવા ઉપડી ગયા. એ તો શ્રાવકે બુદ્ધિ-ચતુરાઈથી એમને ઠેકાણે લાવ્યા.

 રાજમાતા થયેલી યુલની પોતાના પતિના મૃત્યુ બાદ, પતિના મિત્ર રાજા દીર્ઘ સાથે જ એ ભાન ભુલી. અને, પાપકૃત્ય કરનારી બની. એને પોતાને સગો દીકરો બ્રહ્મદત્ત હતો. પણ, કેવું આશ્ચર્ય ? કામસુખમાં ભાન ભુલીને એણે સગા દીકરાને મારી નાંખવાની યોજના ઘડી. એના લગ્ન કરાવી, લાખના બનેલા મહેલમાં રહેવા મોકલી, જાતે આગ લગાડી. આ યુલની પણ પાછી અધમ આત્મા ન હતી. એ જ ભવમાં, કેવલજ્ઞાન પામી મોક્ષે જનાર રાણી યુલની વિષયસુખોમાં ભાન ભુલી, એ બધો વિવેક ચુકી, સગા દીકરાને મારવાનું કાવતરું ઘડવાનું કાળું કલંક એના માથે લાગ્યું.

ભગવાન નેમિનાથના સગો ભાઈ રહનેમિ એ ય કેવું ભાન ભુલ્યા ? એમના ગુરુએ એમને એકલા જ ગુફામાં ધ્યાનમાં રહેવાની મંજૂરી આપી. એનો અર્થ એ કે, ગુરુએ પણ એમનામાં પુષ્કળ વૈરાગ્ય-પાત્રતા નિહાળી હશે. એ પોતે સ્વયં મોક્ષની લગનથી જ આ ઘોર સાધનામાં ડુબી ગયા. પણ, ભાભી રાજમતી સાધ્વીને જોયા. અને, ભોગસુખની માંગણી ખુલ્લા મોઢે કરવાની પ્રવૃત્તિ આચરી બેઠા. એમને શરમ પણ ન નડી. ‘સાધ્વી સાથે ચતુર્થવ્રતભંગ કરનાર સાધુ અનંતસંસારી-દુર્લભબોધિ થાય.’ એવા શાસ્ત્રના પદાર્થો પણ એ ભુલી ગયા. આવો ઉત્કૃષ્ટ અવિવેક એ માત્ર આ વિષયસુખરૂપ દારૂમાં ભાન ભુલવાથી જ થયો.

આ તો, શાસ્ત્રોના પાને કંડારાયેલા ભૂતકાળના દૃષ્ટાન્તો જોયા. આજના કાળના આવા દૃષ્ટાન્તો તો, હજારો-લાખોની સંખ્યામાં મળે. વગર લગ્ને કેટલીયવાર અબ્રહ્મના સેવનો, માત્ર ભારતમાં થતા દર વર્ષના ૫ કરોડ ગર્ભપાતો, પ્રેમસંબંધમાં નિષ્ફળતા મળવાથી હજારો યુવાનો દ્વારા થતા આપઘાતો અથવા ઈચ્છા પૂરી ન થવાથી ક્રોધમાં આવીને હજારો યુવાનો દ્વારા થતા ખુનો, સરસ્વતીના મંદિર રૂપ કહેવાતી કોલેજો-સ્કૂલો એ પાપાચારના સ્થાનો બની ગઈ. એમાં આવતા યુવાન-યુવતીઓ કંઈ નીચકુળના નથી. ખાનદાન કુળના નબીરાઓ છે. એમના માત-પિતાઓ સમાજમાં પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિ છે. તેઓ ધર્મશ્રદ્ધાથી રંગાયેલા છે. પૈસાની રેલમછેલ છે. બાપ દાદાની પરંપરાઓ માટે ગૌરવ ધરાવનાર એ કુટુંબો છે. એમના સપૂતોની ખાનદાની ઓછી નથી. પણ, એમના કાર્યો ! ચંડાળના કુળને ય સારું કહેવડાવે એવા છે. આ વિષયમાં સ્પષ્ટ લખવું એ મારા જેવાને શોભતું નથી. પણ, સમજનારાઓ બધા જ આ હકીકતનો ઈન્કાર કરી શકે તેમ નથી.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

75

અમારા ગુરુદેવ તો કહે છે કે, આજના કાળના ૧૪ વર્ષની ઉપરની ઉંમરના ઘણા છોકરા-છોકરીઓ અપવિત્ર હોવાની પૂરેપૂરી સંભાવના છે. આનો અર્થ એ લોકો શું કરવું ? શું ન કરવું ? એનો વિવેક ચુક્યા છે. કારણ, માત્ર એક જ છે. આ સુખો દારૂ જેવા છે. એમાં મસ્ત બનનારાને એ આવા જ ગાંડા બનાવી દે છે. અરે, આશ્ચર્ય તો એ છે કે, દારૂ તો પીધા પછી, આવી દશા કરે. દારૂની ઈચ્છા માત્રથી માણસ આવો પાગલ નથી થતો. પણ, આ વિષયસુખો તો એવો વિચિત્ર દારૂ છે કે, એ પીધા વિના, માત્ર એને પીવાની ઈચ્છા થાય એટલે બધા ખોટા કાર્યો કરવાના શરૂ થઈ જાય. જે સાધુને કર્મોદયવશાત્ ખાવાની તીવ્ર ઈચ્છા થાય. એ પછી, એ માટે દોષો સેવતો થઈ જાય. કોઈ ઘરે મીઠાઈ મળતી હોય, એ ઘરે બીજો દોષ લાગી જાય, તો ગૌણ કરીને પણ મીઠાઈ વહોરી લે.

આવી તો કેટલીય મુસીબતો વિષયોની ઈચ્છા માત્રથી સાધુ ભગવંતને પણ ઉભી થઈ જતી હોય છે. સાધુપદને પામેલા આ મહાત્માઓ અયોગ્ય થોડા છે ? છતાં, માત્ર આ પીધા વિનાના/પીવાને ઈચ્છાયેલા વિષયસુખ રૂપ દારૂનું આ તોફાન છે. કે, એ અત્યંત સમજુ આત્મા ય યોગ્ય-અયોગ્યનો વિવેક ચૂકી જાય છે.

પેલા સાધુએ ગરમ-ગરમ રાબડી લાવીને મુકી, દાઢના દુઃખાવાવાળા ગુરુને એ અનુકૂળ હોવાથી, વાપરી ગયા. કપડાં સુકવી-કરીને શિષ્ય વાપરવા આવ્યો. રાબડી ખલાસ થઈ ગઈ. જોઈ અને, ચંડકોશિયાનું સ્વરૂપ એ શિષ્યે ધારણ કર્યું. પોતાની માત્ર એક જ ઈચ્છા-રાબડી પીવાની પૂરી ન થઈ. એમાં તો, ગુરુ પ્રત્યે બેફામ ક્રોધ જાગ્યો. ગુરુ ગભરાઈ ગયા. રાત્રે જ, વિહાર કરી બીજા ગામમાં ભાગી ગયા. પેલો શિષ્ય શું સજા કરવી ? એ વિચારે છે. મનમાં નક્કી કરી લીધું. પણ, સવારે ગુરુ ગાયબ. એને બદલો લેવો છે. તપાસ કરતો બાજુના ગામે પહોંચ્યો. ત્યાંના સાધુઓએ સમાચાર આપ્યા કે, ગઈકાલે સાધુ આવેલા, મૃત્યુ પામ્યા છે. અમે તેમનું શબ જંગલમાં મુકી આવ્યા છીએ. પેલો શિષ્ય ઉપડ્યો જંગલમાં. મોટો પથ્થર લઈ, મરી ગયેલા ગુરુના મોઢા ઉપર જોરથી માર્યો. અને, અંદરની દાઢ તોડી નાંખી. “હરામી ! તારી દાઢ માટે, તેં મારી ગરમ રાબડી પીધી. એ દાઢ જ તોડી નાંખી.” અરેરે ! કલ્પનામાં ય ન આવે, એવું આ દષ્ટાન્ત છે. આટલી નાની વાત માટે, આટલું મોટું અપકૃત્ય. પણ, આ દારૂ છે જ એવો ભયાનક, કે ગમે તે કામ કરાવે.

આપણી જ વાત કરીએ તો, અત્યારે આપણા બધા માટે એક જ વસ્તુ યોગ્ય છે. જિનાજ્ઞા પાલન. અને, એક જ વસ્તુ અયોગ્ય છે. જિનાજ્ઞાખંડન. આજે જ નહિ. ત્રણેય કાળમાં, કોઈપણ જીવ માટે આ બે જ યોગ્ય-અયોગ્ય છે. એમાં બધું જ આવી જાય છે. એમાંય, જેઓ જિનશાસનના પદાર્થોને સમજ્યા છે. આત્મા, નિગોદો, અનંતભવો, મોક્ષ, લોક, અલોક, નારકો, દેવો, સમુદ્રો, દ્વીપો વિગેરે પદાર્થોનું તલસ્પર્શી જ્ઞાન જેમણે મેળવ્યું છે. તેઓ માટે તો, આ બે વસ્તુ વધુ મહત્વની બને છે. કેમકે, અજ્ઞાનને લીધે યોગ્ય-અયોગ્યનો વિવેક ન હોય, એ તો સમજાય. પણ, સંપૂર્ણ જ્ઞાન થવા છતાંય, એ વિવેક ન હોય, એ ઘટતું નથી. પણ, આપણે એ છતાં ય ઉંધું જ કરીએ છીએ. ડગલે ને પગલે જિનાજ્ઞાખંડન આપણા જીવનમાં વણાઈ ગયું છે. જે જિનાજ્ઞાપાલન-પ્રતિક્રમણ-પ્રતિલેખન-ગોચરી આદિ કરીએ, એ પણ વેઠવાળા, ભાવ વિનાના, ગમે તેમ કરીએ. આમ થવાનું

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

76

કારણ એ વિષયસુખો છે.

ફરીથી યાદ કરાવું કે, વિષયસુખો બે વિભાગમાં વહેંચાયેલા છે. શારીરિક અને માનસિક. અભિમાન, અહંકારની પુષ્ટિ થવી, અવનવી કલ્પનાઓમાં રાચવું એ બધા માનસિક સુખો છે. કોઈ સાધુ બેઠો બેઠો વિચારે કે, “મારે 5-10 શિષ્ય થશે, બધા મને સમર્પિત હશે. હું એમને ભણાવીશ. બધે મારી જાહોજલાલી થશે.” ... આમાં શારીરિક વિષયસુખો નથી. પણ, કલ્પનાથી ઉભા થયેલા માનસિક સુખો છે. આ સુખો ય એ વિચારકને સંતોષ-આનંદ તો આપે જ છે. પણ, આ બધું મોહનું તોફાન છે. એકવાર આવી કલ્પના જાગે, એટલે પછી તે માટેના ઉંધા-ચત્તા પ્રયત્નો થાય. એમાં, ભાગ્ય પરવારી ગયું હોય, અને સફળતા ન મળે, તો તો માનસિક દુઃખોનો પાર ન રહે. સાધુપણામાં આ માનસિક દુખોને કારણે જ, યોગ્ય-અયોગ્યનો વિવેક ચુકી જવાય છે.

ધારો કે, કોઈ બાબતમાં ગુરુ સખત ઠપકો આપે, કદાચ જાહેરમાં આપે. તો, એમાં આપણા મનની જે કલ્પના કે, ગુરુના હૃદયમાં મારું ઘણું મોટું સ્થાન છે. ઈત્યાદિ તુટતી લાગે. બીજા સાધુઓને મારા તરફ તિરસ્કાર થશે. એમ જાતે જ કલ્પના કરે. અને, એટલો બધો વિષાદ ઘેરાઈ જાય, કે છેવટે ગુરુને માટે જ ગમે તેવા વિચારો કરે. એમણે મને આવું શા માટે કહ્યું? એ પોતે શું અમુક દોષો (?) નથી સેવતા? ઈત્યાદિ ગુરુદ્રોહનું માનસિક, ઘોરપાપબંધ કરાવનારું, પાપ શરૂ થાય. પણ, પહેલેથી જ જો જાતની વિદ્યમાન અધમાધમતાને ખરા હૃદયથી જોઈ-જાણી-સ્વીકારી હોત. તો, કદાચ આપણે જ માની લેત કે ગુરુની વાત તો જવા દો, કોઈ સામાન્યવ્યક્તિના હૃદયમાં પણ આપણા માટે સદ્ભાવ હોવો મુશ્કેલ બને, તેવી માનસિક પાપોની - શારીરિક પાપોની ભૂમિકા છે. આવું ખરેખર જીવ જો સ્વીકારી લે, તો પછી કોઈની નિંદા, કોઈના ઠપકા, કોઈ દ્વારા થતું અપમાન, કોઈ દ્વારા થતી ઉપેક્ષા આ બધું મનમાં જ ન આવે.

સામાન્યપ્રજાજનને ક્યારેય એ વાતનું દુઃખ થતું જ નથી કે, રાજા મને કેમ બોલાવતો નથી? મને કેમ ચાહતો નથી? પણ, રાજરાણીને, રાજપુત્રને આવા માનસિક દુઃખો ડગલે ને પગલે થયા કરે. કેમકે, તેઓ માનસિક સુખોની અપેક્ષાવાળા બન્યા છે. જ્યાં બીજાની અપેક્ષાથી મનને શાંતિ મળે, એ મનની શાંતિ “માનસિક સુખ” તરીકે જાણવી. સાસુને વહુ પાસે, ગુરુને શિષ્ય પાસે, શેઠને નોકર પાસે, બાપને દીકરા પાસે પોતાનો વિનય-વૈયાવચ્ચ-પ્રશંસાની અપેક્ષા રહે છે. એમાં એને કોઈ વિષયસુખો મળતા નથી. પણ, માનસિક સુખો મળે છે. અહંકારની પુષ્ટિ થાય છે. અને, આ સુખની આસક્તિ જ વિવેક ભુલાવે છે. અને, એટલે જ જ્યારે આ સુખ પૂરી થવામાં ખામી આવી, ત્યારે પછી બીજા પ્રત્યે તિરસ્કાર, ઝઘડા, અપશબ્દોથી માંડીને બધું જ ચાલુ થાય. પણ સાસુને બાજુના ઘરમાં રહેતી બીજી વહુ પાસેથી, ગુરુને પરસમુદાયના સાધુ પાસેથી કોઈ અપેક્ષા નથી. તો, ત્યાં કોઈ જાતનાં દુઃખો ય ઉભા થતા નથી.

આ માનસિક સુખો-દુઃખો એ ન સમજી શકાય એવું ચક્રવ્યૂહ છે. સંસારસુખો એ એકબાજુનો કિનારો છે. મોક્ષસુખો એ વળી બીજો કિનારો છે. પણ, આ વચ્ચે મોટી નદી જેવા માનસિક સુખો છે. એમાં ભલભલા અટવાઈ જાય છે. એમાં પાપની બુદ્ધિ જ પેદા થતી નથી. વિગઈઓ વાપરવામાં, પ્રમાદ સેવવામાં હજી પાપ લાગશે. પણ, આપણા સારા સંયમની કોઈ પ્રશંસા કરે, તે વખતે જે

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

77

આનંદ થાય છે, એ પણ પાપ છે. એ વાત પર દૃષ્ટિ પહોંચતી જ નથી. અને, આપણી એટલી બધી નબળી કડી છે કે, સંયમ-સ્વાધ્યાય કરવાનો ઉત્સાહ આ માનસિક સુખોના પોષણથી જ આપણો વધે છે. જો કોઈ આપણી પ્રશંસા, મીઠા બોલ ન બોલે. તો, એવી અવસ્થામાં જીવન નીરસ બનતું જવાનો આભાસ થાય. પણ, ગુરુ-ગુરુભાઈ-શ્રાવકો આપણા સ્વાધ્યાય-સંયમ વિગેરે એકાદ વસ્તુની એક મિનિટ પણ પ્રશંસા કરે, તો એમાં પુષ્કળ ઉત્સાહ વધી જાય છે. આ ઉત્સાહ વધે, એ ખોટું નથી. પણ, એ જેનાથી વધે છે, એ વસ્તુ આપણી નબળાઈ સુચવી જાય છે.

આપણે જ આપણી જાતને પુછીએ કે, એક દિવસ વ્યાખ્યાન બાદ ૧ શ્રાવક ખૂબ પ્રશંસા કરી જાય. અને, પછી બીજો શ્રાવક ટીકા કરે કે, સાહેબ ! થોડી મર્યાદા રાખીને બોલો. તમારા શબ્દો ખૂબ ભારે નીકળે છે. તો, આ બે ય અવસ્થામાં શું મન સરખું રહે છે ? શું પ્રશંસક ઉપર રાગ અને નિંદક ઉપર ઉદ્દેગ નથી થતો ? શું એ પ્રસંગ બાદ, એ બેયની સામે જોવામાં આપણી દૃષ્ટિમાં ફર્ક નથી પડતો ? અને, આની તીવ્રતા શું ઓછી હોય છે ? આ મારો દોષ છે. એવું નજરમાં ય આવે, તો ય માંડ સમ્યગ્દર્શન સ્પર્શે, સર્વવિરતિ તો...? અને, જો આ રાગ-દ્વેષ મારી ભુલ છે. એ ય બુદ્ધિ ન જાગે. તો કરેલો શાસ્ત્રાભ્યાસ બધો જ પાણીમાં જાય. મારી જ વાત કરું તો, આ હકીકત હું પાંચ વર્ષોથી સમજ્યો છું. છતાં, જ્યારે ય સ્તવન-સ્તુતિ જાહેરમાં બોલવાનું આવે, ત્યારે એકપણ વાર મને ભાવ જાગ્યા નથી. ત્યારે, મારું મન સતત એ જ વિચારમાં હોય કે, શ્રોતાઓને પ્રિય લાગે, તેવું બોલવું. એ માટે, વાણીને વધુ મધુર બનાવવાના જ પ્રયત્નો ચાલે. એમાં જો સારું બોલાય, પ્રશંસા થાય, તો પેંડા ખાધા કરતાંય અનેક ગણો આનંદ થાય. બીજાઓને ઉપદેશ આપવામાં પણ ક્યાં સાચી પરોપકારવૃત્તિ ટકે છે ? એ પામે એવો જ જો ભાવ હોય. તો કદાચ એ આપણા પ્રવચનો છોડી બીજા સાધુના પ્રવચનોમાં જાય, તેમાં ખચકાટ ન જ થવો જોઈએ. કેમકે, એ તો પામે જ છે. પણ, એને બદલે આપણાથી પામેલા શ્રાવકોની આરાધનાના પુષ્કળ વખાણ, અને બીજાથી પામેલા શ્રાવકોની આરાધનાઓ જાણવાની પણ કુરસદ નહીં. જાણીએ, તો ય તેમાં દોષો કાઢીએ. આ બધું વિષયસુખો છોડી દેનારા સાધુઓને ય નડતર રૂપ બને છે. આથી જ, અનંતવાર વિષયસુખો છોડવા છતાં, આ માનસિક સુખોના ભોગ એવા બન્યા કે, દરચારિત્ર દીઠ અનંત સંસાર લમણે લખાયો. સંસારીઓ તો મોટાભાગના, લગભગ ૯૯% વિષયસુખો-સાંસારિક સુખોમાં જ ખુંપેલા છે. તેઓને માનસિકસુખો છે ખરા. પણ, આ બિચારાઓને હેરાન કરવા માટે તો શારીરિક-વિષયસુખો જ પુરતા છે. એટલે, એમને માનસિક સુખો હોવા છતાં તેની વિચારણા કરવાની રહેતી નથી.

જિનશાસનરક્ષા માટે, આપણને આ કાળમાં બધા જ અપવાદોની છુટ, પણ આપણા કોઈપણ વર્તનથી કોઈ અધર્મ પામે, સાધુઓ પ્રત્યે અસદ્ભાવવાળો બને, મનમાં દુઃખી થાય તેવું ન થવું જોઈએ.

આવા અવિવેકી પગલાઓને લીધે, સમ્યક્ત્વાદિ જાય. ઘોર-પાપો બંધાય. અને, તેના ફળરૂપે કાં તો નરકાદિ દુર્ગતિ મળે. અથવા છેવટે, દેવલોકની દુનિયાની પણ ભયાનક દુર્ગતિ મળે. ત્યાં તેઓ પાસે અવધિ-વિભંગ જ્ઞાન હોય. એનાથી પૂર્વભવ દેખાય. અને, ભાન થાય કે, આ સાવ નાનકડા સુખો માટે મેં કેટલું બધું ગુમાવ્યું. અને, એનો પછી પશ્ચાત્તાપ પાર વિનાનો હોય. પણ,

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

78

રાંડ્યા પછીનું ડહાપણ શા કામનું ?

ઉપદેશમાલામાં આનું જ એક દૃષ્ટાન્ત છે.

નરચત્થો સસિરાયા, બહુ ભણઈ દેહલાલણાસુહિઓ ।

પહિઓ મિ ભણ ભાઝા ! તો મે જાણ્હ તં દેહં ॥ (ઉપદેશમાલા-૨૫૬)

શશી નામનો રાજા છે. તે અત્યંત કામુક + ખાવાનો લંપટ છે. સંસારમાં સંપૂર્ણપણે ખુંપેલો છે. આથી જ, સંસારવિરોધિ ધર્મ કરવાની એને ઈચ્છા જ થતી નથી. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે, મરીને એ દુર્ગતિમાં ગયો. પણ, એને એક ભાઈ હતો. એ ભાઈ અત્યંત ધર્મિષ્ઠ હતો. અને, વારંવાર આ શશિરાજને ખૂબ સમજાવતો. કહેતો કે, આ શરીર માનવજન્મનું છે. એને તો તપત્યાગાદિથી સફળ કર. આ રીતે, ભોગસુખોમાં એને પુરું કરશે તો નરકના દુઃખો તારે ભોગવવા પડશે. આ બધી વાતો હવે એ નરકમાં ગયા પછી, વિભંગજ્ઞાનથી એ શશિને યાદ આવે છે. અને, દેવ બનેલો તેનો ભાઈ જ્યારે નરકમાં તેને મળવા આવ્યો. ત્યારે, એ શશિરાજ ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડે છે. નરકની વેદના એના માટે અસહ્ય બની છે. અને, ભાઈ દેવને વિનંતિ કરે છે. કે, “તું એક કામ કર. મારું શબ (મૃતદેહ) એ તે જ નગરમાં પડેલ હશે. તું ત્યાં જઈ તે શરીરને ખૂબ પીડા આપ. તું મને કહેતો હતો ને કે, શરીરને કષ્ટ આપવાથી, પાપક્ષય થાય, સદ્ગતિ મળે. તો તું હવે આ કામ કર. મારા શરીરને પુષ્કળ કષ્ટો આપ. તેને અગ્નિની ગરમી આપ. ભયાનક ઠંડીના દુઃખો આપ. આમ કરશે, તો જ આ નરકમાંથી હું બચીશ.” અને, દેવ પોતાના ભાઈની આ અજ્ઞાનતા ઉપર ખૂબ દુઃખી થયો. એને કહ્યું કે, “જીવતા હોઈએ, ત્યારે જ આ રીતે દેહદમન-વિષયસુખનો ત્યાગ કર્યો હોત, તો લાભમાં થાત. હવે, તેમ કરવાનો કોઈ લાભ નથી.” અને, નિરાશાજનક એ વચનો સાંભળી શશિરાજ પુષ્કળ શોક કરવા લાગ્યો. પણ, હવે કોઈ ઉપાય ન હતો, નરકના દુઃખો ભોગવ્યા વિના.

આ જ વાત મંગુ આચાર્યની પણ આવે. દીક્ષા લીધા બાદ ઋદ્ધિ + રસ + શરીર શાતામાં આસક્ત બની મંગુએ સાધનાનો માર્ગ ગુમાવ્યો. પાંચસો સાધુના ગુરુ, ગોચરીમાં તો જાત-જાતની વસ્તુઓ આવે. એ બધું જ માયા કરી - કપટથી પુષ્કળ આસક્તિથી ખાય. અને, જાતે અનાસક્ત હોવાનો દેખાવ કરે. તપ-ત્યાગાદિનો જ ત્યાગ કરી દીધો. મરીને, આખા ય નગરની વિષ્ટા જ્યાં ભેગી થાય, તેવી ખાળમાં ભૂત તરીકે ઉત્પન્ન થયા. રૂપ એકદમ બેહુદુ, સ્વર સાવ જ ખરાબ. આખી જીંદગી 10000 વર્ષ ઓછામાં ઓછા આવી ગટરમાં પૂરી કરવાના આવ્યા. એની પાસે પણ વિભંગજ્ઞાન હતું. બધું ભાન થયું. પોતાના જ શિષ્યો એ ખાળના પુલ ઉપરથી પસાર થઈ રોજ ઠલ્લે જાય છે. એ શિષ્યો મનમાં વિચારતા હશે કે, અમારા ગુરુદેવ કેટલા મહાન ? સમાધિમરણ પામી સ્વર્ગલોકમાં દેવતાઈ સુખ પામ્યા હશે. એમનો આત્મા ખૂબ નિર્મળ હતો. આપણે આવા ગુરુને પામીને ધન્ય બની ગયા. પણ, ત્યાં જ, પેલો મંગુભૂત મોટી જીભ મોઢામાંથી કાઢી શિષ્યોને પોતાની અભિમુખ કરે છે. પહેલા તો શિષ્યો ગભરાયા. પણ, વારંવાર આમ થવાથી, હિંમત કરીને શિષ્યોએ પુછ્યું. “કોણ છે ? શા માટે આમ અમને ગભરાવે છે ?” ત્યારે, એકદમ ઘોઘરા અવાજે એ ભૂત બોલે છે. “હું તમારો ગુરુ મંગુ છું. મેં ગયા ભવમાં મારો સુખમય સંસાર છોડી, સાચા વૈરાગ્યથી

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

79

દીક્ષા લીધી. પણ, પછી અહીં એવો સુખશીલ બન્યો કે, મેં જિનાજ્ઞાઓ પાળવામાં ગોલમાલ કરવા માંડી. અને આખું સાધુજીવન શિષ્યો વગેરેની પ્રાપ્તિના અભિમાનનો આનંદ માણવામાં, તેઓ દ્વારા લવાતા પદાર્થોનો સ્વાદ ચાખવામાં કોઈપણ કામ-કાજ ન કરી, બેસી રહીને શરીરનું સુખ પોષવામાં પસાર કર્યું. મેં લેશ પણ મારા આત્માનો વિચાર સુધ્ધા ન કર્યો. આ મારી કેવી મુર્ખાઈ ! આખી જીંદગી અવસન્ન સાધુ તરીકે જીવ્યો. મર્યો, ભૂત બન્યો. હવે મારા હાથમાં કંઈ જ નથી. હું ઈચ્છું તો ય નવકારશી જેવું પર્ય. પણ કરી શકું તેમ નથી. હવે હું શું કરું ? મને ખબર પડતી નથી. પણ, ઓ શિષ્યો ! તમે મારા રવાડે ન ચાલશો. નહીં તો તમારી ય મારા જેવી ભયાનક હાલત થશે.”

ઉપદેશમાલાના શ્લોકો આ જ શ્લોકની વાતને પુષ્ટ કરે છે કે, આવા વિષયાસક્ત આત્માઓને પાછળથી ઘણું પસ્તાવું પડે છે.

પુરનિદ્ધમણે જક્ષ્તો, મહુરામંગૂ તહેવ સુચનિહસો ।

બોહેઙ સુવિહિયજણં, વિસૂરઙ્ગ બહુ ચ હિયણ ॥ (ઉપદેશમાલા ગાથા-૧૧૧)

નિગ્ગંતૂણ ધરાઓ, ન કઓ ધમ્મો મણ્ જિણક્ષ્તઓ ।

ઙ્ગઠિરસસાયગુરુચત્તણેણ, ન ય ચેઙ્ગઓ અપ્પા ॥ (ઉપદેશમાલા ગાથા-૧૧૨)

ઓસન્નવિહારેણં, હા જહ ઙ્ગીણંમિ આઙ્ગ સવ્વે ।

કિં કાહામિ અહન્નો, સંપઙ્ગ સોચામિ અપ્પાણં ॥ (ઉપદેશમાલા ગાથા-૧૧૩)

એવું જ દષ્ટાન્ત સુમંગલાચાર્યનું છે. વાયુના દર્દને લીધે, સખત વેદનામાં એમણે પગથી પીઠ સુધીનો એક પટ્ટો બાંધવાનો શરૂ કર્યો. જેનાથી ઘણી રાહત થતી. એ ચામડાનો પટ્ટો ગૃહસ્થ થકી રાખેલો. મોત નજીક આવ્યું. શિષ્યોએ હવે એ પટ્ટો પાછો સોંપી દેવા જણાવ્યું. પણ, મહાન આચાર્ય માત્ર એ પટ્ટાનો ત્યાગ ન કરી શક્યા. શિષ્યોને ખખડાવીને ચુપ કરી દીધા. પણ, પટ્ટો ન છોડ્યો. આ સાવ સામાન્ય વાતમાં તો, એમની હાલત બગડી. મિથ્યાત્વી બન્યા, મુસલમાન-અપંગ-રાજકુમાર બન્યા. પૂર્વશિષ્યો બચાવવા ગયા. જાતિસ્મરણ થયું. અને ઘોર પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા. માત્ર એક પટ્ટાની આસક્તિમાં આવી દયનીય દશા મારી થઈ. હવે તો આત્મા જાગી ગયો. દીક્ષા ભાગીને લીધી. શિષ્યો એમને ખભે ઉંચકીને બધે જ વિહાર કરાવે છે. આ શિષ્યોની કેવી મહાનતા ! પૂર્વજન્મના ઉપકારી ગુરુનો ઉપકાર ભુલતા નથી. અને, આખી જીંદગી અપંગ રાજકુમારનો ભાર વહેવા તૈયાર થાય છે. તો, જાગી ઉઠેલો એ આતમ પણ કંઈ ઓછો ન હતો. એ અપંગ રાજકુમારે યાવજીવ છઠ્ઠને પારણે છઠ્ઠ કર્યા. શિષ્યોને પોતે ભારરૂપ ન બને, એ માટે ઘસડાઈ ઘસડાઈને બધા શિષ્યોની જગ્યાએ પહોંચી, તેમના પાતરા પ્રતિલેખનાદિ કરી, પોતાનું ઋણ ચુકવતા. આ તો, એમનું ભાગ્ય જાગતું હતું કે, આવી સગવડ મળી. બાકી તો, શોકનો પાર ન રહે.

જેઓ સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓ છે, તેઓ આ રીતે, પશ્ચાત્તાપ કરે. પણ, જેઓ મિથ્યાત્વી છે. તેઓ વળી, નરકમાં પરમાધામી વિગેરેની વેદનાઓ પામે. અને, પુષ્કળ ત્રાસનો અનુભવ કરે. આ બધા પદાર્થો એટલું જ સુચવે છે કે, અત્યારે આપણે આ વિષયદાર્ઙ્ગનો સંગ, તેની ઈચ્છા સુધ્ધાં પણ કરવી નહીં. તો જ આપણે, સર્વત્ર યોગ્ય આચાર પાળી શકશું. અને તો જ, સદ્ગતિ થવાથી,

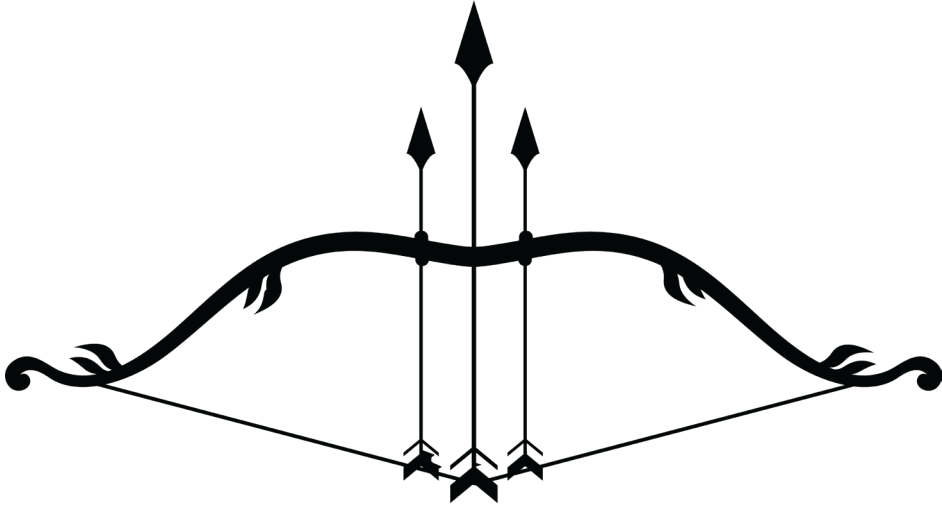

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

80

पछी रोवानो-पश्चात्ताप करवानो वारो नईं आवे.

ईन्द्रियपराजयशतक

81

ગાથાર્થ : જેમ કડવા લીમડાના વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થયેલો કીડો તેને મધુર માને છે તેમ સિદ્ધિસુખથી પરોક્ષ એવા જીવો સંસારના દુઃખોને સુખ કહે છે.

ભાવાર્થ : આ સંસારમાં નારકોના, તિર્યચોના દુઃખો છે, એ તો બધાયને માન્ય છે. ખબર છે. વધુ આશ્ચર્ય તો એ છે કે, આ આપણે જે ખાવા-પીવા-જોવાના સુખોને સુખ માનીએ છીએ, એ બધા જ સુખો પરમાર્થથી તો દુઃખ છે જ. પણ, સ્વરૂપથી પણ દુઃખ રૂપ જ છે. એ કેવી રીતે ? તે સમજવા માટે અધ્યાત્મસારના શ્લોકો ઉપયોગી થઈ પડશે. માત્ર જિનશાસન જ સંસારસુખોને દુઃખ રૂપ માને છે. તેવું નથી. કેમકે, અધ્યાત્મસારમાં આ સુખોને દુઃખ રૂપ સાબિત કરનારા જે પદાર્થો આપ્યા છે, એ બધા જ પદાર્થો સાંખ્યમતના પ્રણેતા કપિલમુનિના પાતંજલ યોગદર્શનમાંથી જ મહોપાધ્યાયજીએ મુક્યા છે. એક અજૈન ધર્મ પણ આ વાત સ્વીકારે છે. કપિલ હજી અપ્રસિદ્ધ હશે. પણ, ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણ તો આખાંય ભારતમાં પ્રસિદ્ધ છે. આ શ્રીકૃષ્ણે ગીતામાં જે વાતો કરી છે, તેમાં એમણે નકરું સોનું પીરસ્યું છે. જેમાં એક જ વાત ઘુંટાય છે કે, મોહનો આપણા ઉપર કબજો હોવાથી, આપણે બધું ભાન ભુલી, મૂઢની જેમ વર્તીએ છીએ. એના સમ્યગ્ઉપાયો સેવ્યા પછી આ સંસાર સુખો ભોગવવા જેવા તો ન જ લાગે, ઉપેક્ષણીય પણ ન લાગે, ઉલટું ધિક્કારવા યોગ્ય લાગે. પ્રથમ તો પાતંજલયોગદર્શનમાંથી ઉદ્ધરેલા પદાર્થો અધ્યાત્મસારના શ્લોકોને આધારે જોઈએ.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

82

આ મહાપુરૂષ મહામહોપાધ્યાય યશોવિજયજીને અનંત-અનંત વંદનાઓ. ભગવાન્ મહાવીરદેવ કરતાંય એ અપેક્ષાએ વધુ ઉપકારી મારા માટે છે. કેમકે, પ્રભુએ જ આ બધા પદાર્થો પીરસ્યા હોવા છતાં, આપણા મગજમાં એ પદાર્થો સહજ રીતે સ્પર્શે, એ પદાર્થો આપણે સ્વીકારીએ એ રીતે તર્કબદ્ધ રીતે, આપણી ભાષામાં એ મહામુનિએ નિરૂપણ ન કર્યું હોત, તો આમાંના કોઈ જ પદાર્થો આપણે પામી ન શકત. મૂળ વાત પર આવીએ.

परिणामाच्च तापाच्च, संस्काराच्च बुद्धिर्मतम् ।

गुणवृत्तिविरोधाच्च, दुःखं पुण्यभवं सुखम् ॥

(અધ્યાત્મસાર આત્મનિશ્ચયાધિકાર-૬૪)

પરિણામ, તાપ, સંસ્કાર, ગુણવૃત્તિ નિરોધ આ ચાર કારણોસર સંસારિક તમામ સુખો એ દુઃખ જ છે. એટલે, જો દુઃખ એ હેય છે, તો દુઃખરૂપ જ આ સુખો ય હેય = ત્યાજ્ય છે.

(૧) પરિણામ : બકરી ઈદના પાંચ-છ મહીના પહેલા મુસલમાન કસાઈઓ બકરાઓને ખરીદી લાવે. એ પાતળા-શક્તિહીન જેવા હોય. પછી એ કસાઈઓ એને ખુબ સ્નેહ (!) આપે, એને ભાવતી બધી વસ્તુઓ ખવડાવે. બકરો ય ખુશ થાય. આવું ખાવાનું પહેલીવાર મળે છે, એટલે પેટ ભરીને ખાય છે. કસાઈઓને ઉપકારી ગણે છે. પણ, એ બિચારો છેવટે તો પશુ છે. એની બુદ્ધિ કેટલી દોડે ? અને બકરી ઈદનો સૂર્યોદય થાય. ખાઈ-પીને એકદમ તગડો બનેલો બકરો કતલખાને લઈ જવાય. બકરો એ લોહીથી લથપથ-માંસ-લોચાવાળા સ્થાનને જુએ. અને, હવે જ એને ભાન થાય કે, પોતે શું ભુલ કરી બેઠો છે ? અને, પેલો ઉપકારી કસાઈ તલવારના એક ઝાટકે બકરાનું ડોકું કાપી નાંખે. અને, પછી એના શરીરના નાના-નાના ટુકડા કરી માંસ ખાય. આમાં બકરાને કસાઈ તરફથી મળેલ ભરપેટ ભોજન એ બકરાને તે વખતે સુખ જ લાગેલું. પણ, સ્પષ્ટ છે કે, આનું પરિણામ એને મોત મળેલું છે. એટલે જ, આ સ્વાદિષ્ટ ભોજન એ પરિણામે તો દુઃખ રૂપ જ છે.

આપણે આમ તો મનુષ્ય છીએ. પણ, મોહરાજ રૂપ કસાઈની સામે તો આપણે બધા જ = જૈનસાધુપણુ પામેલા મુનિઓ પણ પેલા બકરા = પશુ જેવા જ છીએ. એ મોહરાજ પણ, આપણને નરક-તિર્યંચોમાં કાપવા માંગે છે. પણ, એ માટે આપણું શરીર તગડું તો જોઈએ ને ? અર્થાત્ આપણો આત્મા પાપોથી ભરેલો તો હોવો જોઈએ ને ? એ માટે જ, એ મોહરાજ આપણને બધા જ સાંસારિક સુખો લાવી આપે. ખાવા માટે અભક્ષ્યો, અનંતકાયો, જોવા માટે ટી.વી., સિનેમા, ખરાબ મેગેઝીનો, સ્પર્શ માટે મુલાયમ વસ્ત્રો, પથારીઓ, સ્ત્રી વિગેરે આ બધું જ. પેલા બકરાને પુષ્ટ કરવા માટે અપાતા ભોજન જેવું છે. અને, આપણે પણ બકરા બનીને, હોંશે-હોંશે આ બધા જ સુખો જરાય દુઃખ વિના ભોગવીએ. સ્વામિ વાત્સલ્યમાં મીઠાઈઓ મળે, તો ખાઈએ. ઠંડીથી બચવા 8-10 હજારની મોંઘી કામળીઓ મળે, તો ભક્તોના આગ્રહથી વાપરીએ. કોઈપણ જાતનું બંધન આપણે રાખ્યું નથી. આપણને એટલું ભાન નથી થતું કે, આ તો મને નરકોમાં કાપવા માટે, આ મને પાપોથી તગડો બનાવવા માટે જ મોહરાજ આ બધા સુખો સામેથી પુરા પાડે છે. આમાં આસક્ત બની હું મારું જ અહિત કરી રહ્યો છું. જો સમજુ સાધુઓની આવી દશા હોય, તો આ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

83

ભેદી કાવતરાથી સર્વથા અજાણ એવા સંસારીજીવો તો, આમાંથી શી રીતે બચી શકે ?

આ તપસ્વી-ધર્મિષ્ઠ-શ્રાવકોના પારણાઓ બધી જ ભક્ષ્ય વસ્તુવાળા જ હોય. તેઓ અભક્ષ્ય ન વાપરે, પણ એમને એ વાત કોણ સમજાવે ? કે, આ અભક્ષ્યના ત્યાગ માત્રથી કંઈ કલ્યાણ નથી. તમે બનાવેલ મિષ્ટાન્નો - ફરસાણો એ ભક્ષ્ય હોવા છતાં એમાં ભરપુર આસક્તિથી વાપરો છો, તો એમાંય દુર્ગતિઓના રિઝર્વેશન નક્કી થઈ જાય છે. પણ, કોઈ શ્રાવકે પોતાની ખાવાની આસક્તિઓ બદલ આંસુ સાર્યા હોય, તેવું અનુભવાતું નથી. બધાં જ બકરા બનીને એ મોહ કસાઈની મેલી રમતના ભોગ બની રહ્યા છે. આપણું મોત = બકરી ઈદ આવે, એટલી જ વાર છે. આપણો સર્વનાશ થઈ જશે. ત્યારે જ એ મોહરાજની કાતિલરમતનો ખ્યાલ આવશે. પણ, પછી આપણા હાથમાં બાજી નહીં હોય. આપણે, બરાબર સમજવું જોઈએ, કે આ જીવનમાં આપણને જો કોઈપણ સુવિધાઓ મળે છે. શરીર સારું મળે છે. ગમે તેવું-ગમે તેટલું ખાવા છતાં રોગો ઉભા થતા નથી. ગમે તેટલા ભોગો ભોગવવા છતાં શરીર કૃશ પડતું નથી. એમાં આપણો પુણ્યોદય માનવા કરતા, આને મોહરાજનું આપેલું અતિ કષ્ટકારી ભોજન જ છે. જો આ વિચારધારા એકદમ દૃઢ કરીએ, તો પછી ગમે તેવા નિમિત્તોમાં પણ અધઃપતન ન જ થાય.

અધ્યાત્મસારમાં આ જ વાતને લઈને શ્લોક છે કે,

મધુરં રસમાપ્ય નિષ્પતેદ્ રસનાતો રસલોભિનાં જલમ્ ।

પરિભાષ્ય વિપાકસાધ્વસં વિરતાનાં તુ તતો દ્વિજોર્જલમ્ ॥

(અધ્યાત્મસાર વૈરાગ્યવિષયાધિકાર-૧૩)

મધુર-સ્વાદિષ્ટ વસ્તુને જોઈને, વિષયાસક્ત જીવના મોઢામાંથી પાણી પડે. અને, જે વિરક્ત આત્મા છે. તેને પણ પાણી તો પડે જ છે. પણ, મુખમાંથી નથી પડતું. આંખોમાંથી આંસુઓ પડે છે. કેમકે, તે આત્મા એ વિષયસુખોના ભયાનક પરિણામને નજર સામે લાવી તેનું ચિંતન કરે છે.

આ કેરીએ અત્યાર સુધીમાં અનંત આત્માઓને નારકમાં મોકલી દીધા છે. એ વિચારથી, એ જીવો પ્રત્યેની કડ્ડણાથી આની આંખોમાં આંસુ પડે. આમ, વિષયસુખો એ વિપાકમાં ભયાનક હોવાથી તે દુઃખરૂપ છે. ડાયાબિટીસનો દર્દી મીઠાઈ ખાય, શર્દીનો દર્દી આઈસ્ક્રીમ ખાય, હાર્ટનો દર્દી ઘી ખાય. આ બધામાં તે વસ્તુ સારી લાગતી હોવા છતાં તે તે વ્યક્તિઓ દ્વારા કરાતું તે તે વસ્તુનું ભોજન કોઈ યોગ્ય ગણતું નથી. તેમ, કોઈપણ સંસારી જીવ માટે વિષયસુખ સેવન એ વિપાક ભયાનકતાને લીધે જ દુઃખ રૂપ છે.

(૨) તાપ : = અતૃપ્તિ. અતૃપ્તિને કારણે આ બધા જ સુખો દુઃખ રૂપ બની જાય છે. આ વાતો એ કામી પુરૂષો-ખાવાના લંપટપુરૂષો જ સમજી શકે. એકવાર કામવિકારો જાગે, એટલે હદ વિનાની ઈચ્છા થાય. ચેન ન પડે. બધા પ્રયત્નો એ ઈન્દ્રિયોના વિકારોને શાંત કરવા માટે થાય. નિમિત્ત મેળવવા પુષ્કળ પ્રયત્ન કરે. અને, બધી સગવડ મળે, તો એ સુખભોગ શરૂ થાય. પણ, અંદર એટલી બધી અતૃપ્તિ-વાસનાની આગ હોય કે, ભોગ વખતે પણ, આ “ઈચ્છા પૂરી જ ન થાઓ” એવી સતત લેશ્યા ચાલે. છેવટે શરીર થાકે, ત્યારે ના પાડે. તે વખતે પણ મન તો ઝંખ્યા

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

84

જ કરે. આવું જ ખાવા વિગેરે બાબતમાં છે. જ્યાં શાંતિનો = તૃપ્તિનો અનુભવ થાય, ત્યાં સાચું સુખ છે. બાકી આ સુખોમાં ઉત્તેજના - વિકાર - અતૃપ્તિ સિવાય બીજું કંઈ જ નથી.

(૩) સંસ્કારો : એક ખભા ઉપર ૨૦ કિલોનો ભાર ઉપાડીને મજુર ચાલે. ૧૦૦ ડગલા ચાલે, એટલે એ ખભો સખત દુઃખે. એટલે પછી એ ભાર બીજા ખભા ઉપર નાંખે. એમ લાગે કે, હવે દુઃખ ગયું. ભાર ઓછો થયો. પણ, ભાર તો એ જ છે. માત્ર ખભો બદલેલો છે. ૧૦૦ ડગલા બાદ વળી પાછો ખભો દુઃખવા આવવાનો જ છે. આમ, અદલાબદલી કરીને ૫૦૦૦ ડગલા ચાલી જાય, પણ, પરમાર્થથી તો દુઃખનાશ થયો જ નથી. માટે જ, એ ભારને એક ખભા ઉપરથી બીજા ખભા ઉપર નાંખવાની પ્રક્રિયાથી એને થતો આનંદ એ સુખ ન કહેવાય. કોઈ માણસ આ મજુરને સુખી થવાનું બિરૂદ આપતું નથી. હા, સંપૂર્ણપણે એ ભાર નીચે ઉતારી દે, ત્યારે જ કહેવાય કે, આ મજુર ભારના દુઃખથી મુક્ત થવાથી સુખી થયો.

એ જ હાલત વિષયસુખોની છે. એકવાર સંસારિક સુખની તીવ્ર ઈચ્છા થાય. એ પૂરી કરવા ભોજન પદાર્થો - સ્ત્રી વિગેરે નિમિત્તોનો ભોગવટો શરૂ કરે, આ શરૂઆત થાય. એટલે, એમ લાગે કે, પેલી તૃષ્ણા શાંત પડવા લાગી છે. ભોગ પૂર્ણ થાય, હાશ નો અનુભવ થાય. પણ, આ તૃષ્ણાનો ભાર સર્વથા તો ઉતાર્યો જ નથી. આ તો, ખભો બદલવા જેવું જ થયું. કેમકે, માત્ર બે કલાક પસાર થાય, અને પાછી એ જ દુઃખાનુભૂતિ. હવે, આ વિષયસેવનને શી રીતે સુખ કહેવાય ? કેમકે, દુઃખ તો જતું જ નથી. ભાર બદલવા પુરતી જ શાંતિ છે. એટલે જે, અહીં માત્ર સંસ્કારો જ કામ કરે છે. માટે જ આ સુખો દુઃખ રૂપ છે.

(૪) ગુણવૃત્તિનિરોધ : તે વિશેષ સમજાવવું અઘરું પડે તેવું છે. માટે વર્ણન કરતો નથી. આમ, જ્યારે આ સંસારિકસુખો દુઃખરૂપ જ છે. ત્યારે, દુઃખરૂપ ગણાતા અગ્નિ, સાપ, તલવાર આદિની જેમ આ સુખોનો ત્યાગ કરવો જ ઉચિત છે. હા, જેમ અગ્નિનો ઉપયોગ ભોજન બનાવવાદિ માટે કરીએ, પણ તેમાં ભુલે ચુકે એ અગ્નિથી દાઝી ન જવાય, એની પુરતી કાળજી રાખીએ. તેમ, મોટા નુકશાનોથી બચવા કેટલીકવાર આ વિષયસુખો સેવવા ય પડે. અત્યંત કામુક માણસ લગ્ન કર્યા વિના બીજાઓ માટે જોખમી બને. એને માટે, લગ્ન કરી ખીલ્લે બંધાઈ જવું. એ જ યોગ્ય છે. એ રીતે, ઘણું ખાવાની ઈચ્છાવાળો વ્યક્તિ ઈન્દ્રિયો સાથે સમજાવટ કરી મહીનાના પાંચેક દિવસ એની ગમતી વસ્તુ આપવાની મંજૂરી રાખે, ૨૫ દિવસ ત્યાગે, તો એ યોગ્ય જ છે. ટુંકમાં, આત્માને નુકશાન ન થાય. એ રીતે એ વિષયસુખો સાથે નાછુટકાનો સંબંધ રાખવો.

પણ, ગ્રન્થકાર તો મહા આશ્ચર્ય રજૂ કરે છે. ખરેખર આ સુખો દુઃખ રૂપ હોવા છતાં લોકો એને સુખ રૂપ જ માની બેઠા છે. આ ભ્રમ ભ્રમણનું કારણ બન્યા વિના નહીં રહે. આવો ભ્રમ થવાનું કારણ એ કે, જેમ લીમડાના ઝાડમાં ઉત્પન્ન થયેલો કીડો એ એ લીમડાના કડવા રસને પણ મીઠો જ માને છે. એનું કારણ માત્ર એ જ છે કે, એ કીડાએ બીજા રસો ચાખ્યા જ નથી. એટલે, આ લીમડાના રસ કરતા બીજો રસ સારો હોવાની કલ્પના તેને આવી શકતી નથી. એટલે જ, એ પ્રાણપુરુષોની દૃષ્ટિએ ખૂબ કડવા લીમડાના રસનેય મીઠો માને છે.

બીજું દૃષ્ટાન્ત જંગલમાં ભીલે શેઠને સિંહથી બચાવ્યો. શેઠે આમંત્રણ આપ્યું. ભીલ કહે

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

85

“અમે આખા વર્ષમાં ૧ વાર મહોત્સવ વખતે, ગોળ + લોટની રાબ બનાવીએ. એ મારું મિષ્ટ છે. તમે એ ખવરાવો, તો આવું.” આ ભીલે આ રાબ સિવાયની અતિ-ઉત્તમ વસ્તુઓ ખાધી જ નથી. એટલે, એ સાવ હલકી ગણાતી રાબને સૌથી સારી માને છે.

બસ, આપણે લગભગ બધા આ ભીલ કે આ લીમડાના કીડા જેવા છીએ. આપણે, માત્ર વિષયસુખોને જ અનુભવ્યા છે. આત્માનો વાસ્તવિક આનંદ કેવો છે ? એની અનુભૂતિ આપણે કરી નથી. મોક્ષનું સુખ વિષયસુખો કરતા અનંત-અનંતગણું છે. એવી વાત સાંભળવા છતાં એ અનુભવી તો નથી જ. અર્થાત્ સિદ્ધિના સુખો એ આપણાથી પરોક્ષ છે. આપણા અનુભવનો વિષય બનતા નથી. એટલે જ, આ વિષયસુખો જ સુખ રૂપ લાગે છે. વિશ્વની સર્વશ્રેષ્ઠ વસ્તુ લાગે છે. આ આપણી સ્થિતિ ભીલ જેવી અજ્ઞાનદશાની જ છે.

પ્રશમરતિમાં કહ્યું છે,

નિર્જિતમદમદનાનાં વાક્કાયમનોવિકારરહિતાનામ્ ।

વિનિવૃત્તપરાશાનામિહૈવ મોક્ષઃ સુવિહિતાનામ્ ॥ (પ્રશમરતિ-૨૩૮)

મોક્ષસુખ આ જ ધરતી ઉપર તે આત્માઓ અનુભવે છે. જેઓએ અહંકાર અને કામ ઉપર વિજય મેળવ્યો છે. (૨) આથી જ, મન-વચન-કાયાના વિચારો-વિકૃતિઓ જેઓમાં લેશ પણ જોવા મળતા નથી. અને સૌથી મોટી વાત એ જીવો બીજા કોઈની પણ આશા-સ્પૃહા રાખતા નથી. આવા જીવોને આ જ ધરતી ઉપર મોક્ષ છે. અહંકારાદિ દોષો અંદર પડ્યા હોય. ત્યારે જ અપમાન થવાથી ક્રોધ જાગે. અને, પરિણામે ગમે તેવા વચનો બોલવા, કોઈને મારવું, મનથી ગમે તેવા વિચારો કરવા રૂપ ત્રણ વિકૃતિઓ ઉભી થાય. પણ, જેણે આ અહંકાર + આસક્તિ ઉપર વિજય મેળવી લીધો. તેને પછી ગમે તેવા નિમિત્તોમાં પણ આ વિકારો ઉભા થતા જ નથી. આ બધામાં મુખ્ય ભાગ ભજવે છે - પરસ્પૃહાનો સંપૂર્ણત્યાગ. આ એક જ ગુણ મોક્ષસુખની અનુભૂતિનું મહત્વનું-મુખ્ય કારણ છે. મોક્ષનો અર્થ આથી જ આપણે ઈચ્છામોક્ષ કહીએ છીએ. જ્ઞાનસારમાં આથી જ ‘પરસ્પૃહા મહાદુઃખમ્ નિસ્પૃહત્વમ્ મહાસુખમ્’ એમ કહી મોક્ષસુખ = મહાસુખ એ નિઃસ્પૃહતા છે. એમ જણાવેલ છે. આ સ્પૃહા-લાલસા-ઈચ્છાને કાઢી મુકનારો એ અહીં જ મોક્ષસુખનો માલિક બને છે.

સ્પૃહા બે રીતે થાય છે. એક તો, મનગમતી વસ્તુઓની પ્રાપ્તિની અને બીજું બીજી વ્યક્તિઓ પાસે પોતાની સાથે અમુક પ્રકારનું જ વર્તન થવું જોઈએ... એવી. પહેલી ઈચ્છાનો જન્મ પરવસ્તુની આસક્તિમાંથી થાય છે. એટલે, પછી મીઠાઈ જોઈએ, શિયાળામાં રજાઈ, ધાબડા જોઈએ, ઉપાશ્રયમાં પવનવાળી જગ્યા જોઈએ, રસોઈ ગરમાગરમ જોઈએ. નાહવાનું પાણી વધારે જોઈએ, સાથે સાબુ જોઈએ. વિગેરે બધી ઈચ્છાઓ જાગે. આ સ્પૃહાઓ એ તે-તે વસ્તુની આસક્તિ = રાગમાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. જો એ આત્મા પોતાને એ રીતે તૈયાર કરે કે, ગમે તે મળે, તોય ચાલશે. સારી વસ્તુ મળે, તો ઠીક. પણ ન મળે. તો ય જરાય વાંધો ન આવે. ખાવામાં સાદું ભોજન મળશે, તો ય ચાલશે. રહેવા માટે સામાન્ય ઉપાશ્રય મળે, તો ય ચાલશે... એમ દરેક બાબતમાં ચલાવવાની ટેવ પાડી દે, તો આ આસક્તિ ન રહેતા, પછી સ્પૃહા રહેતી નથી. અને, સ્પૃહા ન રહેવાથી, મોક્ષાનંદનો

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

86

અનુભવ થાય.

બીજી સ્પૃહા એ અહંકાર = સ્વની આસક્તિમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ મારો શિષ્ય છે, એણે મારો વિનય સાચવવો જોઈએ. મારી સેવા કરવી જોઈએ. મારી શિખામણનો અમલ કરવો જોઈએ. આવા બધા વિકલ્પો જાગે. અને પછી એમાંથી એકપણ જો પુરો ન થાય. આપણે કહીએ છતાં, પેલો ગાથા ન ગોખી શકે, આપણા કહેવા છતાં પેલો અમુક કામ ન કરે. એટલે, તરત ક્રોધ જાગે. એ વ્યક્તિ પ્રત્યે તિરસ્કાર થાય. લાગ મળે, તો સખત-કડવા શબ્દોથી તેનું હેયું પણ તોડી નાંખે. આ ક્રોધમાં શિષ્ય વિકાસની સાચી ભાવના હોય, તો તો વાંધો નથી. પણ, એવી ભાવના હોય, તો આ ક્રોધ કૃત્રિમ - ગળાનો જ હોય. સાચો ક્રોધ ન હોય. ખરેખર તો, આપણો અહંકાર ઘવાતા જ, આ વિકૃતિઓનો જન્મ થાય છે. પણ, જો આવી કોઈ જ સ્પૃહા રાખી જ ન હોત. અને પછી શિખામણો આપી હોત, તો કદાચ પાલન ન કરે, તેમાં કોઈ કોધાદિ દોષો ન થાત. જો કોઈ ન માને, તો આપણે તો ‘આપણું પુણ્ય ઓછું.’ એમ વિચારીને આપણો જ દોષ જોવાનો હોય. પારકાનો દોષ જોઈ, આપણે સ્પૃહામાં સપડાઈ આત્મસુખ ગુમાવી બેસીએ.

પહેલી સ્પૃહા કરતા ય, આ બીજી સ્પૃહા ઘણી વધારે નડતરરૂપ બની છે. આપણી આંખ સામે જોઈએ છીએ કે, લગભગ દરેક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિઓની ટીકા કરતી હોય છે. શિષ્યો ગુરુના દોષો કાઢે. ગુરુ શિષ્યોની નિંદા કરે. શ્રાવકો સંઘની-સાધુની નિંદા કરે, તો સાધુઓ એ માત-પિતા તુલ્ય શ્રાવકોની નિંદા કરે. સાસુ વહુને ભાંડે, વહુ સાસુને ગાળ દે. ધાર્મિકપિતાઓ અધર્મીપુત્રને ઠપકો આપે. અધર્મીપુત્રો પિતાથી કંટાળી એમને ક્યારેક કડક શબ્દો સંભળાવે. આપણી પાસે એકપણ આત્મા એવો ખરો કે, એને આખા વિશ્વની કોઈપણ વ્યક્તિની કોઈપણ ફરિયાદ ન જ હોય ! ના. દરેકને પરસ્પર અણબનાવો નાના-મોટા છે. એટલે જ, લગભગ બધા જ માનસિક ટેન્શનોમાં ખુંપી ગયા છે. આ તો વર્ષોથી ચાલી આવ્યું છે. એટલે આ દુઃખથી હવે બધા ટેવાઈ ગયા છે. પણ, આમાં તો સાચું મોક્ષસુખ તેઓ ગુમાવી જ બેઠા છે. આ બધું વિષયક માત્ર સ્વાસક્તિમાંથી ઉભું થયું છે. કોઈપણ વ્યક્તિ પાસે કોઈપણ પ્રકારના આચારાદિની અપેક્ષા રાખવી જ ન જોઈએ.

મારા અહમના તપના પારણે સાધુઓ મારી ભક્તિ કરે, એવી અપેક્ષા રાખું, અને પૂરી ન થાય, ત્યારે જ પછી ક્રોધ-તિરસ્કાર જાગે ને ? પણ, ‘માત્ર દૂધ-ખાખરો લાવી આપશે, તો ય ચાલશે. સવારે મારું પ્રતિલેખન કરવા ન આવે, તો ય ચાલશે. આમ પણ મારી કોઈ પાત્રતા નથી. ગમે તેવી અશક્તિમાં ય જાતે પડિલેહણ કરી લઈશ. પેલા નારકો તો મારા કરતા અનંતગણી વેદનામાં સબડે છે. એની સામે, અશક્તિમાં પ્રતિલેખન કરવાનું દુઃખ કોઈ જ વિસાતમાં નથી. અરે, તે સાધુઓ મારા માટે ગોચરી લેવા ન જાય, તો ય શું વાંધો ? હું જાતે જ ગોચરી જઈશ. પૂર્વના મુનિઓ તો માસક્ષમણને પારણે પણ જાતે જ ગોચરી જતા હતા ને ? તો હું ય સહન કરીશ. હું ભિખારી હોત, તો શું મને કોઈ કંઈ લાવી આપવાનું હતું ? ના. તો અહીં શા માટે ક્રોધ કરવો. એ સાધુઓ આટલું ઔચિત્ય પણ નથી સાચવતા. પણ, એમાં એમના આત્માઓને ઘણું નુકશાન થશે. મારે તો એમની કડ્ડણા ચિંતવવાની. દ્વેષ તો કોઈપણ ભોગે ન જ કરાય.’ આવું જો કે કંઈ જ બનતું નથી. સાધુઓ તો એવા ઉત્તમ હોય છે કે આપણી ધારણા કરતા બમણી સેવા અવસર પર કરે. પણ, આટલી હદ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

87

સુધી જો આપણે નિઃસ્પૃહ બની જઈએ, તો પછી કોઈપણ વાર દુઃખ ભોગવવું ન પડે. મન સદાય પ્રસન્ન જ રહે. આ તો, ક્રોધ-તિરસ્કાર-નિંદા-સ્પૃહાદિને કારણે જ આપણને અપ્રસન્નતા થાય છે. પણ, છેલ્લી હદ સુધીની નિઃસ્પૃહતા કેળવી લઈએ, તો પછી કોઈપણ હાલતમાં અપ્રસન્નતા ન જ રહે. અને તો પછી, આ જ ભવમાં અહીં જ સિદ્ધિસુખો અનુભવતા આપણને કોઈ રોકી ન શકે, આ તો માત્ર એક દૃષ્ટાન્ત લીધું. ગુરુભાઈઓ પાસે આપણી સેવાની અપેક્ષાદિ ન રાખવી ઈત્યાદિ વાતો ઉપર જણાવી.

તેમ, સંસારી લોકોએ સ્વજનાદિ કોઈપણ પાસે કોઈપણ અપેક્ષા જ ન રાખવી જોઈએ. સગો ભાઈ વિશ્વાસઘાત કરે, પૈસા ન આપે, પૈસા ચોરાઈ જાય. પત્ની ગમે તેવી મળે, પુષ્કળ ખર્ચો કરાવે, કદાચ માત-પિતાને ત્રાસ આપે. આ બધામાં નિયતિને સલામ કરતા જઈ સમ્યગ્ પ્રયત્નો કરીએ, તો દુઃખાનુભવ કરવાનો વખત ન આવે. આનો અર્થ એવો નથી કે, કોઈની કોઈપણ ચેષ્ટા માટે તેને કંઈ કહેવું જ નહિ. પણ, આનો અર્થ એ છે કે, કહેવું ખરું, પણ આપણું કહેલું પેલો માને જ એવી અપેક્ષા ન રાખવી. જેથી, આપણને દુઃખ ન થાય.

શરૂઆતમાં મને પણ મારી પાસે ભણનારાઓ વધારે ભણે, સખત મહેનત કરે, મારી બતાવેલી પદ્ધતિથી જ ભણે. એવી અપેક્ષાઓ રહેતી. પણ અનુભવો બાદ આવી બધી જ સાચી કહેવાતી અપેક્ષાઓ ય છોડી દીધી. યોગ્ય વ્યક્તિને યોગ્ય સલાહ જરૂર આપવી, પણ તેનો અમલ ન થાય, તો આપણા રૂંવાડામાં પણ ક્રોધ ન પ્રગટે. એવી આપણી પરિણતિ જોઈએ. આવી નિઃસ્પૃહતા કેળવાય, તો જ મોક્ષસુખની અનુભૂતિ અહીં થાય. આવી અનુભૂતિ વિરલ પુરૂષો જ કરતા હોય છે. પણ, આપણે લગભગ બધા આ સુખોને માણ્યા નથી. એટલે, બહિર્મુખ બનીને, વિષયસુખોને જ આપણે પ્રાધાન્ય આપ્યું છે. પેલા સુખની વાત કરનારાઓ ગમતા નથી. સાચા ગુરુઓ શ્રાવકો ઉપર કરૂણા કરે, તો પેલા બિચારા સંસારીઓ પેલા ભીલની જેમ કહે છે કે, સાહેબ ! જો મારા પર ખુશ હો, મને પૈસા સારા મળે તેવું કરી આપો. અથવા તો, ટેન્શન દૂર થાય, છોકરો મળે, સારી પત્ની મળે... આવી બધી માંગણીઓ કરે. આ બધી વસ્તુઓ ગોળની રાબડી જેવી છે.

જો સાચા મુનિઓ હોય, તો એ આ ભીલની સામે પેલા શેઠ જેવું વર્તન કરે. શેઠ એને ઘરે લઈ ગયા. રસગુલ્લા-ગુલાબજાંબુથી માંડી સર્વોત્તમ વસ્તુઓ એને ખાવા પીરસી. પેલો તો ગોળની રાબ શોધે છે. પણ, દેખાતી નથી. શેઠ ઉપર ગુસ્સો ચડ્યો. શેઠે બે નોકરો દ્વારા બળજબરીથી પેલાના મોઢામાં એક ટુકડો મુક્યો. પેલો થુંકવા જાય. ત્યાં તો એનો સ્વાદ જીભને લાગ્યો. અને, એકપળમાં તો, ગોળરાબને ભુલીને, બધી મીઠાઈ ખાઈ ગયો. એમ, સાચા ગુરુ પણ આવી સાંસારિક સુખોની માંગણી કરનારાને પહેલાં તો પોતાના સ્થાને લઈ જાય. પછી, પોતાની તરફીબોથી એને સાચો ધર્મ પમાડે. નિઃસ્પૃહતાનું - જ્ઞાનામૃતનું સુખ એને આપે. શરૂઆતમાં તો, એ બિચારો પોતાની ઈચ્છા પૂરી ન થવાથી ખૂબ ધુંધવાય. પણ, એકવાર આત્મસુખની અનુભૂતિ થાય. એટલે ગોળની રાબ જેવા તુચ્છ સુખોને છોડી એકમાત્ર આત્મસુખની પ્રાપ્તિ કરવા લાગી પડે. પણ આ કેટલો કંગાળ કાળ છે. આ જિનશાસનનો કેટલો મોટો પાપોદય છે. આ કલિકાલનો કેટલો મોટો ફરક છે. આ દૃષ્ટાન્તાનુસારે તમામ સાધુઓએ પેલા શેઠ જેવા હોવા જોઈએ. એને, બદલે પેલા સંસારીઓ તો

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

88

ભીલ જેવા છે જ. પણ, આ સાધુઓ = આપણે ય લગભગ ભીલ જેવા થઈ ગયા છીએ. આ પણા પોતાની પાસે જ રસગુલ્લા જેવું આત્મસુખ નથી. આપણો બધો આનંદ બહિર્મુખભાવથી જ પોષાય છે. બાહ્યપદાર્થોના અભાવમાં આપણો આત્મા દુઃખ અનુભવે છે. એટલે, કહેવાતા શેઠીયાઓ આપણે પેલા ભીલ જેવા સંસારીઓ પાસે જ, એમની ગોળની રાબ ખાવા માટે માંગીએ છીએ. એમના તુચ્છવિષય સુખો, ગોચરીના બહાને આપણે ભોગવીએ છીએ. શાસ્ત્રકારોનું આ દૃષ્ટાન્ત આજે તો દોહ્યલું બની ગયું છે. હવે તો નવું દૃષ્ટાન્ત કહેવું પડશે. શેઠને ભીલે બચાવ્યા. અને, શેઠે ભીલના પગે પડી, એની ગોળની રાબ ખાવા માંગી. એ શેઠ પેલા ભૂંડ જેવા નીકળ્યા કે, એને દૂધ-પાક ન જ ભાવે. પણ, વિષ્ટા જ ભાવે. તેમ, આપણા જેવા સાધુઓ આપણી પાસે, લાખો ગ્રન્થો + પુષ્કળ સંયમક્રિયાઓ વિગેરે આત્મિકસુખના સાધનો હોવા છતાં એ ગમતા જ નથી. અને, ખાવા-પીવા-અભિમાન-ભક્તાદિના સુખોમાં જ દોડીએ છીએ. ઓ મોહરાજ ! આ તારી જ બલિહારી છે. આ શ્લોકમાં ભલે કીડાનું દૃષ્ટાન્ત છે. પણ, કીડો + ભીલ + ભૂંડ આ ત્રણેય દૃષ્ટાન્તો એક જેવા છે. ત્રણેય જણ તુચ્છ વસ્તુને જ સૌથી ઉત્કૃષ્ટ માને છે. કેમકે, ત્રણેય જણે એનાથી સારી વસ્તુ માણી નથી. એ રીતે, આ વિષય લંપટ આત્માઓ પણ, આત્મિક સુખો અનંતગુણા હોવા છતાં એનો અનુભવ જ ન હોવાથી, માત્ર વિષયસુખોને જ સૌથી શ્રેષ્ઠ માને છે. એકવાર જ જો આત્મિક સુખો કોઈ સદ્ગુરુ જબરદસ્તીથી ખવડાવે, તો પછી આ તુચ્છ સુખો કાયમ માટે આપણો આત્મા ભુલી જાય. પણ, આવી ધન્યપળ ક્યારે આવશે ?

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

89

गाथार्थ : અસ્થિર, ચંચળ, ક્ષણમાત્રસુખને કરનારા, પાપરુપી, દુર્ગતિના કારણરુપ એવા આ ભોગોથી વિરામ પામ.

ભાવાર્થ : એકની એક જ વાત જુદા જુદા શબ્દોમાં રજુ કરી એ વાતને વધુ દૃઢ કરે છે. આ ભોગો કેવા છે ? (૧) અસ્થિર, (૨) ચંચળ, (૩) ક્ષણમાત્ર સુખકારી, (૪) પાપી, (૫) દુર્ગતિના કારણ રૂપ છે. માટે હે આત્મન્ ! તું જલ્દીથી આ ભોગોથી વિરામ આપ. એનો ત્યાગ કરી દે.

એક વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે, શાસ્ત્રોમાં એક જ વાતો વારંવાર પણ આવ્યા કરે. સમુદ્ઘાતનું વર્ણન લોકપ્રકાશ, પન્નવણા, પ્રવચનસારોદ્ધાર, કર્મપ્રકૃતિ, કર્મગ્રન્થાદિ ઘણા બધા ગ્રન્થોમાં આવે છે. એ રીતે, ઘણા પદાર્થો વારંવાર શાસ્ત્રોમાં આવ્યા કરે. કેટલીક વાર એમ થઈ જાય કે, એકની એક વાત વારંવાર શા માટે કરતા હશે ? એ રીતે અહીં પણ ૧૨ શ્લોકોમાં આ વાત કરી ગયા કે, આ ભોગસુખો અસ્થિર, ચંચળ, પાપકારી છે. અને પાછી એની એ જ વાત કેમ કરે છે ? માત્ર શબ્દો બદલાય છે. પદાર્થ તો એક જ છે.

પ્રશમરતિમાં ખૂબ સરસ ઉત્તર આપ્યો છે. (૧) એકવાર તાવ આવે, દવા લઈએ, તાવ ઉતરે. બીજી વાર તાવ આવે, બીજીવાર દવા જ લઈએ, પાછો તાવ ઉતરે. આમ વારંવાર દવા લેવામાં કોઈ એમ નથી કહેતું કે, એકવાર તો દવા લીધી. બીજીવાર શા માટે ? કેમકે, તાવને સંપૂર્ણ નાબુદ કરવા વારંવાર દવા લેવી જ પડે. એ જ રીતે, આ આત્મામાં મોહનીયનું ઝેર પુષ્કળ છે. આસક્તિઓ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

90

શાંત થતી જ નથી. એટલે, એ ઝેર ઘટાડવા, આસક્તિઓ ઠંડી કરવા એકવાર આ વૈરાગ્યશ્લોકો કહેવાય, એનાથી એ ઝેર ઓછું થાય. પણ, આ ઝેર તો વારંવાર ચડે. એટલે વારંવાર એકની એક વાત કહીને એ પાપ દૂર કરવું પડે. અને આ અનુભવસિદ્ધ હકીકત છે. ક્યારેક ગુરુદેવની વાચના સાંભળીને, ઘણો બધો ત્યાગ કરવાનું સાચું મન થાય. ત્યાગ પણ કરીએ. થોડા દિવસ બાદ પાછું એ બધું ખાવાની ઈચ્છા થાય. એટલે, પાપ પ્રત્યેનો અનુરાગ ખતમ કરવા માટે વારંવાર એકની એક વાતો પણ વિચારવી પડે, ચિંતનમાં લાવવી પડે.

(૨) પૈસા કમાવવા માટે માણસ કપડાં જ વેચે એમ, ઉદ્દેશ્ય દિવસ એક જ કામ કર્યા કરે છે. કેમકે, જેટલીવાર ધંધો કરે, તે દરેક વખતે કમાણી તો થાય જ છે. એટલે, જ્યાં નફો થાય, ત્યાં વારંવાર પ્રવૃત્તિ કરવી ખોટી નથી. એ જ રીતે, આ વૈરાગ્ય ગ્રન્થોનો જેટલીવાર અભ્યાસ થાય, પરિશીલન થાય. તે દરેક વખતે પુણ્યબંધ + પાપત્યાગનો ભાવ + રાગની હાનિ વિગેરે ફાયદાઓ તો છે જ. એટલે, વારંવાર આ વૈરાગ્યગ્રન્થોની વાતો કરવામાં કંટાળી જવું ન જોઈએ. જો ધંધો વારંવાર કરવામાં કંટાળો નથી આવતો, કેમકે દરવખતે ફાયદો થાય છે. તેમ, આમાં ય કંટાળો આવવો ન જોઈએ. એકનો એક પદાર્થ બીજી-ત્રીજી વાર આવે, અને એમાં કંટાળો આવી જાય, તો માની લેવું કે, આનાથી થનારો ફાયદો આપણે સમજ્યા નથી. એટલે, કોઈપણ સામાન્ય શ્લોક લાગતો હોય, તો ય તે રચનાર તો મહાગીતાર્થ મુનિવરો છે. એટલે, એ સરળ અર્થવાળા શ્લોકને પણ બહુમાનભાવથી જોઈએ. એને અર્થગંભીર માનીએ, તો જ તેના દ્વારા ફાયદો થાય. કેટલીકવાર આપણે એ અર્થો તરત આવડી જવાથી, એવા શ્લોકો પ્રત્યે આદરભાવ ગુમાવી બેસીએ છીએ. અને, ફળ સ્વરૂપે, એ મંત્રાક્ષરો આપણું ઝેર ઉતારવામાં નિષ્ફળ નીવડે છે. માટે, આવી ભુલ ન કરતા તે પ્રત્યેક શ્લોકોને ખૂબ જ બહુમાનપૂર્વક સ્વીકારવા જોઈએ. એ દરેક શ્લોકોમાં કંઈક નવું છે જ. એવી શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ.

સંસારિક સુખો અસ્થિર + ચંચળ છે. આમ તો આ બે ય શબ્દોનો અર્થ એક જ છે. પણ, છતાં એક જ સાથે એ બે ય વિશેષણો મુક્યા હોવાથી એમનો જુદો અર્થ તારવવો જોઈએ. સ્થિર એટલે રહેવાના સ્વભાવવાળો પદાર્થ. આ વિષયસુખો અસ્થિર છે. એનો અર્થ એ કે, કોઈપણ વૈષયિક સુખો એ આત્મામાં લાંબોકાળ ટકતા નથી. દેવો દેવતાઈ સુખમાં ભાન ભુલે, કે તરત જ એવી તિર્યચગતિમાં તેઓ પહોંચી જાય કે, ત્યાં વિષયસુખોનું નામ પણ સાંભળવા ન મળે. મનુષ્યો-વાસુદેવો આ વિષયસુખોમાં લંપટ બને કે, તરત જ નરકની દુનિયામાં જતા રહે. જ્યાં માત્ર દુઃખ છે. સુખનું સ્વપ્ન પણ નથી. માત્ર વિષયોનો ભોગવટો નહી, વિષયોની ઈચ્છા માત્ર પણ, આ રીતે દુર્ગતિ આપનારી બને. એટલે જે વિષયસુખો આસક્તિપૂર્વક ભોગવાય. એ ૧-૨ ભવથી વધારે ટકતા નથી. કેમકે, એ આત્માની લગભગ દુર્ગતિ થાય છે. આમ, વિષયોને અસ્થિર કહેવા દ્વારા એ સૂચન કર્યું કે, આની પાછળની દોટ એ દુર્ગતિરૂપ ખાડામાં પાડનારી બનવાની છે. જ્યાં આ સુખો છે જ નહિ.

અને, આ સુખો જ્યારે જે ભવમાં વિદ્યમાન હોય છે, ત્યારે ય તે એકસરખા તો હોતા જ નથી. એક માણસ બેઠો-બેઠો વારંવાર પગ ઉંચા-નીચા કરે, ઉભો થાય, બેઠો થાય. તો એને

આપણે ચંચળ કહીએ. એમ, આ વિષયસુખોનો અનુભવ ૧ મિનિટ પુરતો ય સ્થિર નથી. એકજણ તીવ્ર આસક્તિથી મીઠાઈ ખાવાનું શરૂ કરે. પહેલો ટુકડો ખાતી વખતે જે આનંદ હોય, તેના કરતા ઓછો આનંદ બીજા ટુકડા વખતે આવે. એમ, જ્યારે ૧૫ કે ૨૦ મો ટુકડો વાપરે, ત્યારે તેનો આનંદ વિસરી જાય. હાલત એવી થાય કે, હવે પછી ૨૧ મો ટુકડો વાપરવા જાય, તો એ જ વિષયસુખો દુઃખ-ઉદ્વેગ કરાવનારા બને. કોઈ વ્યક્તિ માસક્ષમણ કરે, ત્રીજા દિવસથી જ એને ખાવાના વિચારો શરૂ થાય. ભાવતી બધી વસ્તુઓનું લિસ્ટ મનમાં નક્કી કરે. માસક્ષમણને પારણે વાપરવાનો વિચાર ૩૦ દિવસ સુધી ચાલે. અને, પારણામાં બધું જ બનાવે. પણ, એની ઈચ્છાની સામે માત્ર પાંચ-૧૦ મિનિટ વાપરે, અને તરત એ જ તપસ્વી વાપરવાની ના પાડે. અરૂચિ થઈ જાય. સાધુ હોય, તો કદાચ વધેલી મીઠાઈની યોગ્ય વિધિ કરે એટલી હદ સુધી એ વિષયસુખો ઉપર વૈરાગ્ય થાય.

સાવ અલ્પકાળના સુખની સામે, તેનો બળાપો - તેની લાલસાનું દુઃખ લાંબો કાળ વેઠવું પડે. કોઈ પુરૂષ કોઈ સ્ત્રીમાં આસક્ત બને. તો, એને મેળવવા પાછળ મહીનાઓ બગાડે, ત્યાં સુધી માનસિક દુઃખ તો એ જ જાણે. અને સફળતા મળે, લગ્ન થાય, એકવાર ભોગ થાય કે, તે જ વખતે મન સાવ શાંત. તરત બીજીવાર ભોગની મન-શરીર બે ય ના પાડે. ઈચ્છા જ તે ક્ષણે ખલાસ થાય. એટલે, આ વિષયસુખો લાંબોકાળ સુધી અનુભવી શકાતા જ નથી. ઘણા અલ્પકાળમાં એ આત્માને તૃપ્ત (!) બનાવી, પછી દુઃખકારી થઈ પડે છે.

એટલે, આમ અસ્થિરતા એ પરલોકને કારણે છે. જ્યારે ચંચળતા આ જ લોકને કારણે છે. મારો અનુભવ કહું તો, પ્રાયશ્ચિત્તનો અહમ કર્યો, બીજા જ દિવસથી પારણાના વિચારો આવવા માંડ્યા. પારણાના દિવસે સંઘમાં જ ૧૦૦ માણસનું રસોડું હતું. એટલે મીઠાઈઓ-ગરમ દૂધ-મગ બધુ આંખ સામે દેખાય. બે દિવસ તો આ પારણાનો જ જાપ કર્યાં. પારણું થયું, માંડ રાખ વાપરી, અને અરૂચિ થઈ ગઈ. એ ત્યાં સુધી કે બપોરે મીઠાઈ હોવા છતાં, ભાત-દાળ ખાવાનું જ મન થયું. મારી ઈચ્છાના ૧૦૦માં ભાગ જેટલું પણ વિષયસુખ પામી ન શક્યો. એ વાત નક્કી છે કે, આ વિષયસુખો હાશ = તૃપ્તિનો અનુભવ કરાવી શકતા જ નથી. કામચલાઉ શાંતિ વખતે પણ, ફરી એ જ ભોગો પ્રત્યેની આસક્તિ તો ઉભી જ હોય છે. આ બધા ઉપરથી એ ક્ષણમાત્ર સુખકારી હોવાનું પણ સ્પષ્ટ થાય છે. આમાં ચાર વિશેષણો છે. એનો અર્થ આ કે, વિષયસુખ ક્ષણમાત્ર સુખકારી છે, માટે ચંચળ છે. આ સુખો દુર્ગતિના કારણ છે, ત્યાં સુખો નથી, માટે તે અસ્થિર છે. અને, તેથી જ આનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

આ વિષયો પાપ રૂપ છે. મુખ્યત્વે ભોગ + ભોજન એ બે વસ્તુ આમાં આવે. એમાં ભોજન તો પાપ-પુણ્ય બેય રૂપ હજી હોઈ શકે. સાધુઓ નિરાસંગભાવે ધર્મસાધના માટે ભોજન વાપરે. તો તે પાપરૂપ નથી. એ તો જિનાજા છે. એટલે જ, સાધુની નવકારશી પણ ગૃહસ્થોના માસક્ષમણ કરતા ચડે. પણ, ભોગ નામનું વિષયસુખ તો એકાંતે પાપ છે. શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે, બીજી બધી વાતોમાં અપવાદો છે. પણ, યોથાવ્રતમાં કોઈ અપવાદ નથી. એનું કારણ એ કે, હિંસા એ હજી સારા આશયથી = રાગ-દ્વેષ વિના પણ થઈ શકે. એવા કોઈ પ્રસંગે સારા આશયથી જુદું બોલવાનું પણ બને. જેમકે, કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા ગુરુ પાસે જાય, અને ગુરુને બધું કહી દે. પછી, એ ગુરુ

એમ પણ કહે કે, મને તો ઉંઘ આવી ગયેલી, માટે બરાબર સાંભળ્યું નથી. ફરીથી બોલ. બીજી વાર પેલો બોલી રહે તો પાછું કહે કે, મારું ધ્યાન બીજે હતું. એટલે ફરી બોલ. અને ત્રીજી વાર પણ બોલાવે. આમ કરવા પાછળનો આશય એ છે કે, શિષ્ય માયા કરે છે કે નથી કરતો ? એ પકડાય. જો એ માયા કરતો હોય, તો ત્રણવાર બોલવામાં ફેરફારો થવાથી, પકડાઈ જવાની શક્યતા છે. અને, સાચું બોલતો હોય, તો ત્રણેય વાર એક સરખું જ પેલો બોલે. આમાં ગુરુને ઉંઘ પણ નથી આવી. ગુરુ બેધ્યાન પણ ન હતા. છતાં, ગુરુએ એ બે વાતો કહી. એ મૃધાવાદ તો ગણાય. પણ, વ્યક્તિના હિત ખાતર આને મૃધાવાદ નથી ગણ્યો. શાસ્ત્રકારો જ આવું કરવાનું કહે છે. એ રીતે અદત્તાદાન અને પરિગ્રહમાં પણ ઘણા ય અપવાદો છે.

જિનશાસનમાં જેમ ઉત્સર્ગમાર્ગની પરાકાષ્ટા છે. એમ અપવાદમાર્ગની પણ એટલી જ પરાકાષ્ટા છે. એક ઉત્સર્ગમાર્ગનું દૃષ્ટાન્ત સાધુ ગામડામાં કોઈક ઘરેથી પાણી વહોરી લાવે, પણ પછી ખ્યાલ આવે કે, આ અચિત્ત નથી બન્યું, પણ સચિત્ત છે. તો એ સાધુ અમુક પરિસ્થિતિમાં તે ઘરે જઈ આ પાણી ક્યાંનું છે ? એમ પુછે, જો નદીનું હોય, તો સાધુ નદી પાસે જાય. અને, પોતે ધીમે-ધીમે એ બધું પાણી એમાં પરઠવી દે. પણ, જો એ પાણી કુવાનું હોય. તો ઉપરથી પાણી કુવામાં નાંખે, તો નીચેના જીવોને પુષ્કળ પીડા થાય. અને કુવાનું પાણી નદી વિગેરેમાં નાંખે, તો પરસ્પર એ જીવો એક-બીજાના ઘાતક બને. એટલે, પાણી નાંખવું પડે તો કુવામાં જ. એટલે સાધુ સુકા-અચિત્ત પાંદડા ભેગા કરે, એના ‘પડીયાં’ (વાટકી જેવા વાસણ) બનાવે. પછી, બે બાજુ બે કાણાં પાડી, તેમાં દોરી બાંધે. અને, એ પડીયામાં પાણી ભરી, બે દોરી ધીમે ધીમે નીચે છોડતો જાય. વચ્ચે, એકપણ ટીપું પડિયામાંથી નીચે ન પડે, એ રીતે છેક નીચે સુધી પડિયાને પહોંચાડે. જ્યારે કુવાના પાણીની સપાટીની લગભગ એ પડીયું પહોંચે, એટલે ધીરેથી, એક હાથની દોરી ઉંચી કરે, એટલે પડીયાનો એ તરફનો ભાગ ઉંચો થતા, બધું પાણી કુવામાં ઠલવાઈ જાય. જીવોને વિરાધના ન થાય. આટલી સૂક્ષ્મ અહિંસાનું પાલન આ જિનશાસનમાં છે. તો આ જ જિનશાસનમાં શાસનરક્ષાદિ માટે, હજારો સૈનિકોની કતલ કરી નાંખનારા પુલાક સાધુઓને પણ, સંઘરક્ષક તરીકે સ્વીકાર્યા છે. એમની હિંસાને તુચ્છ ગણી છે. એ હજારો મનુષ્યોની કતલનું પ્રાયશ્ચિત્ત માત્ર એક ઈરિયાવહી જ ગણ્યું છે. એવું ચારેય વ્રતોમાં છે.

ટુંકો આશય એ કે, સામાન્ય રીતે, ઉત્સર્ગમાર્ગના પાલનમાં જ આત્માનું હિત થતું હોવાથી એ જ માર્ગે ચાલવું. પણ, વિશિષ્ટ પ્રસંગોમાં જે પ્રવૃત્તિ કરવાથી આત્માનું હિત થાય, એ પ્રવૃત્તિ દેખાવમાં પાપરૂપ હોય, તો પણ ગીતાર્થો એ પ્રવૃત્તિ જ કરે, કરાવે. જેમાં સ્વપરહિત થાય, એ કરવું. એ આનો સિદ્ધાંત છે. પણ, આમ હોવા છતાં બ્રહ્મચર્યમાં તો લગીરે છુટ નથી. એનું કારણ બતાવે છે કે, બીજા બધા અપવાદો તો રાગ-દ્વેષ વિના સેવાય છે. પણ, અબ્રહ્મ એવું પાપ છે કે, એ રાગ-દ્વેષ વિના કોઈપણ ભોગે ન જ સેવાય. અબ્રહ્મસેવન માટે ઉત્તેજના અવશ્ય જોઈએ. અને એ તો રાગ-ભાવ વિના થઈ શકતી નથી. એટલે, એમાં કોઈ જ છુટ અમે આપી શકતા નથી. આ સૂચન કરવા માટે જ અહીં, આ વિષયસુખો માટે પાપ શબ્દ વાપર્યો છે. આ અબ્રહ્મસુખ એકાંતે પાપ છે. તેમાં કોઈ જ અપવાદ સંભવતો નથી.

આ હકીકત હોવાથી જ, કામવિજેતા સ્થૂલભદ્ર 84 ચોવીશી સુધી અમર = યાદ રહેશે. તીર્થકરો માત્ર ત્રણ ચોવીશી યાદ રહે. પછી, ભુલાઈ જાય. જ્યારે, સ્થૂલભદ્રજી 84 ચોવીશી સુધી તે તે તીર્થકરોના મુખે ગવાશે. કેમકે, અતિ ભયાનક કામ ઉપર એમણે જવલંત વિજય મેળવ્યો હતો. એક વાતનો ખ્યાલ રાખવો કે, આપણે એમ જે બોલીએ કે, તીર્થકરોને પણ કેવલજ્ઞાન મેળવવા, ઘર છોડી, જંગલમાં જવું પડે છે. વિગઈઓ છોડવી પડે છે. એટલે સ્થૂલભદ્રજી એ તો વેશ્યા સાથે રહી, વિગઈ ખાઈને પણ કામ ઉપર વિજય મેળવ્યો, માટે એ મહાન છે. એ અપેક્ષાએ વાત છે. કેમકે, કોઈપણ તીર્થકરો એ સ્થૂલભદ્રજી કરતા અનંત ગુણી શુદ્ધિના સ્વામી હોય છે. સ્થૂલભદ્ર સામે તો માત્ર કોશાવેશ્યા હતી. તીર્થકરોની સામે, રાજ્યાવસ્થામાં પણ, સાક્ષાત્ ઈન્દ્રાણીઓ આવીને એમનું પતન કરવાનો પ્રયત્ન કરે, તો પણ એમનું રૂંવાડું ય ન ફરકે. અરે, સ્થૂલભદ્રજી એ તો હજી પણ, સ્પર્શ ન કરવાનો આદેશ આપવો પડ્યો. તીર્થકરોની શુદ્ધિ એવી છે કે, ઈન્દ્રાણીઓએ જે કરવું હોય એ કરે. એમને બધી છુટ આપે, તો ય તીર્થકરોનું મન લેશ પણ વિકાર પામતું જ નથી. જો કે, કોઈ તીર્થકરોમાં આવું બન્યું નથી. પણ, આ ઉપરની વાતનો નિષેધ કોઈ ન કરી શકે. આમ હોવા છતાં સ્થૂલભદ્રનું નામ અમર રહે, તીર્થકરોનું નામ ત્રણ ચોવીશી બાદ વિસરાઈ જાય. એનું કારણ એ કે, શૂરવીરતા માટે, શક્તિ માટે પ્રસિદ્ધ એવું અમેરિકા શ્રીલંકા જેવા દેશ ઉપર આક્રમણ કરી વિજય મેળવે, તો એમાં કોઈને આશ્ચર્ય થવાનું નથી. એમાં અમેરિકાના વખાણ લોકો કરતા નથી. પણ, નેપાળ દેશ એ જો અમેરિકા ઉપર તુટી પડી, આખું અમેરિકા જીતી લે. તો એ આખા વિશ્વમાં બધાના મુખે ગવાય. કે, આ નેપાળ સાવ નાનકડો દેશ હોવા છતાં અમેરિકાને જીતી ગયો. એ નેપાળનું નામ જ અમર બને. ક્રિકેટમાં વેસ્ટ ઈન્ડીઝ કે ઈંગ્લેન્ડ જેવી ટીમ વિશ્વકપ લઈ જાય, એ જેટલું યાદ રહે એના કરતા તો, ઝિમ્બાબ્વે જેવી ટીમ વિશ્વકપ જીતી જાય, તે વધારે જ યાદ રહેવાનું. એ જ રીતે, તીર્થકરો તો અચિન્ત્ય શુદ્ધિના સ્વામી છે જ. એટલે, એમનો કામ ઉપરનો વિજય એ કંઈ આશ્ચર્યકારી નથી. પણ, સ્થૂલભદ્ર કંઈ તીર્થકર નથી. જન્મશુદ્ધ પણ નથી. બાર વર્ષ એ જ વેશ્યા સાથેના ભોગી છે. આમ છતાં ય, એમણે આવો વિજય મેળવ્યો, એ કારણે જ ૮૪ ચોવીશી સુધી એનું નામ અમર રહે. મૂળ વાત આ બધી વાતો જો ખરેખર તમારા મનમાં ઉતરી હોય, તો પછી તમારે એનો અમલ કરવો જ જોઈએ. અને, વહેલી તકે આ વિષયસુખોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જરૂર છે, સત્વની ! જરૂર છે, પરાક્રમની ! આત્મા એકવાર ધારે, પછી તેની સિદ્ધિને અટકાવવાની તાકાત કોઈની નથી.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

94

ગાથાર્થ : હે જીવ ! તને સુર, અસુર તથા મનુષ્યના ભવોમાં આ કામભોગો ઘણીયવાર પ્રાપ્ત થયા છે છતાં પણ તું એનાથી તૃપ્ત થયો નથી, જેમ કાષ્ઠના સમૂહ વડે અગ્નિ તૃપ્ત થતી નથી તેમ.

ભાવાર્થ : ઓ જીવ ! તું કદાચ એમ માનતો હોય કે, “આ મનુષ્યભવ મળ્યો, ધન-સંપત્તિ મળી, સુખો ભોગવવાની બધી સુવિધા મળી. તો, પછી શા માટે આ બધું છોડી દેવું ? એને કેટલાક વર્ષો ભોગવી લઉં. અત્યારે શરીર સારું છે. ગમે તેવું ખાવા છતાં એમાં રોગો થતા નથી. ગમે તેટલા ભોગ ભોગવવા છતાં કોઈ નુકશાન દેખાતું નથી. તો પછી, આ ભોગવીને સુખ તો પામું. ઘડપણ આવ્યા પછી તો આમ પણ આ સુખો છોડવાના જ છે.” પણ, આ તારી માન્યતા ભુલ ભરેલી છે.

એક માણસ જંગલમાંથી પસાર થતો હતો, ઉનાળાની ગરમીને કારણે સખત તરસ લાગી. પણ, પાણી ન મળ્યું. અંતે, તરસ્યોને તરસ્યો એક ઝાડ નીચે આરામ કરવા સુઈ ગયો. ઉંઘમાં સ્વપ્ન આવ્યું. કે, હું મારી તરસ છીપાવવા બધી નદીઓનું બધું પાણી પી ગયો. તો ય, તરસ ન છિ-પાણી. પછી બધા સરોવરનું પાણી પી લીધું. બધા કુવાઓ, બધા તળાવોના પાણી ખાલી કર્યાં. તરસ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

95

છિપાતી જ નથી. સમુદ્ર કિનારે ગયો, આખોને આખો સમુદ્ર પેટમાં પધરાવ્યો. તો ય હજી પાણી જોઈએ છે. ત્યાંથી આગળ ગયો. એક તળાવ જોયું. તેમાં પાણી ન હતું. પણ, જમીન ભીની હતી. એના ઉપર લીલ બાઝેલી હતી. એ ય ભીનાશવાળી હતી. એ લીલ હાથમાં લઈ, હાથથી દબાવી તેમાંથી નીકળતા પાણીના ટીપાઓ ખોબામાં લઈને પીવા માંડ્યો. તરસ ખૂબ લાગી છે માટે. ત્યાં જ, એ માણસની ઉંઘ ઉડી ગઈ. સ્વપ્ન પુરું થયું.

અહીં, આપણે તો એટલું જ વિચારવાનું કે, આખા વિશ્વનું બધું પાણી પી ગયેલા માણસને એટલા પાણીથી પણ તૃપ્તિ ન થઈ. તો, શું આ લીલ નીચોવીને લેવાતા પાણીના ટીપાઓના પાનથી એને હાશ થાય ખરી ? એની કલ્પના પણ થઈ શકે ખરી ? ન જ થાય.

તો આત્મન ! તારી હાલત પણ આવી તો નથી ને ? તું અત્યાર સુધીમાં 1-2-50 વાર નહીં, પણ અબજો-અબજો-અનંતીવાર દેવ બની ચૂક્યો છે. એક-એક દેવભવમાં તેં લાખો-કરોડો વાર અપ્સરાઓ સાથેના સુખો માણ્યા છે. અરે, એક સાથે 1000-1000 શરીર બનાવી, 1000 અપ્સરાઓ સાથેના આનંદ તે માણ્યા છે. આ વિષયભુખને સંતોષવા માટે તે કંઈ જ બાકી રાખ્યું નથી.

એ દેવતાઈ સુખોની તો શી વાત કરવી ? એના સામાન્ય દેવના ચંપલ-બુટમાં રહેલા એક-એક રત્નની કિંમત આ મનુષ્યલોકની સર્વસંપત્તિને નાની બનાવે તેટલી છે. એ શરીરોમાં એકપણ રોગ, અલ્પપણ શારીરિકવેદનાઓ નથી. એમને વિષ્ટા-મૂત્ર-લોહી વિગેરે અશુચિઓ પણ શરીરમાં નથી. અત્યંત નિર્મળ શરીર એ દેવ-દેવીઓનું છે.

શાસ્ત્રોમાં દેવતાઈ સુખનું વર્ણન વાંચતા વાંચતા, સંવિગ્ન ગીતાર્થને ય કોઈવાર એ સુખોની પ્રાપ્તિની ઈચ્છા થઈ જાય, એટલા આહ્લાદક સુખો ત્યાં છે. અને એ બધા જ તું તો અનંતવાર ભોગવી ચૂક્યો છે. તને યાદ ન હોય, એ જુદી વાત છે. પણ, એથી કંઈ એ હકીકત મિથ્યા નથી બનતી. જે સ્ત્રીઓના રૂપોને જોઈને તું રાગ કરે છે, ભાન ભુલે છે. એવા કરોડો ભવો થઈ ગયા કે, એ સ્ત્રીઓ તારી પાછળ લીન હતી. અને, તે એવી સ્ત્રીઓને દુકરાવીને એથી ય ચડિયાતા વિષયો પાછળ દોટ મુકી.

તે ભૂંડના ભવોમાં વિષ્ટા પણ ખૂબ ખાધી, ગરોળીના ભવોમાં વાંદાઓ + જીવાતો ઘણા ખાધા. અને, દેવતાઈ ભવોમાં ઉત્તમ-અતીન્દ્રિય ભોજનો પણ કર્યા.

આ દુનિયાનું એવું એકપણ સુખ નથી જે, તે અનંતીવાર માણ્યું ન હોય. આજે ફરી તારી પાસે આવા જ તુચ્છ સુખો આવીને પડ્યા છે. એ તો, પેલા લીલમાંથી ટપકતા પાણીના ટીપા જેવા છે. જો અપ્સરાઓ-દેવતાઈ ભોગો રૂપી સમુદ્રોના પાન કરવા છતાં તને શાંતિ નથી મળી. તો હવે, આ લીલમાંથી ટપકતા પાણી પીવાથી તને શાંતિ થવાની છે ? એવો ભ્રમ ભાંગી નાંખ. આવું ક્યાં સુધી ચાલશે ? તારે ક્યાંક તો અટકવું છે ને ? માત્ર ૫૦-૬૦-૧૦૦ વર્ષની જીંદગી આ રીતે ગુમાવી દઈશ. તો પછીનો અનંતકાળ તારી શું હાલત થશે ? એની કલ્પના તો કર.

આ વિષયતૃષ્ણા એ તો ભડભડ બળતી આગ છે. તેને શાંત કરવા એમાં લાકડા નાંખવાની મુખામી ન કરાય. અગ્નિમાં તો જેમ જેમ લાકડા નાંખીએ ? એમ એ વધુ ને વધુ પ્રજ્વલિત થતી

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

96

જાય. એની ઓલવવાની તો વાત જ ક્યાં છે. એમ, આ આપણી લાલસાઓ - ઈચ્છાઓને સંતોષવા - શાંત પાડવા એને આ વિષયસુખો આપી દેવા, જે આવે તે ભોગવી લેવું. એ તો, એ ઈચ્છાઓને ભડકાવનારું છે. વધુ ને વધુ લાલસાઓ થશે. શાંતિ તો નથી જ થવાની.

અજૈન દર્શનની કથા : ઘરનો પ્રતિષ્ઠિત વડીલ, પણ ખૂબ જ લંપટ. યમરાજનું તેડું આવ્યું. એને આ સુખો છોડવા જ ન હતા. ખૂબ વિનંતિ યમને કરી. છેવટે, મોટા પુત્રના 10 વર્ષ આ વડીલને વધારી અપાયા. અને, તૃપ્તિ મેળવવા એ વડીલ વધુ જોરથી સુખો ભોગવવા લાગી પડ્યા. જેથી 10 વર્ષ બાદ શાંતિથી મરાય. પણ, 10 વર્ષ પુરા થયા. યમ પાછો આવ્યો, અને પોક મુકીને આ વડીલ રડે છે. હજી શાંતિ નથી. વયલા પુત્રને દયા આવી, પોતાના ૧૦ વર્ષ ફરી એને આપ્યા. એમ, નાના દીકરાએ પણ બીજા ૧૦ આપ્યા. ૩૦ વર્ષ વધુ જીવી ચિક્કાર ભોગો ભોગવ્યા. યમરાજનું આગમન. અને, અત્યંત દયનીય દશામાં એનું મોત થયું. આ માત્ર જિનશાસનનો જ પદાર્થ નથી. પણ, તમામ આર્યધર્મોનો લગભગ આ એક જ અવાજ છે કે, આ લાલસાઓ - આ અતૃપ્તિઓ વિષયભોગથી શાંત થતી જ નથી. ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણનો પણ આ જ સંદેશ છે. આને શાંત કરવાનો ઉપાય એક જ છે. “અગ્નિમાં લાકડા વિગેરે નાંખવાનું બંધ કરો. + અગ્નિમાં પાણીનો ધોધ વરસાવો.” અર્થાત્ ગમે તેટલી ઈચ્છાઓ જાગે, બાધાઓ - નિયમો દ્વારા એ નિમિત્તોને જ દૂર ફેંકી દેવા. એ નિમિત્તો રૂપી લાકડું ન મળતા, આપોઆપ કેટલોક કાળ એ અગ્નિ સળગીને પછી ઓલવાઈ જવાની. લાકડા નાંખવાનું બંધ કરો. એટલે કંઈ તરત અગ્નિ ઓલવાઈ ન જાય. એનામાં રહેલું જુનું બધું લાકડું-ઈંધણ કમશ: ખતમ થાય, એટલે તે અગ્નિ ખતમ થાય. અને, મહત્વની વાત એ પણ છે કે, જ્યારે ઈંધણ સંપૂર્ણ ખતમ થવા આવે, અને તેની ઓલવાવાની તૈયારી હોય, ત્યારે તે અગ્નિ વધારે પ્રજ્વલિત થતો દેખાય. દીવામાં તેલ પુરેલું હોય, ત્યાં સુધી એની પાતળી જ્યોત જ જલતી હોય. પણ, તેલ પુરું થાય. એટલે, એ અગ્નિ પેલા રૂને પણ ભેગી બાળવા માંડે. એટલે, નાનકડી જ્યોત થોડી ભડકા જેવી લાગે. અને, પછી તરત ઓલવાઈ જાય. આ બધી અવસ્થામાં એને નવું તેલ આપવાની ભુલ ન કરાય. આ આખો ન્યાય અહીં લાગે છે. આપણામાં જે કંઈપણ લાલસાઓ-આસક્તિઓ-તૃષ્ણાઓ-ખરાબ ઈચ્છાઓ ઉભી થાય છે, એ પેલી અગ્નિ છે. એ અગ્નિ ભડકે બળે છે, તેનું કારણ જુનું ઈંધણ ઘણું પડેલું છે. આપણે અનંતભવોમાં એટલા બધા ચિક્કાર મોહનીયકર્મો બાંધ્યા છે. તે એવા નિકાચિત છે કે, એના ઉદયથી આ ઈચ્છાઓ જાગ્યા જ કરે છે. એ જુનું મોહનીય કર્મ આ તૃષ્ણાગ્નિનું મૂળ કારણ છે. તૃષ્ણાગ્નિને ઉત્પન્ન કરી-કરીને એ જુનું કર્મ તો ખલાસ થતું જ જાય. પણ, આપણી ભુલ એ થાય છે કે આપણે એ વિષયભૂખ સંતોષવા આસક્ત બનીને પાછા વિષયો સેવીએ, એમ થવાથી નવા મોહનીય કર્મો બંધાય. અર્થાત્ નવું ઈંધણ = નવા લાકડા એને મળી રહે. એટલે, અગ્નિ ખતમ થવાને બદલે વધતો જ રહે.

આ કમ અનાદિ કાળથી ચાલે છે. વિષયોનો ભોગવટો, અને એ ભોગવટાને લીધે પાછો મોહનીયનો બંધ, પાછો તેનો ઉદય, પાછું આકર્ષણ, પાછો ભોગવટો, પાછો બંધ... આ વિષયક ક્યાંક તો તોડવું જ પડશે. અને, તેનો સર્વપ્રથમ ઉપાય છે કે, વિષયતૃષ્ણાઓ જાગે, તો પણ બાધાઓ + સદ્ગુરુનો સંગ + સમ્યગચિંતનાદિ દ્વારા એ વિષયોનો ભોગવટો કરવાનું ટાળી દેવું. અલબત્ત,

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

97

આમ કર્યા પછી પણ અગ્નિ તો બળ્યા જ કરવાનો. કેમકે, જુનું મોહનીય કર્મ ઘણું પડેલું છે. પણ, વિષયસેવન ન થવાથી, નવું ઈંધણ નહીં મળે. ધીમે ધીમે એ જુનો માલ ખાલી થઈ જશે. એટલે, એ વિષયતૃષ્ણા અગ્નિ પણ સાફ થઈ જશે. આ ઉપાય યોગ્ય હોવા છતાં સહેલો નથી. તૃષ્ણાઓ જાગ્યા પછી, નિમિત્તો મળ્યા પછી ય, તે નિમિત્તોનું સેવન ન કરવું એ તો મહાસત્ત્વશાળીનું જ કામ છે. બ્રહ્મદત્તચક્રવર્તી અને તેનો ભાઈ ચિત્ર બે ય પૂર્વભવમાં મુનિ હતા. ઉત્તમ સાધના કરતા હતાં. પણ સંભૂતિમુનિ (બ્રહ્મદત્તનો આત્મા) ચક્રવર્તીની પત્ની સુનંદાના વાળના સ્પર્શથી ભાન ભુલ્યો, ચક્રવર્તી બનવાનું નિયાણું કરી નાંખ્યું. આ ઉપરના બધા જ પદાર્થો એ મહામુનિ જાણતા જ હતા. એમના ભાઈએ તે જ વખતે નિયાણું કરવાના નુકશાનો પણ સમજાવ્યા હતા. પણ, વિષયતૃષ્ણા જાગ્યા પછી પણ, તેની સામે પડવું એ શક્ય જ નથી. એટલે જ નિયાણું કરી નાંખ્યું.

બ્રહ્મદત્ત ચક્રી થયા, જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પૂર્વભવના ભાઈ મુનિ આ ભવમાં પણ સાધુ બન્યા છે. અને, બેયનો મેળાપ થયો. બ્રહ્મદત્ત ચક્રી તો ભાઈમુનિને દીક્ષા છોડી ભોગસુખો ભોગવવાની શિખામણ આપે છે. એની સામે, ચિત્રમુનિ પથ્થરને પીગળાવે, એવી વાણીમાં એને ખૂબ સમજાવે છે કે, “આ ચક્રીપણાના સુખો છોડી સાધુ બન. નહીં તો, તારો ખેલ ખલાસ છે.” તે વખતે બધું સાંભળ્યા પછી, એ બ્રહ્મદત્તના ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કંડારાયેલા આ શબ્દો હતા.

નાગો જહા પંકજલાવસણ્ણો, દઢું થલં નાભિસમેઙ્ગી તીરં ।

एवं वयं कामगुणेषु गिद्धा, न भिक्खुणो मग्गमणुव्वयाओ ॥

(ઉત્તરાધ્યયન-૧૩/૩૦)

મુનિવર ! તમારી વાત બધી સાચી છે. પણ, કોઈ એક હાથી સ્નાન કરવા માટે સરોવરમાં અંદર ઉતર્યો. મસ્તીમાં ને મસ્તીમાં તળાવમાં ઘણો આગળ નીકળી ગયો. અને, ત્યાં એવો ચીકણો કાદવ હતો, કે, એના પગ ખુંપી ગયા. જેમ જેમ નીકળવા પ્રયત્ન કરે છે, તેમ તેમ અંદર જ ખુંપતો જાય. આ હાથીને પોતાની આંખ સામે જ નદીનો કિનારો દેખાય છે. અને, નદીકિનારે આવવાની તીવ્ર ઈચ્છા છે. પણ, એ કાદવમાં એટલો બધો ખુંપી ગયેલો છે કે, ગમે તે રીતે પણ એ ત્યાં કિનારે આવી શકવા સમર્થ બનતો નથી. બસ, એ જ હાલત મારી છે. મને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું છે. મારો પૂર્વભવ, મારું સાધુપણું એ બધું મને દેખાય છે. અત્યારે તમે આપેલો ઉપદેશ પણ મને સાચો લાગે છે. અને, આ સાધુપણું મારી આંખ સામે છે. તમારી વાત સાંભળ્યા પછી કદાચ એ સાધુપણું પામવાની ઈચ્છા પણ મને થાય છે. પણ, પેલા હાથીની જેમ આ વિષયસુખ રૂપ કાદવમાં હું અત્યંત ખુંપી ગયેલો છું. મારી પાસે 64000 તો, રાજરાણીઓ છે. જેઓ લગભગ તમામ રાજકન્યાઓ, સર્વોત્તમ રૂપવાન છે. 32000 મુકુટધારી રાજાઓ મારી સેવામાં માથું ઝુકાવે છે. 96 કરોડ ગામડાઓનું એશ્વર્ય મારી પાસે છે. 1 લાખ ગાયનું દૂધ, 50 હજાર ગાયને પીવડાવાય, તે 50 હજારનું દૂધ, ૨૫ હજારને, 25 હજારનું દૂધ સાડાબાર હજારને... એ રીતે, છેક છેલ્લી એક લાખમી ગાયનું દૂધ જે નીકળે, તેનામાંથી બનેલા માદક ખોરાકો હું ખાઉં છું. એ ભોજનોનું નામ કલ્યાણ છે. અને, એ એટલા બધા માદક હોય છે કે, મારા સિવાય ગમે તેવો બ્રહ્મચારી સાધુ પણ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

98

ખાય, તો એ સાધુ તે જ રાતે ખરાબ કામ કર્યા વિના ન રહે. આવું તો અપાર સુખ મારી પાસે છે. દુઃખનો લેશ પણ મારા જીવનમાં નથી. આમ, હોવાથી જ હું એમાં એટલો બધો ખુપી ગયેલો છું કે, હવે એ છોડીને, સાધુપણું પામવાની મારી ઈચ્છા થતી નથી. આ તમારા વેષમાં તો એકલા દુઃખ સિવાય બીજું કંઈ જ નથી.”

બસ, આ બ્રહ્મદત્તનો જવાબ એ જ લગભગ તમામ સંસારીઓનો જવાબ છે. ખુદ સાધુ એવા અમે પણ ભલે, બહારથી આટલી સરળતાથી ન બોલીએ, તો પણ, અંદરખાને અમારી હાલત થોડાક-ઘણા અંશે એ બ્રહ્મદત્તયકી જેવી જ છે. સાધુપણાના આચારોમાં કોઈ આનંદ ન અનુભવાય, પ્રતિક્રમણાદિ તમામ ક્રિયાઓ માત્ર કરવા પુરતી થાય. ઈત્યાદિ, ઘણી વાતો અમારામાં બ્રહ્મદત્તયકીની છાપ ઉભી કરે છે. એટલે, જો આટલી બધી સમજણ છતાં પણ, એ તૃષ્ણાની સામે પડવું ખૂબ અઘરું પડે. તો, સમજણ વિના તો. આ તૃષ્ણાઓ જાગ્યા પછી એને પુષ્ટ ન કરવાનું કામ અશક્ય પ્રાયઃ જ બને.

આપણી સ્વપત્ની હોય, રૂપવાન્ હોય, અનુકૂળ હોય. બધી સગવડ હોય, એકાંત હોય, શરીરમાં રોગ ન હોય, કોઈ બાધા પણ એ દિવસે અબ્રહ્મની ન હોય. ભોગની લાલસા પણ જાગેલી હોય. આ વખતે કોઈ આત્મા જો આ ભોગસુખો ભયાનક છે. એવા ચિંતનથી અથવા તો, અરિહંત પરમાત્માની આજ્ઞા તો, બ્રહ્મચર્યની છે. એ આજ્ઞાનો ભંગ મારે નથી કરવો. એવા ચિંતનથી અથવા તો આમાં ૯ લાખ મારા જેવા જ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય જીવો અને એ સિવાયના પણ, ઘણાં ય અસંખ્ય બેઈન્દ્રિયજીવોની હિંસાનું પાપ મારા માથે ચોંટે છે. સાવ તુચ્છ સુખ ખાતર આવા નિર્દોષ જીવોનો ઘાત શા માટે ? આવા કોઈક ચિંતનથી જો આ સમયે, એ એ ભોગસુખ ન ભોગવે. સમ્યક્ રીતે મનને શાંત કરી દે. તો, આ કાળનો એ સ્થૂલભદ્ર કહેવાય.

વિષયતૃષ્ણા જાગ્યા બાદ વિષયત્યાગ કરવો. એ તો યુદ્ધમાં એકલે હાથે, વગર શસ્ત્રે, ૧ લાખ શસ્ત્રધારી સૈનિકોને જીતી લેવા જેવું અજોડ પરાક્રમ ગણાય. પણ, એ ત્યાગ ઉપર મુજબનો જ હોવો જોઈએ. આત્માના હિતની ઈચ્છાથી થયેલો હોવો જોઈએ. બધી જ અનુકૂળતાઓની વચ્ચે થયેલો હોવો જોઈએ.

આ જ વાત ભોજન બાબતમાં છે. સાધુપણું લીધા પછી, વડીલ બનીએ, અમારી ઉપર અપાર ભક્તિથી અન્ય મુનિવરો નિર્દોષ-ભાવતું મિઠાઈ લાવે, મારે બાધા પણ ન હોય, સાધુઓ સાચા ભક્તિભાવથી વપરાવવાનો ખૂબ આગ્રહ કરે. આવી પળોમાં પણ, શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરદેવના સાડા બાર વર્ષના ચોવિહારા ઉપવાસો નજર સામે લાવી, લાખો-કરોડો ભુખ્યા લોકોના ઉંડા ઉતરી ગયેલા પેટ, ઉંડી ઉતરેલી આંખો, મોતની રાહ જોતી એમની ઉદાસદૃષ્ટિને નજર સામે લાવી, એ મિઠાઈ વગેરેનો - એ ઉત્તમ ખાદ્યપદાર્થોનો સાવ સહેલાઈથી, કોઈને ત્યાગી તરીકે દેખાડવાની માયા વિના ત્યાગ થાય, તો એ આ કાળનો સાચો તપસ્વી છે. માસક્ષમણી એ તપસ્વી નથી. ઓળી કરનારોય તપસ્વી નથી. તપસ્વી તો આવા સંયોગોમાં રસત્યાગ આવી પરિણતિથી કરનારો આત્મા છે.

ઉપર જે વાત કરી કે, વિષયતૃષ્ણાઓ ખતમ કરવા બે કામ કરવાના છે.

(૧) ગમે તેવી ઈચ્છા હોય, તો ય સમ્યક્ રીતે તે વિષયસુખોના ભોગવટાનો ત્યાગ.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

99

(૨) એ અગ્નિને બુઝાવવા માટે પાણી નાંખવું.

અર્થાત્ નીચેની ત્રણ વસ્તુઓનું વારંવાર સેવન કરવું. પ્રશમરતિમાં કહ્યું છે કે,

(૧) પ્રવચન = શ્રુતજ્ઞાન = સમ્યગ્જ્ઞાનની ખૂબ ભક્તિ,

(૨) સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે પુરો પ્રયત્ન,

(૩) અને, સંવેગથી ભરપૂર મહામુનિઓ સાથે વારંવાર પરિચય કરવો.

એ ત્રણ વસ્તુઓ વૈરાગ્યમાર્ગમાં સદ્ભાવ + બુદ્ધિ + સ્થિરતાને ઉત્પન્ન કરનારા બને છે. આપણે, વિષયતૃષ્ણાગ્નિને શાંત કરવી છે. એની શાંતિનો અર્થ જ એ કે, વિષયો પ્રત્યે રાગ ઘટી જવો. અર્થાત્ વૈરાગ્ય થવો, અને અહીં વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ અને પ્રાપ્ત થયેલા વૈરાગ્યની સ્થિરતા માટેના આ ઉપાયો બતાવે છે. આ ત્રણેયમાં જ્ઞાનની મહત્તા લીધી છે. જેમ જેમ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય, તેમ તેમ પરિણતિઓનું ઘડતર થતું જાય. શાસ્ત્રકારોએ સ્વાધ્યાય ઉપર કેટલો ભાર મુક્યો છે ? એ જાણવા જેવું છે.

ધારો કે, ૩ કલાકનો પ્રહર ગણીએ, અને ૬ વાગે સૂર્યાસ્ત થતો હોય. તો, ૬ થી ૯ તમામ સાધુઓ જાગીને સૂત્રપાઠ-અર્થપાઠ કરે. પછી, જેઓ સૂત્રપાઠી હોય, તેઓ સંથારો કરી સુઈ જાય. (આનું કારણ એ લાગે છે કે, સામાન્યતઃ નૂતન સાધુઓ-ઓછા દીક્ષા પર્યાયવાળા સાધુઓ એ જ સૂત્રપાઠી હોય. તેઓને ઓછી ઉંઘની પ્રેક્ટીસ ન હોય. અને સૂત્રપાઠમાં થાક પણ વધુ લાગે, એટલે એમને ઊંઘી જવાની વાત કરી હશે.)

જે અર્થનો પાઠ કરનારા છે, તેઓ ૮ થી ૧૨ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર વિગેરેના પદાર્થોનો પાઠ (ચિંતનાદિ) કરે. (આમાં આવા સમયમાં જાપ આદિનો નિર્દેશ નથી.)

12 વાગે મુખ્ય આચાર્ય ઉઠી જાય, અને બાકીના અર્થપાઠીઓ સુઈ જાય. 50-100 શિષ્યોના ગુરુ, દીર્ઘ સંયમપર્યાયી - વયોવૃદ્ધ એવા પણ તે આચાર્ય હોય, તો ય તેઓ ૧૨ થી ૩ માં અપ્રમત્તપણે પ્રજ્ઞાપનાદિ સૂત્રોના પદાર્થોનું ચિંતન કરે. (આચાર્યને પણ જાપરૂપ ધ્યાન ન જણાવતા, પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રોના પદાર્થોનું ચિંતન કરવાની વાત કરી.)

અને, પછી ૩ વાગે બધા સાધુઓ ઉઠે, આચાર્ય જાગતા જ રહે. શરીરને થાક લાગે તો ચોથા પ્રહરના પાછલા ભાગ વખતે થોડોક આરામ ફરમાવી લે. આ બધી પ્રરૂપણામાં વારંવાર આગમ-અભ્યાસાદિ કરવાની પ્રેરણા સ્પષ્ટ મળે છે.

અને મારો અનુભવ છે કે, આ પન્નવણાદિના પદાર્થો વાંચતા, અપૂર્વ આનંદ અનુભવાય છે. એના પદાર્થોના ચિંતનમાં આપણને ય ખબર ન પડે, એ રીતે અંદર વૈરાગ્યનું પ્રાગટ્ય થતું હોય, તેવી અનુભૂતિ થાય. જિનશાસનમાં જે યોગો જ્યારે જે રીતે, જેને કરવાના કહ્યા છે, એ એમ જ કરવા જોઈએ. જ્યારે આરાધનાઓનું વિધાન હોય, ત્યારે તો તે જ કરવા જોઈએ પણ, સૂત્રપોરિસીમાં સૂત્રપાઠનું અને અર્થપોરિસીમાં અર્થપાઠનું વિધાન હોય, તે વખતે અન્ય આરાધનાઓ કરવી, એ સૂત્રાર્થાદિનો પાઠ કરવાની શક્તિવાળા સાધુ માટે ઉચિત ગણાય કે કેમ ? એ વિચારણીય છે.

અમારા ગુરુદેવે 16 વર્ષ સુધી સૂત્રપાઠ અને અર્થપાઠની ધૂન મચાવી. 20 હજાર શ્લોકનો દર પાંચ દિવસમાં પાઠ, હજારો પાનાઓનું લખાણાદિ, આ સ્વાધ્યાયે જ અમારા ગુરુદેવને

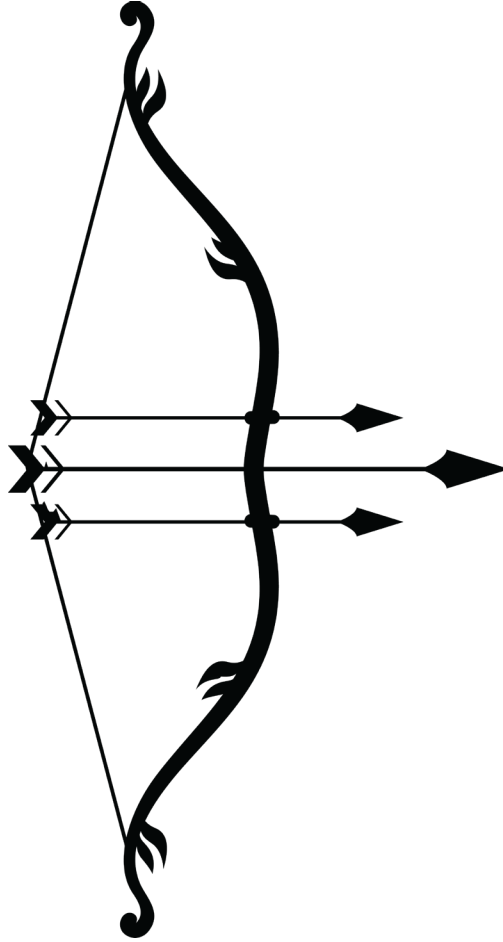

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

100

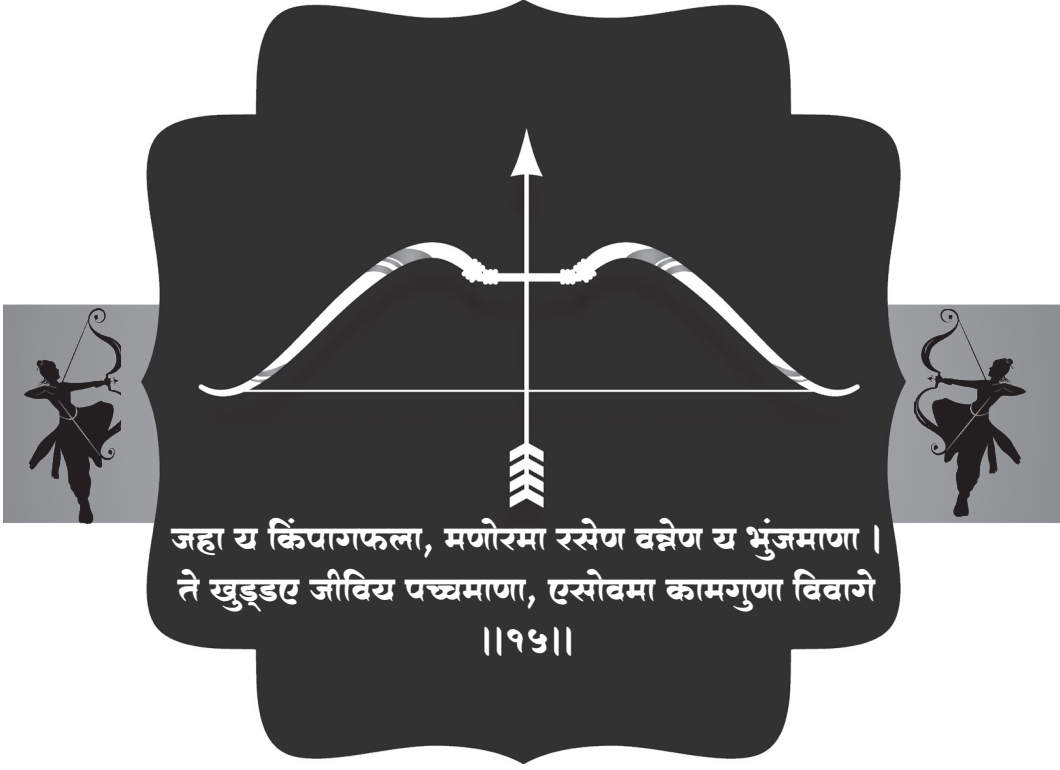
જિનશાસનના અવ્વલ કોટિના અણગાર બનાવી દીધા. ઉપરોક્ત ત્રણ ઉપાયો અજમાવીએ તો, વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય, પ્રાપ્ત થયેલ વૈરાગ્ય સ્થિર બને.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

101

गाथार्थ : જેમ કિંપાગફળ રસ વડે અને વર્ણ વડે ભોગવાતા છતાં મનોરમ લાગે છે પરંતુ વિપાકને પામેલા તે ફળો જીવનનો વિનાશ કરે છે, તેમ કામગુણોપણ આ કિંપાગફળની ઉપમાવાળા જાણવા.

ભાવાર્થ : કિંપાક નામનું જંગલીફળ આવે છે. દેખીએ કે તરત ખાવાનું મન થઈ જાય, એવો એનો સુંદર દેખાવ છે. અને ખાઈએ તો ય, અદ્ભૂત રસાસ્વાદવાળું (કેરી જેવું) અનુભવાય. પણ, આની વિષમતા એ છે કે એ ખાઈએ, અંદર પેટમાં જાય કે, તરત જ એનું ઝેર આખા શરીરમાં ફેલાઈ જાય, અને થોડી પળોમાં તો મૃત્યુ થાય. બસ, કામસુખો પણ વિપાકમાં આવા જ છે. દેખાવમાં એ અત્યંત મનોહર છે, તો ભોગવવામાં પણ એ ખરેખર આનંદનો અનુભવ કરનાવનારા છે. પણ, એની મોટી વિષમતા આ જ છે કે, એનો ભોગવટો કરનારનું નિકંદન કાઢ્યા વિના એ રહેતું નથી. અનંતકાળ સુધી એ સુખોના પરિણામ રૂપે એકલા દુઃખો ભોગવવા પડે.

એક વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે, અરિહંતો કે ગુરુવરો એ આપણા સુખો છિનવી લેવા માંગતા નથી. તેઓ કંઈ આપણા દુશ્મન નથી. એમને કંઈ આપણા સુખોની ઈર્ષ્યા નથી. એ લોકો આપણા સુખો શા માટે છીનવે ? શું એમને એ બધું જોઈએ છે ? જો ના. તો પછી, સ્પષ્ટ વિચારવું જોઈએ કે, આવા રમણીયસુખો શા માટે આ અરિહંતો આપણી પાસે છોડાવે છે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

102

ન્યૂમોનિયાના તાવમાં ખુંપેલો નાનો બાળક આઈસ્ક્રીમ ખાવા માંગે, પણ માતા કઠોર બની એને એ ખાવા ન જ આપે. ગમે તે ઉપાય કરે, એ રડતો હોય, તો રડવા દે, પણ આઈસ્ક્રીમ ખવડાવવાનું ગાંડપણ કોઈ માતા કરતી નથી. આ જ માતા દીકરાના જન્મ બાદ, દીકરો જરાક રડે, કે તરત બધા કામ પડતા મુકી - તેની પાસે દોડી જતી. તેના દુઃખે રડી પડતી. પણ, છતાં ય આજે રડતા દીકરાને જોવા છતાં, તેના રૂદનને બંધ કરવા આઈસ્ક્રીમ તો ન જ ખવડાવે.

આ અરિહંતો તો ત્રણ લોકના જીવોની માતા છે. માતાને પુત્રના વાત્સલ્યને લીધે, ખાધેલું ભોજન દૂધ બને. તો, આ તીર્થંકરોની કરૂણા તો, સર્વજીવરાશિ ઉપર છે. તીર્થંકરોએ પૂર્વના ત્રીજા ભવમાં આપણા જ દુઃખો-દોષો સામે આર્તનાદ પોકાર્યો છે. એમની વેદના એટલી બધી તીવ્ર હતી કે, આપણા જ હીત ખાતર એમણે પોતાના બધા જ સુખો છોડી મહાભિનિષ્ક્રમણના પંથે ચાલી નીકળ્યા.

તત્વાર્થકારિકામાં કહ્યું છે કે, જન્મજરા... આખું વિશ્વ જન્મ-ઘડપણ-રોગ વિગેરેથી દુઃખી છે. એ વિશ્વના જીવોને દુઃખોથી છુટવા માટે કોઈ આધાર, કોઈ શરણ નથી. તદ્દન અનાથી આખું જગત્ છે. આ જીવોમાં કોઈ સાચા સુખના સમણાં ય નથી. આવું આખું વિશ્વ એ તીર્થંકરોએ જોયું. અને, પોતાનું મહાકાય રાજ્ય છોડી, એ તીર્થંકરો સ્વહિતને માટે સંસાર છોડી દીક્ષાના પંથે ચાલી નીકળ્યા. આ અપાર કરૂણાને લીધે જ, એમનું આખું શરીર લોહીથી નહીં, પણ દૂધથી (દૂધના જેવું સફેદ લોહી.) ભરેલું બન્યું. હવે, જેમને આપણા ઉપર આટલી કરૂણા છે, તે તીર્થંકરો આપણા સુખોને છિનવી લેતા હોય, તો આપણે સમજી લેવું જોઈએ કે, આ તો માતા છે. મારા હિત ખાતર જ એ મારી ખોટી ઈચ્છાઓને પૂરી નથી કરતા. અને, વારંવાર મને આ રમણીય સુખોનો ત્યાગ કરવાનું કહ્યા કરે છે. એ માટે જાત-જાતની સમજાવટ બતાવે છે.

આજે ઘણા સંસારીઓની એવી ફરિયાદ છે કે, અમે તીર્થંકરોની પૂજા-સેવા ઘણી ય કરી, પણ અમારા દુઃખો દૂર થતા નથી. અમારો ધંધો વધતો નથી. અમારી ઈચ્છાઓ પૂરી થતી નથી. એને બદલે, અમે બીજા દેવ-દેવીની માનતાઓ માનીએ, તો અમારી ઈચ્છાઓ પૂરી થઈ જાય છે. ધંધામાં કમાણી તરત થાય છે, પુત્રપ્રાપ્તિ થાય છે. પ્રભાવશાળી કોણ ? અમને તો તીર્થંકરો કરતા એ દેવ-દેવીઓ પ્રભાવશાળી લાગે છે. આવી ફરિયાદ ભોગરસિક ઘણા જીવોની છે. જેઓની લેશ્યા જ વેશ્યા જેવી છે. જ્યાં જ્યાંથી પૈસો મળે, કામનાઓ પૂરી થાય, ત્યાં દોડી જવું. આવાઓને સમજાવવા પણ ભારે છે. છતાં, આ દલીલની સામેનો ઉત્તર એ છે કે, ન્યૂમોનિયાના તાવવાળો બાળક માતા પાસે આઈસ્ક્રીમ માંગે, તો એની ગમે તેવી જીદ છતાં, માતા ન જ આપે. અને, એ જ બાળક પૈસા લઈ દુકાને પહોંચી જાય, પૈસા આપે, કે તરત દુકાનદાર ઝડપથી આઈસ્ક્રીમ આપી જ દે. આ અવસ્થા જોઈ જો દીકરો માતાને નકામી અને દુકાનદારને સ્વજન માની લે, તો એની મૂર્ખતા જ કહેવાય ને ?

એમ, આ સંસારીઓ તીર્થંકરો પાસે પૈસો-પુત્ર-ધર વિગેરે જાત-જાતની માંગણી કરે, પણ અરિહંતોને જો લાગે કે, આના દ્વારા આનું અહિત થશે. એ વધારે પાપી બની, વધારે દુઃખી થશે. તો, એની ગમે તેટલી સેવાની સામે પણ, એ અરિહંતો એમની ઈચ્છા પૂરી ન જ કરે. કેમકે, તેઓ માતાના સ્થાને છે. પણ, કુળમાવડી, દેવ-દેવીઓ પેલા દુકાનદાર જેવા છે. એટલે, એની માનતા

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

103

માને, સુખડી ધરાવે, ચુંદડી પહેરાવે. એટલે દુકાનદાર તો તમારું હિતાહિત જોયા વિના, તમારી બધી જ ઈચ્છા પૂરી કરી આપે. આવું બને, અને આ સંસારીઓ અરિહંતો કરતા, પેલા દેવ-દેવીઓને સારા માને, તો એ તો પેલા બાળક જેવી જ મુખામી ગણાય. હા, જ્યાં અરિહંતોને લાગે કે, આને આ વસ્તુઓ આપવામાં તેનું હિત જ થશે, અહિત નહીં થાય. તો, અરિહંતોની ભક્તિ અવશ્ય તમારી ઈચ્છાઓ પૂરી કરી દેશે. અહિત એનું જ ન થાય કે, જેની સંસારની આસક્તિ ગાઢ ન હોય. જે માત્ર પોતાની જરૂરિયાતો પૂરી કરવા માટે અરિહંતો પાસે માંગતો હોય. પણ, ભોગની તીવ્ર લાલસાથી જેઓ માંગણી કરે છે. જેઓને ભોગો જરાય ખરાબ લાગ્યા જ નથી. એવા ભોગાન્ધ માણસોની ઈચ્છા સામાન્ય રીતે પૂરી ન જ થાય, એ સ્વાભાવિક છે. બ્રહ્મદત્તચક્રી અભવ્યાદિ જીવોની એ ઈચ્છાઓ જે પૂરી થઈ, એ તો બા પાસેથી બલાત્કારે આઈસ્ક્રીમના પૈસા છિનવી લેનાર બાળક જેવા તેઓ છે, એમ જાણવા. એ જીવોની દ્રવ્યચારિત્રની આરાધના એટલી જોરદાર હોય છે કે, આ અરિહંતમાતાઓ એમને એમની ચક્રવર્તી થવાની ઈચ્છા વિગેરે પૂરી કરવા માંગતા ન હોય, તો પણ આરાધના રૂપ બળજબરીથી તેઓ એ સુખો મેળવી લે છે. પણ, તેથી તેઓ સુખી તો થતા નથી જ. આ બધામાં આપણે કોણ છીએ ? એ જાતને જ પુછવું.

(૧) ન્યૂમોનિયાના તાવમાં પણ, માતા પાસે આઈસ્ક્રીમ ખાવા માંગતા અજ્ઞાની બાળક જેવા છીએ ?

(૨) તાવ નથી, છતાં આઈસ્ક્રીમ ખાવાની ઈચ્છાથી માતા પાસે આઈસ્ક્રીમ ખાવા માંગતા બાળક જેવા છીએ ?

(૩) તાવ હોય કે ન હોય, આઈસ્ક્રીમ સ્વાસ્થ્યને તો એકાંતે નુકશાનકારી જ છે. એવું સમજી ચૂકેલા, અનુભવી બાળક જેવા છીએ ? કે જે બાળક આઈસ્ક્રીમની માંગણી કરતો જ નથી.

તીવ્ર ભોગાસક્તિથી અરિહંતો પાસે પૈસો, ઈષ્ટસુખો માંગનારાઓ નં.૧માં આવે છે. તો, માત્ર સંસારિક જરૂરિયાતો પૂરી થાય, ક્યાંય આર્તધ્યાન ન થાય, એ માટે સંસારિક સુખોની માંગણી કરનારાઓ નં.૨માં આવે છે. અને, સંસારિક સુખ માત્ર ખરાબ છે, એની માંગણી અરિહંતો પાસે કે કોઈની પણ પાસે ન જ કરાય. એવી સમ્યક્ સમજણવાળા વિરલ આત્માઓ નં.૩માં આવે. નં.૧વાળાઓ જે ધર્મ કરે, એ બધો ઝેર જેવો બને. નં.૨ વાળાઓ જે ધર્મ કરે, એ ઝેર જેવો બનતો નથી. આ તો, સ્થૂલદૃષ્ટાન્તથી આ વાત સમજાવી.

આ શ્લોકમાં કહે છે કે, વિષયસુખો દેખાવમાં અને ભોગવટામાં તો સુખકારી છે. પણ, એ વિપાકમાં અતિભયાનક છે. બૃહત્સંગ્રહણી વિગેરે ગ્રન્થોમાં નરકના દુઃખોનું વર્ણન સાંભળવાથી આ વાત ખરાબર સમજાશે. માટે જ આ સુખોનો ભોગવટો કરવાની ભુલ ન કરશો.

મારી અંગત વાત કરું, તો મને તો એમ જ લાગે છે કે, આસક્તિઓ-લાલસાઓ-અતૃપ્તિઓનો નાશ ખૂબ-ખૂબ-ખૂબ અઘરો છે. ફાંફાં મારીએ, પુષ્કળ પ્રયત્નો કરીએ તો ય હાથમાં નિષ્ફળતા જ આવે છે. ગુરુવરોની કૃપાનેય ઝીલી શકતો નથી. આત્માનું કૌવત જ લંગડુ બની જાય છે. ઘણીવાર હતાશાઓ ઘેરી વળે છે. શું આ ભવ પણ નકામો જશે ? કરેલો સંસારત્યાગ, સ્વજનત્યાગ, ખાવા-પીવા-ફરવાદિના સુખોનો ત્યાગ માત્ર એટલા માટે નિષ્ફળ જશે ? કે, એના પ્રત્યેની આસક્તિઓ

હજી અકબંધ છે. આનંદઘનજીની એ પંક્તિમાં ખરેખર અપાર વેદનાઓ પડેલી દેખાય છે ઓ પ્રભુ ! આજે તો મારી દશા ભૂંડી છે. ગમે તેટલા પ્રયત્નો પછી પણ, તારા જેવી શુદ્ધિ તો ઠીક, પણ એના કરોડમાં ભાગની શુદ્ધિ પણ હું મેળવી શકું તેમ નથી. કોઈ ઉપાય દેખાતો નથી. ઉપાય દેખાય છે, માત્ર કાળ. હવે તો, અમારો કાળ પાકશે, લાખો-કરોડો કે અનંત ભવે, ત્યારે જ અમે તને સાચા અર્થમાં પામી શકશું. બસ, આ એક જ અમારી આશા છે. અમે ભવ્ય છીએ, એટલી અમને ખબર છે. એટલે, ક્યારેક તો અમારો મોક્ષ થશે જ. એનો પણ ખ્યાલ છે. એટલે જ આ આશા ઉભી થઈ છે. પ્રભુ ! આ આશા છે, માટે જ અમે જીવીએ છીએ. માટે જ અમારા શ્વાસોચ્છ્વાસ ચાલે છે. જો કોઈ સર્વજ્ઞ અમને કહી દે કે, તમે અભવ્ય છો, અથવા ભવ્ય હોવા છતાં મોક્ષમાં ન જવાના હો એવા ભવ્યો છે. તો, એ સાંભળ્યા પછી અમે જીવી ન શકીએ. આ સંસારનું વિષયક જાણ્યા પછી, જો અમે છુટવાના જ ન હોઈએ, તો પછી, કઈ રીતે શ્વાસ લેવાય ? પણ ના. અમારો ક્યારેક તો મોક્ષ થશે જ. કેમકે, તીર્થાધિરાજનો અમે સ્પર્શ કર્યો છે. બસ, આ કારણે જ આજે અમે જીવીએ છીએ. ઓ અરિહંતો ! આ વાત તમે ધ્યાનમાં રાખશો. તમને ખ્યાલ હશે, તો તમે અમને જલ્દી સહાય કરશો. તો અમારો કાળ વહેલો પાકશે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

105

ગાથાર્થ : બધું જ ગીત વિલાપ માત્ર છે, બધું જ નૃત્ય વિડંબણા માત્ર છે, બધા જ આભરણો ભાર માત્ર છે; બધા જ કામ (વિષયસુખ) દુઃખને વહન કરનારા છે.

ભાવાર્થ : આગળની ૧૫મી ગાથામાં ગ્રંથકારે 'વિષયો દેખાવમાં અને ભોગવટામાં સુખકારી છે. પરંતુ વિપાકમાં દારુણ છે. કિંપાકફલની જેમ.' આ પ્રમાણેની વાત કરી.

ભાવાર્થ : હવે આ ગાથામાં ગ્રંથકારશ્રી એ હદે આપણને વિષયસુખો પ્રત્યે વૈરાગ્ય જન્માવવા માંગે છે, કે જેને લઈને એઓ 'વિષયો સ્વરૂપથી જ દુઃખસ્વરૂપ છે.' એ વાત કહી રહ્યા છે.

હે જીવ ! તને જે સારા-સારા ગીતો સાંભળવા ગમે છે, સારું સંગીત સાંભળી ઝૂમી ઉઠે છે, સારું દ્રશ્ય-સારુ નૃત્ય જોતાં જે તારો મન-મોરલો નાચી ઉઠે છે, બીજાના નૃત્ય જોતાં-જોતાં ભેગા તારા પણ હાથ-પગ-માથુ નાચતાં-ડોલતાં થઈ જાય છે, અને ઓલા રત્ન-હીરા-સોના-ચાંદી વિગેરેના જાત-જાતના આભૂષણો તને જે શરીરની શોભા વધારનારા લાગે છે, એ બધું ય હે જીવ ! કમશઃ વિલાપ સ્વરૂપ છે, વિડંબણા સ્વરૂપ છે, ભાર સ્વરૂપ છે.

આ ત્રણ વિષયો તો ખરાં જ, પણ એ સિવાયના બાકીના બધા વિષયો પણ દુઃખને લાવનારા છે.

પ્રશ્ન : તમે ક્યાં દૃષ્ટિકોણથી ગીતોને વિલાપ = શોકપૂર્વકના રુદનના અવાજ સ્વરૂપ કહો

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

106

છો ? સારા દેખાતાં નૃત્યોને પણ વિડંબના સ્વરૂપ વિગેરે કહો છો ? કેમકે આ બધા ઈન્દ્રિયોના વિષયો અમને સ્પષ્ટપણે સુખરૂપે અનુભવાય છે. એ. આર. રહેમાન કે લતા મંગેશકર વિગેરે સુપ્રસિદ્ધ ગાયકોના ગીતો વાગતાં હોય અને અમારું મન એ તરફ સહેજે આકર્ષાય એ એકદમ જ સ્વાભાવિક વાત બની ચૂકી છે. નૃત્ય જોવામાં અને કરવામાં ય મન હંમેશા ઉત્કંઠિત જ રહે છે. અને આભૂષણોની તો શી વાત કરવી ? એ તો એટલા મનમોહક લાગે કે હાથમાં લઈ અમે વારંવાર એને નીરખીએ છીએ. એને પહેર્યા બાદ અમારા દેહની આકર્ષકતા અમને આકર્ષી લે છે. વારંવાર જાતને આઈનામાં જોવાનું મન થાય છે. ભોજનની વાનગીઓ તો પીરસાતાની સાથે જ, અરે ! એની સોડમ આવતાંની સાથે જ જીભમાંથી લાળ છૂટવાની ચાલુ થઈ જાય છે. સારુ-સારુ જોવું, સારા-સારા સ્પર્શો આ બધું ય અમને ખૂબ જ આહ્લાદક લાગે છે. જ્યારે આ બધાને તો તમે સ્વરૂપથી દુઃખસ્વરૂપ કહી રહ્યા છો. અમારે શી રીતે તમારી આ વાતને મગજમાં ઠસાવવી ? આ વાતની પાછળના તમારા ઍગલને સ્પષ્ટ કરવા વિનંતિ.

ઉત્તર : ‘વિષયો તત્કાળ તો સુખસ્વરૂપ છે જ.’ આ આપણી અનાદિકાળના સંસ્કારને લીધે ઉભી થયેલી ભ્રામિક માન્યતાને નાબૂદ કરવા જ ગ્રંથકારશ્રીને ઉપર પ્રમાણેનું પ્રતિપાદન કરવું પડ્યું. વિષયોના વિપાકની ચિંતા તો વિષયો ઉપરથી મનને ઉઠાવવા માટે સમર્થ છે જ. પરંતુ એ જેની વિષયાસક્તિ થોડીક ઘણી પણ મંદ પડી હોય અથવા થોડોક મુગ્ધ કક્ષાનો જીવ હોય એને માટે.

પણ, જે જીવ થોડી-ઘણી સૂક્ષ્મ પ્રજ્ઞાવાળા હોય, અથવા જેઓને વિષયો પ્રત્યેની આસક્તિ ખૂબ જોરમાં સતાવતી હોય, નિમિત્તની ઉપસ્થિતિ થતાંની સાથે જ એ તરફ દોડી જતો હોય, એવા પ્રકારના જીવોને તો ‘વિષયસુખો સ્વરૂપથી જ અસુંદર છે.’ આવું નિરૂપણ ઠેકાણે લાવનાર બને. જેમ કોઈ વ્યક્તિ થોડેક દૂર ઝળહળતા પદાર્થને જોઈ આકર્ષાય અને એ તરફ દોડવા જાય. અને એ સામેનો પદાર્થ હકીકતમાં હોય અગ્નિ, તો એને અટકાવવા આ જ કહેવું પડે કે ‘ભલા ! આ તો આગ છે આગ. ના જઈશ એ તરફ.’ આ સાંભળી એ વ્યક્તિ તરત અટકી જ જાય. આમ સ્વરૂપથી જ અસુંદરતાનું વર્ણન એ આસક્તિના જોરને ઘટાડનાર છે. વાસ્તવિક જ્ઞાન કરાવનાર છે. વિષયો જ્યારે સ્વરૂપથી જ વિષ તરીકે જણાઈ જાય. પછી કયો ડાહ્યો માણસ એ તરફ ધસે ! માટે આવી વાત કરી છે.

હા ! એક વાત ચોક્કસ કે આ વાત થોડીક શ્રદ્ધાગમ્ય છે. વિષયો પ્રત્યેની ઉપાદેયતાની બુદ્ધિ જેના મનમાં જડબેસલાક બેઠી હશે, એને આ સર્વજ્ઞવચન ગળે નહીં ઉતરે.

યોગસારમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે

કષાયા વિષયા દુઃખ-મિતિ વેત્તિ જનઃ સ્ફુટમ્ ।

તથાપિ તન્મુખઃ કસ્માદ્, ધાવતીતિ ન બુદ્ધ્યતે ॥

‘કષાયો-વિષયો એ સાક્ષાત્ દુઃખ છે.’ એવું લોકો સ્પષ્ટપણે જાણતા હોવા છતાં પણ કેમ એ તરફ દોડે છે ? એ ખરેખર ન સમજાય તેવી વાત છે.

વૈરાગ્યકલ્પલતાની અનેક ગાથાઓમાં મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી મ.સાહેબે કહ્યું છે કે

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

107

‘સમાધિમાન્ મહાત્મા પુણ્યથી ઉત્પન્ન થનારા સુખમાં પણ દુઃખનો જ બોધ-અનુભવ કરે છે. વૈષયિક સુખો ઉગ્રવિષથી યુક્ત મિષ્ટાન્ન સમાન છે.’ વિગેરે...

ખુદ ઋષભદેવપ્રભુએ ભરતયકીને કહ્યું છે કે ‘કામો - ઈન્દ્રિયોના વિષયો શલ્ય છે, વિષ છે. દૃષ્ટિવિષ સાપ જેવા છે.’

આવા તો ઢગલાબંધ સર્વજ્ઞવચનો મળશે કે જેમાં વિષયસુખોના સ્વરૂપને જ લઈને એને વખોડ્યા હશે. વિપાક તો બહુ દૂરની વાત છે. જો પરમાત્મા પ્રત્યે જરીક સરખી પણ પ્રીતિ હશે, એમના ત્રિકાલસત્ય વચનો ઉપર નિશ્ચલ શ્રદ્ધા હશે તો આ વાત ગળે ઉતરીને જ રહેશે.

પ્રશ્ન : પરમાત્મા પ્રત્યે, એમના વચનો પ્રત્યે અમને શ્રદ્ધા ચોક્કસ છે, પરંતુ બુદ્ધિ ઉપર વિષયોનું જોર એટલું હાવી થઈ ચૂક્યું છે. આથી એ આ વિષયમાં તર્ક-દૃષ્ટાંત માંગે છે. આગળ પણ અમે આ જ આશયથી પ્રશ્ન કરેલ છે કે ‘વિષયસુખો સ્વરૂપથી અસુંદર તરીકે અમને કોઈ પણ હિસાબે અનુભવાતા નથી. તો પછી તમારી આ વાત ક્યા દૃષ્ટિકોણથી છે ?’

ઉત્તર : એક વાર શ્રદ્ધા મજબૂત કર્યા પછી આ વાતને આપણે યુક્તિ-દૃષ્ટાંતથી પણ સમજીએ.

વિષયસુખો ભોગવતી વખતે ‘આ સુખ લાંબુ ટકે તો સારુ. આ બધું જલ્દી જતું તો નહીં રહે ને ?’ આવી બધી ચિંતાઓ = ઈષ્ટના વિયોગની ચિંતા વિગેરે સ્વરૂપ આર્તધ્યાનો વિષયસુખો ભોગવતી વખતે પણ આંતરિકસ્તરે ચાલતા જ હોય છે. જે તૃષ્ણાથી-આસક્તિથી એ વિષયસેવન કરાતુ હોય છે, એ તૃષ્ણા પોતે જ એક પ્રકારની માનસિક સંકલેશરૂપ દુઃખસ્વરૂપ જ છે. હવે તમે જ કહો કે ‘કરોડો ગુમાવ્યાનું ટેન્શન મનમાં ચાલતું હોય ત્યારે ગમે તેટલું તમારું સુમધુર સંગીત એ વ્યક્તિને ગમે ખરુ ? ના જ ગમે. બસ એ જ રીતે તૃષ્ણારૂપ સંકલેશની હાજરીમાં સુખ સુખસ્વરૂપે ભોગવી જ શકાતું નથી.

માટે જ ઉપદેશરહસ્ય ગ્રંથમાં મહોપાધ્યાયજીએ એક બહુ મજાની અને આશ્ચર્ય થાય એવી વાત કહી છે કે ‘વિષયસુખોનો પણ સુખ તરીકેનો ભોગવટો સમ્યક્ત્વી જ પરમાર્થથી કરી શકે, મિથ્યાત્વી નહીં. કેમકે સમ્યક્ત્વીનું મન એકંદરે શાંત હોય. જ્યારે મિથ્યાત્વ-અનંતાનુબંધી કષાયોના ઉદયો વિગેરેને લીધે મિથ્યાત્વીનું મન તદ્દન અશાંત હોય છે. અને શાંતમન સાથે જે સુખો ભોગવાય એ હજુ ખરો સુખનો ભોગ કહેવાય. બાકી બધો આભાસિક સુખભોગ કહેવાય. દયા તો એ વાતની આવે કે અજ્ઞાની જીવ બિચારો હકીકતમાં ભોગવી રહ્યો છે દુઃખ જ, છતાં એને માને છે પરમ સુખ. ઓલા ! સંનિપાતના રોગીને જેમ વિષ્ટામાં આળોટવાનું ગમે ને તેમ !’

વળી, એક દૃષ્ટાંત પણ એવું સાંભળ્યું છે કે એક પુરુષને પોતાની સુંદરરૂપવાન પત્ની પ્રત્યે અતિશય રાગ હતો. એ એને છોડીને ક્યાંય જાય નહીં.

પૂર્વભવના મિત્રદેવને એના ઉપર દયા આવી. એને પ્રતિબોધ પમાડવા પોતે નીચે આવ્યો. એની સામે એની પત્નીને ઉભી રાખી અને બાજુમાં એક કદરૂપી સ્ત્રી ઉભી રાખી. પછી પૂછ્યું કે ‘આ બેમાંથી તને કોણ વધુ સુંદર લાગે છે ?’ ઓલાએ સ્પષ્ટ કહી દીધું કે ‘આમાં પૂછવા જેવું જ શું છે ? મારી પત્ની જ સર્વાંગસુંદર છે.’

પછી ક્રમે ક્રમે કદરૂપી સ્ત્રી કરતાં સુંદર-સુંદર સ્ત્રીને દેવ બતાવતો ગયો. એની પત્નીને એની

સામે જ ઉભી રાખી. જ્યારે પોતાની પત્ની સાથે સમાન રૂપ ધરાવતી સ્ત્રીને બતાવી. ત્યારે એ પુરુષ અવઢવમાં મૂકાયો. છતાં પૂર્વના પ્રેમને લીધે પોતાની પત્નીને જ એને શ્રેષ્ઠ કહી.

દેવે પણ હવે પોતાની આગવી શક્તિ બતાવવાનું શરૂ કરી દીધું. પૂર્વે બતાડેલ સ્ત્રી કરતાં દેવે થોડીક વધુ સુંદર સ્ત્રી બતાડી. ઓલો મુંઝાયો. એમ આગળ વધતાં વધતા દેવોની દુનિયાની જે અપ્સરા હોય એ બતાવી. ઓલો પુરુષ તો એ અપ્સરાને જોઈને એવો ગાંડો થઈ ગયો કે દેવના પૂછ્યા વગર જ એ બોલી ઉઠ્યો કે ‘આ અપ્સરાની સામે મારી પત્ની તો સાવ કોલસા જેવી છે.’

આ થયું આંશિક દેષ્ટાંત. આનો ઉપનય આ રીતે થશે કે ‘જીવે જ્યાં સુધી પોતાનું સુખ = વિષયો-કષાયોથી પર ઉઠીને પ્રગટતું સુખ અનુભવ્યુ નથી, ત્યાં સુધી એને વૈષયિક આભાસિક સુખ પણ સુખસ્વરૂપ લાગશે. જેવો જીવ કાળ પરિપાક, લઘુકર્મીતા, સમર્પણ, વૈરાગ્ય વિગેરે દ્વારા અંદરના સુખને અનુભવશે, તે વખતે જ એનો પોતાનો ભ્રમ દૂર થતો અનુભવાશે. વિષયસુખોની ચુંગાળમાંથી છટકવાનું એને આનંદદાયી લાગશે. ગમે તેટલા સુંદર દેખાતા પણ પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયો આધ્યાત્મિક સુખ અનુભવનારને સાવ જ હેઠ લાગશે. અરે ! એની દૈષ્ટિએ તો એ વિષયો એને સુંદર દેખાશે જ નહીં. જેમ પીળિયાના રોગ વિનાના વ્યક્તિને બધુ ચોકખું દેખાય અર્થાત્ પીળું ન દેખાય તેમ.

જરૂર છે માત્ર ને માત્ર અંદર ડુબકી મારવાની, એક વખત સાહજિક સુખને અનુભવવાની ! અને એ માટેના ઉપાયો તરીકે ‘એક વખત મનને સમજાવીને વિષયો તરફના આકર્ષણથી એને પાછુ વાળવું. સર્વજ્ઞવચનોને હૃદયથી સ્વીકારીને એના પાલનમાં કટીબદ્ધ બનવું, વૈરાગ્યાદિ ભાવનાઓથી મનને ખૂબ જ ભાવિત કરવું.’ વિગેરે અનેક ઉપાયો પ્રભુએ બતાડ્યા છે. આજ્ઞાવિચય, અપાયવિચય, વિપાકવિચય વિગેરે રૂપ ધર્મધ્યાનો આ માટે જ તો બતાડવામાં આવ્યા છે. વિષયો તરફથી મનને પાછુ ખેંચવાનું કાર્ય પણ જો આ ધ્યાનના આરાધનથી કરાશે તો ખૂબ જ નક્કર પરિણામ આપણને પ્રાપ્ત થશે. પછી આ સર્વવં વિલવિચં ગીચં વિ. સૂત્રોના શબ્દો પણ અનુભવાશે.

એક વાતને હૃદયમાં કાયમ માટે કોતરી રાખશો કે ‘શાંતમન વખતે જે સુખ અનુભવાય છે એ સુખ અશાંતમનવાળો જીવ ક્યારે અનુભવી શકશે નહીં.’ પછી ભલેને એને ગમે તેટલા સારામાં સારા વિષયસુખોની પ્રાપ્તિ થઈ હોય. અને શાંતમન માત્ર ને માત્ર વિષય-કષાયના અસેવનથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકશે.

તમને તમારા પ્રશ્નનું સમાધાન મળી ગયું હશે. હવે એ વાતને અનુભવની દુનિયામાં લઈ જવા માટે તમારે અને મારે સહુએ માત્ર થોડોક પુરુષાર્થ જ કરવાનો રહ્યો.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

109

गाથાર્થ : દેવેન્દ્ર (ઈન્દ્ર) પણામાં, ચક્રવર્તીપણામાં રાજ્યો અને ઉત્તમ ભોગો અનંતીવાર પ્રાપ્ત કરાયા છે, પણ તે ભોગો વડે તને તૃપ્તિ થઈ નથી.

ભાવાર્થ : અનાદિકાળથી ભ્રમતાં-ભ્રમતાં જીવે દેવલોકમાં ઈન્દ્ર, સામાનિકદેવ વિગેરે બનીને અને મનુષ્યભવમાં ચક્રવર્તી, માંડલિક રાજા વિગેરે બનીને વિશાળ રાજ્યો અને પાંચેય ઈન્દ્રિયોના ઉત્તમ ભોગો અનંતાનંત વાર પ્રાપ્ત કર્યા છે, એમાં રચ્યોપચ્યો રહ્યો છતાં હે જીવ ! તને તે રાજ્યથી, એ સત્તાવૈભવથી, એ ભોગસુખોથી તૃપ્તિ થઈ નથી.

સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રમાં ગણધર ભગવંતશ્રી સુધર્માસ્વામીજી વૈતાલીય નામના બીજા અધ્યયનમાં અંગારદાહકનું દૃષ્ટાંત આપીને આ વાતને ખૂબ સારી રીતે સમજાવે છે.

પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભદેવ પ્રભુએ દીક્ષા પૂર્વે ભરતને વિનીતાનું રાજ્ય, બાહુબલીને તક્ષશિલા અને બાકીના 98 પુત્રોને નાના-નાના રાજ્યોની વહેંચણી કરી આપી.

પ્રભુની દીક્ષા થઈ. સાધનાના અંતે કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. આ બાજુ ભરત ચક્રવર્તી હોવાથી તેને ચક્રરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ. આ ચક્રરત્ન ભરતે ષટ્ખંડ ઉપર વિજય મેળવી લીધો હોવા છતાં આયુધશાળામાં પ્રવેશતું નથી.

ખબર પડી કે હજુ મારા 99 ભાઈઓના રાજ્યો જીતવાના બાકી છે. માટે ચક્રરત્ન આયુધશાળામાં પ્રવેશતું નથી.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

110

99 ભાઈઓને ‘મારા શરણે આવો અથવા યુદ્ધ માટે તૈયાર થાઓ.’ એ પ્રમાણે સંદેશો મોકલે છે.

બાહુબલી સિવાયના 98 ભાઈઓ વિચારે છે. ‘પિતાએ અમને રાજ્ય આપ્યું છે અને આ ભરત રાજ્યની કેમ માંગણી કરે છે?’ તેથી 98 ભાઈઓ ઋષભદેવ ભગવાન પાસે ફરીયાદ કરવા જાય છે.

કેવળજ્ઞાની પ્રભુ 98 પુત્રોની રાજ્યલાલસા જુએ છે. આ લાલસા દુર્ગતિનું કારણ છે, તેથી 98 પુત્રોની લાલસાને નાશ કરવા અંગારદાહકનું દેષ્ટાંત કહે છે.

અંગારદાહકનું દેષ્ટાંત

એક ગામમાં એક કોલસા પાડવાવાળો રહેતો હતો. થોડું પાણી લઈ લાકડા કાપવા જંગલમાં ગયો. લાકડા કાપી લાકડામાંથી કોલસા પાડવા માટે અગ્નિ પેટાવ્યો. તરસ લાગી. પાસેનું પાણી પી ગયો.

લાકડા કાપવાનો શ્રમ, ભયંકર ગરમીની ઋતુ, બપોરનો ભયંકર તડકો, બાજુમાં ભયંકર અગ્નિનો તાપ તેથી પાણીની પુષ્કળ તરસ લાગી.

પાણી-પાણી કરતો તરસ્યો ઘેર આવ્યો. થોડું પાણી પીધું અને મુર્ચ્છા આવી ગઈ.

મુર્ચ્છામાં પાણી-પાણીના ભાવોમાં એને સ્વપ્ન આવ્યું કે ‘મને ભયંકર તરસ લાગી છે. ‘પાણી પીવું છે, પાણી પીવું છે.’ ત્યાં સામે સમુદ્ર દેખાયો. પીવા બેઠો. ગટ-ગટ કરતો સમુદ્ર પી ગયો. હજુ તરસ છીપતી નથી. હજુ પીવું, હજુ પીવું છે. બીજો સમુદ્ર, ત્રીજો સમુદ્ર, દુનિયાના બધા સમુદ્રોનું પાણી પી ગયો. હજુ તરસ, તરસ થઈ રહી છે.

એ જ રીતે દુનિયાની બધી નદીઓ, સરોવરો, તળાવો, કૂવાઓનું પાણી પી ગયો.

સ્વપ્ન આગળ ચાલે છે. દુનિયાનું બધું પાણી પી ગયો. છતાં પાણી-પાણી કરે છે. ત્યાં તો ક્યાંક છૂટા છવાયા ખાબોચિયા જોયા, તૂટી પડ્યો. બધા ખાબોચિયાઓ પણ પી ગયો.

હજુ પાણી-પાણી કરે છે, ત્યાં એની નજર એક કૂવા પર પડી. કૂવો એણે જ ખાલી કરી દીધો

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

111

હતો. પણ હજુ તળિયે સૂકા પાંદડા પડ્યા હતા. તે પાણીથી ભીંજાયેલા હતાં.

પેલો અંગારદાહક પાણી-પાણી કરતો પેલા ભીંજાયેલા પાંદડાઓને જીભથી ચાટે છે.

‘આ ચાટવાથી મારી તરસ છીપશે.’ એવા આશયથી સ્તો !!!

જેણે સમુદ્રો, નદીઓ, તળાવો, સરોવરો ખાલી કર્યા છતાં તેની તરસ મટી નથી, એની તરસ ભીના પાંદડાને ચાટવાથી કેવી રીતે મટે ? ન જ મટે.

પ્રભુ આદિનાથ પોતાના ૯૮ દિકરાઓને આ દૃષ્ટાંત સમજાવતાં કહે છે કે,

જેમ અંગારદાહકની સમુદ્રો અને નદીઓથી જે તરસ છીપી નથી. તે પાંદડાની ભીનાશથી નહિ છીપે.

તેમ તમે બધાએ અનાદિકાળમાં અનંતાનંતવાર દેવલોકનું સામ્રાજ્ય, મનુષ્યલોકમાં છ ખંડ અધિપતિપણું વિગેરે વિશાળ રાજ્યોના ભોગવટા કર્યા છે. પાંચેય ઈંદ્રિયના સર્વશ્રેષ્ઠ ભોગ-સુખો અનંતીવાર રાચીમાચીને માણ્યા છે. છતાં સમુદ્ર અને નદી જેવા તે વિશાળ સામ્રાજ્યો કે ભોગોથી તમને, તમારા મનને તૃપ્તિ થઈ નથી. તો પછી પાણીથી ભીના થયેલા પાંદડાને ચાટવા જેવા આ નાના રાજ્યથી તમને શું થશે ?

શું તમને તેનાથી તૃપ્તિ થવાની છે ?

શું અનંતીવારના વિશાળ સામ્રાજ્યની સામે આ નાનકડું રાજ્ય તમારા મનને તૃપ્ત કરી શકશે ?

માટે, આ રાજ્યની લાલસાને ત્યાગો, આ ભોગોને દેશવટો આપો, આ સંસારને લાત મારી દીક્ષાને ગ્રહણ કરો.

સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રમાં લખ્યું છે કે -

સંબુજ્ઞહ કિં ન બુજ્ઞહ ? સંબોહિ ખલુ પેચ્ચ દુલ્લહા ।

ન હુ ઉવળમંતિ રાઙ્ઙો, નો સુલહં પુણરવિ જીવિયં ॥

પ્રભુએ સંસારીપુત્રોને કહ્યું કે -

બોધ પામો, કેમ બોધ નથી પામતા ? ખરેખર પરલોકમાં બોધિબીજ દુર્લભ છે. જેમ ગયેલા રાત્રિ-દિવસો નિશ્ચે પાછા આવવાના નથી, તેમ જીવન ફરી-ફરી સુલભ નથી.

98 પુત્રોએ આ વૈતાલીય અધ્યયન સાંભળ્યું. આ અંગારદાહકનું દૃષ્ટાંત સાંભળ્યું અને વૈરાગ્ય થયો.

98 પુત્રોએ પ્રભુ આદિનાથ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરી.

આપણે પણ પ્રભુના પુત્રો જ છીએ. આપણે પણ સત્તા, પદવી, માન, સન્માન, પાંચેય ઈંદ્રિયોના ભોગોમાં જો લાલસુ હોઈએ, આસક્ત હોઈએ તો આપણે પણ આ દૃષ્ટાંત આપણા પર વિચારવું જોઈએ.

શિષ્ય : ગુરુદેવ ! મેં તો આપની પાસે આખા સંસારનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા લીધી છે, તો પછી રાજનેતા બનવાનું કે વડાપ્રધાન પદ, મુખ્યમંત્રી પદ, કોર્પોરેટર પદ વિગેરેની લાલસા ક્યાંથી હોય ?

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

112

ગુરુદેવ : ભલે તેં સંસાર છોડ્યો, છતાં પણ તને વડાપ્રધાન પદ, રાષ્ટ્રપતિ પદ, મુખ્યમંત્રી પદ, ગૃહપ્રધાન પદ, કોર્પોરેટર પદ વિગેરેની લાલસા હોઈ શકે છે.

શિષ્ય : ગુરુદેવ ! મારે જીવનના અંત સુધી આ પદ લેવાના નથી. છતાં એ પદ પ્રત્યે મને લાલસા કેવી રીતે હોઈ શકે. કદાચ મને એ પદ પ્રત્યે લાલસા હોય, એ પદ ગમતું હોય, તો તે મને કેવી રીતે ખબર પડે ?

ગુરુદેવ : આ વાત તને દેષ્ટાંતથી સમજાવું છું. વર્લ્ડફેમસ ભારતના વડાપ્રધાન નરેન્દ્ર મોદી એમને તો તું જાણે છે ને ?

શિષ્ય : જી ! ગુરુદેવ ! એને કોણ ન જાણે ?

ગુરુદેવ : ધારો કે તું અલગ ચાતુર્માસ કરવા એક સંઘમાં ગયો છે. તારા વ્યાખ્યાનો ખૂબ જામ્યા છે. ચારેબાજુ તારી પ્રવચન-શક્તિની વાહ-વાહ થઈ રહી છે.

આ પ્રવચનની પ્રસિદ્ધિ વડાપ્રધાનશ્રી સુધી પહોંચી ગઈ. તારા પુણ્યોદયે (!) તને મળવા માટે એ આવવાના છે. તારીખ, સમય નક્કી થઈ ગયા છે.

હવે તને પૂછું કે તારા મનનો પરિણામ શું ?

મન નરેન્દ્રમોદીથી આકર્ષાયેલું હશે. એના વડાપ્રધાન-પદ પ્રત્યે ખેંચાયેલું હશે. એમની પ્રસિદ્ધિથી પ્રભાવિત હશે, મન એના મિલન માટે ઝંખતુ હશે.

બીજા કોઈ મળવા આવે તો વાત-વાતમાં આ વાત પણ તારા દ્વારા નીકળી જશે.

‘હા ! પરમ દિવસે નરેન્દ્ર મોદી આવે છે.’

‘મને મળવા આવવાના છે.’

મળવા આવવા પૂર્વેનો છેલ્લો કલાક, છેલ્લી પંદર મિનિટ હેયું હરખથી સમાતું ન હોય.

દિલ્હીથી નીકળી ગયા, આપણા શહેરમાં આવી ગયા, ૧ કી.મી. દૂર છે, ઉપાશ્રયની નીચે આવી ગયા.

આ થઈ મિલન પૂર્વેની આનંદદાયક ક્ષણો.

હવે આવી મિલનની ક્ષણો.

ચોલપટ્ટો, કપડો, કામળી બધા નવા આકર્ષક પહેરીને માનસિક બધી તૈયારીઓ કરીને સામે ગોઠવાઈ જાઓ.

ક્યાંક વળી એના (એ પદના) બહુમાનભાવથી, એ પદ પ્રત્યેના વિશિષ્ટ ઔચિત્યભાવથી (?) ગૃહસ્થનો વિનય (હા વિનય) પણ કરી બેસો.

આ થઈ મિલનની ક્ષણો.

હવે મિલન બાદ પણ માસ-બે માસ સુધી એ ગુરુમિલન, પ્રભુમિલન કરતાં પણ ચડીયાતું લાગતું નરેન્દ્રમોદીમિલન માનસપટ પરથી ન ભુંસાય.

એનો નશો હજુ પણ મનને તરબતર કરી દેતો હોય. કદાચ વર્ષ પછી પણ એ પ્રસંગ કોઈ યાદ કરાવે કે યાદ આવી જાય તો એનો ગુણાનુવાદ કરવાનું ચૂકાય નહિ.

તો સમજવાનું કે તમને એ પદ, એમની પ્રતિષ્ઠા, એમની સત્તા, એમની વાહ-વાહ ખૂબ ગમે

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

113

છે. એની લાલસા તમને આકંઠ છે. એના પ્રત્યેનું આકર્ષણ ખૂબ છે.

શિષ્ય : મને એ વાત ન સમજાઈ કે નરેન્દ્ર મોદીને મળવાની ઝંખના, મિલનપૂર્વે, પછીનો આનંદ હોય, તેથી નરેન્દ્ર મોદી પ્રત્યેનું આકર્ષણ - લગાવ હોય એ માની શકાય, પણ વડાપ્રધાન પદ, એની સત્તા, વાહ-વાહ પ્રત્યેનું આકર્ષણ છે, એ કેવી રીતે કહેવાય ?

ગુરુદેવ : નરેન્દ્ર મોદી જ્યારે ગુજરાતના મુખ્યપ્રધાન પણ નહોતા. એક સામાન્ય વ્યક્તિ હતા, ત્યારે ધારો કે તમને મળવા આવવાના હોય તો આ આનંદ કે ખુશીની અનુભૂતિ હોઈ શકે ?

શિષ્ય : ના ! ન જ હોય ને. જો સામાન્ય વ્યક્તિ તરીકે હોય ત્યારે આવી ખુશી હોય તો આ ગામના કોઈપણ વ્યક્તિ માટે પણ થઈ શકે. પણ એવું થતું તો નથી.

ગુરુદેવ : બસ ! તો પછી આ નરેન્દ્ર મોદી પ્રત્યેનું આકર્ષણ નથી, પણ એના પદ, પ્રતિષ્ઠા, સત્તા અને વાહ-વાહ પ્રત્યેનું જ આકર્ષણ છે, લગાવ છે.

શિષ્ય : હા ! હવે વાત બરાબર સમજાઈ ગઈ. મેં દીક્ષા લીધી, સંસાર છોડ્યો. પણ દ્રવ્યથી છોડ્યો છે. મારા મનમાં તો હજુ સંસાર ઉભો જ છે.

મુમુક્ષુઓ ! સંયમીઓ ! ગુરુ-શિષ્યનો આ સંવાદ વાંચી, પોતાની જાતને શિષ્ય તરીકે સમજી 'મારામાં પદ, પ્રતિષ્ઠા, વાહ-વાહ પ્રત્યે કેટલું આકર્ષણ છે ? કેટલું પાગલપન છે ? તે વિચારી લેવું.'

અરે ! આપણને મળવા આવવાની વાત તો દૂર રહી પણ આપણા શહેરમાં કે ગામમાં, ૧ કી.મી. દૂર કે 10 કી.મી. દૂર આવવાના હોય. અરે ! વડાપ્રધાન ન હોય પણ કોઈ નાના રાજકારણી હોય, અરે ! આપણા ઉપાશ્રયની પાસેથી એમની શાહી સવારી (!) પસાર થવાની હોય તો પણ તે વખતે દૂરથી એમને નહિ પણ એમની શાહી-સવારીનું પણ દર્શન (?) કરવાની ઈચ્છા થતી હોય, તો તે તરફ તમારું આકર્ષણ ખરું કે નહિ ?

આ જ રીતે ફીલ્મસ્ટાર, ક્રિકેટર, સીંગર વિગેરે યશ-કીર્તિને પ્રાપ્ત કરેલા વ્યક્તિ પ્રત્યેનું તમારું આકર્ષણ હોય તો તે યશ-કીર્તિ, પદ, પ્રતિષ્ઠા પ્રત્યે તમારા હૃદયમાં ભારોભાર બહુમાનભાવ છે, એ નક્કી થાય છે.

શિષ્ય : ગુરુદેવ ! આવું આકર્ષણ તો મારામાં ખૂબ છે, તેથી મને પણ પદ, પ્રતિષ્ઠા, વાહ-વાહ પ્રત્યેનું ભારોભાર આકર્ષણ, લગાવ અને લાલસા છે, એ વાત સાચી છે.

પણ ગુરુદેવ ! હવે એ આકર્ષણભાવને મારે તોડવો છે. તો ઉપાય બતાવો.

ગુરુદેવ : પૂર્વે બતાવેલું અંગારદાહકનું દૃષ્ટાંત વિચારીશ તો પણ એ આકર્ષણભાવ તૂટશે.

વળી, 'દેવિદચક્કવદિટ્તણાઈ...' ગાથાને ચિંતનપૂર્વક મમળાવીશ તો પણ એ આકર્ષણ દૂર થશે.

અરે ! ભારતના વડાપ્રધાન હોય કે અમેરિકાના પ્રમુખ હોય, એના કરતાં અનેક ગણી મોટી સત્તા અને પદ આપણે ભોગવ્યા છે. આવા અનેક વડાપ્રધાનો અને પ્રમુખો ઝુકી ઝુકીને તમારા ચરણ યુમે એવી સત્તાના માલીક, સત્તાધીશ અનંતીવાર બની ગયા તો પછી તે સત્તા પ્રત્યે શું આકર્ષણ રાખવાનું ?

એ સામ્રાજ્યોથી પણ મન તૃપ્ત થયું નથી, એ ઈન્દ્રપદવી કે દ્વ ખંડના સંપૂર્ણભરતના સમ્રાટ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

114

ચક્રવર્તી પદથી પણ મન ભરાયું નથી, તો પછી ભરતક્ષેત્રમાં પણ દક્ષિણાર્ધ મધ્યખંડમાં પણ માત્ર પ યોજનના હાલના વિશ્વમાં પણ નાનકડા ભારત દેશના વડાપ્રધાનપદની શું કિંમત ?

અરે ! ભારત નહિ, હાલનું વિશ્વ નહિ, સંપૂર્ણ ભરતક્ષેત્ર નહિ, તિર્થોલોક નહિ પણ ચૌદ રાજલોકનું રાજવીપણું મળે તેનાથી પણ વધુ કિંમતી એવું જે સંયમજીવન છે એના લાલસુ બનીએ, એના પ્રત્યે આકર્ષણ વધારીએ. એનાથી પ્રભાવિત બનીએ.

અરે ! સાધુ તો પોતાના સાધુપણાની એવી મસ્ત ખુમારીમાં જીવતો હોય, એની સ્વાધ્યાયની મસ્ત ધુનમાં લયલીન હોય કે પાસે આવીને પ્રણામ કરતાં રાષ્ટ્રપતિની સામે પણ જોવાની એને ઉત્સુકતા ન હોય.

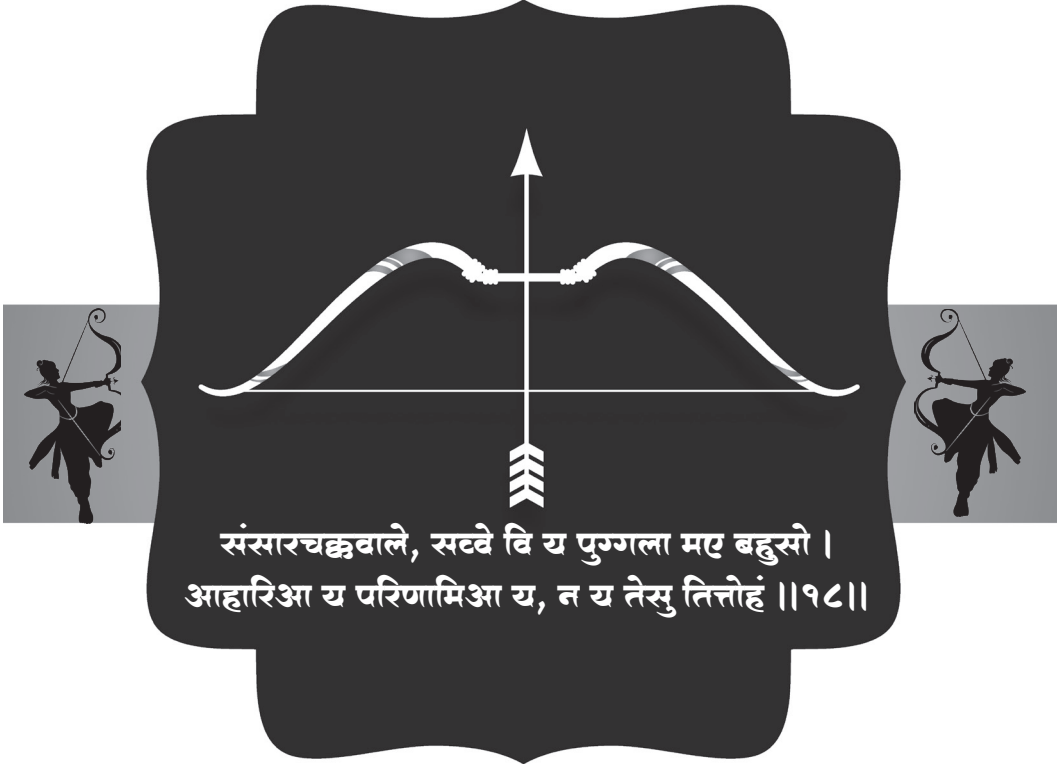
ચાલો ! આપણે આવી ઉત્સુકતા, કૃતુહલવૃત્તિ અને આકર્ષણ ભાવોને દૂર કરીને મોક્ષને નિકટ લાવીએ.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

115

ગાથાર્થ : આ સંસારના ચક્રડામાં ભમતાં એવા મારા વડે તમામે તમામ પુદ્ગલો અનેકવાર ભોજન કરાયા છે અને ભોગવીને છોડાયા છે, તો પણ તે પુદ્ગલોથી હું તૃપ્ત થયો નથી.

ભાવાર્થ : અનાદિકાળથી મારો અને તમારો જીવ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છે. રખડી રહ્યો છે. ભવોમાં ભટકતાં ભટકતાં લોકમાં રહેલા તમામ = અનંતાઅનંત પુદ્ગલોને આ જીવે અનેકવાર ભોજનરૂપે લીધા છે અને પછી લોહી, માંસ, સંડાસ અને પેશાબ રૂપે છોડ્યા છે.

અનેકવાર તમામ પુદ્ગલોને વાપર્યા પછી પણ આ જીવને તૃપ્તિ થઈ નથી.

એક નાનકડી વિચારણા :

આપણે જન્મ્યા ત્યારથી ખાવાનું અને પીવાનું શરૂ કર્યું છે. હવે ભોજન અને પાણીનો સરવાળો કરીએ એના પર ચિંતન કરીએ તો પણ આસક્તિ પર કંટ્રોલ થાય.

રોટલી માટે વિચારીએ તો ધારો કે આપણી ઉંમર ૩૦ વર્ષની છે. ૩૬૦ દિવસનું વર્ષ થાય એટલે **360 X 30 = 10,800** દિવસ થયા. રોજની સરેરાશ (નાના હતા ત્યારે ૧-૨ રોટલી ખાતા હતા મોટા થયા પછી **8-10** રોટલી ખાવો છો તેથી) રોજની ૪ રોટલી ગણો તો **10,800 X 4 = ૪૩,૨૦૦** તો રોટલી જ ખાઈ ગયા છીએ.

શાક જો ૧૦,૮૦૦ દિવસ X ૨૦ ગ્રામ ગણો તો = ૨,૧૬૦ કીલો જેટલું અત્યાર સુધી ખાઈ ગયા, છતાં આસક્તિ ઘટતી નથી.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

116

એ જ રીતે દાળ, મીઠાઈ, ફરસાણ, ચા, દૂધ, નાસ્તો વગેરે માટે સ્વયં વિચારી લેવું.
આ વિચારણા પણ આસક્તિ ઘટાડવાનું કામ કરશે. ઈન્દ્રિય પરાજય શતક પર ટીકા રચનાર
ગુણવિનય ગણિવરશ્રીએ આ શ્લોકની ટીકામાં ત્રણ શ્લોકો ટાંક્યા છે, જે આ જ વાતની પુષ્ટિ
આપે છે.

હિમવંતમલયમંદરદીવોદહિધરણિસરિસરાસીઓ ।
અહિયયરો આહારો છુહિષ્ણાહારિઓ હુજ્જા ॥૧॥

અર્થ : હિમવંત પર્વત, મલય ગિરિ, મેરૂપર્વત, તમામ જંબુદ્વીપ વગેરે દ્વીપો અને લવણ
વગેરે સમુદ્રો અને પૃથ્વીના પ્રમાણ જેટલું કે તેનાથી પણ અધિક ભોજન ભૂખ્યા થયેલા આપણા
વડે ખવાયું છે.

जन्नेणं जलं पीअं घम्माऽयवजगडिएण तं पि इहं ।
सव्वेसु वि अगडतलायतइसमुद्देसु न वि हुज्जा ॥२॥

अर्थ : બફારો અને તડકાથી હેરાન થયેલા એવા આપણા વડે જેટલા પ્રમાણમાં પાણી વપરાયુ છે, તેટલુ પાણી દુનિયામાં રહેલા તમામ કુવા, તળાવ, નદી અને સમુદ્રમાં પણ નથી.

એટલે કે આપણે અનંતાકાળમાં એટલુ બધું પાણી વાપર્યું છે કે તમામ તળાવ, કૂવા, નદી, સરોવર અને સમુદ્રોનું પાણી પણ એની આગળ ઓછું પડે.

એટલે કે તે તમામ પાણી કરતાં વધુ પાણી પીધું છે.

पीअं थणयरच्छीरं सागरस्सल्लिआओ बहुअरं हुज्जा ।
संसारंमि अणंते माऊणं अन्नमन्नाणमिति ॥३॥

અર્થ : (ઉપરની ગાથામાં તો આખી જીંદગીમાં વાપરેલા ભોજન અને પાણીની વાત છે, જ્યારે આમાં તો જન્મ્યા પછી - એ પણ પંચેન્દ્રિય જાતિ - એ પણ દૂધ આપતી માતાના પેટે જન્મ થયો હોય, ત્યારે માતાનું પીધેલું દૂધ, ખાલી એની જ વાત છે છતાં સાગરો છલકાઈ ગયા.)

અનંતા સંસારના પરિભ્રમણમાં અન્ય અન્ય માતાઓનું (તે - તે ભવની માતાઓનું) સ્તન સંબંધી જે દૂધ પીધું છે તેની ગણતરી કરવામાં આવે તો સાગરના પાણીથી અધિક દૂધનું પ્રમાણ થઈ જાય.

જો અત્યાર સુધી આટલુ બધુ ભોજન કર્યું છતાં જીવને તૃપ્તિ થઈ નથી તો હવે ભોજન કરવાનો મતલબ નથી. એટલે કે હવે તૃપ્તિ થશે કે આસક્તિ તૂટશે તો ભોજનથી નહિ, પણ ત્યાગથી કે સમજણથી... એ વાત મનમાં નક્કી કરવી જોઈએ.

શિષ્ય - ગુરુદેવ ! સમજણ લાવવાથી આસક્તિ તૂટે તો એ કઈ સમજણ ? એ જણાવવા કૃપા કરશો.

ગુરુદેવ - વત્સ ! 'સંસાર ચક્કવાલે....' આ શ્લોક જ મોટી સમજણ આપે છે. છતાં બીજી

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

118

થોડી સમજણો સમજાવે.

(૧) તમને જે વસ્તુ પર ખૂબ આસક્તિ થાય છે તે વસ્તુના મૂળને વિચારો.

જેમ કે, તમને રસગુલ્લા ખૂબ ભાવે છે. એ સામે આવે છે ત્યારે તમે ભાન ભૂલી જાઓ. તૂટી પડો છો. આરોગ્ય કે આબરૂની પણ પરવા કરતાં નથી. તો રસગુલ્લાની આસક્તિ તોડવા માટે રસગુલ્લા શેમાંથી બને છે, તેના મૂળને વિચારો.

જેમકે, રસગુલ્લા છે. તો એ દૂધ ફાડીને બનાવાય છે. એટલે રસગુલ્લા દૂધમાંથી બને છે. દૂધ ગાયમાંથી નીકળે છે. ગાય ઘાસ ખાય છે, એનું દૂધ નીકળે છે, માટે દૂધ એ ઘાસમાંથી બને છે. ઘાસ ઉગાડવા માટે ગાયનું છાણ વપરાય છે. તેથી છાણમાંથી ઘાસ બને છે.

આમ, મૂળની તપાસ કરતાં રસગુલ્લા છાણમાંથી બને છે એ સાબિત થયું.

તેથી ‘છાણમાં શું આસક્તિ કરવાની?’ એમ મનથી વારંવાર વિચારવું. તેથી આસક્તિ તૂટશે.

જ્યારે રસગુલ્લા ન હોય ત્યારે પણ વારંવાર આ પદાર્થને ઘૂંટવો કે ‘રસગુલ્લા એટલે છાણ’ તેથી પણ આસક્તિ તૂટશે.

આ જ રીતે તમને ખમણ બહુ ભાવે છે. તો વિચારવું કે, ખમણ ચણાના લોટમાંથી બને, ચણાનો લોટ ચણામાંથી, ચણાનું ઝાડ છાણ કે રાસાયણિક ખાતરથી એટલે ખમણ છાણમાંથી બને છે. એટલે ખમણ = છાણ.

એ જ રીતે કોઈને કેળાની વેફર ખૂબ ભાવતી હોય તો વિચારવું,

વેફર = કેળા = ઝાડ = છાણ એટલે કેળા = છાણ છે. એમાં શું આસક્તિ કરે છે.

તપોવનમાં એક ભાઈ છેલ્લા ૨૫ વર્ષથી ખૂબ ઊંચુ જીવન જીવતા હતા. આત્માર્થી હતા.

એકવાર વાત-વાતમાં સાહેબજીએ પૂછ્યું ‘તમે શું વાપરો છો?’ ‘દૂધ, ફળ અને મમરાં’ અને ક્યારેક ૧-૨ પેંડા લઈ લઈ છું.

વાત પૂરી થયા પછી સાહેબજી તો નીકળી ગયા. બીજા દિવસે પેલા ભાઈ મળવા માટે આવ્યા.

“સાહેબજી ! દૂધ અને ફળથી મારું કાર્ય પુરુ થઈ જાય છે. છતાં લાલસાથી પેંડા હું વાપરતો હતો આપે પૂછ્યું અને મને ચિંતનનો અવસર મળ્યો.

આપ ગયા પછી મને વિચાર આવ્યો કે બધી ચીજો છોડી દીધી. પરિવાર, પૈસો, ભાવતી બાકીની બધી આઈટમો છોડી છતાં તું એક પેંડામાં ફસાયો.

ખૂબ દુઃખ થયું. “આ લાલસાને તોડવા શું કરવું.” ચિંતન કરતાં કરતાં મેં વિચાર્યું કે આ પેંડા તો અંતે છાણ છે છાણ. એમાં તું આસક્તિ થાય છે.

મારી લાલસા પર કંટ્રોલ થયો.

સાહેબજી ! હાલ તો પેંડાની લાલસાથી મુક્ત થયો છું, પણ પાછો ફસાઈ ન જાઉં એ માટે મને આજીવન મીઠાઈની બાધા આપી દો.”

સાહેબજીએ એમના ભાવોને બરાબર ચકાસીને આજીવન મીઠાઈની બાધા આપી દીધી.

આપણે પણ ભાવતી ચીજો પર આવા ચિંતન કરીને આકર્ષણ ઘટાડીએ, પછી ટેમ્પરરી થોડા મહિના માટેના પણ નિયમો લઈને હંમેશ માટે તે-તે ચીજોની આસક્તિને દફનાવી દઈએ.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

119

(૨) દરેક ફેક્ટરીમાં વેસ્ટમાંથી બેસ્ટ બને, રફમાંથી ફેર બને. જ્યારે આ પેટ નામની ફેક્ટરી એવી છે કે એમાં સારામાં સારી, મોંઘામાં મોંઘી, સ્વાદિષ્ટમાં સ્વાદિષ્ટ, સુગંધી, આકર્ષક એવી ચીજ નાંખવામાં આવે તો એ એમાંથી ગંદામાં ગંદી, વાસ મારતી, દેખવી ન ગમે એવી વેસ્ટ ચીજનું ઉત્પાદન કરે છે.

પૂ.આ. દેવશ્રી ભુવનભાનુસૂરિજી ઘણીવાર કહેતા હતાં કે કોઈ ખાડો હોય એ શેનાથી ભરાય, માટીથી કે રત્નોથી, માટીથી જ ભરાય.

એ જ રીતે આ પેટનો ખાડો પણ સ્વાદિષ્ટ, મોંઘી કે સારી ચીજોથી ન ભરવો, પણ સાદામાં સાદી ચીજોથી ભરવો. એટલે રોટલીથી ચાલતું હોય તો શેના માટે પરોઢું, ભાખરી કે પુડલો ખાવો.

જો આ પેટ નામની ફેક્ટરી ગમે તેવી સારી ચીજને ગંદામાં ગંદી ચીજ બનાવી દેતી હોય, તો પછી એમાં સારો માલ નાંખવો નહિ એ જ બુદ્ધિમત્તા છે.

(૩) પેટને ભાડું આપવા જતાં જીભને કમીશન ન અપાય.

શરીર ચલાવવા માટે ભોજન લેવાનું છે. એ લેવામાં જીભ સ્વાદનું પોષણ કરવા દ્વારા કમીશન લઈ ચિક્કાર કર્મબંધ કરાવે છે.

ઠંડુ, ગરમ, મીઠું, ખારું, ખાટું, તીખું વિગેરે ટેસ્ટ એ જીભના તોફાન છે. બાકી તો પેટને તો ભોજન જોઈએ, પછી એ ભલેને મોળું હોય કે ઠંડુ હોય, સ્વાદ વિનાનું હોય કે ફીક્કું હોય. પણ આ જીભ વચ્ચે આવી તોફાન કરાવે છે.

આ જીભની આસક્તિઓ અને લાલસાઓને પોષવા દ્વારા કરોડો રૂપિયાનો હોટલ ઉદ્યોગ ચાલે છે અને મોટી-મોટી ફુડ પ્રોડક્શન કરતી કંપનીઓ ધૂમ કમાણી કરે છે.

પેટને ભાડું આપવાની જગ્યાએ જીભને કમીશન આપવાનું કામ કરનારા, ૫૦૦ શિષ્યોના ગુરુદેવ મંગુ આચાર્ય ખાળના ભૂત થયા.

‘મારે જીભને કમીશન આપી ચીકણા કર્મ બાંધવા નથી.’ આ રીતે મનને સમજણ આપવી.

કમસેકમ એટલું તો નક્કી કરવું કે વાપરવા બેઠા પછી ભોજનમાં આમતેમ થાય, જેવું તેવું આવી જાય તો વાપરતી વખતે નિંદા કે પ્રશંસા કરવી નહીં.

કદાચ મોળું કે ખાટું, ફીક્કું કે ઠંડુ આવી ગયું તો વિચારવું કે પેટને તો તકલીફ નથી ને ?

બે હજાર શિષ્યોના ગુરુદેવ આ.દે.શ્રી હીરસૂરીશ્વરજી મ.સાહેબ માટે શિષ્ય ખીચડી વહોરીને લાવ્યો. સાહેબજીએ ખીચડી વાપરી. વાપર્યા બાદ બહાર આવીને બેઠા છે. ત્યાં તો એક શ્રાવિકાબેન દોડતાં દોડતાં આવ્યા.

‘ગુરુદેવ ! ગુરુદેવ ! કયા મહાત્મા મારે ત્યાંથી ખીચડી વહોરી ગયા છે ?’

બે-ત્રણ સાધુઓ ભેગા થઈ ગયા અને પૂછ્યું ‘આવું કેમ પૂછવું પડ્યું ?’

‘સાહેબજી ! એક મોટી ભૂલ થઈ ગઈ છે.’

‘શું ?’

‘ભૂલથી ખીચડીમાં ૩ વાર મીઠું નંખાઈ ગયું છે. તેથી ખીચડી ખારી-ખારી થઈ ગઈ છે. હું જમવા બેઠી ત્યારે ખબર પડી તેથી કહેવા આવી છું કે ‘એ ખીચડી પરઠવી દેજો, મોઢામાં પણ

જાય એવી નથી.’

બધાની નજર ગુરુદેવ પર ગઈ.એમના મોઢાની રેખા પણ બદલાઈ નહોતી. શિષ્યોએ કહ્યું ‘ગુરુદેવ ! આપ કેમ ખારી-ખારી ખીચડી વાપરી ગયા ?’

ગુરુદેવ શાંતિથી બોલ્યા ‘ગોચરી જીભ માટે નહિ પણ, શરીર માટે વાપરવાની છે. ગોચરીની નિંદા કે પ્રશંસા એ તો અતિચાર રૂપ છે. સાધુ તો સમભાવમાં હોય. જે આવ્યું, જેવું આવ્યું તે વાપરી જાય. કોઈ ફરિયાદ નહિ એ સાધુ.’ બે હજાર શિષ્યોના ગુરુદેવ આપણને ઘણું કહી જાય છે.

બસ ! આ રીતે લાલસાને કાબુમાં લેવી જોઈએ.

(૪) ગમે તેવી સારી ચીજ, સ્વાદિષ્ટ ચીજ માત્ર જીભ પર છે ત્યાં સુધી સારી, અરે ! મોંઢામાં નાંખતા જ લાળ ભળતાં એનો પર્યાય બગડી જાય છે.

ધારો કે તમને ભાવતું ગુલાબજાંબુ હાથમાં લીધું. પછી મોંઢામાં મુક્યુ, બે દાંત વચ્ચે દબાવ્યું, બે-ત્રણ વાર ચાવ્યું. પણ ચાવતાં-ચાવતાં અંદર નાનકડી બે ચાર કાંકરી તમને લાગી. તરત જ ચવાયેલું ગુલાબજાંબુ તમે મોંમાથી કાઢ્યું. હાથમાં લીધું (ખરેખર તો હાથમાં લેવાનું પણ ન ગમે) કાંકરી કાઢી. હવે બોલો એને પાછું મોંમાં મુકવાનું મન થાય ?

છે તો એ જ ગુલાબજાંબુ. તમને અતિપ્રિય ગુલાબજાંબુ. છતાં માત્ર ૦૧ મિનિટમાં નાક મરડે એવું, ગંદુ ગંદુ એ થઈ જાય છે.

તો પછી માત્ર ૦૧ મિનિટમાં જેનું સ્વરૂપ જુગુપ્સનીય થઈ જવાનું છે, એમાં આસક્તિ શેના માટે ?

હવે આગળ વધીએ. કાંકરી ન હતી. ગુલાબ જાંબુ વપરાઈ ગયું અને અચાનક તમને ઉલ્ટી થઈ. ખાધેલા પાંચ ગુલાબજાંબુ તમે ખાતા હતાં એ જ પાત્રમાં ઉલ્ટી રૂપે ગોઠવાઈ ગયા.

વાપરવાની વાત છોડો એની ગંધ પણ સહન થશે ? એને અડવાની વાત બાજુ પર મૂકો એના દર્શન પણ અકળામણ કરી મૂકશે.

તો પછી જે ચીજ થોડી જ મિનિટોમાં ગંદકી બની જાય છે એ ચીજોમાં આસક્તિ શું કરવાની ?

આ રીતે જુદી જુદી સમજણોને વારંવાર વિચારી, આત્માને એનાથી ભાવિત કરી લાલસાને ઘટાડવી જોઈએ.

ઘણીવાર એવું બને કે લાલસાની તીવ્રતા એવી હોય કે સામે ભાવતી ચીજ આવે ત્યારે બધુ ભાન ભૂલાઈ જાય. કોઈ સમજણ કે ભાવના ભાવવાની વાત તો દૂર રહી પણ તાજી માંદગીમાંથી ઉભા થયા હોય કે પેટમાં દુઃખાવો થતો હોય એ બધું ત્યારે ભૂલાઈ જાય.

બસ ! તૂટી જ પડે. તેવી પરિસ્થિતિવાળાએ બાકીના સમયમાં આ ભાવનાઓથી મનને વારંવાર ભાવિત કરવું જેથી વાપરવાના સમયે થોડોક સરખો તો વિચાર આવી શકે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

121

ગાથાર્થ : ભોગો વડે આત્મા કર્મોથી લેપાય છે. અભોગી કર્મથી લેપાતો નથી. ભોગી સંસારમાં ભમે છે. અભોગી સંસારથી મુક્ત થાય છે.

ભાવાર્થ : જે પાંચેય ઈન્દ્રિયોના ભોગો ભોગવે છે એ કર્મોથી લેપાય છે. એટલે ચિક્કાર પાપકર્મનો બંધ કરે છે. જે પાંચેય ઈન્દ્રિયના ભોગોથી વિરામ પામે છે, દૂર ભાગે છે તે પાપકર્મના બંધથી વિરામ પામે છે. કર્મનો બંધ કરતો નથી.

આજ કારણે ભોગી = મજા કરનારો કર્મના બંધ દ્વારા સંસારમાં ભમે છે. અનેકવાર દુર્ગતિનો ભાગી થાય છે અને અભોગી = ભોગ નહિ ભોગવનાર કર્મબંધ નથી કરતો માટે જલ્દીમાં જલ્દી કર્મથી મુક્ત થાય છે.

ભોગ ભોગવવામાં, પાંચેય ઈન્દ્રિયના વિષયોમાં મજા માણવામાં કર્મનો બંધ કરે છે એનું દૃષ્ટાંત જોઈએ.

અમદાવાદની એક પોળમાં સાચા સંત રહેતા હતાં. નામ એમનું સરયૂદાસ. એમના ભક્તગણ ઘણા પ્રમાણમાં હતો.

એકવાર એમના પરમભક્ત શેઠે ૩૦૦ જેટલા સંન્યાસીઓને ભોજન માટે નિમંત્રણ આપ્યું. મુખ્ય અતિથિ તરીકે પોતાના ગુરુદેવ સરયુદાસનું આસન ગોઠવવામાં આવ્યું.

સમય થતાં બધા સંન્યાસીઓ આવી ગયા. જમવા માટે કમસર બેસી ગયા. શેઠે ભક્તિભાવથી

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

122

ઘીથી લથપથ લાપસીનું જમણ રાખેલું. હજુ સુધી સરયુદાસજી પધાર્યા ન હતા. તેથી શેઠે આવેલા સંન્યાસીઓને પીરસવાનું શરૂ કર્યું. બધાએ ભોજન લેવાનું શરૂ કર્યું.

થોડીવારમાં સરયુદાસજી પધાર્યા. સન્માનપૂર્વક મુખ્ય આસને બેસાડ્યા. શુદ્ધ અને સુગંધીદાર ઘીથી લથપથ લાપસીનું ધામુ લઈને શેઠ પીરસવા આવ્યા.

સરયુદાસજી બોલ્યા ‘બે ઘી ચોપડ્યા વગરના રોટલા લાવો.’

‘ગુરુદેવ ! આ લાપસી તો લો, કેટલા ભક્તિભાવથી મેં બનાવી છે.’

‘ના, મને બે લૂકખા રોટલા આપો.’

ઘણી રક્કડના અંતે બે લૂકખા રોટલા પીરસાયા. સરયુદાસજીએ ખાવાની શરૂઆત કરી.

તમામ સંન્યાસીઓ અને શેઠ વિચારમાં પડી ગયા કે, ‘સ્વાદિષ્ટ લાપસીને છોડીને સરયુદાસજીએ કેમ લૂકખા રોટલા લીધા.’

સરયુદાસજીએ એમના ભાવોને પરખી લીધા અને એ જ વાત કહી.

બધા એકી અવાજે બોલ્યા,

‘જી, અમને બધાને આ જ મુંઝવણ છે. અમારી મુંઝવણ દૂર કરો.’

બધા જમવાનું છોડીને સરયુદાસની ચારેબાજુ વીંટળાઈ ગયા.

સરયુદાસજી બોલ્યા, ‘અરીસો લાવો.’

અરીસો તુરંત હાજર થયો, લાપસી મંગાવીને અરીસા પર લાપસી ચોપડી પછી એક સંન્યાસીને કહ્યું, ‘જુઓ, આમાં તમારું મોઢું દેખાય છે ?’

‘ના.’

તરત પોતાના થાળમાં પડેલો લૂકખો રોટલો લઈને અરીસા પર ઘસ્યો. લૂકખા રોટલાએ બધુ ઘી ચુસીને અરીસાને ચોક્ખો કરી દીધો.

હવે પેલા સંન્યાસીઓને પૂછ્યું, ‘હવે તમારું મુખ દેખાય છે.’

‘હા, એકદમ સ્પષ્ટ દેખાય છે.’

આ પ્રક્રિયામાં કોઈને કાંઈ સમજ ન પડી. સરયુદાસજી આ અરીસો લાપસી અને રોટલા દ્વારા શું કહેવા માંગે છે એની કોઈને સમજ ન પડી.

શેઠ સહિત બધા સંન્યાસીઓ આનું રહસ્ય પામવા જિજ્ઞાસાભરી નજરે સરયુદાસની સામે જોવા લાગ્યા.

બધાની જિજ્ઞાસાને જોઈને એ બોલ્યા.

‘આપણે બધા સંતપુરુષો છીએ, આત્મસાધના કરવા માટે સંન્યાસનો સ્વીકાર કર્યો છે, ઘરબાર, પત્ની, પરિવારનો ત્યાગ કર્યો છે !’

‘આપણે બધાએ પ્રભુની ભક્તિ દ્વારા આત્માનું દર્શન કરવાનું છે.’

બધા હજુ મુંઝવણમાં છે, ‘ક્યાં અરીસો, ક્યાં લાપસી અને ક્યાં આત્માનું દર્શન ?’

‘જેણે આત્માનું દર્શન કરવું હોય એને ઘી-દૂધ વિગેરે વિગઈ ભરપૂર ભોજન છોડવા પડે, લૂકખુ, સુકુ ખાવું પડે.’

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

123

‘જેમ ઘીવાળી લાપસી અરીસા પર પડી તો એમાં દેખાતુ બંધ થઈ ગયું અને રોટલાથી સાફ કરવાથી દેખાવાનું શરૂ થયું તે જ રીતે ઘી-દૂધના ભોજનથી આત્માનું દર્શન બંધ થાય છે. લૂકખા સુકા ભોજનથી જ આત્મ-સાક્ષાત્કાર થાય છે.’

‘આપણે આત્મસાક્ષાત્કાર કરવો હોય તો આ લાપસી-લાડુ વિગેરે છોડવા પડશે.’

માર્મિક સંતવાણી સૌને સ્પર્શી ગઈ. બધાએ વિગઈ પ્રચૂર ભોજન ન લેવાનાં સંકલ્પ કર્યો.

‘ઝલેવો હોઈ ભોગેસુ’ એ વાત સરયુદાસે આપણને પણ સમજાવી દીધી.

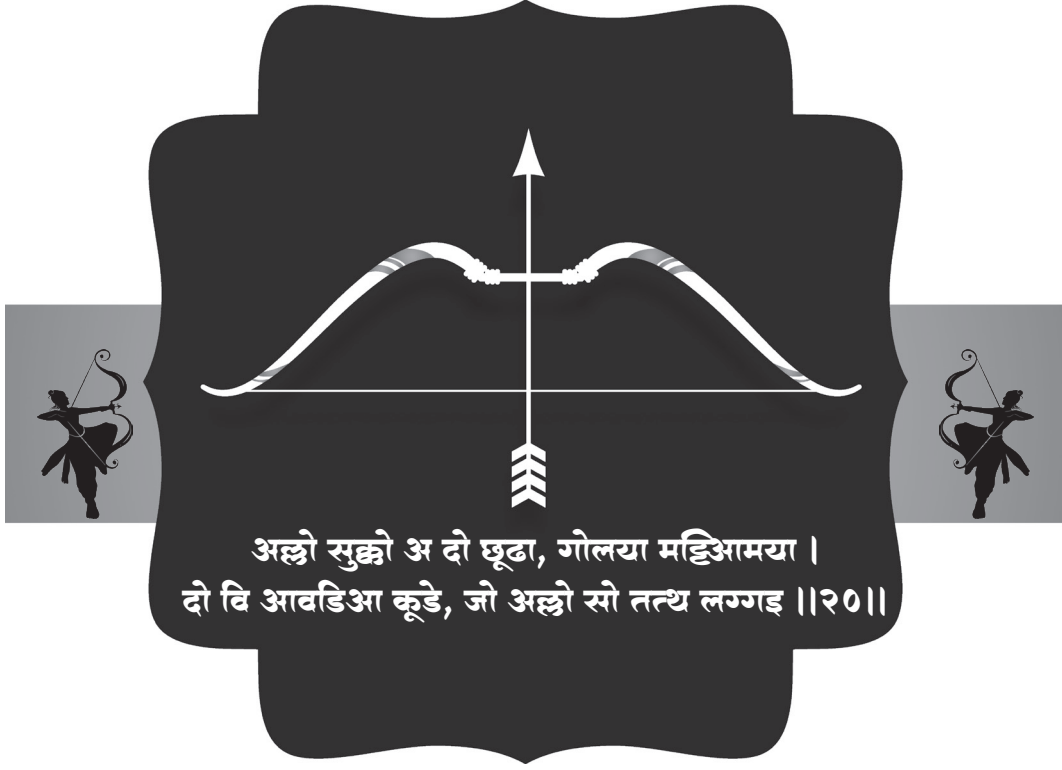
આ રીતે ભોગ દ્વારા કર્મનો બંધ અને કર્મબંધ દ્વારા દુર્ગતિની પરંપરા સર્જાય છે માટે ‘ભોગી ભમડૂ સંસારે’ કહ્યું છે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

124

અલ્હો સુલ્હો અ દો છૂડા, ગોલયા મહ્ડિઆમયા ।
દો વિ આવડિઆ કૂડે, જો અલ્હો સો તત્થ લગ્ગડ ॥૨૦॥

ગાથાર્થ : એક ભીનો અને એક સૂકો એમ બે માટીના ગોળા ભીંત પર ફેંકાયા. બન્ને ભીંત સાથે અથડાયા. તેમાંથી જે ભીનો માટીનો ગોળો હતો તે ભીંત સાથે લાગી જાય છે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

125

एवं लग्गंति दुग्मेहा, जे नरा कामलालसा ।
विरत्ता उ न लग्गंति, जहा सुक्के अ गोलए ॥२१॥

गाथार्थ : જેમ ભીનો ગોળો ભીંત પર ચોંટી જાય છે એ જ રીતે જે પુરુષો કામમાં લંપટ અને દુર્બુદ્ધિવાળા હોય છે તેઓ સ્ત્રી વિગેરેની સાથે લાગે છે અને જેઓ વિરક્ત છે તેઓ સૂકા ગોળાની જેમ લાગતા નથી.

ભાવાર્થ : ભીના ગોળામાં રહેલ સ્નિગ્ધતાના કારણે એ દિવાલ પર ચોંટી જાય છે એ જ રીતે કામ = ઈચ્છાથી યુક્ત વ્યક્તિ તે-તે ભોગ સામગ્રીને વિશે ચોંટી જાય છે.

બધા પાપોનું મૂળ ઈચ્છા = કામના છે. જેણે ઈચ્છા પર કંટ્રોલ કર્યો છે તે સુખી છે.

અંગ્રેજીમાં પણ સરસ વાત લખી છે 'DESIRE TO BE DESIRELESS' હે પ્રભુ ! મારી એક જ ઈચ્છા છે કે તું મને ઈચ્છા વિનાનો બનાવ.

પૂજ્યપાદ કાંતિવિજયજી મ.સાહેબ વિમલનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં સરસ વાત લખે છે.

‘તું હી નિરાશી ભાવપદ સાધે, હું આશા સંગ વિલુદ્ધો’

હે પ્રભુ ! તું આશા = ઈચ્છાઓથી રહિત છે માટે જ તે ભાવપદ = મોક્ષપદને સાધ્યું છે, મેળવ્યું છે. જ્યારે હું આશાઓ = ઈચ્છાઓના સંગની અંદર લોભાયો છું, છેતરાયો છું જેથી સંસારમાં રખડી રહ્યો છું.

આપણે બધા ઈચ્છાઓ = કામનાઓ ઘટાડીએ તો સૂકા ગોળાની જેમ બધા સાથે રહેવા છતાં બધાથી નિર્લેપ રહી શકીશું. ક્યાંય ચોંટશું નહિ, આસક્ત થશું નહિ.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

126

ભોગોમાં ચોંટશું નહિ તો કર્મબંધ, દુર્ગતિ વિગેરેથી બચી જશું.

‘જત્ય આસત્તિ તત્ય ઉપ્પત્તિ’ એવો નિયમ છે. એટલે કે જેમાં તમે આસક્ત થયા ત્યાં તમારી ઉત્પત્તિ થવાની છે. એના ઉપર એક હૃદયસ્પર્શી પ્રસંગને માણીએ.

પંચરંગી કીડો

એક નગર હતું. એમાં વિજયવર્મા નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. વિજયવર્માને રૂપ-રૂપની અંબાર ૧૦ રાણીઓ હતી. વિજયવર્મા રાજા પોતાની રાણીઓમાં અતિ આસક્ત હતો. આખો દિવસ મોજમજા અને ભોગસુખોમાં રાણીઓ સાથે રહેતો હતો.

રાજ્યકાર્ય તરફ બરાબર ધ્યાન આપતો ન હોવાથી રાજ્ય વ્યવસ્થા ખોરવાતી હતી. મંત્રીઓએ વારંવાર આ અંગે ધ્યાન દોરવા છતાં રાણીઓ પરની ભયંકર આસક્તિના કારણે વિજયવર્મા રાજ્ય વ્યવસ્થા પર ધ્યાન આપી શકતો ન હતો.

એક દિવસ રાજસભામાં વિજયવર્મા બેઠો હતો ત્યારે પરદેશથી બહુ મોટો જ્યોતિષ શાસ્ત્રનો પારંગત પંડિત આવ્યો. રાજાના મુખને જોઈને ઉદાસ થઈ ગયો.

રાજાથી આ વાત છાની ન રહી. રાજાએ પંડિતને પૂછ્યું ‘તું મને જોઈને ઉદાસ કેમ થઈ ગયો. જે હોય સાચુ બોલ.’ પંડિત મૌન રહ્યો. રાજાએ ફરીવાર આગ્રહપૂર્વક કારણ પૂછ્યું. પંડિત બોલ્યો ‘રાજાજી ! જાણવામાં કંઈ મજા નથી.’

આટલું બોલીને ચાલવા લાગ્યો.

રાજાએ એને અટકાવીને કહ્યું, ‘જે હોય તે કહે. કોઈનો ડર રાખીશ નહિ.’

પંડિતે કહ્યું, ‘વાત સત્ય છે પણ ખૂબ કડવી છે. આપ વાતને જીરવી નહિ શકો.’

‘જે પણ હોય તે કહે. ચિંતા ન કર.’

‘તમે મને અભયદાન આપો તો કહું.’

‘જા, તને અભયદાન આપુ છું. હવે જે હોય તે કહે.’

અભયદાનની વાત સાંભળી નિશ્ચિંત બનેલા પંડિતે કહ્યું ‘રાજાજી ! હું જ્યોતિષ-નિમિત્ત શાસ્ત્રનો પારંગત છું. તમારા મુખની રેખાઓ જોતાં મારું જ્ઞાન કહે છે કે તમે ૭ દિવસમાં મૃત્યુ પામશો અને મરીને તમારી રાણીઓની વિષ્ણાની ખાળમાં પંચરંગી કીડા તરીકે ઉત્પન્ન થશો.’

આ વાત સાંભળીને રાજા ખળભળી ઉઠ્યો. આ પંડિતનું માથુ તલવારથી જુદુ કરવા ઉભો

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

127

થઈ ગયો. પણ અભયદાનનું વચન યાદ આવતાં પાછો બેસી ગયો.

ફરીથી પંડિતને ગુસ્સામાં પૂછ્યું ‘તું સાચુ બોલે છે, મારે માત્ર સાત દિવસમાં મરી જવાનું છે અને મરીને મારી રાણીઓની વિષામાં કીડા તરીકે જન્મ લેવાનો છે.’

‘જી, રાજાજી ! મને મારા જ્ઞાનમાં આ વાત સ્પષ્ટપણે દેખાઈ રહી છે.’

રાજા ચિંતામાં પડી ગયો. ‘શું મારે મરી જવાનું ?’

તરત જ મંત્રી-સેનાપતિ વિગેરેને બોલાવ્યા.

‘સાંભળો, આ પંડિત મને સાત દિવસમાં મૃત્યુ પામવાનું કહે છે. હું સાત દિવસમાં મરી જઈશ એ વાત એકવાર હું સહન કરી શકીશ, પણ હું મરીને મારી રાણીઓની ગંદકીમાં ઉત્પન્ન થવાનો. એ મારાથી સહન થાય એમ નથી.’

‘તેથી સાંભળો ! જો ખરેખર આ પંડિતના કથન મુજબ સાત દિવસમાં મૃત્યુ પામું તો તમે મરણના દિવસે રાણીઓનો વિષાનો ખાળ દેખજો. જો એમાં કોઈ પંચરંગી કીડો હોય, તો એને મારી નાંખજો.’

‘મારે આવી ગંદકીમાં રહેવું નથી.’

‘મારી તમને બધાને આજ્ઞા છે કે મને ત્યાં જીવતો રાખશો નહિ, મને મારી નાંખજો.’

‘જી, રાજાજી ! આપની આજ્ઞા પ્રમાણે અમે બરાબર કરશું.’ ખરેખર, સાત દિવસમાં રાજાનું મૃત્યુ થયું. સેનાપતિ વિગેરેએ રાજાની આજ્ઞાને યાદ કરીને રાણીઓની વિષાનો ખાળ ખોલાવ્યો. ખરેખર, પંડિતના કહ્યા મુજબ એ ખાળમાં પંચરંગી કીડો હતો.

રાજાની આજ્ઞા-પાલન માટે બધા સૈનિકો કીડાને મારી નાંખવાના પ્રયત્નો પૂરજોશથી કરવા લાગ્યા. પણ આ કીડો અહીંથી તહીં દોડાદોડી કરીને પોતાની જાન બચાવવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યો છે. અંતે સૈનિકો થાક્યા, તેઓ કીડાને મારી શક્યા નહિ.

રાણીઓમાં આસક્ત રાજા પંચરંગી કીડા તરીકે રાણીઓની વિષામાં જ જીવન પસાર કરવા લાગ્યો.

આમ, જ્યાં આસક્તિ કરો ત્યાં તમારી ઉત્પત્તિ થાય છે.

જો આપણે ચામાં આસક્તિ કરશું, તો કદાચ આસામમાં રહેલા ચાના ખેતરમાં કદાચ ચાની પત્તી તરીકે જ આપણો જન્મ થશે.

જો આપણે પૈસામાં આસક્તિ કરશું, તો કદાચ પૈસામાં જ ઉધઈ તરીકે જન્મ લેશું.

જો આપણે કોઈ મકાનમાં આસક્તિ કરશું, તો કદાચ એ મકાનમાં જ ગરોળી તરીકે ઉત્પન્ન થશું.

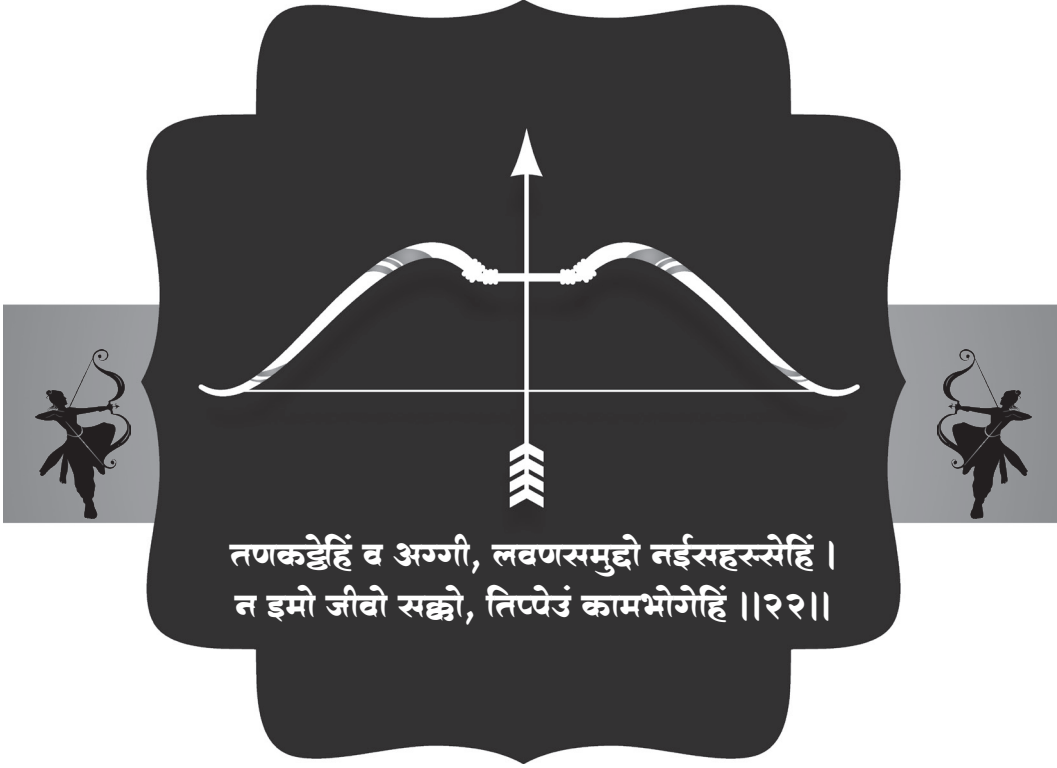
માટે ક્યાંય આસક્ત થવા જેવું નથી.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

128

गाथार्थ : તૃણ અને કાષ વડે જેમ અગ્નિ, હજારો નદીઓ વડે જેમ લવણસમુદ્ર, તેમ કામભોગો વડે આ જીવ સંતોષ પમાડવા માટે શક્ય નથી.

ભાવાર્થ : અગ્નિની અંદર લાકડાં નાંખવાથી અગ્નિ વધવાનો જ છે. સમુદ્રમાં નદીઓ ભળવાથી સમુદ્ર મોટો થવાનો જ છે. એ જ રીતે પાંચેય ઈન્દ્રિયોના વિષયો ભોગવવા માટે જીવને ઈચ્છાઓ થાય છે. વાસનાઓ જાગે છે. જીવ એ ઈચ્છાને અનુરૂપ ભોગવશે એટલે એ ઈચ્છાઓ શાંત થવાની નથી પણ વધવાની છે. ઈચ્છાઓને શાંત કરવા માટે એને ખોરાક આપવો એ માર્ગ નથી પણ ઉન્માર્ગ છે.

એનાથી તો ઉલટી વાસનાઓ વધુ પ્રદીપ્ત બને છે માટે ભોગ એ માર્ગ નથી.

ઉત્પન્ન થયેલી ઈચ્છાઓને દૂર કરવા માટેના ચાર યોગ બતાવ્યા છે.

(૧) ભોગ યોગ – જે ઈચ્છા થઈ તેને અનુરૂપ ભોગ કરી લેવો. જેમકે મિઠાઈ ખાવાની ઈચ્છા થઈ અને ખાઈ લેવું, સારું જોવાની ઈચ્છા થઈ અને જોઈ લેવું, સારું સાંભળવાની ઈચ્છા થઈ અને સાંભળી લેવાનું. આને કહેવાય ભોગ યોગ.

આ ભોગ એ માર્ગ નથી પણ ઉન્માર્ગ છે. જે ઈચ્છાઓને ભડકાવે છે.

(૨) દમન યોગ –

શિષ્ય : જીવ જે ઈચ્છા કરે તે આપવું નહિ. આપવાથી ભોગ કરી લેવાથી એ વધે છે, તો એ ઈચ્છાઓને દબાવી દેવી ?

ગુરુદેવ : ના, ઈચ્છાઓને દબાવી દેવી એ દમનયોગ છે. એ પણ સારો નથી.

સ્રીંગને જોરથી દબાવો અને પછી છોડો તો બમણા જોરથી એ ઉછળે છે, એ રીતે થયેલી ઈચ્છાઓને તમે દબાવી દીધી. તો આ દબાવેલી ઈચ્છાઓ થોડા સમય પછી બમણા વેગથી ઉછળશે. જે વધુ ભોગ કરાવશે.

શિષ્ય : આ વાતને દૃષ્ટાંતથી સમજાવશો ?

ગુરુદેવ : ધારો કે તમને મિઠાઈ વાપરવાની ઈચ્છા થઈ. મિઠાઈ વાપરવાનો ભોગયોગ વધુ ઈચ્છાઓ બહેકાવશે તેથી તમે ઈચ્છાને દબાવી દીધી.

‘કંઈ પણ થઈ જાય, મારે મિઠાઈ ખાવી નથી.’

‘નહિ એટલે નહિ... કોઈપણ હિસાબે હું મિઠાઈ ખાવાનો નથી.’

આ રીતે મનને તમે મારી દીધું, ઈચ્છાઓને દબાવી દીધી.

એ જ રીતે સારું-સારું જોવાની ઈચ્છા થઈ, સુંદર સંગીત સાંભળવાની ઈચ્છા થઈ, તમે એ ઈચ્છાને બળજબરીપૂર્વક દાબી દીધી તો આને દમનયોગ કહેવાય...

શિષ્ય : પણ આ ઈચ્છા જ ન થાય એવું થઈ જાય તો વધુ સારું ને ?

ગુરુદેવ : ઈચ્છા જ ન થવી એ તો વીતરાગ બન્યા પછી શક્ય છે. જ્યાં સુધી રાગ છે ત્યાં સુધી ઈચ્છાઓ તો થયા જ કરવાની. હવે એને દૂર કરવા શું કરવું એ વિચારવાનું છે.

શિષ્ય : ઈચ્છાઓને દબાવી દઈએ તો એ બમણા વેગથી ઉછળે અને વધુ ભોગ કરાવે એવું જરૂરી છે ?

ગુરુદેવ : મોટેભાગે આ વાત સાચી છે કે ઈચ્છાઓને દબાવવાથી તે ઉછળે છે. માટે દબાવવું એ સારું નથી. પણ કેટલીક વખત કોઈ વ્યક્તિ વિશેષે કે સમય વિશેષે ત્યાં ભોગયોગ કે દમનયોગ ફાયદાકારી પણ બની શકે છે. પણ મોટેભાગે તો આ બન્ને યોગ નુકશાનકારી છે માટે એનો ઉપ યોગ ન કરવો એ હિતાવહ છે.

(૩) ભક્તિયોગ :

શિષ્ય : ભોગ દ્વારા કે દમન દ્વારા ઈચ્છાઓને દૂર ન કરવી તો પછી શેના દ્વારા ઈચ્છાઓને દૂર કરવી જોઈએ ?

ગુરુદેવ : ઉત્તરોત્તર ચડીયાતા બે યોગ છે જે ઈચ્છાનાશ માટેના રામબાણ ઈલાજ છે. એમાંનો પહેલો છે ભક્તિયોગ.

શિષ્ય : ભક્તિયોગ એટલે શું ?

ગુરુદેવ : દેવ-ગુરુ અને ધર્મ પ્રત્યેનો બહુમાનભાવ, પૂજા, સેવા, આદર, રાગ એટલે ભક્તિયોગ.

શિષ્ય : દેવ-ગુરુ-ધર્મ પ્રત્યેનો રાગ એ ભક્તિયોગ કહ્યો એ વાત બરાબર, પણ આ ભક્તિયોગથી ઈચ્છાઓનો નાશ કેવી રીતે થાય ?

ગુરુદેવ : દરેક જીવોમાં રાગભાવ તો પડ્યો જ છે. એ રાગભાવ તો કોઈને કોઈ રીતે બહાર આવવાનો જ છે. એ રાગભાવ પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં પ્રગટ થાય છે. પાંચ ઈન્દ્રિયોમાંથી

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

130

રાગભાવને દૂર કરવો હોય, એમાં થતી ઈચ્છાઓને દૂર કરવી હોય તો એ રાગને દેવ-ગુરુ અને ધર્મમાં ઢાળી દો. ત્યાં રાગ ઢળી જશે તો સહજ રીતે જ ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાંથી રાગ ઘટી જશે.

આ રીતે દેવ-ગુરુ-ધર્મ પ્રત્યેના રાગ દ્વારા એટલે કે ભક્તિયોગ દ્વારા ઈચ્છાઓનો નાશ કરો. તાત્પર્ય એ નીકળ્યું કે અશુભમાંથી તમારા રાગને શુભમાં ફેરવો એનું નામ ભક્તિયોગ.

(૪) જ્ઞાનયોગ :

શિષ્ય : ભક્તિયોગ કરતાં પણ કોઈ વધારે સારો યોગ છે જે યોગ ઈચ્છાઓનો નાશ કરે ?

ગુરુદેવ : હા, ભક્તિયોગથી ચડિયાતો જ્ઞાનયોગ છે.

શિષ્ય : જ્ઞાનયોગ એટલે શું ?

ગુરુદેવ : જ્ઞાનયોગ એટલે સમજણ લાવી પછી ઈચ્છાઓને દૂર કરવી.

શિષ્ય : દૃષ્ટાંત દ્વારા સમજાવશો.

ગુરુદેવ : જેમકે, તમને સરસ સંગીત સાંભળવાની ઈચ્છા થઈ. તો એ વખતે તમે વિચારણાં કરો કે ‘આ સંગીત સાંભળવાથી મને ખૂબ કર્મબંધ થશે. એ કર્મબંધ દ્વારા મારે દુર્ગતિમાં જવું પડશે.’

‘આ સંગીત એટલે શું ? શબ્દવર્ગણાના પુદ્ગલો જ છે. એટલે જડ ચીજ છે. માત્ર એને સારી રીતે ગોઠવ્યું છે એમાં હું આસક્ત થાઉં છું.’

આ રીતે સંગીત કર્મબંધ કરાવનારુ છે. સંગીત એ તો જડ ચીજ છે અને હું અનંતશક્તિથી ભરેલો શુદ્ધ આત્મા છું. મારે જડ સાથે કોઈ લેવા-દેવા નથી. એમાં રાગ કરવો એ મારો સ્વભાવ નથી.

આવું જ્ઞાન-સમજણ લાવી ઈચ્છાઓને દૂર કરવી એ જ્ઞાન-યોગ છે.

શિષ્ય : હજુ એક દૃષ્ટાંત આપી સમજાવશો તો વધુ સ્પષ્ટ થશે.

ગુરુદેવ : રૂપવાન વિજાતીય સામે આવ્યું. અંદરથી જોવાની ઈચ્છા થઈ. ત્યારે વિચારવું કે ‘રૂપ એટલે શું ? ચામડું છે ચામડું. ચામડું સારું કે ખરાબ એનો નિર્ણય તો ચમાર-ચંપલ બનાવનારો વિચારે, હું થોડી ચમાર છું.’

ચામડી તો ઔદારિક પુદ્ગલોનો બનેલો સમુદાય છે. આ જ પુદ્ગલો પહેલા અનંતીવાર ગંધાતી ગટર તરીકે હતાં. આ જ પુદ્ગલો પહેલા અનંતીવાર તમારી જ વિષ્ટા તરીકે હતા. એ જ પુદ્ગલો પર આસક્તિ કરીને, જોવાની લાલચ કરીને શું ફાયદો ?

ચામડી એ જડ છે જડ. હું તો અનંત શક્તિનો માલિક ચેતન છું ચેતન. ચેતન એવો આત્મા જડમાં ક્યારેય ફસાય નહિ.

આત્માનો સ્વભાવ સ્વમાં રમણતા કરવાનો છે અને આજે હું જડ તરફ આકર્ષાઉં છું. આ ન ચાલે.’ આ રીતે વિચારીને વિજાતીયના રૂપમાં ફસાવું નથી. આ રીતે તમે ઉભી થયેલી ઈચ્છાને દૂર કરી દો.

એકદમ સારી સોડમ આવે. આપનું મન ત્યાં આકર્ષાય. ત્યારે મનને સમજાવવું “આ સુગંધ તો અનેકવાર દુર્ગંધ સ્વરૂપે હતી. તો મારે એમાં રાગ કેવો ?” આવું વિચાર આવે અને તમે એ આકર્ષણથી પાછા ફરો, તો જ્ઞાનયોગથી ઈચ્છાઓનો નાશ કરેલો સમજવો. આ જ રીતે રસનેન્દ્રિયના

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

131

વિષયો ભોજનની આસક્તિ, ઘ્રાણોન્દ્રિયનો વિષય સુગંધ વિગેરેની, સ્પર્શોન્દ્રિયના વિષયો સુંવાળી વસ્તુઓની ઈચ્છાઓને જ્ઞાનપૂર્વક દૂર કરવી તે જ્ઞાનયોગ છે.

આ રીતે ૪ યોગ છે. તેમાં ભોગ અને દમનયોગથી ઈચ્છાઓને દૂર ન કરતાં ભક્તિયોગ કે જ્ઞાનયોગથી ઈચ્છાઓને નિર્મૂળ કરવી જોઈએ.

ચારયોગ પરની સત્ય ઘટના

ફ્રાન્સ દેશની આ વાત છે. વર્ષો પૂર્વે ફ્રાન્સથી સમુદ્રમાર્ગે પરદેશ વહાણો વેપાર માટે જતા હતાં. પરદેશના વેપાર દ્વારા ફ્રાન્સ દેશને ઘણી આવક થતી હતી.

પરદેશ તરફ જતા વહાણોને યુરી નામના નાનકડાં બેટ પાસેથી પસાર થવું પડતું હતું.

બન્યું એવું કે ત્યાંથી પસાર થતા વહાણો યુરી બેટ પાસેથી ગાયબ થવા માંડ્યા. નવા વહાણો જવાના બંધ થયા. રાજાને ખબર મળી. પરદેશની આવક બંધ થઈ. સભા ભરીને વાત મૂકી.

યુરી બેટ પાસેથી પસાર થવામાં જોખમ ઘણું છે પણ જે સાહસ કરીને વેપાર માટે જશે એને રાજા ૧ લાખ સોનામહોર ભેટ આપશે.

હકીકતમાં યુરી બેટ પર એક વ્યંતરનિકાયની દેવીનો વાસ હતો. એ દેવી યુરી બેટ પાસેથી કોઈ વહાણ પસાર થાય ત્યારે સુમધુર સંગીત અને સુગંધ પ્રસરાવે, વહાણના લોકો એનાથી આકર્ષિત થઈ બેટ પર ઉતરે. એ દેવી રૂપવાન સ્ત્રીના વેષમાં આવી મધુર સ્વરે સ્વાગત કરે, વિશાળ મહેલમાં લઈ જાય. સુંદર ભોજન વિગેરેથી આગતા-સ્વાગતા કરે. વહાણના લોકોને ખૂબ સારું લાગે. બધા ત્યાં મજા માણવા રોકાઈ જાય.

વ્યંતરદેવી પછી એક-એકને વારાફરતી મારી નાંખે.

રાજાની વાત સાંભળીને જેસંગ નામના વહાણવટીએ બીડું ઝડપ્યું. ૧૦ માણસોને તૈયાર કરીને જેસન પરદેશ તરફ નીકળ્યો. યુરી બેટ આવતાં સંગીત અને સુગંધમાં ખેંચાયો અને મર્યો. એટલે જેસન ભોગયોગમાં ગયો.

રાજાએ ફરી જાહેરાત કરી. ત્યારે યુલીસીસ નામનો વહાણવટી તૈયાર થયો. એને બીજા ૧૦ સાગરીતો તૈયાર કર્યા. તે બેટમાં વાગતા સંગીત વિગેરેની માહિતી મેળવીને નક્કી કર્યું કે એ બેટ પાસેથી પસાર થઈએ ત્યારે કાનમાં મીણ ભરી દેવો.

યુલીસીસ વહાણ લઈ નીકળ્યો. યુરી બેટ નજીક આવતાં બધાએ કાનમાં મીણ નાંખી દીધું તેથી હેમખેમ બેટને પસાર કર્યો અને કમાણી કરી પાછા આવ્યા. આ થયો દમનયોગ.

રાજાએ યુલીસીસને ૨ લાખ સોનામહોર ભેટ આપી પછી ફરી નગરજનોની સભા બોલાવી.

ફરી જાહેરાત કરી કે આ રીતે દમન કર્યા વિના, મીણ નાંખ્યા વિના જે જશે એને હું ૪ લાખ સોનામહોર આપીશ.

ત્રીજો આક્રીમીડીસ નામનો વહાણવટી તૈયાર થયો. એક મહીના સુધી એણે ફ્રાન્સમાં રહેલા શ્રેષ્ઠ સંગીતકારો, વીણાવાદકો વિગેરેને શોધ્યા.

એ બધાને લઈને ઉપડ્યો. જેવો યુરીબેટ આવ્યો ત્યારે સુંદર સંગીત શરૂ કરાવી દીધું. વહાણમાં રહેલ બધા એ સંગીતની સુરાવલીમાં એકતાન થઈ ગયા. એ સંગીતના સુરો અને અવાજે

યુરીબેટનું સંગીતને દબાવી દીધું.

યુરીબેટનું સંગીત વહાણના લોકોને આકર્ષી શક્યું નહિ. યુરીબેટ પાસેથી વહાણ હેમખેમ પ સાર થઈ ગયું. કમાણી કરીને પાછું આવ્યું ત્યારે રાજા તરફથી આકીમીડીસને ૪ લાખ સોનામહોરનું ઈનામ પ્રાપ્ત થયું.

આ થયો ભક્તિ યોગ.

ફરી રાજાએ સભા ભરીને જાહેરાત કરી કે કોઈપણ જાતનું સંગીત રાખ્યા વિના જે વહાણવટી યુરી બેટને પસાર કરશે એને હું ૮ લાખ સોનામહોર ભેટ આપીશ.

નોસ્ટ્રાડોમસ નામના બુદ્ધિમાન વહાણવટીએ આ વાત વધાવી લીધી.

નોસ્ટ્રાડોમસે તત્ત્વજ્ઞાનમાં રસ ધરાવનારા ૧૦ સમજૂ માણસોને પસંદ કર્યા. પછી એ બધાને સાથે રાખીને રોજ સાચી સમજણ આપવા લાગ્યો.

‘સંગીત, શબ્દો, અવાજ, સૂર, સ્વર આ બધું પુદ્ગલ છે. જડ છે. એમાં આકર્ષાવામાં મજા નથી.’

‘જે - જે આકર્ષાયા એને મોતની સજા મળી છે. દેખાવમાં સારી લાગતી ચીજ પરિણામમાં અતિભયંકર છે. માટે આ સંગીતમાં આકર્ષાશો નહિ.’

આ તત્ત્વજ્ઞાન ૧૦-૧૫ દિવસ સુધી બધાને ખૂબ સમજાવ્યું. આ સમજણથી બધાનું આકર્ષણ ઘટ્યું.

ત્યારબાદ વહાણ લઈને નીકળ્યો. યુરી બેટ નજીક આવતાં ફરીથી સમજાવેલી વાત યાદ કરાવી.

‘જોજો કોઈ લલયાતા નહીં, આ લાલચ આ આકર્ષણ એટલે મોત છે મોત.’

સમજણ મળતાં બધા સ્વસ્થ બન્યા. હેમખેમ રીતે યુરીબેટ પસાર થયો. ખૂબ કમાણી કરી પાછા આવ્યા ત્યારે રાજાએ ૮ લાખ સોનામહોર ભેટ આપી.

આ થયો જ્ઞાનયોગ.

(આપણા સહુના પુણ્યયોગે યુગપ્રધાન આચાર્યસમ પંચાસશ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી મ.સાહેબ દ્વારા લિખિત ભોગાદિ ચાર યોગો ઉપરનું શ્રી અધ્યાત્મસાર ગ્રન્થના એક શ્લોક પરનું નોટના છૂટા કાગળોમાં સચવાયેલું, હજુ સુધી મુદ્રિત નહિ થયેલું વિવેચન મળી આવ્યું છે. એ વિવેચનને, પૂજ્યપાદશ્રીને અક્ષરદેહે માણીએ.)

સિદ્ધ્યા વિષયસૌખ્યસ્ય વૈરાગ્યં વર્ણયન્તિ ચે ।

મતં ન યુજ્યતે તેષાં યાવદર્યાપ્રસિદ્ધિતઃ ॥

સામાન્યતઃ એમ કહી શકાય કે, “વિષયો ઉપરનો રાગ દૂર કરવા માટેના ચાર ઉપાયો છે.” પારમાર્થિક દૃષ્ટિએ પહેલા બે ઉપાય ત્યાજ્ય બને છે. જ્યારે બાકીના બે સ્વીકાર્ય બને છે.

અધ્યાત્મસાર ગ્રંથના એકસોને ચાર નંબરના શ્લોકમાં ગ્રન્થકાર પરમર્ષિ વિરાગના પ્રથમ ઉપાય તરીકે ‘વિષયનો ભોગ’ જણાવે છે. જે વસ્તુની ઈચ્છા જાગી તેને ભોગવી લેવાથી તે ઈચ્છા-

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

133

તે વૈષયિક રાગ-શમી જાય છે. આકંઠ દૂધપાક ખાધા પછી તે જ દૂધપાક જોવો પણ ગમતો નથી, તેની ઉપર તે વખતે પૂર્ણ વિરાગ જાગી જાય છે. પરન્તુ 'ભોગ'નો ઉપાય ત્યાજ્ય છે. એ હકીકત પરમર્ષિઓ જણાવે છે.

ભોગેચ્છા કદાપિ શમતી નથી. ભોગી માનવ પોતાના જીવનમાં એ માર્ગે જઈને વિરક્તિ મેળવવા ઈચ્છે તો તે કદાપિ શક્ય નથી. સમગ્ર જીવન વૈષયિક આનંદો મેળવવામાં લુંટાઈ જાય અને માનવજીવનના મહાન કર્તવ્યો સિદ્ધ થાય નહિ. જો વૈષયિક આનંદની ખુજલી ખણવા માત્રથી હંમેશ માટે શાન્ત થઈ જતી હોત, તો વિરક્તિનું કર્તવ્ય હજી સિદ્ધ થઈ જાત. પણ ભોગેચ્છા અનંત હોવાથી તેમ બની શકતું નથી.

માટે આજીવન કર્તવ્ય ભ્રષ્ટ બની રહેવું અને વૈષયિક - વાસનાઓનો ભોગ માણ્યા કરવાં તે તો સર્વથા અનુચિત ગણાય. માનવજીવનનું મૂલ્ય સમજાશે તો જ એ વાત સમજાશે કે, વૈષયિક આનંદ કરતાં જીવનનું શુદ્ધ કર્તવ્ય અતિ વધુ મહત્ત્વ ધરાવે છે.

નવયુવતી સાથે રજાના દિવસે પ્રણય સાધતો અમેરિકાનો ડોક્ટર મનમાની મોજ માણતો હતો. તે જ વખતે બારણાનું દ્વાર જોરથી ખખડવા લાગ્યું. ડોક્ટરે ખોલ્યું. કાળો સીદી (એક જાતી) ધસી આવ્યો. હાંફતાં હાંફતા કહેવા લાગ્યો, “ડોક્ટર, ડોક્ટર, તુરંત મારે ઘેર ચાલો, મારો છોકરો બીજે મજલેથી પડ્યો છે. સ્થિતિ ગંભીર જણાય છે !” ડોક્ટરે તરત જ ઉત્તર વાળ્યો, “ચાલ, હમણાં જ આવું છું.” યુવતી ડોક્ટરને કહે છે, “મૂકોને પંચાત. એને કહી દો કે ડોક્ટર કામમાં છે. હાલ નહિ આવી શકે. ઘણા વખતે આજે ભોગા મળીને વાતો કરવા બેઠા ત્યાં આ શી લપ ! કાઢી મૂકો એને...”

કોટ ચડાવતા ડોક્ટરે જરાક કડકાઈ સાથે કહી દીધું, “એ મારાથી નહિ કહેવાય ! મારે હમણાં જ જવું જોઈએ.”

“એટલે શું, મારા કરતાં આ સીદીડો વધી ગયો ?” યુવતીએ પૂછ્યું ! બેધડક જવાબ આપતાં ડોક્ટરે કહ્યું, “હા જરૂર. કર્તવ્ય આગળ આવા આનંદ નાચીઝ બાબત છે. તું સાંભળી લે કે કોઈ પણ ડોક્ટરની પત્ની થવાની તારામાં લેશ પણ લાયકાત નથી.” એમ કહીને ડોક્ટર સીદીની સાથે ચાલી નીકળ્યો. સાધારણ પ્રસંગમાં અસાધારણ તત્ત્વ પ્રાપ્ત નથી થઈ જતું ?

વિષયોના સેવનથી ભોગ-વાસના વધતી જઈને જીવનભર પજવતી જ રહેનારી બની જાય તો કર્તવ્ય ક્યારે ? સદાચાર-પુનઃજીવનની સિદ્ધિ ક્યારે ?

કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં કર્તવ્ય હંમેશ પહેલું રહે છે. પણ માનવજીવનના કાળમાં સદાચાર-સેવાના કર્તવ્ય આગળ અન્ય સર્વક્ષેત્રના સર્વ કર્તવ્યો હેઠ બની જાય છે.

ક્ષણિક વિરક્તિના આ ઉપાયને ત્યાજ્ય કહીને અધ્યાત્મ જગતના સાધક-સંસારને વિરક્તિના જીવલેણ ભોગ સામે ૧૩૧માં શ્લોકમાં ચીમકી આપે છે.

बलेन प्रेर्यमाणानि करणानि वनेभवत् ।

न जातु वशतां यान्ति प्रत्युतानर्थवृद्धये ॥ अध्यात्मसार

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

134

કેટલાક અજ્ઞાન મુમુક્ષુઓ રાગાદિ વાસનાઓને સખ્તાઈથી દાબી દેવાની રીતને લાંબા ગાળે વિરક્તિની સિદ્ધિના કારણરૂપ માનતા હોય છે. આ વાતને બહુ જ સ્પષ્ટ શબ્દમાં નકારી નાંખીને પરમર્ષિએ એવી માન્યતાના શિકારી બનેલા દયાપાત્ર જીવોના હિત માટે આક્ષેપક જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી લેવાનું સૂચવ્યું છે. આ આડકતરા વિધાન દ્વારા આક્ષેપક જ્ઞાનનું મહત્ત્વ કેટલું છે તે ગ્રન્થકાર પરમર્ષિ સૂચિત કરે છે. આ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા પછી કોઈ પણ સ્થિતિમાં મુક્તિ વેગળી બની શકતી નથી.

‘સખ્તાઈ માત્રથી વાસનાને દાબી દેવાથી વિરક્તિ કાલાંતરે પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે’ એવી માન્યતાને ભ્રમમૂલક કહીને વિરક્તિના બીજા ઉપાયરૂપ ગણાતા આ માર્ગને પણ ત્યાજ્ય ગણવામાં આવ્યો છે.

મોટાભાઈ મુનિરાજ ભવદત્તની શરમથી નવોઢાને શણગારતા નાનાભાઈ ભવદેવે શણગાર અધૂરો મેલ્યો અને ચાલી નીકળ્યા સર્વસંગત્યાગના કલ્યાણકર પંથે !

નાગિલાનો કંત મુક્તિપંથનો યાત્રી બન્યો ! પણ આ યાત્રામાં તન ચાલતું હતું. મન તો નાગિલાની પાસે જ પડી રહ્યું. વેષ તો પહેરી લીધો. પણ પસ્તાવાનો પાર ન રહ્યો. “ભાઈની શરમમાં પડી જઈને મેં આ શું કર્યું ? મારે તો નાગિલામાં જ સ્વર્ગ હતું, નાગિલામાં જ મોક્ષનું સુખ હતું. હું વળી બીજા સ્વર્ગ-મોક્ષને માર્ગે ક્યાં અટવાયો ? મારે ન જોઈએ એ સ્વર્ગ-મોક્ષ ! મારા માનેલા સ્વર્ગ-મોક્ષથી અધિક કશું ય ક્યાંય છે જ નહિ !”

ઉજળા વસ્ત્રધારી ભવદેવના મનમાં જમનાના કાળા પાણીના પૂર ઉમટ્યા. મનની સઘળી ભૂમિ ઉપર એ ફરી વળ્યા ! સર્વત્ર નાગિલાનું દર્શન થવા લાગ્યું ! એક નાગિલાએ અનેકરૂપ ધર્યા ! “બિચારીને મેં છેલ્લે દીધો, કુમળી કન્યાની મેં હત્યા કરી ! સર્વજીવની કરૂણા મારે નથી ચિંતવવી ! મને તેનો અધિકાર જ નથી.”

૧૨-૧૨ વર્ષના વ્હાણાં વહી ગયા ! એક દિવસ આવ્યો. મુનિવૃન્દમાંથી બે નંબર ઓછા થઈ ગયા ! મહાત્મા ભવદત્તમુનિ કાળધર્મ (મૃત્યુ) પામ્યા અને તરત જ બાણમાંથી છૂટેલા તીરની જેમ વેષધારી ભવદેવમુનિ નાઠાં !

વૃન્દમાંથી એક બકરી નાસી ગઈ ! પ્રકૃતિએ સંતોષનો શ્વાસ ખેંચ્યો ! વિસંવાદિતા દૂર થયાનો આનંદ અનુભવ્યો !

મુનિ ભવદેવે રાત ને દિ’ ચાલ-ચાલ કર્યું ! નાગિલાના રટણના વિટામીનની ગોળીઓએ એનામાં ગજબનું શક્તિ-તત્ત્વ વહેતું કરી મૂક્યું. એકધારી યાત્રાએ એક દિ’ એમને નાગિલાના ગામમાં લાવી મૂક્યા !

ગામના પાદરે ફૂવો હતો. અનેક પનિહારીઓ ત્યાં એકઠી થઈ હતી. ફૂવો એમને પાણી દેતો. હોંશે હોંશે માથે પાણીના બેડા મૂકી અલકમલકની વાતો કરતી ગામ ભણી જઈ રહી હતી. છતાંય દરેકનું મન તો બેડામાં જ જકડાયેલું હતું.

મુનિ ભવદેવે તો ૧૨ વર્ષ સુધી આવી અખંડ સાધનાનો યજ્ઞ પ્રજવાળ્યો હતો. સઘળી ધર્મપ્રવૃત્તિમાં એનું ચિત્તડું તો નાગિલામાં બરોબર જકડાઈ રહ્યું હતું. કશાય આયાસ વિના – તદ્દન સાહજિક રીતે !

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

135

૧૨ વર્ષ સુધી જેના નામનો અજપાજપ થયો હતો... જે મનમાં મૂળ રગડાઈ ગયેલું, પણ ઓષ્ટમાં કદી ફફડ્યું ન હતું તે નામ - નાગિલાનું નામ એકદમ બહાર ધસી આવ્યું ! ભવદેવે એક પનિહારીને પૂછી નાંખ્યું, “અલી, નાગિલા ક્યાં રહે ?” નાગિલાના નામોચ્ચારની સાથે જ ભવદેવના તનના બધા ય રૂંવાડાં ઊભા થઈ ગયા ! શરીરમાંથી અકથ્ય લાગણીની વીજ પસાર થઈ ગઈ !

એ પનિહારી બીજી કોઈ ન હતી. ભવદેવના મંદિરની પ્રાણેશ્વરી નાગિલા જ હતી. શા માટે એનો મેળ કર્મે કરી આપ્યો હશે ? શું આ મિલનમાંથી ભયંકર આગના ભડકા નહિ પ્રજવળી ઊઠે ? ના... કર્મના ગણિત આપણા જેવાથી કપ્યા કળાય તેવા નથી. કેટલીકવાર અવળું પણ સારા માટે બની જાય અને સવળું ય અવળું પડી જાય.

જે કામ સુંદર મજાના સાધુવેષે ન કર્યું એ કામ આ મિલનમાંથી સર્જાઈ ગયું. ૧૨ વર્ષની જડીબુટ્ટી નિષ્કળ ગઈ અને ઝેર જીવન આપી ગયું. આધ્યાત્મિક જગતમાં આવા અકસ્માત ઘણીવાર ઘણા બની જાય છે, પરંતુ વસ્તુતઃ તે અકસ્માત હોતા નથી.

બહિર્મુખ દૃષ્ટિએ ઘણા પ્રસંગોને અકસ્માત કહી શકાય. માણસ ક્યાં જવાનું ધારે અને ક્યાં પહોંચી જાય ? હિટલરને કુશળ ચિત્રકાર બનવું હતું અને બની ગયો ખૂની સરમુખત્યાર ! વિકાર ઓફ વેકફિલ્ડના કર્તા ગોલ્ડસ્મિથને વાઢકાપનું શિક્ષણ લેવું હતું અને બની ગયો મહાન કવિરાજ ! નેપોલિયનને સાહિત્યકાર બનવું હતું, પણ બની ગયો સંહારક સરમુખત્યાર ! અણધાર્યા પ્રસંગોને અકસ્માત ભલે કહેવાય પણ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિમાં અકસ્માતનું બીજ પણ નથી. અધ્યાત્મ-કોષમાં અકસ્માત જેવો કોઈ શબ્દ જ નથી.

બધું જ કર્મના ગણિતાનુસાર બન્યે જ જાય છે. કર્મનું ગણિત જ વસ્તુમાત્રનું સર્જન કરે છે, વિસર્જન કરે છે અને કેટલાક કાળ સુધી તેની સ્થિતિ પણ જાળવી રાખે છે. એ ગણિતમાં એકડાની પણ ભૂલ નથી આવી. કર્મના ગણિતને કોઈ અવગણી શક્યું નથી.

બ્રહ્મા-વિષ્ણુ ને મહેશ પણ તેનો ઈન્કાર કરી શકતા નથી. સમગ્ર જગત એના જ અનુસારે કામ કર્યે જાય છે. બ્રહ્માજી ભક્તિ ભૂલશે પણ કર્મનાં ગણિતમાં કદાપિ ભૂલ નહિ મળે. વિષ્ણુજી થાપ ખાશે પણ આ ગણિત ક્યારે ય થાપ ખાતું નથી. મહાદેવજીથી કશીક ગરબડ થઈ જશે પણ આ ગણિતમાં ગરબડનું નામોનિશાન જોવા નહિ મળે.

ભવદેવના જીવનમાં આ અકસ્માત નથી બન્યો. ભવદેવના ભવ્યતમ વિકાસ માટે જ કર્મે નાગિલાને જ સામી ખડી કરી દીધી છે. અજ્ઞાની જીવોને ભાવી અણઉકલ્યું જ રહે છે. અને તેમ રહે તેમાં જ પુરૂષાર્થનું ગૌરવ પૂરેપુરું જળવાઈ રહે છે. અન્યથા આ વિશ્વમાં ઉલ્કાપાત મચી જાય.

નાગિલાના સુકાઈ ગયેલા તુંબડાજેવા દેહને ભવદેવ ઓળખી શક્યો નહિ. નાગિલાએ અજાણ બનીને જ પૂછ્યું, “આપને નાગિલા સાથે શું સંબંધ ?”

નાગિલાના સંબંધની વાતને બંધન ન માનતા ભવદેવ ઝટ બોલી ઊઠ્યા, “હું એનો વર થાઉં !” “શું બોલ્યા ? તમે નાગિલાના વર ! એ સાધુ ! તમે વર છો કે મુનિવર ! સભાનપણે બોલો છો ને ?”

નાગિલાને ક્યાં ખબર હતી કે તેના જાપમાં ૧૨ વર્ષ સુધીની સભાનતાએ જ તેમને સાધનાના

જીવનમાં બેભાન બનાવી દીધા હતા ! આજે તો એ ખરેખર સભાન હતા !”

કોકિલ કણ્ઠનો રણકાર સાંભળતાં જ ભવદેવે નાગિલાને ઓળખી કાઢી ! ધારીને જોઈને બોલી ઊઠ્યા, “તું જ નાગિલા ! આ તારું શરીર ! હું પણ ઓળખી ન શક્યો ! નાગિલા, ચાલ. ઘરે ચાલ... ઘણી વાતો કહેવી છે. ઘણું ઘણું કરવું છે... ઝટ ચાલ. આમ રસ્તા વચ્ચે ઉભા ન રહેવાય.”

“મુનિવર !” નાગિલા પૂરી સ્વસ્થતાથી બોલી, “એ ઘર તો નાગિલાનું છે ! ભવદેવને રહેવું હોય તો ભલે તે રહે ! પરંતુ નાગિલા અને ભવદેવ બન્ને ય હવે એ ઘરમાં કદાપિ રહી શકશે નહિ. નાગિલાના ઘરમાં અદ્વૈતની ઉપાસના ૧૨-૧૨ વર્ષથી આરંભાઈ છે. હવે દ્વૈતથી તેને અભડાવી શકાશે નહિ.”

આકાશમાંથી એકાએક માથે વીજ તૂટી પડે તેવો સખ્ત ફટકો ભવદેવને લાગ્યો ! વજ્ર છાતીમાં જાણે ભયંકર કડાકો બોલ્યો ! એક અબળાએ બળિયાને પણ ભુલાવે એવો જોરદાર તમાચો એના ગાલ ઉપર ઝીંકી દીધો એવું ક્ષણભર ભાન થયું ! ધરતી ચક્કર ધૂમતી લાગી ! આંખે તમ્મર આવી ગયા !

ભવદેવના મુખની એકે એક રેખાના પલટાતા રંગોને નાગિલા તપાસી રહી હતી. આજે એણે એક પતિતને પાવન કરવાનો કઠોર સંકલ્પ કરી લીધો હતો. એની સિદ્ધિ મેળવવા માટે આ અબળા મેદાને પડી હતી. પળ-બે પળમાં જ ભવદેવ સ્વસ્થ થઈને બોલ્યા,

“અરે ! મૂઢ ! નાગિલા ! મારા અંતરના વણપ્રીછ્યા ઉમંગની તને કલ્પના પણ ક્યાં છે ? હું કોના માટે દોડી દોડીને આવ્યો છું ? તે તું જ મને જાકારો દે છે ? આ જ તારું બાર વર્ષનું શિક્ષણ ! આ તારો પતિ-પ્રેમ ? ચાલ. ઘેરે ચાલ. મારે બધી વાત માંડીને કરવી છે.”

નાગિલા બોલી, “મુનિવર ! તમારા અંતરની મેં કરેલી કલ્પના તો તમારાં દર્શને જ ભુક્કા બોલી ગયા છે ! મારે હવે નથી વધાવવો એ ઉમંગ, કે જેમાં વિકારના ઉકરડાની બદબુ ગંધાઈ ઊઠી છે ! મુનિ ભવદેવને હું કદી જાકારો દેનાર નથી. પણ પતિત ભવદેવ સાથે તો વાત કરવા પણ લાચાર છું ! બાર વર્ષના મારા શિક્ષણના પરીક્ષક બનવા માટે તમે તદ્દન નાલાયક છો. ત્રિલોકપતિના નેહને છેહ દેનાર આત્મા પતિ-પ્રેમની વાતો ક્યા મોઢે કરી રહ્યો છે ? તે જ મને સમજાતું નથી. મુનિવર, જે કહેવું હોય તે અહીં જ કહી નાંખો. તમને કમને સાંભળી લેવા તૈયાર છું પરંતુ તમારી સાથે ઘરભણી પગ ઉપાડવા આ નાગિલા લાચાર છે.”

“પણ નાગિલા ! તારી યાદમાં જ મેં બારે’ય વર્ષ વીતાવ્યા છે. એ રટણે જ મને જીવતો રાખ્યો છે. તારી આશાએ જ મોટાભાઈના મોતની રાહ જોતો સાધુવેષમાં બેસી રહ્યો હતો. હવે અંતરની વાસનાઓ જોરજોરથી એનો ભક્ષ્ય માંગે છે. મને ખૂબ સતાવે છે. હવે એ નાગણોને ભક્ષ્ય નહિ આપવામાં આવે, તો હું જ તેનો ભક્ષ્ય બની જઈશ. આ દેહ છોડી જઈશ !”

નાગિલા તાડૂકી ઊઠી, “એટલે શું તમે એમ કહેવા માંગો છો કે એ નાગણોનો ભોગ આ નાગિલા બને ? મુનિવર ! યાદ રાખજો, નાગિલા કોઈનો ભક્ષ્ય બનવા જીવતી નથી. એ નાગણોનો ભક્ષ્ય બનવા કરતાં પ્રજ્વળતા અગ્નિનો ભક્ષ્ય બની જવાનું આ નાગિલા વધુ પસંદ કરે છે.”

ધૃષ્ટતા જાળવી રાખીને ભવદેવ ફરી બોલ્યા, “નાગિલા, મને માફ કર. મારી આ વાત તું

સ્વીકારી લે. આ આંખો હવે તારૂં દર્શન નહિ છોડે, આ મોં હવે તારી સાથે ચોવીસે'ય કલાક વાતો કરવા તલપી રહ્યું છે, આ બે બાહુ તારી કોમળ દેહયષ્ટિને....”

“ઓ મુનિવર ! બંધ કરો એ - લવારો”, નાગિલાએ કાનમાં આંગળા નાંખી દેતા, વાતને અધવચ્ચે જ કાપી નાંખતા કહ્યું, “ખરેખર નાગિલાને તમે ચાહતા હો, એનો પડતો બોલ ઝીલવા તૈયાર હો, તો નાગિલા તમને આદેશ કરે છે કે તમારી એ આંખો ઠેકાણે આવવા ન જ માંગતી હોય તો ફોડી નાંખો એને... કાપી નાંખો એ હાથ. નાગિલા માને છે કે અંગહાનિ કરતાં સત્વહાનિ ઘણી ભયંકર છે. સત્વના રક્ષણકાજે આખું અંગ હોમાઈ જાય તો ય કશું ખોટું ન કહેવાય.

મુનિવર, મારી તમને શી વાત કહું ? દૂબળા તમે થયા, અને દૂબળી તો હું પણ થઈ ! પરન્તુ તમે મારા ધ્યાનના અગ્નિની પાસે બેસી રહીને તપાવી નાંખ્યા લોહી ! સૂકવી નાંખ્યા માંસના લોચા ! અને મેં.... મારા શિયળની સંપૂર્ણ રક્ષા માટે ત્યાગ અને તપના અગ્નિ પ્રજ્વાળ્યા ! લોહી-માંસને શોષી નાંખ્યા ! તમે તમારા મનને મારી મારીને ૧૨ વર્ષની જીંદગી પૂરી કરી ! મેં મારા મનને આત્મરમણતાની રસમસ્તીમાં કેળવીને ૧૨ વર્ષ પસાર કર્યા ! તમારા માટે ૧૨ વર્ષ ૧૨ યુગ જેવડા મોટા બન્યા ! મારા માટે તો ૧૨ દિવસ જેટલા નાના લાગ્યા !

નિજપતિ ગયા તો ભલે ગયા ! મેં મન વાળી લીધું અને વિશ્વપતિને મારા ખાલી પડેલા અંતરમાં સ્થાન આપી દીધું ! એમની ભક્તિમાં હું ઘેલી બની, એમની સ્તુતિમાં હું ભાન ભૂલી ! મારી રતિનું કેન્દ્રસ્થાન એ બન્યા !

મુનિવર, તમને ય મારા પતિ તરીકે વિસરી જઈને મારા ગુરૂ તરીકે, અને છેવટે મારા તરણતારણ દેવ તરીકે વધાવ્યા. જ્યારે ને ત્યારે મારી આંખ સામે તમે આવતા. સવારના પહોરમાં હું તમને સ્વાધ્યાયની ધૂનમાં ભાન ભૂખ્યા બનતા જોઈને હરખાઈ જતી, બપોરના સમયે ધોમધખતા તાપમાં ધીર-ગંભીર પગલે ભિક્ષાર્થે નીકળી પડેલા જોઈને એ તપોમૂર્તિને ભાવભરી વંદના કરતી, સંધ્યાકાળે ગુરૂની સામે પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરતાં તમને જોઈને મને ઈર્ષ્યા થતી. મારી જાત ઉપર ધિક્કાર ધૂટી જતો.

અરે ! કેટલીકવાર તો મંદિરમાં દેવાધિદેવના મુખડાં જોતાં મને તેમાં ભવદેવના દર્શન થતા અને હું હરખઘેલી થઈ જતી. મારા રોમેરોમ બોલી ઊઠતાં ધન્ય એ જીવન ! ધન્ય એ મુનિવર ! મારા અંતરના દેવ !

આપ એ માર્ગે ચાલી નીકળ્યા ન હોત તો શી ખબર આ નાગિલા કેવા કાળા સંસારનું સર્જન કરત ! અને આપના જેવા પરમપવિત્ર મહાત્માને એનો ભોગ બનાવી દેત ! આપે તો મને જીવન આપ્યું, મને આક્ષેપક-જ્ઞાનની ભેટ ધરી, વિષયોથી વિરક્ત બનાવી, સમતાના સાગરમાં ઝુલાવી. ખરેખર, આપ મારા જીવનના સાચા અર્થમાં સાથી બન્યા !”

નાગિલાની આંખો અશ્રુભીની થઈ ગઈ ! એને ગળે ડૂમો ભરાઈ ગયો ! મુનિ સ્તબ્ધ બનીને ઉભા જ રહ્યા.

ખોંખારો કરીને નાગિલા બોલવા લાગી, “મુનિવર ! આપે તો મારા જીવનને ધન્ય બનાવ્યું... મારા ઉપર અસીમ ઉપકાર કર્યો ! અને મેં અભાગણીએ મારા રૂપમાં આપનું ભાન

ભુલાવડાવ્યું ! ઉપકારીના ઉપકારનો આ જ બદલો વાળ્યો ! હું કૃતઘન બની ! અમારી નારી જાતનો આ કેવો અક્ષમ્ય અપરાધ ! અમારા રૂપની આ કેવી ભયાનકતા કે એના ભડકામાં પવિત્ર પતંગિયા અંજાઈને ભડચું થઈ જાય ! નશ્વર રૂપમાં નાશવંતતાનું કલંક અમે કોઈને ન બતાડ્યું ! રૂપાળા ચામડામાં બદબદતી ગંદકીઓની વાત અમે કોઈને ન કરી !

ઓ, મુનિવર ! મને માફ કરો. હું આપના તો ચરણની રજ છું, છતાં મને કહી દેવા દો કે આ રૂપાળા વસ્ત્રમાં વિષપાયેલી છરી પડેલી છે. આપના અંતરમાં પેસી જઈને આત્મ-સાધનાનું રામ રમાડી દેશે. ના મોહાશો એ રૂપમાં... એ ગુલાબી ગાલમાં... એના ધ્યાનમાં તમે અંતરના વિશુદ્ધ સુખો ખોઈ બેસશો. સંયોગ પાછળ અવશ્ય આવનારા વિયોગનો ત્રાસ તમે જીરવી નહિ શકો તેટલો ભયંકર હશે.

કચરાભરેલી ગાડી ગમે તેટલા પુષ્પોથી શણગારવામાં આવે તેથી તે સ્પૃશ્ય બની જતી નથી, આગ ગમે તેટલી આકર્ષક હોય તેથી સ્પૃશ્ય બનતી નથી, વિજાતીયના રૂપ પણ આવા જ અસ્પૃશ્ય છે. ભગવાન મલ્લિનાથજીએ આપણને આ બોધ નથી આપ્યો શું ?

મુનિવર ! તમે તો કેવું અનુપમ જીવન પામ્યા છો ? એક જ જીવનની વિશુદ્ધ સાધના સર્વદુઃખો, સર્વપાપો, પાપવૃત્તિઓને જડમૂળથી નિર્મૂળ કરી દેવા સમર્થ છે. અનંતસુખની ભેટ તમારા ચરણે ધરી દે તેમ છે. એ હિમાલય-લાભને આ કાંકરા જેટલા તુચ્છ સુખ ખાતર જતો કરવો છે ? કેવી બાલિશ કલ્પના ! કેટલી મુર્ખાઈ !

મુનિવર ! વિષયોના ભોગ અગણિત જીવોની ઘોર કતલ પછી જ શક્ય બને છે. એ મડદાંની કબરો ઉપર બેસીને આનંદ માણવાનો આપણને શો અધિકાર છે ? માનવ સર્વનો રક્ષક હોય કે ભક્ષક ? માનવ જો સર્વભક્ષી બનશે, તો દીન દુઃખિત અને અસહાય જીવોનું રક્ષણ કોણ કરશે ? મુનિવર ! હજું કશું બગડ્યું નથી. અહીંથી પાછા ચાલ્યા જાઓ.

તમે નાગિલાના સ્વામી થવા જન્મ્યા નથી. જો તેમ જ હોત તો મોટાભાઈ તમને બોલાવવા આવ્યા ન હોત. તમારો જન્મ તો સર્વજીવોના સ્વામી બનવા, સર્વજીવોને તમારું અભયવચન આપવા માટે જ થયો છે. જાઓ... વિશ્વના ખૂણે ખાંચરે ફરી વળો. વીતરાગનો પરમશુદ્ધ માર્ગ સર્વના દિલમાં ગુંજતો કરી મૂકો. દુઃખિતોને આશ્વાસન આપો, પીડિતોને શાન્તિ આપો, વિષયાન્ધને સન્માર્ગનું દાન કરો...

મુનિવર ! જીવજીવનરક્ષક ! જાઓ... મારા અંતરના આશિષ અર્પું છું... આપ સર્વજીવોના ત્રાતા બનો..! વૈષયિક વૃત્તિ ઉપર સ્વામિત્વ પ્રાપ્ત કરી સાચા અર્થમાં સંત બનો ! સત્યના ઉપાસક સંત !... ભાવી જીવનના ભવ્ય શિલ્પી ! આપને મારી અનંત વંદનાઓ અંતરથી અર્પું છું... અવિનય-અપરાધની માફી યાચું છું... જરૂર આપજો.”

આંતર-સાધનાની સરિતાના ખળખળ વહી જતા પ્રશાન્ત નીરના પ્રિય શ્રવણમાં ભવદેવ ગુમભાન બન્યા ! સંસાર-જગતની એક અબળાની એ જ ૧૨ વર્ષની ધન્યતમ વિરાગની ઉપાસનાને સાંભળતા તેમના ગાત્ર ધ્રૂજી ઊઠ્યા ! ધરતી માર્ગ આપે તો નીચે ઊતરી જવાનો પુકાર રોમ-રોમમાંથી થવા લાગ્યો ! પોતાની જાત ઉપર ભારે ફીટકાર વરસાવતાં... પશ્ચાત્તાપના આંસુ વહી

જવા લાગ્યા... નાગિલાનું અંતર આનંદથી ડોલી ઊઠ્યું !

ગળગળાસાદે મુનિવર બોલ્યા, “સતી... સાધ્વી... આજે તમે મારા ગુરૂ બન્યા ! પતનની ઊંડી-અગાધ ગર્તામાં ઝંપલાઈ જવા તત્પર બનેલા મને તમે જીવનદાન આપ્યું ! વિરાગના બીડાઈ ગયેલા ચક્ષુ તમે ખોલી નાંખ્યા ! મારી અંતરની વંદના તમારા અંતરાત્માને અર્પું છું. આ ઉપકાર કદી નહિ ભૂલું.”

નાગિલાએ સ્મિત કરતાં કહ્યું, “મુનિવર ! ક્યાં આપ અને ક્યાં આપની ચરણરજ લેવાને પણ નાલાયક આ દાસી ! આવું બોલશો મા ! આજે મારો આનંદ સાગર હિલોળે ચડ્યો છે. મારી સાધના વેગવંતી બની છે. મુનિવર ! મત્યએણ વંદામિ...” નમસ્કાર કરીને નાગિલાએ ઘરભણી પગ ઉપાડ્યો... મુનિવરની વૃત્તિઓનું ઊર્ધ્વીકરણ થયું... મુનિવરે જીવનના ઊર્ધ્વ વિકાસના પંથે પગ ઉપાડ્યો...

મહાપુરુષોના ઈતિહાસનું આ કેવું અદ્ભુત પ્રકરણ ! કેટકેટલો બોધપાઠ આપી જાય છે ? નારી-શક્તિનું કેવું સુંદર દર્શન કરાવી જાય છે ? હવે કોણ કહી શકે કે નારી અબળા છે, સાધનાના જીવન માટે ? અયોગ્ય છે મુક્તિના સુખ માટે ?

પાણીના કૂવે પનિહારીના રૂપે નાગિલાના થયેલા મિલનમાં કર્મનું ગણિત વ્યવસ્થિત રીતે કામ કરતું જ હતું. મુનિવરની પતિતપાવની નાગિલાને બનાવવા માટે જ આ તપ્તો ગોઠવાયો હતો. એમાં કશો અકસ્માત નથી. કશું આશ્ચર્ય નથી.

આપણે તો આ પ્રસંગમાંથી એટલું નક્કી કરી લેવાનું છે કે સખ્તાઈથી વૈષયિક - વાસનાઓને ૧૨-૧૨ વર્ષ સુધી દાબી રાખવા માત્રથી વિરક્તિની પ્રાપ્તિ શક્ય નથી. મુનિવર ભવદેવને તે માર્ગે જતાં ૧૨ વર્ષે પણ વિરક્તિ પ્રાપ્ત થઈ નથી. જ્યારે નાગિલાએ વૃત્તિઓનું ઊર્ધ્વીકરણ કરી આપ્યું ત્યારે થોડી જ ક્ષણોમાં વિરક્તિની સિદ્ધિ હાથમાં આવી ગઈ.

વૃત્તિઓના આંતર-સંઘર્ષના બે પ્રકારો સમજી લેવાનું જરૂરી છે. સાધારણ રીતે માનસિક સંઘર્ષ સતત ચાલ્યા જ કરતા હોય છે. જ્યારે ઉગ્ર સંઘર્ષો પોતાની ઉગ્રતા પ્રગટ કરતા નથી તે વખતે તો આપણું જીવન સમધારણ ગતિએ આવી જતું હોય છે. અર્થાત્ બાહ્ય-કાર્યો બજાવતાં એકાએક કોઈ તોફાન, કશોક ભડકો જાગી જતો નથી.

પરન્તુ જ્યારે ઉગ્ર સંઘર્ષ દેખાય છે, ત્યારે કશુંક કરવાની માનવને ફરજ પડે છે. સભાનું કામ વ્યવસ્થિત રીતે ચાલતું હોય તે વખતે પ્રમુખ શાન્તિથી બેસી રહે છે, પણ જ્યારે કશુંક પણ દંગલ મચે અને સભાનું કામ ખોરભે પડે તો પ્રમુખને તરત પોતાનો સાત્વિક વિવેક વાપરવો પડે. અને તે રીતે સભાનું સુયોગ્ય સંચાલન કરે.

આવું જ કાંઈક ઉગ્ર સંઘર્ષ જાગતાં મુમુક્ષુને કરવું પડે છે. જ્યારે કોઈ સંઘર્ષ ઉગ્રતા ધારણ કરે છે અને તેને બહારના ક્ષેત્રમાં પ્રકટ કરતાં અશિષ્ટતા-અનુચિતતા વિગેરે તત્ત્વો જન્મવાની શક્યતા જણાય ત્યારે મુમુક્ષુ પોતાનો સાત્વિક અહં વાપરે છે અને તે સંઘર્ષની સાથે વાતો કરતો હોય તેમ તેને ચોખ્ખું પરખાવી દે છે કે, “તારી એ વાતને હું માન્ય કરી શકું તેમ નથી. કેમકે તેથી મારો બાહ્ય-વ્યવહાર અશુદ્ધ થાય છે.”

આ રીતે ઉગ્રસંઘર્ષને જડબેસલાક દાબી દેવામાં આવે છે. જો આમ કરવામાં ન આવે - અર્થાત્ સંઘર્ષની ઉગ્રતામાંથી વહેલી તકે મુક્ત થવામાં ન આવે - તો બાહ્યજીવન ઘણું અસ્તવ્યસ્ત થઈ જાય.

ઉગ્રસંઘર્ષની જવાબાઓ પ્રગટ થાય તો અનેકોને બાળી નાંખે. જ્યારે એને દાબી દેવાથી માત્ર અંતર દબાય, બીજા બધા ઉગરી જાય. એ દૃષ્ટિથી એ સંઘર્ષને દાબી દેતા ‘અહં’ને સાત્ત્વિક કહેવામાં વાંધો નથી.

સંઘર્ષનું બીજું સ્વરૂપ મન્દ છે. આ સંઘર્ષ ઉગ્ર નથી થતો, કિન્તુ મન્દરૂપમાં એકધારો ચાલુ રહે છે. આના નિવારણ માટે સાત્ત્વિક અહં કામ કરી શકતો નથી. આ સંઘર્ષમાં ફસાયેલા મુમુક્ષુઓ વધુ પડતા દાંભિક જીવનનો શિકાર બને છે. તેમના જીવનમાં દંભનું દૂષણ તાણાવાણાની જેમ વણાઈ જાય છે. એ દુષણ એટલું સાહજિક બની જાય છે કે જેની પોતાને પણ કેટલીકવાર ખબર પડતી નથી.

ઉગ્ર સંઘર્ષ કરતાં આ મંદસંઘર્ષ વધુ ખતરનાક હોય છે. આવા સંઘર્ષોને મુમુક્ષુએ સત્વરે દૂર કરવા જ રહ્યા. તેને દાબી દેવાથી તેઓ સર્વથા દૂર થઈ જતા નથી. માટે જ પરમર્ષિ આવા સંઘર્ષોને દાબી દેવાના ઉપાયને વખોડી નાંખે છે.

મન તો છે ગાય જેવું. મારી મારીને વિરક્તિની ઈષ્ટસિદ્ધિએ પહોંચાડવાનો યત્ન કરવામાં આવે તો રસ્તામાં જ અટકી પડે. ઈષ્ટસિદ્ધિ અશક્ય થઈ જાય. ધાર્યા સ્થાને ગાયને લઈ જવા માટે તો તેની સામે ઘાસનો પૂળો ધરવો જોઈએ જેની લાલચમાં ગાય દોરવાતી દોરવાતી ઈષ્ટસ્થાને પહોંચી જાય. ૧૩૩માં શ્લોકમાં પરમર્ષિએ ઘાસનાપૂળા જેવો સફળ ઉપાય આડકતરી રીતે સૂચવ્યો છે કે મનને અપ્રશસ્ત (અશુભ) વિષયોથી દૂર કરી તેની સામે પ્રશસ્ત (શુભ) વિષયો ગોઠવી દેવા. જે રાગ સ્ત્રી ઉપર છે તે રાગ ત્રિભુવનપતિ ઉપર ગોઠવી દેવો. જે રાગ દેહ ઉપર છે તે ગુરૂ ઉપર લઈ જવો. આ રીતે વિષયની ફેરબદલી કરી નાંખવાથી વિષયનો રાગ વીતરાગાદિ ઉપર ચાલી જતાં વિષયો ઉપર વિરાગભાવ પ્રકટી જાય. (શ્લોકગત ‘સદ્ભાવવિનિયોગ’ શબ્દનો જ અર્થ લઈએ તો આ કલ્પના શક્ય છે. આખા શ્લોકના સંબંધમાં જોતાં પ્રસ્તુત અર્થ નથી.)

વિરક્તિના ત્રીજા ઉપાય તરીકે વિષયોની ફેરબદલી કરી શકાય. અને આ ઉપાય વિરક્તિના ગણાતા પહેલા બે ઉપાયની માફક ત્યાજ્ય નથી, કિન્તુ સ્વીકાર્ય છે.

વીતરાગ ઉપર રાગ જાગતો નથી. એવી જનસમાજની સામાન્ય ફરિયાદ છે. આના સંદર્ભમાં કેટલીક વિચારણા અહીં જ કરી લઈએ.

વીતરાગ ઉપર ભલે રાગ નથી જાગતો, પણ સંસારમાં ક્યાંય રાગ - ભાવ જાગતો નથી તેવું તો ન જ કહી શકાય. તો પછી, જ્યાં રાગ જાગે છે ત્યાં શાથી રાગ જાગે છે ?

જેની ઉપર આજે અવિહડ રાગ છે એની ઉપર કેટલીક વાર આવતીકાલે ભયંકર રોષ પેદા થઈ ગયાનું પણ જોવા મળે છે. માનવ-સંસારે જેને રાગના સાધનો માન્યા છે તે બધામાં બધાને ય આખા ય જીવન સુધી રાગ હોતો જ નથી. તો પછી એમ તો ન જ કહેવાય કે ‘જે વિષયનું સાધન હોય તેની ઉપર રાગ જાગે... વીતરાગ ભગવંતની મૂર્તિ વિષયભોગનું સાધન નથી માટે ત્યાં રાગ નથી જાગતો.’

એટલે સાચી હકીકત તો એ છે કે વિષયનું સાધન છતાં જો ત્યાં તે માણસનો કોઈ સ્વાર્થભાવ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

141

નથી, અથવા તો હોવા છતાં તે સ્વાર્થભાવ ધવાય છે, ત્યારે ત્યાંથી રાગ ખસી જાય છે. આ અનુભવસિદ્ધ હકીકત ઉપરથી એટલો સાર્વત્રિક નિયમ તારવી શકાય કે ‘જ્યાં સ્વાર્થ છે, ત્યાં અવશ્ય રાગ છે’,

જો આ હકીકત છે તો હવે વીતરાગ-પરમાત્મા સાથે પણ આપણો કોઈ સ્વાર્થ જોડી દેવામાં આવે તો ત્યાં પણ અવશ્ય રાગ જાગી જાય. અનાદિકાળથી જીવ ઐહિક ભાવોમાં પોતાનો સ્વાર્થ પુષ્ટ કરતો આવ્યો છે. હવે એ સ્વાર્થભાવ, રાગભાવ વિગેરે તત્કાળ જતા નથી માટે આરંભમાં તો ઐહિક સ્વાર્થાદિને પડતા મૂકાવીને આત્મિક સ્વાર્થમાં તે જીવને વાળી દેવો રહ્યો.

સ્વાર્થભાવ એટલો મજબૂત છે કે તેના દ્વારા ભયંકર તોફાન થયા, તેમ હવે મહાન સિદ્ધિઓ પણ પ્રાપ્ત થઈ જાય. એ જ અણુબોંબ કારમો પ્રલય સર્જે, પણ તેને જ આજના વૈજ્ઞાનિકો એમના માનેલા સર્જનના માર્ગે વાળવા માટે તત્પર બન્યા છે.

આધ્યાત્મિક વિશ્વમાંથી દુષ્ટ સ્વાર્થને કદાપિ જવું નથી એટલે સીધો કાઠી ન મુકાય, તો પ્રારંભમાં તેને રહેવા દઈને પણ તેની દુષ્ટતાને જ કાઠી મૂકવી અનિવાર્ય છે. એ પછી એ જ સ્વાર્થભાવ બાધક ન રહેતા સાધક-તત્ત્વરૂપ બની જાય છે. અને તેથી તેની સાથે જ રાગની અપ્રશસ્તતા ટળી જઈને પ્રશસ્ત બનતો રાગ પણ સાધક બની જાય છે.

પ્રારંભિક કક્ષામાં આત્મ-સ્વાર્થની અવગણના કરી શકાય નહિ. ઊચ્ચકક્ષાની વાતોને નીચેની કક્ષામાં મૂકી દેનાર નયશૈલિનો અજાણ છે, એમ કહેવું જરા ય ખોટું નહિ ગણાય. છતાં તેવું કહેવાનું દુઃસાહસ કોઈ કરે તો તેનાથી વીતરાગ ભગવંત ઉપર રાગ પણ નહિ થઈ શકે, આંતર-દોષો ઉપર રોષ પણ નહિ થઈ શકે. કેમકે રાગ-રોષે તો જીવનો દાટ વાળી નાંખ્યો છે.

તેમ છતાં જો વીતરાગ ઉપરના રાગાદિને સારા ગણવામાં આવતા હોય, તો આત્મ સંબંધિત સ્વાર્થને પણ સારો માન્યે જ છૂટકો છે. આત્મ-સંબંધિત સ્વાર્થની સાધના પણ ત્યારે જ બાધક બની જાય જ્યારે પરના કલ્યાણની, પરોપકારની, પર-હિતની વાતો તરફ તે આત્માને ઘૂણા ઉપજતી હોય. પરોપકારની સાધનાને ફગાવી દેવાની વાતો કરતો હોય.

પણ જે આત્મા પરકલ્યાણની વિશિષ્ટ સૂઝના અભાવે સ્વકલ્યાણની ભાવનાથી ભાવિત બની, વીતરાગ-ભગવંતોની આજ્ઞાના પાલનની મસ્તી માણવારૂપે સ્વાત્મકલ્યાણ સાધી રહ્યો હોય તો તેને માટે જો એમ કહી દેવામાં આવે કે, “તે આત્માનો આત્મ-સ્વાર્થ ભયંકર છે, મુક્તિનો બાધક છે, સંસારનો વર્ધક છે” તો એ જિન-વચનની અણસમજનું પરિણામ કહી શકાય.

ટૂંકમાં વિશિષ્ટ સૂઝના અભાવે પર-કલ્યાણની ભાવનાના અભાવના હોવા માત્રથી સ્વાત્મ-કલ્યાણ શક્ય જ નથી, એમ કહી શકાય નહિ. એના બદલે એમ કહેવું જોઈએ કે “પરકલ્યાણની ભાવનાને તિરસ્કારવા પૂર્વક થતા અનુષ્ઠાનથી સ્વાત્મ કલ્યાણ શક્ય જ નથી.” આ વિષય દાખલા-દલિલોથી ઘણું લખી શકાય તેમ છે. પરન્તુ ગ્રન્થવિસ્તારના ભયથી અહીં તે ચિંતન જતું કરવાની ફરજ પડે છે.

હવે મૂળ વાત ઉપર આવીએ કે જો વીતરાગ ભગવંત સાથે આપણો કોઈક સ્વાર્થ છે તે વાત બરોબર ઠસી જાય, તો તેમની ઉપર ભારે રાગ અવશ્ય જાગી જાય અને તેમ થતાં જ વિષયો

ઉપરનો રાગ ઘણો ઓછો થઈ જાય - નિર્મૂળ થઈ જાય.

વીતરાગ ભગવંત સાથેના સ્વાર્થમાં સર્વ પ્રથમ એ છે કે દુઃખભીરૂ એવા આપણને તેઓ જ સર્વદુઃખથી મુક્ત કરે છે અને સુખકામી એવા આપણને તેઓ જ સર્વસુખયુક્ત કરે છે. સંસારના વિષયો કદાચ આપે તો ય અલ્પસુખ આપે અને તે પણ પ્રચુર દુઃખથી વીંટળાયેલું. જીવને સુખ ન મળે તેની એવી હેરાનગતિ નથી થતી કે જેથી દુઃખનો લેશ પણ મળતા થઈ જાય છે.

અર્થાત્ સંસારસ્થ જીવોને સુખ ઉપર જે રાગ છે. તેના કરતાં વધુ દુઃખ ઉપર દ્વેષ ઘણો વધારે છે. વૈષયિક સંબંધો સુખ અલ્પ આપીને ઘણું દુઃખ જ બઝાડે છે એ સૂક્ષ્મચિંતકને અનુભવસિદ્ધ હકીકત રૂપ વચન છે. વીતરાગની ઉપાસના પરમસુખને અવશ્ય આપે છે તે ન મળે ત્યાં સુધી પણ સંસારના શ્રેષ્ઠ સુખો આપે છે અને તે શ્રેષ્ઠ સુખોમાં ય પ્રાયઃ દુઃખનો કણ પણ પેસવા દેતા નથી. એની નિરાશંસ ભાવની ઉપાસનામાં આવી મહાન સિદ્ધિઓ મેળવી આપનાર શુભકર્મને બાંધી આપવાની કે સર્વકર્મનો ક્ષય કરી દેવાની પ્રચંડ તાકાત પડેલી છે.

દુઃખ આવે છે અશુભ-કર્મના ઉદયથી. શુભકર્મના ઉદય વિના દુઃખ જાય નહિ અને સુખ આવે જ નહિ. માથા કૂટવાથી કે બજારમાં દોડધામ કરવા માત્રથી અશુભ કર્મોદય સપાટાબંધ બસી જતા નથી. તેને પણ ખસેડવા માટે તો મુખ્યત્વે શુભચિંતનાદિ જ અસરકારક ઉપાય છે. એટલે જ્યારે જ્યારે અશુભોદય જાગે ત્યારે ત્યારે શુભોદયને જગવવા માટે પરમેષ્ટિ-ભગવંતોનું ધ્યાન તેમની ભક્તિ, આજ્ઞાપાલન વિગેરે સવિશેષરૂપે કરવા જોઈએ.

આવા સમયે બહુ સહેલાઈથી એ ભક્તિ આદિમાં એકતાનતા પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. વીતરાગ... પરમાત્માની સાથે અભેદભાવ જાગતાં તો સ્વાત્મા જ પરમાત્મા બને છે અને તે વિશુદ્ધ પ્રેરણાઓ આપીને અંતરની આગને ઠારી નાંખે છે. દુઃખને ભુલાવી દે છે.

કારમી અશાન્તિમાં શાન્તિ મેળવવાનું સ્થાન જગતમાં એક પણ ન હોય, સહાનુભૂતિના બે બોલ પણ કહેનાર કોઈ ન મળે ત્યારે પણ શ્રી વીતરાગ પરમાત્માનું સાન્નિધ્ય બધી ભીડ ભાંગે જ છે. શરત એટલી જ કે એ દુઃખને દૂર કરવા માટે બીજા કોઈ પાસે દોડી જવાને બદલે, જ્યાં ત્યાં રોદણાં રડવાને બદલે શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની પાસે દોડી જવું જોઈએ અને ત્યાં જ આખું હૃદય ઠાલવવું જોઈએ.

વીતરાગ પરમાત્મા ભલે મૌન છે, મૌન છે માટે જ પરમાત્મા છે. પરમાત્માએ ભક્તને કશું કહેવાની જરૂર રહે નહિ, પરમાત્માને કોઈ પણ કારણે શરીર ધારણ કરવું પડે નહિ, પરમાત્માને આશિષ પણ આપવો પડે નહિ. તેવું કાંઈ પણ કરે તો તે સિદ્ધાવસ્થ-પરમાત્મા કહેવાય નહિ.

વિશુદ્ધ કોટિનો પરમાત્મભાવ જ એવી વસ્તુ છે કે, તેનું આલંબન લે, તેની નજદિકમાં જાય, તે અવશ્યમેવ સુખ-શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી જ લે, અગ્નિનો સ્વભાવ જ એવો હોય કે એના જરૂરી સાન્નિધ્યમાં આવનારની ઠંડીને એ ઉડાડી જ દે તો પછી તે શા માટે શરણાગતની ઠંડી ઉડાડવાની ઈચ્છા પણ કરે ? શા માટે તેને આશિષ પણ આપે ?

વીતરાગ - પરમાત્માનો સ્વભાવ જ એવો છે કે તેનું આલંબન લેનાર અવશ્યમેવ સુખ-શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી જ લે, પછી સુખશાન્તિ આપવાની જરૂર ક્યાં રહી ? હા એટલું ખરૂં કે એ બાહ્ય સુખ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

143

કદાચ લાંબા ગાળે પણ પ્રાપ્ત થાય, પરન્તુ આંતર-શાન્તિ તો ભક્તને તત્કાળ પ્રાપ્ત થાય છે. એ અનુભવસિદ્ધ હકીકત છે.

દુઃખના વિચારથી જ દુઃખ લાગે છે. પરમાત્માની ભક્તિનો ભાવ દુઃખના વિચારને જ દૂર કરી દઈને મનને દુઃખની અસરથી મુક્ત કરી દે છે. એથી ગમે તેવી બાહ્ય મુશ્કેલીમાં પણ પરમાત્મા પાસે દોડી જતો ભક્ત કદાપિ દીનતા અનુભવતો જ નથી.

આ ચિંતન ઉપરથી સામાન્યતઃ એમ કહી શકાય કે સંસારમાં જ્યારે ક્યારે પણ દુઃખનો આઘાત લાગે, ત્યારે દુઃખવિરક્ત તે આત્માએ બધું પડતું મૂકીને પરમાત્મા સાથે મીલન કરવાની પ્રવૃત્તિ આરંભી દેવી જોઈએ.

‘દુઃખમાં સાંભરે રામ’ એ ઉક્તિ અનુસાર કોરડાઓ બરડે ઝીંકાય તે વખતે વીતરાગ-કર્મસત્તાનું સ્મરણ સુસાધ્ય બની જાય છે. ભલે એક વાર દુઃખવિરાગપૂર્વક મંદિરમાં પ્રવેશ કરવામાં આવે, પણ પછી ભક્તિની ધુનમાં ભાન ભૂલતો એ આત્મા સંસારના સુખોથી પણ વિરાગ પામતો જાય છે. દુઃખની જેમ સુખ ઉપર પણ તેને નફરત જાગે છે. આ જ વાસ્તવિક વિરાગ છે. આવી વિરક્તિ આવ્યા પછી ઉચ્ચકોટિના વૈષયિક સુખો સામે ચાલીને આવે તો પણ તેને તરછોડી નાંખવાનું બળ પ્રાપ્ત થાય છે. એવા સમયમાં ભક્ત ભગવાનને છોડી શકતો નથી, ભગવાન ખાતર બધું જ કુરબાન કરવા તૈયાર હોય છે.

ઉદયપુરી વેશ્યા સંસારની વીટંબણાઓથી કંટાળીને મહાદેવની ભક્તિના માર્ગે ચડી. પરમભક્તા બની. લોકો એને દેવદાસી કહેવા લાગ્યા. ઊભયકાળ શિવલિંગ પાસે અદ્ભુત નૃત્ય કરતી. વેશ્યા-વૃત્તિને તો તેણે ક્યાંય ફગાવી દીધી.

શિવરાત્રિનો દિવસ હતો. સાન્ધ્ય રંગોની સુરખિ ગગનમાં મસ્ત ભાત પાડી રહી હતી. દેવદાસીના નૃત્યે માઝા મૂકી હતી. પ્રભુમાં એકાકાર બનતી જતી હતી. ત્યાં એકાએક કોલાહલ મચ્યો, લોકો નાસભાગ કરવા લાગ્યા, ઔરંગઝેબ મંદિર ઉપર તૂટી પડ્યો. યવન-સૈનિકો મંદિરને જબ્બે કરવાના કામે લાગ્યા. શિવલિંગના ભૂક્કા બોલાયા.

પત્થરની મૂર્તિમાં ન માનતો આ શહેનશાહ દેવદાસીના નૃત્ય જોવામાં પાગલ બન્યો ! દેવદાસીને કેદ કરવામાં આવી. ઔરંગઝેબની સામે ખડી કરી. એના રૂપ ઉપર મોહિત થયેલા શહેનશાહે શાદીની માંગણી કરી. મોં મલકાવીને વાતને બીજા દિવસ ઉપર ટાળી.

દિવસો ઉપર દિવસો જવા લાગ્યા. ઔરંગઝેબની યાચના દેવદાસી કબુલતી નથી. એકદા ઘણું કહ્યું ત્યારે મીઠા શબ્દોથી રાજાને પલાળી નાંખતી દેવદાસીએ કહ્યું, “મારા અંતરની અધુરી આશા પૂરી કરો તો તમારી વાત મંજૂર કરું.” ઔરંગઝેબ કબૂલ થયો. દેવદાસીએ કહ્યું, “મારા નૃત્યને અધૂરું મુકાવીને તમે મને અપમાનિત કરી છે તે ડંખ કેમે જતો નથી. ફરી એ મંદિર ઊભું કરો. શિવલિંગની સ્થાપના કરો, ત્યાં હું નૃત્ય કરું. ત્યાર પછી તમારી વાત માન્ય કરું.”

ખૂબ જ કચવાતા દિલે તેની વાત મંજૂર કરી. યવનોના તીવ્ર વિરોધ વચ્ચે શહેનશાહે મંદિર ઊભું કર્યું ! નૃત્યનો દિન આવી ગયો. સર્વશ્રેષ્ઠ આભૂષણાદિનું પરિધાન કરીને દેવદાસીએ નૃત્ય આરંભ્યું ! જેમ જેમ સમય જતો ગયો તેમ તેમ નૃત્યમાં ગંભીરતા વધતી ચાલી. ઔરંગઝેબ તો

સ્તબ્ધ બની ગયો ! રાત્રે બાર વાગ્યા.

દેવદાસીએ સાષ્ટાંગ પ્રણામની મુદ્રા રચી. જનતા અને જનાર્દનને વંદના કરીને શિવલિંગ ઉપર ઢળી પડી. ઔરંગઝેબને ખબર પડી કે દેવદાસીએ વિષપાન કર્યું છે. એકદમ ત્યાં દોડી ગયો. પણ હવે મોડું થઈ ગયું હતું. હંસલો પીંજરમાંથી ઊડી ગયો હતો. અશ્રુભીની આંખે ઔરંગઝેબ બોલ્યો, “ઉદયપુરી ! જે પ્રભુ માટે તારા જેવા ભક્તો મરી શકે છે ! એ મંદિરોનો હવે કદાપિ નાશ નહિ કરવાની હું આજે પ્રતિજ્ઞા કરું છું...”

પ્રભુ-ભક્તિમાં ઘેલો બનતો આત્મા વૈષયિક સુખને કેટલી સહેલાઈથી ધિક્કારી દે છે તે આ પ્રસંગમાંથી જોવાનું મળે છે. ઊચ્ચકક્ષાની પરમાત્મ-રતિ પ્રાપ્ત ન થાય, તો બાહ્ય જગતની રતિના સુખમાં મુમુક્ષુ લપટાઈ જાય - એ સુસંભવિત છે.

પ્રત્યેક મુમુક્ષુએ રાતને દિ’ આત્મ રતિ કેળવવા યત્નશીલ બની રહેવું જોઈએ. અન્યથા કોઈ જબ્બર ઉથલપાથલ મચી જવાનો પૂર્ણ સંભવ રહે. આવી રતિ કેળવવા માટે પરમાત્માની સાથેનો સ્વાર્થ વિચાર હૃદયમાં ખૂબ ખૂબ રગડચે જ છૂટકો છે. જેટલો એ સ્વાર્થ વિચાર મજબૂત બનશે તેટલો ભક્તિયોગ જોરદાર બનશે. અને જગતના વિષયો પાછળની આંધળી દોટને સખ્ત આંચકો લાગી જશે.

ભક્તિયોગની રમઝટ બોલાઈ તો જ રાવણ શરીરના રાગને ય વીસરી ગયો અને વીણાનો તાર તૂટતાંની સાથે જ નસ ખેંચી કાઢીને જોડી દીધીને ?

પ્રભુભક્તિને જ શ્રેષ્ઠ માનતા નમિ-વિનમિ ઈન્દ્રને તડફડ સંભળાવી શક્યા હતા ને ? સ્ત્રીને પોતાના પતિ ઉપર જે પ્રેમ હોય છે એમાં કારણ રૂપે મુખ્યત્વે સ્વાર્થભાવ સિવાય બીજું શું હોઈ શકે છે ? ગમે તેવો એ સ્વાર્થ ગણાતો હોય, પરન્તુ એ સ્વાર્થ પરિપુષ્ટ હોય તો જીવનની કુરબાની કરી દેવા માટે પણ સ્ત્રી તત્પર હોય છે.

કેનેડામાં એક યુગલ રહે. પતિને ટી.બી. થયો. હતું તેટલું બધું ધન દવાઓ પાછળ વાપરી નાંખ્યું, પણ કાંઈ વળ્યું નહિ. સ્ત્રી પતિભક્ત હતી. પતિને નીરોગિતા પ્રાપ્ત ન થવા બદલ તેને ભારે અફસોસ હતો.

એક દિવસ ડોક્ટરને પૂછ્યું કે “એમના જીવનનો કોઈ પણ ઉપાય હોય તો બતાવે.” ડોક્ટરે કહ્યું, “તારા પતિને એરીઝા શહેરમાં લઈ જવામાં આવે તો ત્યાંની સૂકી હવાથી જરૂર સાડું થઈ જાય.” પણ એરીઝા જવા માટે ટિકિટ ભાડું ક્યાંથી લાવવું ? એ શહેર પણ તવંગરોનું બનેલું. ત્યાં ગરીબ માણસને રહેવાનું કેમ પરવડે ? વિચારમાં દિવસો પસાર થવા લાગ્યા.

એક દિવસ છાપામાં વાંચ્યું કે નાયગ્રાનો વિશ્વવિખ્યાત ધોધ પીપમાં બેસીને જે પસાર કરી જાય એને બે હજાર પાઉન્ડનું ઈનામ મળે. સાથે જ નોંધ હતી “એક સાહસિકે યત્ન કરતાં જાન ગુમાવ્યો છે.”

આ સ્ત્રીની આંખો ચમકી ઊઠી. સીધી મિ. બાર્નમ્ પાસે ગઈ, અને કહ્યું, “આપની શરત પૂરી કરી આપીશ માડું નામ નોંધો.” મૃત્યુના મુખમાં ધકેલાઈ જઈને પતિને નિરાધાર સ્થિતિમાં મૂકી દેવાનું સાહસ ન કરવા ઘણું સમજાવવામાં આવ્યું, પણ એ સ્ત્રીએ ન માન્યું.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

145

દિવસ નક્કી થયો. હજારો માણસની ઠઠ જામી ગઈ. મનને ખૂબ મજબૂત કરીને સ્ત્રી પીપમાં બેઠી. કાન ફાડી નાંખે તેવા ધોધમાં પીપને ફેંકવામાં આવ્યું. ભયંકર ઊંચાઈએથી પડતા પાણી સાથે પીપ નીચે પાણીમાં પટકાયું. પ્રેક્ષકો ચીસ પાડી ઊઠ્યા. બાજુમાં જ તૈયાર રાખેલી હોડીએ પીપ ઉઠાવી લીધી. ફાટી આંખે જોઈ રહેલા હજારો પ્રેક્ષકો અદ્ધર શ્વાસની પળોમાં પીપ ખોલાયું.

બહાવરી બની ગયેલી પતિભક્તા એકદમ બહાર નીકળી. લોકોએ આનંદની ચીચીયારીઓ પાડી. તે સ્ત્રીએ બે હજાર પાઉન્ડ મેળવીને પતિનું જીવન બચાવી લીધું.

સમગ્ર સંસારમાં વ્યાપેલો આ સ્વાર્થભાવ સૂચવી જાય છે કે બહુધા સ્વાર્થ સંબંધવાળી વ્યક્તિ ખાતર મનુષ્ય જીવનની પણ આહુતિ આપી દે છે. આ જ સ્વાર્થભાવ શ્રી વીતરાગ ભગવંત સાથે જોડાઈ જાય તો ભક્તિયોગની રમઝટ બોલાઈ જાય. રોમરોમમાં વીતરાગ વસી જાય.

જેને રૂંવાડે રૂંવાડે વીતરાગ ગમે તેને જ વીતરાગનું વચન ગમે. વીતરાગના માર્ગે ચાલ્યા જતા સંતો ગમે, વીતરાગનું મંદિર ગમે, વીતરાગની સ્તવના કરતો સાધર્મિક ગમે, વીતરાગ સંબંધિત બધું ય ગમે.

સ્ત્રીને પતિ ઉપર જ ભારે પ્રેમ હોય છે. છતાં એક જ પતિ સાથેના સંબંધથી પતિ સંબંધિત પતિના પિતા, પતિના ભાઈ, પતિની બહેન વિગેરે બધા ય સ્ત્રીના સંબંધિત બની જાય છે. એક જ સંબંધથી તે સંબંધીના સંબંધવાળા બધા સાથે સંબંધ થઈ જાય છે. જ્યાં સુધી મુખ્ય સંબંધ થતો નથી, ત્યાં સુધી બીજા કોઈ સંબંધ થઈ શકતા નથી.

વીતરાગને જોતાં જેના અંતરમાં આનંદ આનંદ છવાઈ જતો નથી, તેને વીતરાગનો પુજારી સાધર્મિક બંધુ શે' જોવો ય ગમશે ? તેને વીતરાગના મંદિરમાં આરસનો એક કટકો જડવામાં સદ્ભાગ્ય શે' સમજાશે ? તેને પૂજનીય ગુરુભગવંતો તરફ 'બહુમાનભાવ' શે' જાગશે ?

વીતરાગની સાથેના ઘનિષ્ઠ સંબંધ વિનાના સાધર્મિક-ગુરુ આદિ સાથેના સંબંધોને ભ્રાન્તિ કહીએ તો ય ખોટું નહિ કહેવાય.

વીતરાગ ઉપર ભારે રાગ જગાવીએ તો વિષયો ઉપર વિરાગ આપોઆપ જાગી જાય. અને તેની સાથે સઘળા ધર્માનુષ્ઠાનો સફળ બની જાય. વીતરાગ પરમાત્મા ઉપરનો રાગ જ્યારે પરિપક્વ બને ત્યારે તો એ આત્માને સંસાર તો ન જ ગમે, કિન્તુ મુક્તિનું સુખ પણ બહુ ઈચ્છવા જેવું ન લાગે. વીતરાગ ભક્તિના રસમાં ભક્ત ભાન ભૂલે ત્યારે તે ભક્તિ-રસ તેનાથી કેમે'ય છૂટતો નથી. ભક્તિરસને મૂકીને તે કશું'ય મેળવવા ઈચ્છતો નથી. મોક્ષ પણ નહિ.

શ્રી ઋષભ પંચાશિકામાં મહાકવિ ધનપાળે પરમાત્માને સંબોધીને આ જ વાત ઉચ્ચારી છે કે, “પ્રભો ! આ સંસારમાં મારે સદેહે રહેવાનું છે છતાં મને તારી ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી મને ભારે હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે. પણ જ્યારે એ હકીકતની ખબર પડે છે કે, “આ ભક્તિ તો મુક્તિ દૂતી છે એટલે આ ભક્તિથી મુક્તિ અવશ્ય મળવાની અને ત્યાં પછીથી ભક્તિ રહેવાની નથી...” ત્યારે તો પ્રભો ! મને ત્રાસ થઈ જાય છે.

“ભક્તિથી મુક્તિ મળે અને ત્યાં ભક્તિ ન રહે ? એ કેવું ?”

પ્રસ્તુત ગ્રન્થ લેખક પરમર્ષિ પણ, ‘મુક્તિથી અધિક તુજ ભક્તિ મુજ મન વસી’ પદથી પ્રભુની

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

146

સ્તવના કરતાં ભક્તિને ભારે મહત્ત્વ આપી દેવા લલચાઈ ગયા છે.

કલિકાલ સર્વજ્ઞ ભગવંત તો વળી યોગશાસ્ત્રમાં જણાવે છે કે ‘પ્રભુ-ભક્તિ મળતી હોય તો ગરીબીના ઝૂંપડા મને મંજૂર છે. કોઈની પણ ગુલામી કરવા ય તૈયાર છું. પણ એ ભક્તિ વિના વિપુલ-સંપત્તિનું સ્વામિત્વ મળે તો ય મારે તે ન ખપે. ષડ્ભંડનું ચક્રવર્તિત્વ પણ મારે મન ધૂળ જેટલી ય કિંમત ધરાવતું નથી.’

મહાપુરુષોના જીવનોના ઈતિહાસના પાનાં ફેરવો. ઠેરઠેર આ ભક્તિની પ્રીત જોવા મળશે. એની મસ્તીમાં વિષય-પ્રીતની નફરત સાંભળવા મળશે. આતમરામ તો કહે છે,

“મેરા કોઈ ન જગતમેં, તુમ છોડી હો જિનવર જગદીશ, પ્રીત કરૂં અબ કોનશું તુમ ત્રાતા હો, મોહે વીસવાવીસ (વિશ્વાસ)...”

અવધૂત આનંદઘનજીની સુમતિ (સુબુદ્ધિ) કહે છે, “ઋષભજિનેશ્વર પ્રીતમ માહરો રે, ઔર ન ચાહું રે કંત...”

મીરાં કહે છે, “પ્રીતમ તું એક પ્યારો, અખંડ સૌભાગ્ય મારો, રંડાવાનો ભય વાર્યો રે... મોહન પ્યારા !...”

મહાત્મા મોહનમુનિજી કહે છે... ‘સમય, સમય સો વાર સંભારૂં, તુજશું લગની જોર રે... માહરે તન ધન જીવન તુંહી, એહમાં જૂઠ ન જાણો રે...!’

ભક્તોની દુનિયામાં ભક્તિને જ પ્રધાનપદ મળે છે. ત્યાં મુક્તિની વાતોની ઝાઝી મહત્તા ગણાતી નથી.

જે ભક્તિ મુક્તિને ય મહત્ત્વ ન આપે તે સંસારના તુચ્છાતિતુચ્છ વિષય-રાગને તો અંતરમાં ઊભા ય કેમ રહેવા દે ?

ભક્તિની પ્રારંભિક દશામાં અશુદ્ધિનું તત્ત્વ વિશેષ હોવાથી ભક્તને ‘તું મારો’ ભાવ જાગે છે.

ભક્તિની મધ્યમ કક્ષામાં ઘણો અહં ઓગળે છે અને ઉચ્ચકક્ષાનો સેવકભાવ આવી જતાં ‘હું તારો’ ભાવ જાગે છે.

જ્યારે ભક્તિની પરાકાષ્ટામાં સેવ્ય-સેવક ભાવ પણ ચાલી જતાં ભક્ત અને ભગવાનનો અભેદ થઈ જાય છે. એ પ્રીત અતૂટ-અભિન્ન બની જાય છે. આ સ્થિતિમાં ભગવાન અને ભક્ત એમ બે વ્યક્તિ સમાઈ શકતી નથી.

કબીરે પણ કહ્યું છે, “પ્રેમગલી અતિ સાંકડી, તામેં દો ન સમાય !”

વીતરાગભક્તિ-યોગનું આટલું બધું મહત્ત્વ હોવાનું કારણ એ છે કે બીજા બધા મુક્તિ-સાધક યોગો કરતાં અહંભાવને તોડી નાંખવાનું સૌથી વધુ બળ આ ભક્તિયોગમાં છે. અહંની ભયાનક પાપ વાસનાને જાળવીને ભક્તિ શક્ય જ બનતી નથી. એક ચિત્તમાં અહંકાર અને ભક્તિ બે ઉભા રહી શકતાં નથી.

કરાળ - કળિયુગના મુમુક્ષુની સાધના માટે તો એમ કહી શકાય કે ભક્તિયોગને સાધવામાં ન આવે તો કદાચ બીજા કોઈ પણ યોગ તેના જીવન માટે જોખમી બની જવા પૂર્ણ સંભવ રહે છે. ભક્તિયોગના મજબૂત પાયા ઉપર બીજી સઘળી ઉપાસનાની ઈમારત ઊભી રહી શકે છે. પાયા

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

147

વિનાની ઈમારત પતાના મહેલ સિવાય બીજું કશું જ નથી.

વીતરાગના ભક્તને વિષયો પ્રત્યે નફરત છૂટે છે. એ ધર્માનુષ્ઠાનોમાં પેઠેલાં કર્તૃત્વના અહંને તોડે છે અને જગતના જીવો પ્રત્યે મૈત્રીભાવ કેળવીને સર્વજીવો પ્રતિ પ્રેમાળ બની રહે છે. આ ત્રણેય મહાન સિદ્ધિઓ છે, જે વીતરાગ-ભક્તિથી વધુ સરળતાથી પ્રાપ્ત થઈ જાય છે.

અહંના કારમા કુસંસ્કારને બાળીને ખાખ કરી દેવા માટે અર્હનો જાપ અનિવાર્ય છે. રૂ અગ્નિબીજ છે જે આજુબાજુમાં રહેલા અ હં ને બાળી નાંખે છે. સર્વતપોમાં પરમ તપરૂપ, સર્વક્રિયામાં શ્રેષ્ઠક્રિયારૂપ, સર્વતીર્થોમાં પરમતીર્થરૂપ ‘હું’ પદનું શૂન્યીકરણ છે. આના માટે જ સર્વતપ છે, સર્વક્રિયા છે, સર્વતીર્થોની પુનિત સ્પર્શના છે. એ ત્યાગ-તપ અને ક્રિયાઓથી જ ‘હું’ પદનું શૂન્યીકરણ શક્ય છે. પરન્તુ તે લક્ષ્ય તાંક્યા વિના ‘હું’પદનું શૂન્યીકરણ પ્રાપ્ત થઈ જતું નથી.

વીતરાગ ભક્તિ એટલે માત્ર મંજીરા લઈને ભગવદ્ ભજનીયા જ નહિ, કિન્તુ સઘળી નામ-જપ વિગેરે વીતરાગ-ભક્તિ જ છે. સાચો ભક્ત માત્ર ધૂન ન મચાવે, કિન્તુ એ ધૂનમાંથી પ્રાપ્ત થતા તત્ત્વજ્ઞાનને જીવનમાં ઓતપ્રોત કરવાની તીવ્ર ભાવનાવાળો તો હોય જ.

ગ્રન્થકાર પરમર્ષિએ વિરાગના ત્રીજા ઉપાયની વાત કરીને ચોથા સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાયરૂપ આક્ષેપકજ્ઞાનનો ઠેર ઠેર ઉલ્લેખ કર્યો છે. આને આપણે વૃત્તિઓનું ઊર્ધ્વીકરણ કહી શકીએ. વૃત્તિઓનું દબાણ ભયંકર છે જ્યારે ઉર્ધ્વીકરણ ક્ષેમંકર છે. (Not Supression but sublimation)

વિષયોની ફેરબદલીરૂપ ત્રીજો અને વિષય વૃત્તિઓના ઊર્ધ્વીકરણરૂપ ચોથો - આ બે જ ઉપાયો વાસ્તવ વિરાગની દિશામાં કદમ બઢાવી શકે છે.

વીતરાગની ઓળખ (ભક્તિ) જાગે તો આપોઆપ વિષય-સુખ તરફ નફરત જાગે, અથવા તો વૈષયિક સુખ આપતાં પદાર્થોનું સર્વાંગીણ સ્વરૂપ વિચારતા તે પદાર્થોમાં ઘણું દુઃખ આપવાની જ શક્તિ જોતાં નફરત જાગે અને તેથી તરત જ પદાર્થ-રાગથી સર્વથા મુક્ત વીતરાગ ઉપર ભક્તિ જાગે. ટૂંકમાં ભક્તિ જોડાતાં વિષય-પ્રીતિ તૂટે, અથવા આક્ષેપક જ્ઞાનથી પ્રીતિ તૂટતાં ભક્તિ અવશ્ય જાગે. બે ય રીતે વિષય-વિરાગની સિદ્ધિ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય.

વિષય વિરક્તિના આ બે ઉપાયમાં પણ શ્રેષ્ઠ માર્ગ તો આક્ષેપકજ્ઞાનથી વિષય-પ્રીતિને તોડી નાંખવાનો છે. અર્થાત્ વૃત્તિઓનું ઊર્ધ્વીકરણ છે. બેશક, ભક્તિ પણ વિષય-પ્રીતિને દૂર કરે, કિન્તુ એમાં સંભવ છે કે વિષય-પ્રીતિ ઉપશાન્ત બનીને રહે અને જો તેમ થાય તો ક્યારેક ભક્તિયોગથી જરાક દૂર થતાં એ પ્રીતનો ભડકો જાગી જાય.

જ્યારે વિષય-સ્વરૂપના વાસ્તવ ચિંતનરૂપ આક્ષેપકજ્ઞાનથી જે વિષય-પ્રીતિ દૂર થાય છે, તે પ્રાયઃ મૃત્યુમાં જ પરિણમે છે. આક્ષેપકજ્ઞાનપૂર્વકની ભક્તિ બને તો તો બળ ઘણું વધી જાય અને વિષય-પ્રીતિના તત્ક્ષણ ભુક્કા બોલાઈ જાય એ તો સહેલાઈથી સમજી શકાય તેવું છે.

સૂરિપુરંદર ભગવાન હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબે શ્રી અષ્ટક પ્રકરણમાં આ વિષે જણાવ્યું છે કે, ‘અહં’ ઈત્યાદિ વીતરાગભક્તિરૂપ ધ્યાન છે, તે પણ રાગાદિ મળનો નાશ કરવા માટે સમર્થ નથી. કેમકે ગમે તેટલા કાળ સુધી ધ્યાન ધરવા છતાં ધ્યાન-નિવૃત્તિ કાળમાં તે રાગાદિ સ્વરૂપસ્થ જ રહે છે.

જ્યારે વિષયસ્વરૂપચિન્તન કરનારા મુમુક્ષુને તે ચિંતનથી નિવૃત્ત થાય, ત્યારે પણ તે રાગાદિ ક્ષીણપ્રાયઃ થયેલા હોય છે અથવા તો સર્વથા ક્ષીણ થયેલા જોવા મળે છે. આથી જ વીતરાગ ભક્તિરૂપ ધ્યાન કરતાં વિષય સ્વરૂપ ધ્યાન (ચિંતન) વિષય-રાગને તોડી પાડવામાં શ્રેષ્ઠ સાધન બની રહે છે.

ટૂંકમાં વિષય-વિરાગની સિદ્ધિ માટે જો વીતરાગ ભક્તિ સુંદર ઉપાય છે, તો રાગાદિ મળોના પ્રતિપક્ષી વિચારો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય છે. પ્રારંભિક અવસ્થામાં તો એકેયની ગૌણતા ન રહે અને બેયનું સમદૃષ્ટિએ સેવન કરવામાં આવે તો જ ઘણો લાભ થાય.

મુનિવર ભવદેવે પુષ્ટ કરેલા વિષય-રાગને મહાસતી નાગિલાએ ઉર્ધ્વીકરણના માર્ગે જ જબ્બે કર્યો હતોને ?

અંધીયારી ગુફામાં રાજમતીજીએ ઉર્ધ્વીકરણની જ્યોત પ્રગટાવીને જ રહનેમિના રાગાંધકારનો વિનાશ કર્યો હતો ને ? રૂપકોશાને ત્યાં ચાતુર્માસ કરવામાં પરિપૂર્ણ સફળતા વરેલા ભગવાન સ્થૂલભદ્રજીની એ સિદ્ધિની યશકલગી ઉર્ધ્વીકરણ સિવાય બીજા કોને પહેરાવી શકાય તેમ છે ?

આયુર્વેદમાં તનના સર્વ રોગોનું મૂળ પ્રજ્ઞાપરાધ (બુદ્ધિની ભૂલ)ને કહ્યું છે. મનના સર્વરોગનું મૂળ પણ એ જ પ્રજ્ઞાપરાધ છે. વિષયો સંબંધમાં સુખનું ભાન એ શું બુદ્ધિની જીવલેણ ભૂલ નથી ? ઈષ્ટ વિષયોના વિયોગમાં આર્તધ્યાન એ શું બુદ્ધિની બાલિશતા નથી ?

‘નામ તેનો નાશ’ એ વાત બુદ્ધિ ભૂલી જાય ત્યારે જ આવું બને ને ? ઈષ્ટનો સંયોગ ન થાય ત્યારે થતો કારમો અજંપો એ બુદ્ધિની ભૂલનું જ પરિણામ નથી ? ‘કર્મ’નું તત્ત્વજ્ઞાન ભૂલ્યા વિના આવું બની શકે ખરું ? અનિષ્ટ વિષયોના સંયોગમાં ગભરાટની લાગણીઓ પણ કોને આભારી છે ? ઉપસ્થિત થતાં સંયોગો વધાવી લેવાનું તત્ત્વજ્ઞાન વીસરી ગયેલી પળોમાં જ આવું બની શકે ને ?

પ્રજ્ઞાપરાધ ભયાનક પાપ ! સર્વ પાપનો બાપ ! સર્વરોગનું મૂળ !

નિરોગી પ્રજ્ઞા - નિર્દોષ બુદ્ધિ - તેજસ્વી જ્ઞાન - સર્વોચ્ચ તત્ત્વ ! સર્વ પાપનો કાળ ! સર્વરોગની જડીબુટ્ટી !

જે મુમુક્ષુની પાસે આ જડીબુટ્ટી નથી, તે મુમુક્ષુનું જીવન જોખમમાં સમજવું, ગમે તે પળે એ જીવન એક ‘ફીયાસ્કો’ બની જવા પૂર્ણ સંભવ.

રાગના કાળરૂપ ઉર્ધ્વીકરણના સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાયને અત્રે વિસ્તારથી વિચારવાનું મોકુફ રાખીને હવે આપણે આગળ વધીએ. ખુદ ગ્રન્થકાર પરમર્ષિ જ આગળ ઉપર ઉર્ધ્વીકરણનો રસાસ્વાદ કરાવવાના છે. અરે ! આ સમગ્ર ગ્રન્થ જ... વિષય-રાગાદિના ઉર્ધ્વીકરણરૂપ ક્યાં નથી ?

આખા ય અધિકારને જ વિભાગમાં વહેંચીને આપણે સામાન્યતઃ વિચારી લીધો છે. અહીં આ અધિકારનું વિવેચન કાંઈક વધુ વિસ્તારથી પૂર્ણ થાય છે. પરન્તુ તેમ ન કરતાં ‘આધુનિક જગત અને એમાં વિરાગનું તત્ત્વ’ એ વિષય ઉપર પણ થોડો વિચાર કરી લઈએ.

ચોમેર શાસ્ત્રદૃષ્ટિ ફેંકવામાં આવે તો પરમર્ષિએ જણાવેલા ચોથા ગુણસ્થાનના આવા વિરક્ત સંસારસ્થ જીવો બહુ જ વિરલ જોવા મળે છે. વિષય-પ્રવૃત્તિ કરવા માત્રથી જીવોના રાગ કે વિરાગનો નિર્ણય ન થાય, પરન્તુ વિષયમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં મનની ઉદાસીન અવસ્થા હોય તો વિરાગનો નિર્ણય થઈ શકે.

અને, એ પ્રવૃત્તિમાં મન પણ અદમ્ય ઉત્સાહ ધરાવતું દેખાય, તો ત્યાં રાગ માન્યા વિના ઉપાય જ રહેતો નથી. આ રાગ-વૃત્તિ પણ જો 'ભયંકર ખરાબ' ન જણાતી હોય તો તો પછી ચોથા ગુણસ્થાનના સ્વામી તરીકેનો અધિકાર જ રહેતો નથી.

આજના વિલાસમય વાતાવરણમાં ચોથા ગુણસ્થાનકે રહેલા કોણ છે ? તે આ દૃષ્ટિબિંદુથી વિચારીને શોધવા જઈએ તો ભારે નિરાશા વ્યાપે તેવું છે.

આજનું સહશિક્ષણ-સિનેમા અને આજની છાકટી વેષવિભૂષાએ જાતીય આવેગોને એકદમ બહેકાવી મૂક્યા છે. આજની કહેવાતી વિશ્વની કાયાપલટમાં ગરીબ-તવંગર-બધા ય ભયભીત બન્યા છે. દરેકને આવતીકાલનો પ્રશ્ન કોયડા સમો બની રહ્યો છે.

ચિંતાના આ ભીષણચક્રમાં એકેએક માનવ ભીંસાઈ-પીલાઈ રહ્યો છે. એથી 'તત્ત્વ' તરફ તેની નજર જતી નથી. જ્ઞાનાર્જનને જરૂરી માનતો નથી. પરલોકની જ વાતો કહેતા (!) દેવાદિને તે મહત્વના ગણતો નથી. આજના સુખનો પ્રશ્ન બારણે ઊભો છે ત્યાં વળી આવતીકાલના નહિ - આવતા જીવનના સુખની ચિંતા શી ?

માનવ-મનની આ ભૂમિકાએ રહેલો માનવ અહીં જ જે સુખ મળે તે મેળવવા ઉત્સુક બને છે. તેના ફળોની તે પરવા પણ કરતો નથી. પરવા કરવા માંગતો પણ નથી.

આ સ્થિતિમાં રહેલો માનવ વિષયો પ્રત્યે રાગાંધ બને અને કાંઈ પણ અનિષ્ટ થતાં કોધાદિથી ભભૂકી ઊઠે તેમાં કશી નવાઈ નથી.

તો પછી જે માનવો આવી પરિસ્થિતિનો ભોગ બનતા હોય તો તેમને સંસારના સુખો ઉપર દ્વેષ છે. એવું માની શકાય ? એ સુખો તેમને ખરાબ લાગે છે તેવું છાતી ઠોકીને તેઓ કહી શકે ખરા ? જો ના, તો પછી ચોથા ગુણસ્થાનકનું સ્વામિત્વ પણ તેમનામાં શી રીતે કલ્પવું ? જ્યારે આ જ સ્થિતિ હોય ત્યારે ચોથા ગુણસ્થાનની ઉચ્ચકક્ષાનું આક્ષેપકજ્ઞાન તો કેટલા આત્મામાં જોવા મળે ?

ઔદ્યોગિક પ્રગતિને આંજી દેતા યુગમાં માણસજાતને પારાવાર સગવડો અને સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે. એ વાત નિઃશંક છે. યાન્ત્રિક ઉદ્યોગોએ ભલે માનવને આ સમૃદ્ધિની ભેટ ધરી પણ એથી માનવને ફુરસદ મળતી ચાલી.

અધ્યાત્મ-જ્ઞાન વિનાનો ફુરસદીયો માણસ ફુરસદના સમયોમાં શું કરે ? એના પ્રત્યુત્તરરૂપે મનોરંજનના સાધનો રૂપ ચલચિત્રો, હેવમોરની ચાપાર્ટીઓ અને અજંતા-ઈલોરાની ટૂરો ગોઠવાયા. નિત્ય નવા પ્રદર્શનો ભરાયા. લોકોનો ફુરસદનો સમય પાપના માર્ગે વપરાવા લાગ્યો. ધર્મને તો આમાં સ્થાન જ ક્યાં રહ્યું ? યન્ત્ર યુગનો આ અભિશાપ છે - ફુરસદ !

સગવડો અને સમૃદ્ધિઓ મેળવીને જ માણસે શ્રમજીવી જીવન ગુમાવ્યું. અને તેથી જડ-જગત ઉપરની પોતાની પકડને તેણે ગુમાવી. આસપાસની સમૃદ્ધિના પરિબળોએ એના મન ઉપર કાબુ લીધો.

માનવે સમગ્ર જીવ-સંસાર સાથે પોતાનું મિલન કરીને સર્વનું રક્ષણ કરવાનું છે, શક્ય હોય તો સર્વને અભય-વચન આપવાનું છે, એને બદલે આ યન્ત્ર યુગનો માનવ સ્વાર્થસાધનાની દિવાલોને પોતાની આસપાસ ઊભી કરી દઈને સર્વથી વિખુટો પડી ગયો છે. અરે ! પોતાની જાતથી પણ પોતે

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

150

જ વિખુટો પડી ગયો છે.

પાણી પત્થરને અડીને સરી જાય તેમ તેની અનુભૂતિઓ તેના બાહ્ય જીવનને સ્પર્શીને સરી જાય છે. પરન્તુ તેના આત્મામાં પ્રવેશ પામી શકતી નથી. જો એ અનુભૂતિઓને અંતરાત્મામાં થોડા કલાકોનું પણ સ્થાન આપ્યું હોય તો તે જ અનુભૂતિઓ બાહ્ય સંસારના રાગને તોડી પાડે, આકર્ષણોને ધક્કો મરાવે અને પ્રત્યેક વસ્તુના આંતર-સ્વરૂપને જોવાની દૃષ્ટિ આપે.

દરેક માનવનું જીવન એની દૃષ્ટિએ મહાન ઈતિહાસનું સર્જન હોય છે. એના જીવનની નાનામાં નાની જણાતી બાબત એને મન રશિયા-અમેરિકાની હોટ-લાઈનના જેટલી જ મોટી-મહત્વભરી હોય છે. એના ઘરના એકના એક દીકરાનું મૃત્યુ એને મન ભારતના રાષ્ટ્રપિતાના મૃત્યુ કરતાં જરા ય ઓછું હોતું નથી. ઈતિહાસ તો દરેક સર્જે છે. પરન્તુ કોઈ એનું સૂક્ષ્મ-નિરીક્ષણ કરતું નથી. જો તેવું કાંઈક પણ કરવામાં આવે તો એક પણ ધર્મ-ગ્રન્થનું પાનું વાંચ્યા વિના જ સંસાર તરફ વિરાગ જાગી જાય. પણ આજે તો તેવું કશું દેખાતું નથી.

નથી માનવ જાણતો બાહ્ય-જગતના સ્વરૂપને ! નથી પામતો પોતાના સ્વરૂપને ! જગતથી અલિપ્ત ! જાતથી પણ અલિપ્ત ! છતાં યન્ત્ર-યુગનો માનવ તો માને છે કે ‘પોતે નિત્ય કાંઈક પ્રગતિ જ સાધી રહ્યો છે !’ એને ક્યાં ખબર છે કે ખરેખર તો એ પોતાના આંતર-જીવનની પાયાની શક્તિઓને જ અવગણી રહ્યો છે કે જે શક્તિ હવે એની જ વિનાશક શક્તિનું સ્વરૂપ પકડી રહી છે. આજે આપણે જેને વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિનું શિખર કહીએ છીએ તે અણુયુગમાં કહેવાતી પ્રગતિએ આપણને પૃથ્વી ઉપરની માનવતાના સમૂળ નાશ તરફ ધકેલ્યા છે.

આવા અમંગળ સર્જનનું બીજ તો પડ્યું છે પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિની આપણી ઉપર પડેલી અસરોમાં !

આંતરદૃષ્ટિ કેળવવા સિવાય એ અસરમાંથી બચવાનો બીજો કોઈ માર્ગ નથી. કાર્લ જેસ્પરે વ્યક્તિના સ્વાતન્ત્ર્ય ઉપર ભાર મૂક્યો પણ એની દલીલો છેવટે તો ધાર્મિક તત્ત્વમાં જ પરિણામ પામી.

યન્ત્ર-યુગનો માનવ સ્વાર્થાન્ધતાને કારણે, જગતમાંથી ભલે નિર્વાસિત થયો હોય, પરન્તુ પોતાની જાતમાંથી પણ નિર્વાસિત થઈ ગયો છે... એ જ આ યુગની મોટામાં મોટી કડ્ડણતા છે. નિર્વાસિતની આ ભાવના આલ્બર-કામુએ, “આઉટ-સાઈડર” નામના પુસ્તકમાં સરસ રીતે રજૂ કરી છે.

ભારતનો માનવ ક્યારે આ વાત સમજશે કે, “પશ્ચિમની સંસ્કૃતિમાં જ મારા સુખના વિનાશના બીજ વવાયેલા છે ! એણે જ મારા જીવનને અમાનુષી બનાવી મૂક્યું છે !”

યન્ત્ર-યુગનો માનવ એ વાતને બહુ જ સારી રીતે જાણી લે કે, “પોતાનામાંથી નિર્વાસિત થયેલો માણસ ફરી અંતર્ભૂમિમાં વાસ નહિ પામી શકે. આન્તરિક જીવનની શક્તિઓને વિકસાવી નહિ શકે. માનવજાતની પ્રતિક્ષા કરી રહેલા અણુજન્ય-સર્વનાશમાંથી એ કદાપિ મુક્ત નહિ થઈ શકે.”

બચવું હોય તો પોતે જ ઊભી કરેલી સ્વાર્થાન્ધતાની આડ-દિવાલોને તોડી નાંખવી પડશે. મૈત્રી અને પ્રેમના પૂલ ઊભા કરી દેવા પડશે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

151

માનવ-દેહને વરેલો માનવ જેવો માનવ શું પોતાના જીવનને એક નાના કુત્કાર જેવા ક્રોધ માટે પરપોટા જેવા અભિમાન માટે કે સાંધ્યરંગોની સુરખીના આભાસી દેખાવ સમા થોડા વખતના મોહ-ભભકા માટે વેડફી નાંખે ખરો ?

એના અંતરનું દિવ્ય-સંગીત કે જેને ત્રણેય લોકમાં ગુંજતું કરી મૂકવાનું છે તેનો એકે ય સ્વર તેને ન જડે ?

એ અનંત કાળનો આત્મશુદ્ધિના આવિર્ભાવનો અણઉકલ્યો કોયડો - કે જે ઉકલી જાય તો એવા આનંદની ઉર્મિની છોળો ઊછળે કે જેની પાસે સમગ્ર વિશ્વનું સુખ મળે તો ય થૂ કરી દેવાનું મન થાય. - આ કોયડો પણ અણઉકલ્યો જ રહે અને માનવનું - બુદ્ધિમાન પ્રાણીનું જીવન પૂરું થઈ જાય એ શું ઓછું શોચનીય છે ?

બસ, આ જીવન રૂપિયા આના-પાઈમાં જ મૂલવી શકાય તેટલું તુચ્છ છે ? યન્ત્ર-યુગના માનવે ભલે આ જીવનના એવા તુચ્છ મૂલ્ય આંકી નાંખ્યા હોય પણ એ મૂલવણી માનવતાનું હડાહડ અપમાન છે એમ કહ્યા વિના છૂટકો નથી. ‘બધું ય પૈસાથી ખરીદી શકાય.’ એવી બજારૂ ભાવનાએ માનવના આંતર-જીવન ઉપર કાળો પડદો નાંખી દીધો છે. એ આંતર-સૃષ્ટિ એની દૃષ્ટિમાંથી તદ્દન અલોપ થઈ ગઈ છે.

ભૂતકાળની ઘટનાઓ આપણને સ્પષ્ટ રીતે બતાવે છે કે પાશવી જીવનમાં રચ્યાપચ્યા રહેવાથી, સ્થૂલ-ઈન્દ્રિયોને તૃપ્ત કરવાની ક્રિયામાં જ જીવનનું સાર્થક્ય માનવાથી વ્યક્તિની અને સમૂહની છેવટે અધોગતિ થાય છે. સંકલ્પશક્તિ ક્ષીણ થતી જાય છે અને આખરે અવદશાની ઊંડી ખીણોમાં તે જીવન પટકાઈ પડે છે.

આ સ્થિતિમાંથી મુક્ત થવા માટે આંતર-દર્શન અનિવાર્ય છે. અગમ્ય પ્રદેશોનું ખેડાણ આવશ્યક છે. અસાંયોગિક સુખની અનુભૂતિ મેળવવી પડશે અને તેની આડે આવતાં સમગ્ર વિદ્યોને વિદારી નાંખવા દેઢ સંકલ્પના વાઘનખ પહેરવા પડશે.

માત્ર વેશપલટો કર્યાથી સંતોષ માની શકાય નહિ. તેની સાથે આંતર-શુદ્ધિનું મહાન કાર્ય લક્ષ્યમાં લેવું જ જોઈએ. જો એમાં જરા પણ ગફલત થાય તો વેષ-પલટો માત્ર ગંધાતો આંચળો બને.

વેષ-પલટો લાવી આપે છે, રાગના વિષયનો પલટો. પણ તે માટે ઉપરોક્ત લક્ષ્ય તો અનિવાર્ય છે. વિશ્વની સઘળી મોહિનીમાં સૌથી વધુ સતાવતી મોહિની કહી શકાય તો તે નારી સૌન્દર્યની મોહિની છે. રતિ (આનંદ)નો બાહ્ય આશ્રય મુખ્યત્વે આ વિજાતીય તત્ત્વ જ છે. માણસ બધા બાહ્યભાવો ત્યજીને અંદર ચાલ્યો જાય. તો બેશક બ્રહ્મયોગી બની શકે છે. પરન્તુ આ કોઈ ખેલ નથી, તેમાં જરૂરી છે-પૂરી જવાંમર્દી ! પૂરી સચ્ચાઈ ! અને પૂરી સંકલ્પ-શક્તિ !

જો એ જરૂરિયાતો પૂરી પડે તો આપણે આપણા જ ઉચ્ચકેન્દ્રમાં સંલગ્ન થઈએ અને તે વખતે એવી વિલક્ષણ રતિ પ્રાપ્ત થાય, એવો સુમધુર આનંદ પ્રાપ્ત થાય કે ત્યારપછી વિશ્વની કોઈ પણ રતિ તરફ દિલ આકર્ષાય નહિ. એ સુખ પ્રાપ્ત થયા પછી કોઈ પણ સુખમાં મન ચલિત ન થાય. એ જ અનંત પ્રવાહના સુખમાં એ આત્મા ગુમ થઈ જાય. એકાકાર બની જાય.

જ્યાં સુધી આવી આંતર રતિની અનુભૂતિ થાય નહિ ત્યાં સુધી જગતના પદાર્થોના રંગરાગોથી

ચિત્ત ઊઠી જાય નહિ, ઉદાસીન બની શકે નહિ. છેવટે ભલે કદાચ એવી આત્મ-રતિ ન થાય તો પણ તેના માટેનો તલસાટ તો અનિવાર્ય જ છે.

આંખોને આંજી નાંખતી ભભકભરી મોહિનીને તિરસ્કારી દેવા, સ્વીકારીને પણ ઉદાસ-ચિત્તે ભોગવવાની કઠોર સાધના કરવા માટે આંતર-રતિના કેન્દ્ર તરફ દૃષ્ટિ તો વાળવી જ પડશે. જે દૃષ્ટિને તે કેન્દ્રમાં વાળી પણ શકતો નથી તે ગમે તે હોય અને ગમે તે સ્થાને હોય પરન્તુ સાગરના પાણીમાં ડૂબું ડૂબું થઈ રહેલા દયાપાત્ર માણસથી જરા ય વિશેષ નથી. કેમકે આંતર-રતિ તરફ દૃષ્ટિ ન વસે તો બાહ્ય રતિના આકર્ષણોમાં ચિત્ત લેપાઈ જ જાય. અને એ સંઘર્ષ, ચિત્ત ઉપરનું પ્રયણ દબાણ એના જીવનને સાવ સૂકું-લૂખું બનાવી મૂકે. ઊચ્ચ સ્થાને રહીને પણ એ જીવન સડતું-પડતું-નાશ પામી જાય.

આજના વિશ્વમાં વિલાસનું ભયંકર મોજું ચોમેર ફરી વળ્યું છે એ વખતે જોરદાર આંતર-દૃષ્ટિ કેળવ્યા સિવાય વિષયોના રંગરાગ તરફ ઔદાસીન્ય પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ નથી. એવી પ્રબળ દૃષ્ટિ માટે પ્રબળજ્ઞાન - વસ્તુ સ્વરૂપ ચિંતનાદિનું અત્યંત આવશ્યક છે.

જીવનથી પરવારી જવાની ઘડી આવે ત્યારે તેને એક પળ પણ પાછી ઠેલી શકાય તેમ નથી. ભલે ન ઠેલી શકાય, પણ ત્યાં સુધી આપણી જાત સાથે આપણે સતત ગુફતેગો કરતા રહેવું પડશે. એમાં અંતરાત્માની જે કાંઈ વિશુદ્ધ પ્રેરણા પ્રાપ્ત થાય તેને આપણે સાંભળવી જોઈશે.

જો આવું કાંઈક કરશું તો જ આપણી દેહ વીણા વિશ્વની સ્વરલહરી સાથે એકતાન બની જશે. વિલાસના ભયાનક વાવંટોળમાં પણ આપણી આંતરદૃષ્ટિ ઉઘાડી રહેશે. એ ભીષણ અંધકારમાં પણ એ ચમકતી રહેશે. અને તેમ થશે તો વિશ્વના તમામ પદાર્થનું વાસ્તવ સ્વરૂપ પામી શકશું. વિશ્વમાં રહીને વિશ્વની પ્રવૃત્તિ કરવા છતાં અંતરને તેથી વેગળું રાખી શકશું. ઉદાસ અંતર જ વિરાગની મસ્તી પામી શકે.

ક્યાં છે આજે આવી ઉદાસીનતા ? હશે કોઈ જંગલની ગુફામાં ? હશે કોઈ ગામડાની ઝુંપડીમાં ? હશે ક્યાં ય પણ ?

હતાશ થવાની જરૂર નથી. જે વાત ચર્મચક્ષુની નજરે ન ચડે માટે તે વાતને નકારી ન દેવાય. દરેક કાળમાં અસત્યની બહુમતિ હોય છે પણ બળ તો સત્યનું જ હોય છે. અને ખૂણે ખાંચરે પણ સત્ય પડેલું જ હોય છે !

પુનઃ પુનઃ વંદના એ વિરાગીને ! સંસારમાં રહેલા ઉદાસીન આત્માને ! વિલાસના વાવંટોળમાં ય અડોલ ઊભતા એ મહાત્માને !

હવે આગામી અધિકારમાં ગ્રન્થકાર પરમર્ષિ વૈરાગ્યના ભેદો બતાવે છે. કઈ કઈ રીતે વિષયોથી વિરાગ પ્રાપ્ત થાય છે તે હકીકત બહુ સુંદર રીતે તેઓ રજૂ કરે છે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

153

ગાથાર્થ : દેવ-મનુષ્ય અને વિદ્યાધરના ભવોમાં પ્રમાદપૂર્વક ભોગસુખોને ભોગવને જીવ નરકના ભવમાં ભયંકર કલ-કલ અવાજ કરે એવા ઉકળતા ત્રપુ અને તાંબાના પાણી પીવે છે.

ભાવાર્થ : એક અનુભવીએ સ્કુલમાં અભ્યાસ કરતાં બાળકોને એક માર્મિક ટકોર કરેલી, જે આપણને પણ લાગુ પડે છે. ‘ભણવાના ૧૦ વર્ષમાં મજા કરશો, તો બાકીના ૫૦ વર્ષ દુઃખી થશો. અને ભણવાના ૧૦ વર્ષમાં સજા સમજીને પણ ભણશો, તો પછીના ૫૦ વર્ષ મજાને મેળવશો.’ કેટલી માર્મિક ટકોર છે.

મળેલા મોંઘેરા મનુષ્યભવના ૭૦-૮૦ વર્ષમાં મજા કરશો તો દુર્ગતિઓની પરંપરારૂપ લાખો વર્ષ સજા ભોગવવી પડશે. જ્યારે દુર્લભ મનુષ્યભવના ૭૦-૮૦ વર્ષ ધર્મ કરી લેશો, તપ-ત્યાગ-વિરતિ વિગેરે સ્વરૂપ કહેવાતું કષ્ટ સહન કરી લેશો તો પછી દેવ-મનુષ્યની સદ્ગતિના લાખો વર્ષોમાં મજા મળશે અને મોક્ષપ્રાપ્તિ થતાં કાયમી આનંદ મળશે.

અનુભવીની ટકોર તેજીને દોડતો કરી દે છે. આપણે તો બધા તેજી જ છીએ ને ?

એક ભાઈ પોતાના બેંકના ખાતામાં ૨૫ લાખ જમા કરાવે. પછી માત્ર પૈસાનો ઉપાડ જ કર્યા કરે પછી જમા ન કરાવે, તો ગમે એટલી રકમ હોય એકવાર તો ખાલી થઈ જ જવાની છે.

આપણે પૂર્વજન્મમાં બેંકમાં સારી એવી રકમ રૂપ પુણ્યની મૂડી જમા કરાવી છે. હવે પાંચેય ઈન્દ્રિયોના વિષયોના ભોગવટા રૂપ પુણ્ય ખર્ચી દઈશું અને નવું જમા કરાવશું નહિ, કરાવશું તો

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

154

બહુ જ થોડું, તો પછી એ પુણ્ય ખાલી થઈ જશે. પછી નરક અને તિર્યચની દુર્ગતિમાં જવું પડશે.
ભોગો ભોગવીને, સુખના સાધનોનો ઉપયોગ કરીને, સુખશીલતા પોષીને પુણ્યને ખર્ચી
નાંખવાની મુખાઈ કરશો નહિ.

પાંચ વર્ષ માટે રાજા

એક નાનકડું નગર હતું. એ નગરમાં મંત્રીમંડળે એવો નિર્ણય કરેલો કે ‘જેને રાજા બનવું
હોય એને છૂટ છે. ૫ વર્ષ સુધી રાજતિજોરી ખુલ્લી મુકાશે, મોજ-મજા માટે જેટલા રૂપિયા વાપરવા
હોય એટલી છૂટ, જેટલી રાણીઓ બનાવવી હોય એટલી રાણીઓ કરી શકે. પરંતુ પાંચ વર્ષ પૂર્ણ
થાય પછી આખું નગર એ રાજાને વાજતે-ગાજતે નગરના છેવાડે રહેલી નદીના પેલે કિનારે રહેલ
ભયંકર જંગલમાં મૂકી આવે. એ રાજાએ ત્યાં જવાનું.’

આ જંગલ એવું ભયંકર છે, જંગલી પશુઓથી ભરેલું છે કે ત્યાં ગયેલો મનુષ્ય એક જ
દિવસમાં મૃત્યુના મુખમાં ગયા વગર રહે નહિ.

નગરનો એક પ્રજાજન આપાત મધુર લાલચમાં ફસાઈ ગયો, ‘પાંચ વર્ષ તો મજા કરવા
મળશે ને ? પછી જે થવાનું હશે તે થશે.’ એણે રાજપદવી માટે હા પાડી. મંત્રીમંડળે ૨-૩ વાર
દોહરાવીને પૂછ્યું, ‘તમને ખબર છે ને ? ૫ વર્ષ પછી ભયંકર જંગલમાં જવાનું છે, મરવાનું છે.’

“હા ! ભાઈ ! હા ! મને ખબર છે. મારે રાજા બનવું છે.” મંત્રીમંડળે મોટા ઠાઠ સાથે
મહોત્સવપૂર્વક આ ભાઈનો રાજ્યાભિષેક કર્યો.

આ ભાઈ રાજા બની ગયા. તિજોરી ખુલ્લી, બધી છૂટ, બધી સત્તા, બધા આધીન પછી
પૂછવું જ શું ?

મોજ, મજા, જલસા, પાંચેય ઈંદ્રિયોના વિષયોમાં મસ્તાન આ રાજાના પાંચ વર્ષ તો જલ્દી
પૂર્ણ થઈ ગયા.

આખું નગર ભેગું થયું. બેન્ડવાળાં આવી ગયા. વાજતે-ગાજતે રાજમહેલથી બધા રાજાને
જંગલ તરફ લઈ જઈ રહ્યા છે. હવે રાજાને થયું, ‘અરે ! હવે મારું શું થશે ?’ ‘બસ ! હવે જલસા
બંધ.’ ‘હવે મરી જવાનું.’ ‘ના, ના, મારે નથી મરવું.’

પાંચ વર્ષના ભોગ-સુખોમાં કાંઈ યાદ ન આવ્યું. પાગલ બનીને, મસ્ત બનીને ભોગ-સુખોમાં
રચ્યો-પચ્યો રહ્યો. ૫ વર્ષ પછી હવે ભાન થયું. હવે બીજો કોઈ રસ્તો ન હતો.

રાજાની આંખોમાં આંસુ છે. મંત્રીમંડળ એની કાકલુદી સાંભળવા તૈયાર નથી. અંતે એને
હોડીમાં બેસાડીને સામે પાર મૂકી દેવામાં આવ્યો. જે થવાનું હતું તે થઈ ગયું.

બીજા દિવસે નગરમાં જાહેરસભાનું આયોજન થયું. મંત્રીમંડળે નવા રાજા બનવા માટે શરતોની જાણકારી સાથે પ્રસ્તાવ મૂક્યો. શરતો સાંભળીને આખી સભા મૌન થઈ ગઈ.

પાંચ વર્ષના જલસા, પદ, સત્તા, મોજ-મજા કોઈને માન્ય નથી. કેમકે પાંચ વર્ષ પછીની હાલત કાલે જ બધાએ નજરસમક્ષ જોઈ છે. ઘેરું મૌન છવાયું.

થોડીવારમાં એક યુવાન ઉભો થઈ ગયો. “હું રાજા બનવા તૈયાર છું.”

“તને બધી શરતો માન્ય છે.” “હા”

આખી સભા સ્તબ્ધ થઈ ગઈ. આ યુવક ખૂબ બુદ્ધિમાન તરીકે નગરમાં પ્રસિદ્ધ હતો. ‘આ બુદ્ધિમાને આવો નિર્ણય કેમ કર્યો?’ એવું ઘણાના મગજમાં ઘુમરાવા લાગ્યાં.

મંત્રીમંડળે શરતો ફરીથી દોહરાવી એ યુવકનો રાજ્યાભિષેક કર્યો.

‘બોલો નૂતન રાજવીનો જય.’

પાંચ વર્ષ શરૂ થયા. બધી જ સત્તા, ધન હોવા છતાં આ બુદ્ધિમાન સદ્બુદ્ધિમાન હતો.

રોજ ૯-૦૦ થી ૧૦-૦૦ રાજસભા, રાજ-કાર્ય પતાવીને ભોગ-સુખોને તિલાંજલિ આપીને શસ્ત્રધારી સૈનિકો સાથે જ્યાં એને પાંચ વર્ષ પછી જવાનું છે એ જંગલમાં જાય છે. ૧ કી.મી. નો એરિયા ચોકબો કરાવે છે. પછી ૧ કી.મી.ના એરિયાને ફરતે એકદમ ઉંચી દિવાલ કરાવે છે.

એ એરિયામાં નાનકડું નગર બનાવે છે. સરસ મજાનો પોતાનો મહેલ, બીજા મકાનો વિગેરે.

આ યુવક બુદ્ધિમાન હતો. એણે હાલના પાંચ વર્ષનો વિચાર ન કર્યો. પણ પછીના ૫૦ વર્ષનો વિચાર કર્યો. કદાચ પાંચ વર્ષ રાજવૈભવ, મોજ-મજા નહિ મળે તો ચાલશે, પણ પછીના પચાસ વર્ષ તો સુંદર રીતે પસાર થશે. પાંચ વર્ષ પછી જંગલી પ્રાણીઓથી મૃત્યુનો ભય તો દૂર થશે.

જોત-જોતામાં પાંચ વર્ષ પૂર્ણ થયા. નગરજનો ભેગા થયા. બેન્ડવાજા સાથે રાજાને નદીકિનારે મૂકવા જાય છે. એ વખતે રાજાના મોંઠા પર હાસ્ય છે.

કેમકે, પછીની વ્યવસ્થા થઈ ગઈ છે...

આ દૃષ્ટાંતને આપણા જીવન સાથે વિચારીએ. કર્મસત્તાએ આપણને ૭૦/૮૦ વર્ષનું નાનકડું મનુષ્યભવનું આયુષ્ય આપ્યું છે. સાથે પાંચ ઈંદ્રિયો, ધન, શક્તિ, પુણ્ય, ધર્મસામગ્રી વિગેરે અનુકૂળતાઓ આપી છે.

એ સક્ષમ ઈંદ્રિયો, પુણ્ય અને બુદ્ધિના સહારે તમારે મોજમજા કરવી હોય, એશ-આરામ કરવો હોય, હિંસાદિ પાપો કરવા હોય, તો તમને કોઈ નડતર રૂપ નથી. પણ મળેલી અનુકૂળતામાં મોજમજા કરી અને ધર્મસામગ્રી દ્વારા પરભવનો વિચાર ન કર્યો, તો પછી ૭૦/૮૦ વર્ષ પછી પહેલા રાજાની જેમ ભયાનક દુર્ગતિમાં ચાલ્યા જવાનું.

કદાચ વધારે પાપો કર્યા તો નરકની કુંભીની પીડાથી શરૂ કરીને પરમાધામીઓના માર, પરસ્પરની વેદનાઓ, ક્ષેત્રકૃત ભયંકર પરીષદો સહવાના.

કદાચ તિર્યચગતિ નક્કી થઈ, એમાં પણ કોઈ કૂતરીના પેટમાં ચાલ્યા ગયા, તો દુઃખના ધાડે-ધાડા ઉતરવાના છે.

આ થઈ આપણી પહેલા રાજા જેવી મુર્ખામી. ૭૦/૮૦ વર્ષ એશઆરામીનું જીવન,

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

156

સુખશીલતાનું પોષણ, પછી એક ભવ નહિ પણ અનેક ભવોમાં દુર્ગતિગમન, ભયંકર દુઃખોનું સહન માથે ચોંટે.

બીજા રાજા જેવી સદ્બુદ્ધિ જો આપણે કેળવી લઈએ તો ૨/૪ ભવમાં મોક્ષ થઈ જાય. કર્મસત્તા તરફથી મળેલી સક્ષમ ઈન્દ્રિયો, બુદ્ધિ અને પુણ્યના સહારે સાચા અર્થમાં ધર્મ કરીએ, શરીરને ભોગ-સુખો નહિ પણ કષ્ટો આપીએ, શરીરને સુખશીલ નહિ પણ ભગવાનની આજ્ઞામય બનાવીએ.

તો મરણસમયે બીજા રાજાની જેમ પ્રસન્ન રહી શકીશું. પરભવ સારો મળશે એવો મનમાં નિશ્ચય રાખી શકીશું.

હવે આપણે પ્રથમ રાજા જેવી મુર્ખામી કરવી કે બીજા રાજા જેવા સદ્બુદ્ધિમાન બનવું એ આપણે નક્કી કરવાનું છે.

કદાચ અત્યાર સુધી પ્રથમ રાજા જેવું કાર્ય કરી પણ દીધું હોય પણ હજુ સમય છે. ‘જાગ્યા ત્યારથી સવાર’ એ નિયમ મુજબ હજુ બીજા રાજા જેવા સદ્બુદ્ધિવાળા બની કષ્ટમય જીવન શરૂ કરીએ, શિથિલતાઓ, સુખશીલતાઓ, સંયમી બનીને સંયમને ન છાજે તેવા વર્તનોને તિલાંજલિ આપીએ.

ભગવાને બતાવેલું કષ્ટમય જીવન શરૂ કરીએ તો પછી બીજા રાજાની જેમ પ્રસન્ન રહીશું, હસતાં રહીશું. પરલોક સુધરી જશે.

શિષ્ય : ગુરુદેવ ! આ દૃષ્ટાંત સાંભળ્યા પછી મારે બીજા રાજા જેવા સદ્બુદ્ધિવાળા બનવું છે. પરલોક સુધારી ૨/૪ ભવમાં મોક્ષે પહોંચી જવું છે.

ગુરુદેવ : ધન્ય છે તારા વૈરાગ્યને !

શિષ્ય : ગુરુદેવ ! એ માટે મારે બધી શિથિલતાઓ છોડવી છે. કષ્ટમય જીવન જીવવું છે.

પણ ગુરુદેવ ! સંયમજીવનમાં કઈ-કઈ શિથિલતાઓ ગણાય ? એ કૃપા કરી જણાવશો.

ગુરુદેવ : વર્તમાનકાળે અમુક સંયમીઓમાં ઘણી જાતની શિથિલતાઓ ઘુસી ગઈ છે. એ શિથિલતાઓમાં સૌપ્રથમ શરીરની સુખશીલતાને પોષતી શિથિલતાઓની વિચારણા કરીએ.

શિષ્ય : ઘણી બધી શિથિલતાઓ છે એમાં સૌપ્રથમ શરીરની સુખશીલતા પોષનારી શિથિલતાઓ કેમ દેખાડો છો ? બીજા પ્રકારની શિથિલતાઓ કેમ પાછળથી દેખાડો છો ?

ગુરુદેવ : ‘શરીરેણૈવ યુદ્ધ્યન્તે દીક્ષા-પરિણતૌ બુધાઃ ।’

દીક્ષા-સંયમની પરિણતિમાં જે પંડિત છે, હોંશિયાર છે, એ શરીરની સાથે જ યુદ્ધ કરે છે.

એટલે કે શરીરને કષ્ટ આપી શરીરનો રાગ તોડે છે.

શિષ્ય : શરીરનો રાગ તોડવાનું આટલું મહત્ત્વ કેમ છે ?

ગુરુદેવ : આપણે બધાએ મોક્ષમાં જવું છે. મોક્ષમાં જવા માટે સદ્ગતિ-મનુષ્યગતિ જરૂરી છે. એ પણ એક જ સદ્ગતિથી - મનુષ્યગતિની પ્રાપ્તિથી મોક્ષ મળવો મુશ્કેલ છે. મનુષ્યગતિના નહિ પણ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનની સ્પર્શનાવાળા સંયમજીવનના ઓછામાં ઓછા ૮ ભવ થાય પછી જ મોક્ષ કહ્યો છે.

એટલે વારંવાર સદ્ગતિ-મનુષ્યગતિ જરૂરી છે. હવે સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ માટે મરણ સમયે

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

157

સમાધિ જરૂરી છે. જો મરણસમયે અસમાધિ મળે તો દુર્ગતિ મળી શકે છે. મરણ અસમાધિ હોય તો સદ્ગતિ મળવી મુશ્કેલ છે.

એટલે પરલોકમાં સદ્ગતિ જોઈતી હોય તો મરણ સમયે સમાધિ જરૂરી છે. મરણસમયે સમાધિ જોઈતી હોય તો શરીરને કષ્ટ આપવું પડશે.

મૃત્યુ વખતે શરીરમાં ભયંકર પીડા હોય છે. એ પીડા તમે સહન ન કરી શકો એટલે અસમાધિ થાય. સમાધિ જોઈતી હોય તો શરીરની પીડાઓને સહન કરવાની શક્તિ વધારવી પડે. શરીરની પીડા વખતે પણ મનને સ્વસ્થ રાખવાની સાધના કરવી પડે.

આનો સાર એ નીકળ્યો કે મોક્ષ જોઈએ છે તો વારંવાર સદ્ગતિ જોઈશે. વારંવાર સદ્ગતિ જોઈએ છે તો મરણસમયે સમાધિ જોઈશે. મરણસમયે સમાધિ જોઈએ છે તો શરીરને કષ્ટ આપવાની ટેવ પાડવી પડશે. એ ટેવ માટે શરીરનો રાગ તોડવો પડશે.

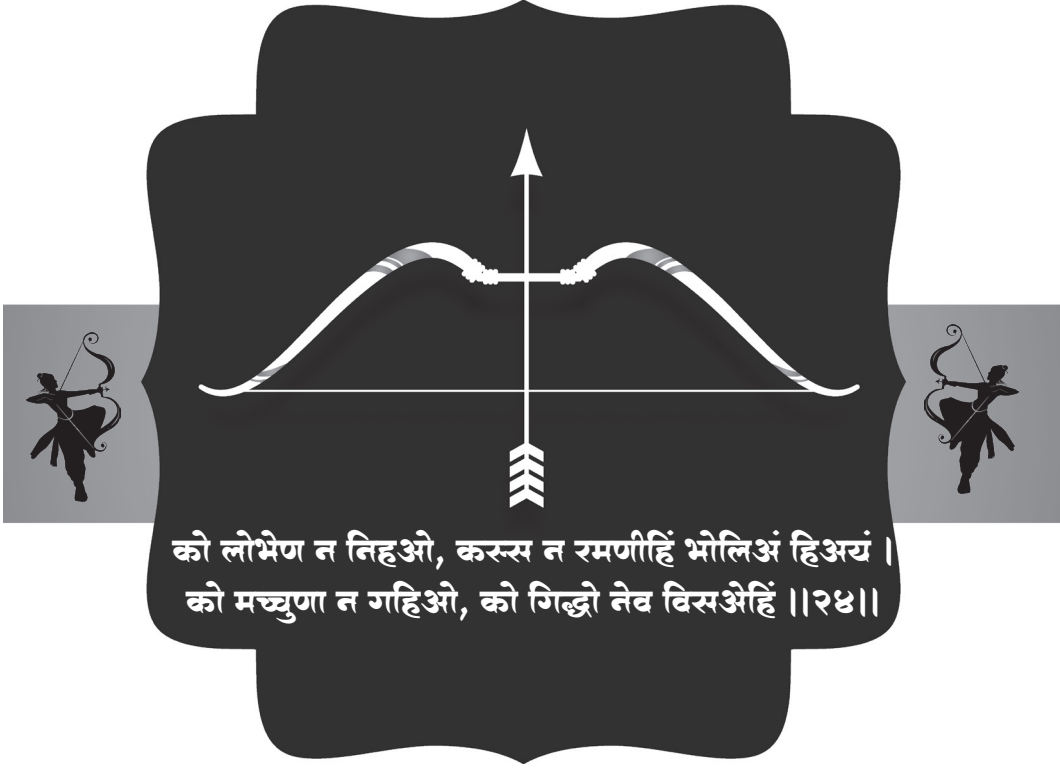
એટલે મોક્ષ જોઈતો હોય તો શરીરનો રાગ તોડવો પડ્યો એ સાર નીકળ્યો.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

158

गाथार्थ : કોણ લોભ વડે હણાયો નથી ? કોનું હૃદય સ્ત્રીવડે ભોળવાયુ નથી ? કોણ મૃત્યુ વડે ગ્રહણ નથી કરાયો ? કોણ વિષય વડે આસક્ત થયો નથી ?

ભાવાર્થ : લગભગ બધા જીવો લોભમાં ફસાયા છે, સ્ત્રીમાં આસક્ત થયા છે, મૃત્યુ પામ્યા છે અને વિષયોમાં આસક્ત થયા છે.

ભાવાર્થ : કર્મો અનંતશક્તિમાન જીવને સંસારમાં રખડાવે છે. એ કર્મોમાં પણ મોહનીયકર્મ સૌથી ભયંકર છે. આ મોહનીયકર્મે બધાને સંસારમાં રખડાવી માર્યા છે.

આ જ વાત ઈન્દ્રિયપરાજય શતકની ચોવીસમી ગાથામાં જણાવી છે.

એમાં સૌપ્રથમ લોભની વાત લખી છે.

લોભ

લોભ એ પાપનો બાપ છે. લોભના કારણે જ બીજા બધા પાપો જીવનમાં પ્રવેશે છે. ગૃહસ્થો વધુને વધુ પાપમાં ફસાય છે એની પાછળ લોભ કારણ છે.

સંસારી લોકો પૈસાના લોભમાં ફસાય છે. સૌ પ્રથમ પેટ માટે કમાય છે. પછી પરિવાર માટે, પછી પેટી ભરવાના ભાવો થાય છે. જેમ-જેમ કમાવવામાં ફાવટ આવતી જાય, તેમ-તેમ લોભ વધતો જાય છે.

પેટી ભરાયા પછી પટારો ભરવાની ઈચ્છા થાય છે. પટારો ભરાય એટલે ઘણા પટારા

ભરવાની ઈચ્છા થાય છે. પછી લક્ષ્યાંક વધતો જાય છે.

સામાન્ય પરિસ્થિતિમાં જીવતા હોય ત્યારે થાય કે ઘરનું ઘર અને ઘરની દુકાન થઈ જાય તો સારું.

પુણ્યે સાથ આપ્યો અને થઈ ગયું પછી ફ્લેટ મોટો લેવાની ઈચ્છા થાય. ફ્લેટ મોટો લીધા પછી મોટી સીટીમાં જવાની ઈચ્છા થાય.

આનો અંત ક્યારેય નથી. લોભને શાસ્ત્રકારોએ જાદુઈ ખાડાની ઉપમા આપી છે. આ ખાડામાં જેટલું નાંખો એટલો વધુ ઉંડો થતો જાય છે.

આ થઈ ગૃહસ્થોની વાત. આ લોભ સંયમજીવનમાં પણ સતાવે છે. ભલે, સંયમીજીવનમાં પૈસાનો લોભ ન થાય પણ શિષ્યનો લોભ, વાહ-વાહનો લોભ, ભક્તોનો લોભ વિગેરે લોભો પરેશાન કરે છે.

(૧) શિષ્યનો લોભ :

ગુરુદેવ યુગપ્રધાન આચાર્યસમ પૂજ્યપાદ પંન્યાસશ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી મ.સાહેબની વાચનાઓ ઘણી સાંભળી. આ વાચનાઓમાં ઓછામાં ઓછું ૫૦ વાર મેં આ વાક્ય સાંભળ્યું છે.

‘શિષ્યના લોભમાં નહિ પડતાં’, ‘શિષ્ય બનાવવા માટે સંકલેશ કે ઝગડા ક્યારેય નહિ કરતાં’.

પોતાના સુદીર્ઘ સંયમજીવનનો નીચોડ, અનેક સંયમીઓના જીવનમાં બનતી ઘટનાઓ, સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોની આલોચના નિહાળ્યા બાદ આ અનુભવનું અમૃત એ વારંવાર પીરસતા.

‘શિષ્યની લાલચમાં પડશો નહિ.’

ખરેખર, આ વાત આપણે અંતરથી સ્વીકારીને જીવનમાં અમલમાં મુકવાની જરૂર છે.

સંયમ-જીવન પ્રસન્નતાથી પસાર કરવું છે, સંકલેશ કે સંકલ્પ-વિકલ્પ રહિત સંયમજીવન પસાર કરવું છે, ગુરુમય બનવું છે, ગુરુભાઈઓ પ્રત્યે આદરભાવથી છલકતું હૈયું બનાવવું છે, તો શિષ્ય બનાવવાનો વિચાર પણ છોડી દેજો.

શિષ્ય : ગુરુદેવ ! આપ શિષ્ય બનાવવાની ના પાડો છો. તો પછી ૨૧૦૦૦ વર્ષ સુધી શાસન કેવી રીતે ચાલશે ? શિષ્ય બનાવવા એ તો શાસનની સેવા છે. તો પછી તમે એની ના કેમ પાડો છો ?

ગુરુદેવ : તમારા શિષ્ય બનાવવાથી શાસન ચાલવાનું નથી. પણ અનેકોને નિઃસ્પૃહભાવે સંયમની પ્રેરણા કરી સંયમજીવનની મહત્તા બતાવી ઉંચા સંયમીના શિષ્ય બનાવો તો પણ શાસન ચાલશે.

તમારે શાસન જ ચલાવવું છે ને ? તો બીજા સંયમીના શિષ્યો બનાવો. તમારો બનાવવાનો કેમ આગ્રહ છે ?

ખરેખર તો કોઈ સંયમી બને એમાં જેટલો રસ અને આનંદ છે એટલો કે એનાથી કંઈગણો વધારે આનંદ આપણો શિષ્ય બને એમાં છે ? ચકાસજો.

શિષ્યની લાલસામાં ફસાઈને માનસિક સંકલેશ, ઝગડા, ગુરુ સાથે અણબનાવ વિગેરે સારા-સારા સંયમીઓના જીવનમાં જોવા મળે છે.

એ મારામાં ન જ આવે એવો સંકલ્પ કરીએ.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

160

પૂજ્યપાદ ગુરુદેવશ્રી કહેતા હતાં કે ગુરુદેવની હાજરીમાં શિષ્ય બનાવવાના ચક્કરમાં જે પડે છે તે ગુરુની સાચી સેવા કરી શકતો નથી. એ ગુરુમય બની શકતો નથી.

શિષ્ય : ગુરુદેવ ! આપ શિષ્ય બનાવવાની ના પાડો છો. પણ અમે શિષ્ય ન બનાવીએ તો લોકોમાં અમારી કિંમત શું ? બધા સગાવહાલા મળવા આવે ત્યારે પૂછે ‘સાહેબ ! આટલા વર્ષ તમને દીક્ષા લીધાને થઈ ગયા. હજુ કોઈ શિષ્ય પણ નથી બનાવ્યો ? તમે વ્યાખ્યાન પણ નથી કરતા ? અલગ ચાતુર્માસ પણ નથી કરતાં ? કેટલા વર્ષ ગુરુ સાથે રહેવાનું ? બહાર આવો બહાર. જુઓ, પેલા મહાત્માને તો હજુ સંયમજીવનના ત્રણ વર્ષ જ થયા છે. ૨ શિષ્યો થઈ ગયા. અલગ ચોમાસું કરે છે. વ્યાખ્યાનો કરે છે. એમણે તો બે પુસ્તકો પણ લખી લીધા.

તમે આટલા વર્ષોમાં શું કર્યું ?

ગુરુદેવ : (૧) લોકોમાં અમારી કિંમત શું ?

લોકો માટે દીક્ષા લીધી છે કે ભગવાન માટે, ગુરુ માટે. આ સવાલ આત્માને પૂછજો. લોકોની વાતોમાં આવવાથી સંયમજીવન હારી જવાય છે.

દીર્ઘપર્યાય દ્વારા પ્રભુઆજ્ઞાને દિલમાં સ્થાપન કરી દીધી હોય, રાગ-દ્વેષ મોળા પાડી દીધા હોય અને ગુરુના હૃદયમાં સ્થાન મેળવી લીધું હોય એટલે આખો લોક સંયમી માટે આવી ગયો.

બાકી, લોકોના બોલવાના ઠેકાણા નથી હોતા.

સાંભળ્યું છે તેં દૃષ્ટાંત પેલા શંકર-પાર્વતી અને પોઠીયાનું ?

શિષ્ય : ના, ગુરુદેવ ! કૃપા કરીને જણાવો.

ગુરુદેવ : અજૈનોમાં આ દૃષ્ટાંત આવે છે. શંકર, પાર્વતી અને પોઠીયો - બળદ ત્રણ જણા જતાં હતાં.

ત્રણેય ચાલીને જતાં હતાં, ત્યારે લોકો અંદર-અંદર વાતો કરવા લાગ્યા. ‘આ શંકર કે પાર્વતી પાસે બુદ્ધિ નથી. સાથે પોઠીયો છે છતાં પગે ચાલીને જાય છે.’

શંકરને લાગ્યું આપણા માટે બુદ્ધિહીનતાની વાતો થાય છે તો આપણે ફેરફાર કરીએ.

શંકર ભગવાને પાર્વતીને પોઠીયા પર બેસાડી દીધી અને સફર આગળ ચાલી. થોડું ગયા પછી લોકો વાતો કરવા લાગ્યા. ‘આ શંકર પત્નીઘેલો છે. પોતે ચાલે છે અને પત્નીને ઉપર બેસાડી.’

શંકરે જોયું ‘પાછી બધાં વાતો કરે છે.’ તેથી પાર્વતીને ઉતારી પોતે પોઠીયા પર બેસી ગયા અને આગળ વધ્યા.

થોડું ગયા ત્યાં પાછી બધા વાતો કરવા લાગ્યા કે

‘આ શંકર ભગવાન છે કે કોણ ? જરાય કડ્ડણા નથી. અબળા એવી સ્ત્રીને ચલાવે છે અને પોતે ઉપર બેસી ગયા.’

શંકર ભગવાને જોયું કે આમ કર્યું તોય લોકો વાતો કરે છે. તેથી શંકર અને પાર્વતી બન્નેય પોઠીયા પર બેસીને આગળ વધવા લાગ્યા.

થોડું આગળ વધ્યા ત્યાં તો પાછી લોકોની વાત શરૂ થઈ. ‘શંકર ભગવાન ભગવાન છે કે શેતાન ? એને અબોલ પશુની દયા પણ આવતી નથી. બન્ને જણા બિચારા પોઠીયા પર ચડી ગયા.’

શંકર ભગવાન ચિંતામાં મુકાઈ ગયા. કરવું શું ? કોઈ ન બેસે તો પણ વાંધો, પાર્વતી બેસે તો પણ વાંધો, હું બેસુ તો પણ વાંધો, બન્ને બેસે તો પણ વાંધો.

બધે વાંધો વાંધો ને વાંધો. આ લોકના મોંને કેવી રીતે બંધ કરવા ?

અંતે શંકર ભગવાને લોકોની વાત પર ધ્યાન દેવાનું બંધ કર્યું. સમજણ પડી ગઈ ?

તમે કંઈપણ કરો, બધા પર ટીકા કરનારા પુણ્યશાળીઓ (!) મળવાના જ. એવા પુણ્યશાળી આત્માઓ (!) આ દુનિયામાં વસે છે કે એ બધા આવું કંઈ શોધતા-ફરતાં હોય છે. ખૂણે-ખાંચરેથી શોધીને ચગાવવું એ એમનો ધંધો છે.

માટે ક્યારેય લોકોની વાત પર બહુ ધ્યાન ન દેવું. હા ! કોઈ સજ્જન, મધ્યસ્થ અને સમજુ વ્યક્તિઓ દ્વારા ટીકા-નિંદા થાય તો તે તરફ ધ્યાન આપવું.

(૨) સ્વજનો, મિત્રો મળવા આવે, ત્યારે કહે - હજુ શિષ્ય નથી બનાવ્યો...

આ વાત મુકનારા માતા-પિતા, ભાઈ, બહેન, મિત્રો વિગેરે સ્વજનો સંયમ-જીવનના ક્ષેત્ર માટે અજાણ છે.

આપણે આપણી જાતને પ્રશ્ન પૂછીએ.

‘સંયમ-જીવન લીધા પછી, સુંદર પાળ્યા પછી, ગુરુસેવા કર્યા પછી, તપ-ત્યાગ કર્યા પછી એનું ફળ શું ગણવું ?

એટલે

એ કરવા દ્વારા શું પ્રાપ્ત થાય તો આ બધું કરેલું સફળ સમજવું ?

સ્વજનોની વાત પછી કરીએ. આપણા મનમાં આનો શું જવાબ છે ?

સુદીર્ઘ સંયમ, ગુરુસેવાનું ફળ શું ?

૪-૫ વિદ્વાન શિષ્યોની પ્રાપ્તિ, સુંદર વ્યાખ્યાન કરતાં આવડી જવું, ૫-૬ કરોડપતિ પરમસમર્પિત ભક્તોની પ્રાપ્તિ, ચારેબાજુ આપણી વાહ-વાહ, પ્રશંસાની પ્રાપ્તિ.

બોલો, આ છે સંયમજીવનનું ફળ ?’

માનો કે ન માનો ઘણા સંયમીઓને આ સાચું ફળ લાગતું હોય એવું લાગે છે.

કેમકે, આ મોહનીયના ઘરના વિચારોથી માનેલું ફળ મળવાથી આનંદ આસમાને પહોંચે છે. વળી, કોઈ અન્ય સંયમીને શિષ્યાદિની પ્રાપ્તિ થાય, વ્યાખ્યાનો જામે, ભક્તો વધે ત્યારે...

કેટલાંક સંયમીઓના મોંમાથી શબ્દો નીકળતા સાંભળ્યા છે

‘આમની ગુરુસેવા ફળી’, ‘આમની પ્રભુભક્તિ ફળી’, ‘આ મહાત્માએ જે ખૂબ વૈયાવચ્ચ કરી હતી તે આજે ફળ આપી રહી છે’, ‘આ મહાત્મા જે ઉંચું સંયમ પાળતા હતા, તેનું પરિણામ આજે જોવા મળે છે.’

વળી, કોઈ મહાત્મા પરમ સંયમી છે, ગુરુભક્ત છે, વૈયાવચ્ચી છે, પ્રભુભક્ત છે છતાં દીર્ઘપર્યાય પછી પણ શિષ્ય, ભક્ત, વ્યાખ્યાન વિગેરે પુણ્ય ન દેખાય તો...

ઘણા સંયમીઓના મોંમાથી વાતો કરતી વખતે શબ્દો નીકળે છે.

‘પરમ ગુરુભક્ત છે છતાં ઠેકાણું પડતું નથી.’ ‘આટલા વૈયાવચ્ચી છે છતાં કેમ શિષ્ય થતો

નથી.’ ‘આટલા પરમાત્માના ભક્ત છે છતાં કોઈ પ્રગતિ (!) દેખાતી નથી.’ ‘આટલું ઉંચું સંયમ છતાં...’

આ બધા ઉદ્દગારો ઉચ્ચ સંયમ, ગુરુસેવા, પ્રભુભક્તિ, વૈયાવચ્ચ વિગેરેના ફળ તરીકે શિષ્યો, ભક્તો અને વ્યાખ્યાન છે એવું જાહેર કરે છે.

શિષ્યાદિ જ આના સાચા ફળ છે એ વાત એમના મનમાં બેઠી છે એ વાત સાબિત કરે છે.

બોલો, સંયમી મહાત્માઓ ! શું જવાબ મળે છે ? શું આ ઉદ્દગારો કરનારા આપણે તો નથી ને ?

છીએ, તો આજે જ આ મોહનીયના ઘરના વિચારોમાંથી પાછા હઠીએ.

સંયમનું સાચું ફળ શિષ્યો વિગેરે નથી.

શિષ્ય : ગુરુદેવ ! આપે તો અમારા મનમાં રહેલા મોહનીયના જાળાને પકડી કાઢ્યું. ખરેખર, આ જ વાત અમે માનતા હતા.

જે સંયમીની પાસે શિષ્ય, ભક્ત, વ્યાખ્યાન, વાહ-વાહ દેખાય એની ગુરુભક્તિ ફળી એવું અમે માનતા હતાં પણ એ ખોટું છે એ આપે અમને સમજાવીને ખૂબ મોટો ઉપકાર કર્યો છે.

ગુરુદેવ ! તો પછી ગુરુભક્તિ વિગેરેનું સાચું ફળ શું ?

ગુરુદેવ : ગુરુભક્તિ, વૈયાવચ્ચ, સંયમ, સ્વાધ્યાય, સમર્પણ વિગેરેનું સાચું ફળ છે ‘રાગ અને દ્વેષની મંદતા’, ‘રાગદ્વેષ મોળા પડવા’, ‘દોષો હળવા થવા’, ‘ક્રોધ, ઈર્ષ્યા, અહંકાર વિગેરે દોષોની તીવ્રતા ઘટવી’, ‘શાંત થવું, પ્રશાંત થવું.’ આ છે સંયમ વિગેરેનું સાચું ફળ.

જો સંયમના સાચા ફળ વિશે સંયમીઓને જ પૂરી ખબર ન હોય, તો સંસારીઓને તો શું ખબર પડે ?

એ તો સ્વજન-રાગથી અને અજ્ઞાનતાથી તમને આવું કહે. વળી, કેટલાંક પુણ્યશાળીઓ (!) ની આદત હોય છે, કંઈક ખામી બતાવવાની. પોતે કંઈક નવી વાત કર્યાનો એક ધૂપો અહંકાર એમાં દેખા દેતો હોય છે.

‘મેં કંઈક નવી સલાહ આપી.’ આમાં નાના-મોટા કે સંયમી - ગૃહસ્થનો ભેદ પેલો ધૂપો અહંકાર દેખાવા દેતો નથી.

માટે, સંસારીઓ કે કેટલાંક તમારા હિતેચ્છુ (!) સંયમીઓ આવી વાત કરે તો ભરમાવુ નહિ. કેટલાંક સંયમીઓને પણ ગમે ત્યાં ગમે તે રજૂઆત કરવાની ખોટી કુટેવ પડી હોય છે, જે ક્યારેક ભારે નુકસાન સર્જનારી બને છે.

શિષ્ય : ગુરુદેવ ! બરાબર સમજ ન પડી. દેષ્ટાંત પૂર્વક વ્યવસ્થિત સમજાવવા કૃપા કરશોજી.

ગુરુદેવ : એક સંયમીઓનો નાનકડો સુંદર પરિવાર છે. ૪ શિષ્યો અને સમજૂ, ગીતાર્થ, મધ્યસ્થ એવા ગુરુદેવ એમ પાંચનો પરિવાર છે.

ગુરુદેવ બધાનો સુંદર યોગક્ષેમ કરે છે. આત્માની પાત્રતા મુજબ તે-તે ક્ષેત્રોમાં તે-તે શિષ્યને આગળ કરે છે.

એમાં પ્રથમ શિષ્ય વિદ્વાન છે. પણ અમુક કારણોસર ગુરુદેવે એ શિષ્યને વ્યાખ્યાનમાં આગળ

નથી કર્યો, પણ બીજા નંબરના શિષ્યને આગળ કર્યો છે.

પ્રથમ નંબરનો શિષ્ય ખૂબ જ સમર્પિત છે, ગુરુ પર ઉત્કૃષ્ટ બહુમાન ધારણ કરનારો છે. તેથી એને ક્યારેય મનમાં વિકલ્પ પણ નથી થયો કે

‘ગુરુદેવ કેમ મને છોડીને નાનાને વ્યાખ્યાન આપે છે.’

બધા હળીમળીને ભાઈચારાપૂર્વક સુંદર સંયમ પાળે છે.

હવે એકવાર એક સંયમી આ પરિવારને ભેગા થયા. સાંજના પ્રતિક્રમણ પછી બધા સાથે બેસીને સુંદર ધર્મચર્ચા કરતાં હતાં. ત્યારે આગંતુક સંયમીમાં વિવેક કે સમજણનો અભાવ હતો.

પ્રથમ વિગેરે બધા શિષ્યોની હાજરીમાં ગુરુદેવને કહ્યું ‘આ તમારો પહેલો શિષ્ય તો ખૂબ વિદ્વાન છે, ઉત્તમ છે, તો એને કેમ વ્યાખ્યાન નથી આપતાં.’

પેલા પ્રથમ શિષ્યને કહે ‘હવે વ્યાખ્યાન કરો વ્યાખ્યાન !... ક્યાં સુધી અંદર ભરાઈને રહેશો.’

આ છે વિવેકહીન રજૂઆત ! શું વિકલ્પો થાય પેલા પ્રથમ શિષ્યના મનમાં ?

ગુરુની હાલત કેવી કફોડી થઈ જાય.

અરે ! પુણ્યશાળી ! ગુરુદેવ ક્યા અંગલથી એને આગળ નથી કરતાં એ જાણ્યા વગર ખોટી ડોંશિયારી બતાવવી એ અહંકારનું પ્રદર્શન.

જાણે ‘પ્રથમ શિષ્યનો હું હિતેચ્છુ (!) છું’ એવું પ્રદર્શિત કરવાનો ભાવ દેખાડી મૂર્ખતા પ્રદર્શિત કરવા સિવાય બીજું કશું નથી.

શિષ્ય : ગુરુદેવ ! સૌથી મોટા શિષ્યને આગળ ન કરે તો પછી કોઈકે તો કહેવું પડે ને ?

ગુરુદેવ : બહુ બધાનું ભલું કરવાની ઈચ્છા થઈ ગઈ હોય તો એની વિધિ તો જોઈએ ને. એનો વિવેક તો હોવો જોઈએ. ગમે ત્યાં ગમે તે બકી નાંખવું, બાફી નાંખવું એ યોગ્ય છે ?

બહુ હિતની ઈચ્છા થઈ જાય, તો પણ તમારો અધિકાર ન હોય ત્યાં મૌન રાખવું.

છતાં ન જ રહી શકો તો ખાનગીમાં એમના ગુરુદેવને પૂછો ‘તમારા પ્રથમ શિષ્ય ઉત્તમ છે છતાં કેમ વ્યાખ્યાન નથી કરાવતાં ?’

ગુરુદેવ તરફથી મળતો જવાબ સાંભળીને તમારુ મસ્તક એમની ગીતાર્થતા પર ઝુકી જશે.

ગુરુ જે પદ્ધતિથી શિષ્યોનો આત્મિક, ભૌતિક વિકાસ કરવાના પ્રયત્નોમાં હોય એમાં ભૂલથી પણ ડોંશિયારી દેખાડવી નહિ.

ઘણીવાર ઘણા સંયમીઓ કે હિતેચ્છુ (!) સંસારીઓ સંયમીને પૂછે.

‘કેમ તમને તમારા ગુરુ વ્યાખ્યાન નથી આપતા ?’

‘તમને અલગ ચાતુર્માસ નથી આપતા ?’

‘બીજાને શિષ્ય કરી આપ્યો... તમને કેમ નથી કરી આપતા ?’

‘તમે તો પાત્ર છો, ગુણવાન છો, વિદ્વાન છો છતાં કેમ આમ ?’ આવી બધી ભારે કર્મબંધ કરનારી વાતો ભૂલથી પણ અન્ય સંયમીઓને પૂછતા નહિં.

એમના મનમાં એનાથી કેવા વમળો સર્જાય છે, કેવી માનસિક હોનારતો સર્જાય છે, કેવા ગુરુ-શિષ્યના અણબનાવો થાય છે, એની કલ્પના તમે નહિ કરી શકો.

તમે તો બોલીને ચાલ્યા ગયા પણ... માટે બોલતા પહેલા સો વાર વિચાર કરવો.

બીજાના હિતને હું ઈચ્છું છું એવી ખોટી શેખી રાખવી નહિ. આપણી જવાબદારી ન હોય, તો એ બાબતમાં બહુ વિચારવું પણ નહિ. પછી બોલવાની વાત તો ક્યાં રહી ?

ઘણીવાર સંયમીઓ ભેગા થાય ત્યારે તે ગુરુ કે તે શિષ્ય કે એનો પરિવાર હાજર ન હોય છતાં ગામ-ગપાટા લગાવતાં કોઈક સંયમી પોતે વિચારશીલ છે, સમજૂ છે એવા ભાવથી રજૂઆત કરે.

‘ફલાણા ગુરુને યોગક્ષેમ કરતાં આવડતું નથી.’

‘ફલાણા ગુરુ તો ફલાણા શિષ્ય પર વધુ પ્રેમ રાખે છે. જ્યારે બીજા પર તો ઓરમાય માની જેમ વર્તે છે. આ બધુ બરાબર નથી. પછી બીજા શિષ્યો દૂર જ રહે ને ?’

‘ફલાણા ગુરુએ આ શિષ્યને વ્યાખ્યાન આપવા જોઈએ.’

‘શિષ્ય બનાવી આપવો જોઈએ’ ‘બધી જગ્યાએ આગળ કરવો જોઈએ. નથી કરતાં એ ખોટું કરે છે.’

બિનજવાબદાર અંગે વાહીયાત આપણી વધુ સમજદારી પ્રકટ કરવાના ભાવરૂપ અહંકાર દેખાડતી વાતોમાં પડવું ન જોઈએ.

એ ગુરુભગવંત ગીતાર્થ છે, સમજૂ છે. તે-તે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવમાં એઓશ્રીને વધારે બબર પડે કે આ કરવું કે નહિ. એઓશ્રીના નિર્ણયને ખોટો જાહેર કરવો, એ પણ એમનો ઐંગલ જાણ્યા વિના, એ પણ બિનજવાબદાર અપરિણત સંયમીઓ આગળ, એ કેટલું વ્યાજબી છે ?

આજે વાત નીકળી છે તો કહી જ દઉં છું. ખૂબ ગંભીર ભૂલ, કર્મબંધ કરાવનારી ભયંકર ભૂલ સારા-સારા સંયમીઓ અહંકારના નશામાં કરે છે. તે તરફ આજે આંગળીચીંધણું કરવું છે.

બધા સંયમીઓ ભેગા થાય. વાત-ચીત શરૂ થાય એટલે શરૂઆતમાં તો સુંદર ધર્મચર્ચા ચાલે. પણ જેમ જેમ સમય વીતતો જાય એટલે કર્મબંધ કરાવનારી પરનિંદા-પટલાઈ અને સ્વ-પ્રશંસા શરૂ થાય.

બને ત્યાં સુધી આવી મંડળીમાંથી તરત ઉભા થવું હિતાવહ છે. નહિં તો બોલવા દ્વારા કે સાંભળવા દ્વારા એ વાતમાં મૂક સંમતિ આપવા દ્વારા ચીકણો કર્મબંધ આપણે કરીએ છીએ.

પૂજ્યપાદ ગુરુદેવશ્રી પોતાના ૪૦ વર્ષના શાસનપ્રભાવક કાળમાં ૪૦૦ વર્ષનું કામ કરી ગયા. એની પાછળ ઘણા રહસ્યોમાંનું એક રહસ્ય એ છે કે

કોઈ એમની પાસે મળવા આવતું ત્યારે કામની વાત પૂર્ણ થાય પછી એઓશ્રીનો એક પ્રશ્ન હોય.

‘બીજું કાંઈ ?’

તરત જ સામેવાળાને ઉભુ થઈ જવું પડે. વધારાની સમયનો દુર્વ્યય કરતી, કર્મબંધ કરાવતી નિંદા-પ્રશંસાની વાતો ન થાય અને સમયનો સદુપયોગ થાય.

‘બીજું કાંઈ ?’ નામનો મંત્ર ‘સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ’ની સિદ્ધિ કરી આપનારો છે.

આ રીતે જ્યારે સમયનો દુર્વ્યય કરતી અપરિણત સંયમીઓની મંડળી બેસે ત્યારે શું બને છે તે જાણીએ.

 સૌપ્રથમ મંડળીના તમામ સભ્યો આ મંડળીમાં 'હું મુખ્ય છું.' એવા અહંભાવથી યુક્ત હોવાની સંભાવના છે. એટલે ૧૦ સંયમીઓ ભેગા થાય તો બધા પોતાને મુખ્ય માને તો શું થાય એ વિચારી લેશો.

 કોઈ એક સંયમી વાતની રજૂઆત કરે કે કોઈ બનેલી ઘટનાની રજૂઆત કરે, એ હજુ પૂરી પણ ન થઈ હોય અને બીજો અપરિણત સંયમી વાત કાપતા બોલે

‘આ તો કાંઈ નથી. હું એનાથી વધારે વજનદાર વાત કરું.’ પછી એ સંયમી એ જ વાતને પોતાનું મહત્ત્વ દેખાડવા મરચું-મીઠું-વધાર વિગેરે જે મસાલો નાંખવો પડે તે નાંખીને વધારી-વધારીને એ ઘટનાને રજૂ કરે.

ઘણીવાર એવું બને કે એ ઘટના વખતે હાજર હોય એવા સંયમી પણ મંડળીમાં બેઠા હોય, પણ એ નશો હોય, કેફ હોય તેથી તે વાત ધ્યાનમાં ન લઈ શકે.

તે ઘટનામાં હાજર ત્યાં બેઠેલ સંયમીને પણ આશ્ચર્ય થાય કે ‘આવું કાંઈ બનેલું ? આ રજૂઆત તો કંઈક જુદા જ પ્રકારની છે.’

પણ બોલવા બેસેલ સંયમી તો બતાવી દેવાના, ‘મને વિસ્તારથી, ઉંડાણથી અને વિશેષથી ખબર છે’ એવું પ્રદર્શિત કરવાના મુડમાં હોય.

આમાં મૃધાવાદ પણ સેવાય, અહંનું પોષણ થાય વિગેરે ઘણા નુકસાનો છે.

 હજુ બીજા સંયમીની વાત પૂરી પણ ન થઈ હોય અને એને વચ્ચેથી કાપતા ત્રીજો સંયમી ‘એના સંબંધી જ મારી પાસે હજુ વિશેષ જાણકારી છે’ એવો બીજાને બતાવવાના ભાવથી વધારી-વધારી, મૃધાવાદનું આલંબન લઈને પણ બીજા કરતાં વધુ વિશેષ રજૂઆત કરવાનો પ્રયત્ન કરે.

વળી એને કાપતાં ચોથો, વળી પાંચમો ! આ છે ગપ્પા મંડળીની ખાસીયત !

આમાં મોટેભાગે પરનિંદા અને સ્વ-પ્રશંસા આડકતરી રીતે પ્રકટ થાય છે.

સીધેસીધી નિંદા કે પ્રશંસા કરે તો પોતાનું ખરાબ દેખાય એટલે નિંદાનું સ્વરૂપ આ રીતે પ્રકટ થાય.

‘પેલા સંયમી/ગૃહસ્થ તો બધી રીતે સરસ ! ખૂબ ઉત્તમ ! એમની વાત ન થાય, (છતાં આવું બોલી નિંદા કરવાનો પ્રારંભ કરે) એ બધુ સુંદર પણ...’ થી નિંદા શરૂ થાય.

એનાથી બોલનાર એવો ભાવ સૂચવે છે કે ‘મારી તો ગુણદૃષ્ટિ છે, તેથી જ એની પ્રશંસા કરું છું પણ જે ખામી હકીકતમાં છે એ પણ વિવેકબુદ્ધિથી ખ્યાલ આવે છે. એ મને બેસતી નથી.’ આવા માયાના ભાવથી નિંદા શરૂ થાય.

એ જ રીતે સ્વપ્રશંસા પણ. જે પ્રસંગ કે ઘટનામાં પોતે નિમિત્ત બન્યા હોય, તે ઘટનાને વધારીને સુંદર રજૂઆત કરશે પછી... ધીમે રહીને બોલશે

‘દેવ-ગુરુ-કૃપાથી આમાં મને લાભ મળેલો, હું નિમિત્ત બનેલો.’

આ વાક્યમાં ખરેખર દેવ-ગુરુ-કૃપાનો દિલથી સ્વીકાર છે કે નહિ ? કે પછી ખાલી ‘દેવ-ગુરુ-કૃપા’ શબ્દ દ્વારા પોતાની દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની શ્રદ્ધા (ન હોય છતાં) બતાવવાનો પ્રયાસ છે એ શાંતિથી વિચારવું.

આ રીતે સ્વ-પ્રંશસા થાય છે.

હવે આ ગપ્પા મંડળીમાં ચીકણા કર્મબંધ કરતાં, મહાપુરુષોની આશાતના કરતી કેટલીક વાતો થાય છે. તે જણાવું.

આ જે પણ લખું છું એ બધી જ જગ્યાએ બને છે એવું જરૂરી નથી. કેટલીક સંયમીઓની મંડળીમાં તો કર્મ-નિર્જરા કરનારી ખૂબ ઉંચી વાતો પણ થતી હોય છે. કેટલીક મંડળીમાં ઉંચી શાસ્ત્રની અનુપ્રેક્ષાઓની વહેંચણી પણ થતી હોય છે.

પણ ક્યાંક-ક્યાંક આવું પણ જોવા મળ્યું છે. એ પાપમાં સહભાગી પણ બન્યો છું. એ ડાયલોગનો ઉદ્ગ્રાતા પણ હું બન્યો છું. એમાં ક્યાંક મુખ્ય ભૂમિકા તો ક્યાંક ગૌણ ભૂમિકા તો ક્યાંક મૂક સભ્ય તરીકે પણ રહીને કર્મબંધ કર્યો છે. તેથી કોઈ સંયમી આમાં ન ફસાય અને ચીકણા કર્મબંધ ન કરે, આશાતનાના ભાગી ન બને એવી નિર્મળ ભાવનાથી આ રજૂઆત કરી છે.

મહાપુરુષોની આશાતના

‘અરે ! તમે સાંભળ્યું ? ગચ્છાધિપતિશ્રીએ ફલાણાને આચાર્યપદવી આપવાનું નક્કી કર્યું છે.’

‘મને તો (તમે એટલે સુપરગચ્છાધિપતિ) આ બેસતુ નથી.’

‘આ રીતે જેને ને તેને પદવી આપવી એ યોગ્ય છે ?’

‘પછી પદવીની કિંમત શું રહે ?’

‘આમેય ગચ્છાધિપતિ કોઈના દબાણમાં આવી જાય છે.’

બોલનાર પાસે પૂજનીય ગચ્છાધિપતિશ્રીજી કરતાં પણ વધુ સમજણ છે. બોલનાર પૂજનીય ગચ્છાધિપતિશ્રીજીના પણ ગુરુ છે એવો છલકતો અહંભાવ આ ઉદ્ગ્રારોમાં છતો થાય છે.

પોતે વંદનીય મહાગીતાર્થ ગચ્છાધિપતિશ્રીજીના નિર્ણય પર ટીકા-ટીપ્પણ કરે, એ વંદનીયના નિર્ણયને અયોગ્ય ઠરાવે, એ નિર્ણય પર અપરિણત અને જેમની આ અંગે કોઈ જવાબદારી નથી, આ અંગે જેમણે કાંઈ વિચારવાનું પણ નથી એ સંયમીઓ કે ગૃહસ્થો આગળ ગચ્છાધિપતિશ્રીના પણ ગચ્છાધિપતિ બની એમની ભૂલ કાઢવી એ ચીકણા કર્મ બંધાવનાર મહાઆશાતના નથી ?

એ અનંતસંસાર વધારનાર ભયંકર આશાતના નથી ?

માટે તે-તે મહાપુરુષો, ગીતાર્થો, ગુરુદેવો જે નિર્ણય લેતા હોય એ માટે મનથી પણ ‘આ બરાબર નથી’, ‘આમ ન કરવું જોઈએ’ વિગેરે વિકલ્પ ન થવો જોઈએ. કદાચ મોહનીય કર્મની પ્રબળતાથી કદાચ વિકલ્પ થઈ જાય, તો પણ વાણીથી એનો ઉચ્ચાર ન જ કરવો જોઈએ.

છતાં વાણીથી ઉચ્ચાર ન કરો તો મનમાં વધુ વિકલ્પ ચાલુ રહેશે એવું લાગતુ હોય તો એ અંગે જે જવાબદાર વ્યક્તિ છે, એઓશ્રીને ‘મને આવું લાગે છે... કદાચ હું ખોટો પણ હોઈ શકું’ આવી રજૂઆતપૂર્વક વાત કહેવી જોઈએ.

બાકી ગમે તેને, ગમે ત્યાં આ વાતની રજૂઆત કરી, પોતાની વધુ પડતી સમજણ શક્તિ છે એવો અહં પ્રદર્શિત કરતી, ચીકણા કર્મબંધ કરતી, મહાપુરુષોની ભારે આશાતના કરતી આ વાત ક્યારેય ઉચ્ચારવી નહિ.

અત્યાર સુધીમાં જે ભૂલો થઈ ગઈ છે તેનું રડતા હૃદયે વિસ્તારથી પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને શુદ્ધ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

167

થઈ જવું જોઈએ. આવી આશાતનાઓ ક્યાંક થતી હોય તો છતી શક્તિએ ખૂબ ગંભીરતાથી પણ વ્યક્તિઓને આમાંથી બહાર કાઢવા જોઈએ.

આ તો એક ગચ્છાધિપતિશ્રીની વાતને લઈને વિચાર્યું. એ જ રીતે ગુરુભગવંત, વડીલ, આચાર્ય વિગેરે પર્યાયગુરુ, જવાબદાર, સમજુ, ગીતાર્થ અને સંવિગ્નના નિર્ણય પર ટીકા-ટીપ્પણ ક્યારેય ન જ કરવા.

તમને ન બેસે તો તે જ વ્યક્તિને એ અંગે ક્યો એંગલ છે એ જાણી લેવો અથવા એઓશ્રીના ગુરુ કે વડીલને વાત જણાવી આપણે એ વસ્તુ ભૂલી જવી જોઈએ.

સ્વજનો મળવા આવ્યા. સંયમી સાથે સુખશાતા પૃચ્છા વિગેરે વાતો થઈ. પછી વળી સંયમી જાગૃત ન હોય તો દુનિયાભરની વાતો પણ થઈ. અન્ય સ્વજનના સુખ-દુઃખની વાતો થઈ.

ફલાણાની સગાઈ થઈ ગઈ, ફલાણાનું ઠેકાણું પડતું નથી. ફલાણાને ભાગીદાર સાથે ઝગડો થઈ ગયો. આ પાર્ટી ઉઠી ગઈ. ફલાણાએ નવો ધંધો શરૂ કર્યો.

સ્વજનો પાસે સમજણ નથી માટે આવી બધી વાતો શરૂ કરે છે. તેથી સ્વજનો સાથે વધારે બેસવું યોગ્ય નથી.

એમાં વળી કોઈ સ્વજન સંયમીને કહે

‘તમને આટલા વર્ષ થઈ ગયા છતાં વ્યાખ્યાન નથી કરતાં ?’

‘હજુ તમારે શિષ્ય નથી થયો ?’

‘બહાર આવો બહાર, ક્યાં સુધી અંદર પડ્યા રહેશો ? તમારો વિકાસ શું ?’

‘પેલા મહાત્મા તો તમારાથી ઘણા નાના છે છતાં ધમધમાટ વ્યાખ્યાન કરે છે. એમને બે શિષ્યો પણ થઈ ગયા છે.’

આવી સ્વજનોની હિતબુદ્ધિ (?)થી કહેવાતી વાતો સામે આપણું મન જો સમજણમાં હોય, તો સ્વજનોને સમજાવી શકીએ. ‘સંયમ જીવનની સફળતા વ્યાખ્યાન, શિષ્યો કે ભક્તોમાં નથી, પણ રાગ-દ્વેષની મંદતા પ્રાપ્ત કરવામાં છે. ગુરુને સંપૂર્ણ સમર્પિત રહેવામાં છે.’

આ પદાર્થ આપણા મનમાં બરાબર સમજાયેલો હોય, બેઠેલો હોય, તો સ્વજનને ખૂબ પ્રેમથી સમજણ આપવી જોઈએ.

શિષ્ય : ગુરુદેવ ! શું સમજણ આપવી ?

ગુરુદેવ : આ વાત તને એક દૃષ્ટાંતથી સમજાવું.

એક સંગીતનો વિદ્યાલય ચાલે છે, જેમાં ઘણા વિદ્યાર્થીઓ સંગીત શીખી રહ્યા છે. કેટલાંક ગાવામાં આગળ વધી રહ્યા છે, કેટલાંક હારમોનિયમમાં, તો કેટલાક ગિટાર વગાડવામાં, તો કેટલાંક વાંસળી વાદનમાં આગળ વધી રહ્યા છે.

એક દિવસ ગિટારવાદનમાં આગળ વધેલા પાંચ વિદ્યાર્થીઓનો સ્ટેજ શો ગોઠવવામાં આવ્યો. મોટી સભા વચ્ચે વારાફરતી પાંચેય વિદ્યાર્થીઓએ સરસ રીતે ગિટાર વાદન કર્યું. સભાએ બધાને તાળીઓથી વધાવ્યા.

હવે પાંચમાંથી કોણ શ્રેષ્ઠ, કોણે ગિટારવાદનમાં વિકાસ સાધ્યો ? એ અંગે વિચારણા થઈ.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

168

એ વિચારણામાં બહુ મોટા જજસાહેબ, રાજ્યના નામાંકિત ડોક્ટર સાહેબ, એ નગરના કોર્પોરેટર વિગેરે નામાંકિત હસ્તીઓ હાજર હતી.

જજ સાહેબ બોલ્યા ‘જે ત્રીજા નંબરનો વિદ્યાર્થી હતો એનો પ્રથમ ક્રમાંક આપવો જોઈએ. એનું ગિટાર વાદન બધા કરતાં સરસ હતું.

ત્યારે ડોક્ટર સાહેબ બોલ્યા ‘ભાઈ’સાબ ! તમે ભલે કોર્ટના જજ છો. પણ તમને બરાબર નિર્ણય કરતાં નથી આવડતું. ખરેખર તો બીજા નંબરનો વિદ્યાર્થી જ બધામાં શ્રેષ્ઠ હતો.’

ત્યાં તો કોર્પોરેટર બોલ્યા ‘ડોક્ટર સાહેબ તમને શરીરના રોગોની સમજણ પડે, આમાં તો તમે સાચો નિર્ણય નથી કરી શક્યા. મને પૂછો તો પાંચમા વિદ્યાર્થીનું ગિટાર વાદન ક્ષેત્રમાં પાંચમાએ જ સાચી પ્રગતિ કરી છે.’

આ બધી ચર્ચા ત્યાં બેઠેલા વિદ્યાલયના મુખ્ય સંગીતરૂપ શિક્ષક સાંભળી રહ્યા હતા. સાંભળતા-સાંભળતા મનમાં હસી રહ્યા હતા.

હસવાનું કારણ તમે બધા સમજી જ ગયા હશો. ‘જે ક્ષેત્રમાં ‘સારેગમ’નો સા પણ જેને ખબર નથી. ગિટારમાં કેટલા સૂર આવે, કેવી રીતે પકડાય, એમાં તાર કેટલા આવે, કયો ઉંચો સ્વર કે કયો નીચો સ્વર વિગેરે બાબતમાં જે અજ્ઞાની છે.’

એ પછી એ કાયદાના ક્ષેત્રનો અગ્રેસર હોય કે આરોગ્યના ક્ષેત્રનો માસ્ટર હોય એનો કોઈ મતલબ નથી. એનો કોઈ અર્થ નથી. એ માસ્ટરી સાથે સંગીતને કોઈ સ્નાનસૂતક નથી.

છતાં એ પોતાના ક્ષેત્રની માસ્ટરીના અહંકારથી અહીં નિર્ણય આપવા જાય. નંબર નક્કી કરવા જાય, તો મૂર્ખતા સિવાય બીજું કાંઈ નથી.

આમાં નંબર આપવા માટે યોગ્ય તો સંગીતજ્ઞ જ ગણાય. પછી ભલે ને એ કાયદાના ‘ક’ પણ ન જાણતો હોય.

આ દૃષ્ટાંતનો ઉપનય વિચારીએ.

સંયમ, દીક્ષા, ચારિત્ર, સર્વવિરતિ આ ક્ષેત્રમાં જે માહિર છે, વર્ષોથી જે સંયમનું પાલન કરે છે. જેઓશ્રી સંયમાદિ વિષયોના શાસ્ત્રોના પારગામી છે. વર્ષો સુધી વિરતિના પાલન અને જ્ઞાનમાં જે રચ્યા પચ્યા રહ્યા છે.

એ મહાપુરુષો સંયમમાં અગ્રેસર કોણ છે ? સંયમજીવનમાં વિકાસ કોને કહેવાય ? દીર્ઘ સંયમ પર્યાયનું ફળ શું ? કયા સંયમીએ વ્યાખ્યાન કરવું ? કયા સંયમીએ શિષ્ય બનાવવો ? કયા સંયમીએ બહાર પડવું ? એ નિર્ણય કરી શકે. આવેલા સજ્જનો એ નિર્ણય માટે અયોગ્ય છે.

પછી ભલેને એ ધંધાના ક્ષેત્રમાં કે અન્ય ક્ષેત્રમાં અગ્રણી હોય, એનો કોઈ મતલબ નથી, એનો કોઈ અર્થ નથી.

હવે એ સ્વજનો તમને કહે

‘સાહેબજી ! બહાર આવો.’, ‘હવે વ્યાખ્યાન શરૂ કરો.’

‘શિષ્યો કરો.’ ‘ક્યાં સુધી ભણ-ભણ કરશો.’

તો તે ડોક્ટર કે જજ દ્વારા ગિટારવાદનના નંબર આપવા જેવી મૂર્ખતા જ ગણાશે.

તેથી સ્વજનને પ્રેમથી કહેવું જોઈએ.

‘ભાગ્યશાળી ! જે દિવસે તમે મને દીક્ષા આપી એ દિવસે મારા શરીર અને આત્મા બધાની જવાબદારી તમે પૂજનીય ગુરુદેવશ્રીને આપી દીધી છે. માટે હવે તમે એ અંગે વિચારશો પણ નહિ, તો પછી કહેવાની વાત જ ક્યાં રહી ? સલાહ આપવાની વાત કેવી રીતે આવે ?’

‘વળી, પુણ્યશાળી ! સંયમમાં વિકાસ કોને કહેવાય એ બાબતમાં તમે અજ્ઞાની છો. તો એ અંગે સલાહ આપવી તે યોગ્ય નથી.

છતાં તમને મારા હિતની (?) બહુ ભાવના થઈ જતી હોય તો તે અંગે પૂજનીય ગુરુદેવશ્રીને ખૂબ જ વિવેકની ભાષામાં ખાનગીમાં જિજ્ઞાસા રૂપે, નહિ કે ફરિયાદ રૂપે પૂછવું જોઈએ.

પણ સીધા જ આ રીતે મને કહેવું અયોગ્ય છે. ક્યારેક આ રીતે કહેવાથી અપરિણતને નુકશાન થઈ શકે છે.’

શિષ્ય : ગુરુદેવ ! આપે વ્યાખ્યાનાદિ કરવાની, બહાર પડવાની, શિષ્ય કરવાની સલાહ આપતા સ્વજનને ગિટારવાદનનું દૃષ્ટાંત આપી, ‘તમે આ બાબતમાં અજ્ઞાની છો માટે ન આપવી ? એવું સમજાવ્યું. અને છતાં કંઈક આ અંગે કહેવું જ હોય, તો ગુરુદેવને વિવેકપૂર્વક ખાનગીમાં જિજ્ઞાસાભાવે પૂછવું.

આ પ્રમાણે જણાવ્યું. આ સમજણ આપી ગુરુદેવ ! આપે ખૂબ ઉપકાર કર્યો.

ગુરુદેવ ! સ્વજનોને આ સમજણ આપી. પરંતુ ગુરુદેવ ! મારે એ જણવું છે કે સ્વજનો મળવા આવે તો (૧) સ્વજનો સાથે શું વાતો કરવી જોઈએ ? (૨) સ્વજનોએ સંયમીઓને કઈ-કઈ બાબતોની પૃચ્છા કરવી જોઈએ ? (૩) સ્વજનો પૂર્વે અમારા વડીલ અને ઉપકારી હોય, તો એ વડીલોએ સંયમીઓને કઈ-કઈ સલાહ આપવી જોઈએ. એ અંગે પ્રકાશ પાડશોજી.

ગુરુદેવ : શાસ્ત્રોમાં જણાવ્યું છે કે દીક્ષા લીધા પછી આપણું કોઈ સ્વજન નથી. બધા એકસરખા ! બધા શ્રાવક-શ્રાવિકાના રૂપમાં જ દેખાવા જોઈએ.

આ મારા ભાઈ, બેન, માતા વિગેરે તો ન જ બોલાય. પરંતુ સંસારી ભાઈ, સંસારી બેન એ રીતે બોલવું જોઈએ. એનાથી આગળ વધીને સ્વજનધૂનન એવું હોવું જોઈએ કે સંસારી ભાઈ પણ ન બોલતા અલ્પેશભાઈ, નયનાબેન આ રીતે બોલવાથી સ્વજનભાવ નીકળે છે.

શિષ્ય : આપણે તો સ્વજનભાવ કાઢી દઈએ પણ સ્વજનોને તો હોય કે આ અમારા દિકરા મહારાજ, ભાઈ મહારાજ વિગેરે. તેથી એ તો એવા લાગણીના ભાવથી એ મળવા આવે, તેથી ઔચિત્યથી પણ એમની સાથે બેસવું પડે. તો તે વખતે શું વાત કરવી ?

ગુરુદેવ : સુખશાતા-પૃચ્છા થઈ જાય પછી આપણે સ્વજનોના ધર્મ-આરાધના અંગે પૂછવું કે ‘આરાધના સારી ચાલે છે ? વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરો છો ? રાત્રીભોજન ત્યાગ છે ?’ વિગેરે પૂછી શકાય. હા ! દબાણપૂર્વક નિયમ આપવા વિગેરે યોગ્ય નથી.

જીવનમાં ધર્મ વધારવા માટે ભારપૂર્વક પ્રેરણા કરવી જોઈએ. વૈરાગ્ય-વર્ધક વાતો કરવી જોઈએ.

સંસાર સંબંધી કોઈ વાતો કાઢે, તો સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ના પાડવી જોઈએ ! ‘જે સંસાર મેં છોડી

દીધો છે એને તમે કેમ યાદ કરાવો છો ?

ગુરુદેવ, ગુરુભાઈ કે અન્ય સંયમીઓના વિશિષ્ટ સંયમની અનુમોદના-પ્રશંસા કરવી જોઈએ. સંયમજીવનમાં પ્રાપ્ત થતાં આનંદને કહેવો જોઈએ. ‘ગુરુદેવ-ગુરુભાઈઓ મારી ખૂબ કાળજી કરે છે.’ એ કહેવું જોઈએ.

શિષ્ય : (૨) સ્વજનોએ સંયમીઓને શું પૂછવું જોઈએ ?

ગુરુદેવ : આપશ્રીની સંયમની આરાધના સુંદર ચાલે છે ને ?

સ્વાધ્યાય-સેવા-વૈયાવચ્ચ સુંદર ચાલે છે ને ?

જો માતા-પિતા વિગેરે વડીલો હોય, તો નીચેની વાતો અંગે પણ પૂછી શકે.

ગુરુદેવ અને ગુરુભાઈઓની સેવા બરાબર કરો છો ને ?

હાલ સ્વાધ્યાયમાં શું કરો છો ?

અત્યાર સુધીમાં કેટલી ગાથા ગોખી ?

ગુરુદેવને સંપૂર્ણ સમર્પિત છો ને ?

ગૃહસ્થોના પરિચયમાં, ભક્તો કરવાના ભાવમાં નથી પડ્યા ને ?

હાલ તપમાં શું ચાલે છે ?

શિષ્ય : (૩) ઉપકારી વડીલ માતા-પિતાએ શું શિખામણ આપવી જોઈએ ?

ગુરુદેવ : જો કે ઉપરની વાતો પ્રશ્નના રૂપમાં છે. એ જ શિખામણના રૂપમાં પૂછી શકાય.

ખૂબ ભણજો, સ્વાધ્યાય કરજો; બહિર્મુખતામાં પડતાં નહિ.

ગુરુને સંપૂર્ણ સમર્પિત રહેજો. ગુરુને ભગવાન માની સેવા કરજો.

તપ અને ત્યાગમાં ખૂબ આગળ વધજો.

જે ભાવથી સંયમ સ્વીકાર્યું છે, એને અનુરૂપ ઉચ્ચજીવન જીવજો.

આ રીતે સ્વજન સાથેનો વાર્તાલાપ હોવો જોઈએ. સંસારની વાત તો ભૂલથી પણ ન કરવી કે ન કરવા દેવી.

આનો સાર એટલો છે કે ૫-૧૦ મીનીટ જ બેસો તો જે જરૂરની વાત હોય તે થાય. એની ઉપર જેટલી મીનીટ થાય એટલે સંસારની વાતો કે સ્વ-પ્રશંસા કે પરનિંદા સિવાય બીજું કંઈ થતું નથી. માટે વધારે વાર ન બેસવું એ જ શ્રેષ્ઠ છે.

અહીં લોભ પર વિચારણા કરી. હવે વિજાતીય રાગની વિચારણા કરશું.

આ શ્લોક પરના વિવેચનમાં લોભની ભયંકરતા આપણે વિસ્તારથી વિચારી. હવે ‘**કસ્સ ન રમણીર્હિ ભોલિઅં હિઅયં**’ પંક્તિ પર વિચારણા કરીએ.

કઈ વ્યક્તિ એવી છે કે જેનું હૃદય સ્ત્રી(પુરુષ) વડે લોભાયું નથી ! એટલે દરેક વ્યક્તિ વિજાતીયમાં ફસાય છે એ વાત ગ્રન્થકારશ્રી જણાવે છે.

અનાદિકાળથી વિજાતીય-(સ્ત્રી માટે પુરુષ અને પુરુષ માટે સ્ત્રી)નું આકર્ષણ જીવનું સંસારભ્રમણ વધારી રહ્યું છે. આ આકર્ષણ જ્યાં સુધી નહિ તૂટે ત્યાં સુધી મોક્ષ કઠીન છે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

171

પૂજ્યપાદ શયંભવસૂરિજીએ દશવૈકાલિક નામના સૂત્રમાં ૮માં આચારપ્રણિધિ નામના અધ્યયનમાં વિજાતીયની ભયંકરતા દેખાડતા શ્લોકો બતાવ્યા છે. (ગાથા-૫૩ થી ૫૮ ખાસ વાંચો)

(૧) જહા કુક્કુડપોઅસ્સ, નિચ્ચં કુલલઓ ભયમ્ ।

एवं खु बंभयारिस्स, इत्थी-विग्गहओ भयं ॥५४॥ (दसवैकालिक

सूत्र)

अर्थ : જેમ કુકડાના બચ્ચાને હંમેશા માટે બિલાડીથી ભય હોય છે કે ‘મને આ બિલાડી જોશે તો મને ફાડી ખાશે.’

એ જ રીતે બ્રહ્મચારીને પણ સ્ત્રી/પુરુષ (વિજાતીય)થી સતત ભય હોય.

એટલે બ્રહ્મચારીએ સતત વિજાતીયથી દૂર રહેવું જોઈએ, નહિ તો એ વિજાતીયના નિમિત્તે ક્યારે તમારો ચારિત્રરૂપી ભાવપ્રાણ નાશ પામશે એનો ભરોસો નથી.

(૨) चित्तभित्तिं न निज्झाए, नारिं वा सु-अलंकिअं ।

भक्खरं पिव दट्ठुणं, दिट्ठिं पडिसमाहरे ॥५५॥ (दसवैकालिक सूत्र)

अर्थ : ચિત્રમાં દોરેલી સ્ત્રી કે જીવતી સ્ત્રી, અલંકાર પહેરેલી કે એ વગરની સ્ત્રી (વિજાતીય) દેખાઈ જાય તો, જેમ સૂર્યની સામે નજર પડે અને તમે તરત ખેંચી લો એ રીતે દૃષ્ટિને ખેંચી લેવી જોઈએ. જેમ સૂર્ય આંખના તેજને હરે છે, તેમ વિજાતીય આત્મના તેજને હરે છે.

(૩) हृत्थपायपडिच्छिन्नं, कन्ननास-विगप्पियं ।

अवि वाससयं नारिं, बंभयारी विवज्जए ॥५६॥ (दसवैकालिक सूत्र)

अर्थ : હાથ અને પગથી છેદાયેલી, કાન અને નાકથી કપાયેલી અને સો વર્ષની વૃદ્ધા એવી પણ સ્ત્રીથી બ્રહ્મચારી દૂર રહે. એટલે એના પરિચયમાં ન આવે. એની સામે પણ ન જુએ.

દશવૈકાલિક સૂત્રકારે વિજાતીયની આટલી બધી ભયંકરતા બતાવી છે.

યુગપ્રધાન આચાર્યસમ પૂજ્યપાદ ગુરુદેવ પંચાસશ્રી ચન્દ્રશેખર વિ.મ.સાહેબ વારંવાર વાચનામાં વિજાતીય અંગે કેટલીક મહત્વની બાબતો જણાવતાં હતાં. તે બાબતોને વિચારીએ.

(૧) વિજાતીય સાથે આંખ મિલાવીને વાત કરવી નહિ :

સાધુ માટે માતા હોય કે સગી બેન હોય, અને સાધ્વીજી ભગવંત માટે પિતા હોય કે સગો ભાઈ હોય, આંખ મિલાવીને વાત ન જ કરવી. વાત કરવાની આવે ત્યારે આંખો નીચી ઢાળી દેવી કે આડા બેસીને વાત કરવી.

૩૫૦થી અધિક સાધ્વીજી ભગવંતોનો યોગક્ષેમ કરનાર શ્રમણીગણનાયક પૂજ્યપાદ આ.દે.શ્રી અભયશેખર સૂરિજી પણ ગમે તેવી મહત્વની બાબત અંગે સાધ્વીજી ભગવંત સાથે વાત કરવાની હોય કે સામૂહિક વાચના હોય આંખ મિલાવીને વાત નહિ કરવાની એટલે નહિ જ કરવાની. આવી છે એઓશ્રીની મક્કમતા !

પૂ.આ.દે.શ્રી કૈલાસસાગરસૂરિજી-જેઓ પોતાની સંસારીપક્ષે પત્ની પણ મળવા આવે તો દિવાલ તરફ મોં રાખી ઉલ્ટા બેસી એમની સાથે વાત કરતાં.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

172

(૨) એકલા વિજાતીય સાથે વાત ન કરવી કે બેસવું નહિ :

કોઈ કારણસર વિજાતીયને સંયમીનું કાર્ય પડ્યું, વાત કરવી પડે એમ છે, તો એકલા વિજાતીય વાત કરવા આવે તો નિષેધ કરવો. સાથે ભાઈ/બહેનને લઈને આવે તો જ વાત કરવી. પછી ભલેને એ વાત એક મિનીટની કેમ ન હોય.

સંઘના કાર્યો, શાસનના કાર્યો, ધાર્મિક કાર્યો વિગેરે માટે પણ આ બાબતમાં બાંધછોડ કરવી નહિ. એકવાર બે કાર્ય ઓછા થશે તો ચાલશે. પરાર્થ ઓછો થશે તો ચાલશે, પણ આ બાબતમાં બાંધછોડ ન જ કરવી જોઈએ.

(૩) અંધારામાં ઉપાશ્રયમાં વિજાતીયનો પ્રવેશ નિષેધ :

આ બાબતમાં પૂજ્યપાદશ્રી ખૂબ જ કડક હતાં. સૂર્યાસ્ત સમયે સૂચના થાય અને કોઈ અંદર હોય તો તરત જ બૂમ પડે. એ જ રીતે સૂર્યાસ્ત પછી દેરાસર પણ નહિ જવાનો કડક કાયદો પૂજ્યપાદશ્રીનો હતો.

પચાશ શિષ્યો સાથે મહાવીરનગર - નવસારી ચાતુર્માસમાં બિરાજમાન હતાં. પૂજ્યપાદ ગુરુદેવશ્રી પહેલા માળે ગેલેરીમાં પ્રતિક્રમણ કરતાં હતાં. સૂર્યાસ્ત થઈ ગયો હતો. છતાં થોડું અજવાળું હતું. એ વખતે એક મહાત્માને ૧૦૦ ડગલામાં રહેલા દેરાસરમાં દર્શન બાકી હતાં. તરત જ ઉતાવળે એ દેરાસર જઈ રહ્યા હતાં.

ઉપર ગેલેરીમાં બેઠેલા ગુરુદેવશ્રીની નજર પડી. જોરથી બુમ પડી. ‘કોણ છે ? પાછો આવ.’

મહાત્મા તો ગભરાઈ ગયા. પાછા આવ્યા. કોર્ટ(!)માં હાજર થયા. નિગ્રહકૃપા મેળવી પછી સંકલ્પ કર્યો કે હવે આ ભૂલ ક્યારેય નહિ કરું.

સૂર્યાસ્ત પછી દેરાસર જવામાં દિવા દ્વારા તેઉકાયની વિરાધના તો કારણ છે. સાથેસાથે અંધારામાં વિજાતીયની અવરજવરવાળા સ્થાનમાં જવું એ વધુ મોટું કારણ છે.

(૪) વિજાતીય સ્ત્રી-સાધ્વી/પુરુષ સાધુને લખવા કે ઉતારવા વિગેરે કાર્ય ન સોંપવું. એ જ રીતે દંડાસન-ઓઘો વિગેરે બાંધવા કે કાપ કાઢવા ન આપવું. પાત્રા વિગેરે રીપેર કે કલર કરવા ન આપવા.

ટૂંકમાં જેનાથી વિજાતીય પરિચય થાય, પરિચય વધે એવી એક પણ વસ્તુમાં પડવું નહિ.

ઘણીવાર લખેલા નોટ-વ્યાખ્યાન-વાચના-સુવિચારો વિગેરે સારા અક્ષરે સારી નોટમાં ઉતારવા માટે વિજાતીય બેન કે સાધ્વીજી ભગવંતને આપવામાં આવે છે. જે યોગ્ય નથી. આનાથી પરિચય વધે, પરસ્પર લાગણી વધે, જે સંયમજીવનમાં નુકશાન કરનારી છે. ઉતારતી વખતે કંઈ સમજ ન પડે એટલે વારંવાર પૂછવા આવવું વિગેરે પરિચય અને લાગણીવર્ધક બને છે. માટે, જાતે જ કરવું અથવા જેવું છે તેવું ચલાવવું, પણ આ દોષમાં ન જ પડવું.

ફરી, એક કાર્ય ઓછું થશે તો ચાલશે. પણ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન ન જ કરવું.

એ જ રીતે દંડાસન-ઓઘો બાંધતા-છોડતા જાતે શીખી લેવો. પાત્રાનું સમારકામ-કલર પણ શીખી લેવું.

(૫) વિજાતીયને ‘તું’ ન બોલાવતાં ‘તમે’ બોલાવવું.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

173

‘તું’કારો એ લાગણીવર્ધક છે. તેથી કોઈપણ બેનને – ‘બેન તમે આમ કરશો.’ આ રીતે બેન/ભાઈ અને ‘તમે’ સર્વનામના સંબોધનથી બોલાવવા.

શિષ્ય : ૫-૬ વર્ષની નાની છોકરી હોય તો ?

ગુરુદેવ : ગમે એટલી નાની છોકરી હોય. અંતે એ વિજાતીય છે, માટે નાની છોકરીને પણ બેન અને તમે બોલવું જોઈએ.

શિષ્ય : એ નાનકડી છોકરી સંયમીની સંસારીપક્ષે દિકરી કે પૌત્રી કે ભાણેજ હોય તો ?

ગુરુદેવ : દીક્ષા લીધા પછી કોઈ સ્વજન રહેતું નથી. બધા જ સ્વજનોને શ્રાવક-શ્રાવિકાના રૂપમાં જ જોવાના છે. માટે સંસારીપક્ષે સ્વજનમાં પણ બેન અને તમેનો પ્રયોગ જ કરવો જોઈએ.

આવા નિયમોનું ચુસ્તપણે પાલન કરશું તો પવિત્રતાને જાળવી શકીશું, ઉચ્ચ સંયમના માલીક બની શકીશું.

આપણે ‘કસ્સ ન રમણીર્હિ...’ અંગે વિચારણા કરી. હવે આપણે ‘કો મચ્ચુણા ન ગહિઓ’ ની વિચારણા કરીએ.

‘મારે એક દિવસ મરવાનું છે’ આનું સતત સ્મરણ એ વૈરાગ્યવર્ધક છે. સતત મરણનું સ્મરણ એ જીવનની દિશા બદલી દે છે. આ અંગે એક દૃષ્ટાંત જોઈએ.

એક નગરમાં એક સંસ્કારી પરિવાર રહેતો હતો. તેમાં જે દિકરો હતો તે ખરાબ સોબતના કારણે અવળે રસ્તે ચડી ગયો. પૈસાનો પાર ન હોવાથી દારુ, દુરાચાર, જુગાર, અનીતિ, બીજાના રૂપિયા દાબી દેવા, બધા સાથે ભયંકર ઝગડાઓ કરવા વગેરે દૂષણો એના જીવનમાં પ્રવેશી ચૂક્યા હતા.

આ બધાની સાથે સુંદર વાત એ હતી કે એની માતાને એ ખૂબ ચાહતો હતો. માતાએ એને સમજાવવાના, એ દૂષણોમાંથી પાછા વાળવાના બધા પ્રયત્નો કરી દીધા, પણ પરિણામ શૂન્ય હતું.

તે અરસામાં નગરમાં કોઈ સુંદર સંતની પધરામણી થઈ. માતા સંત પાસે ગઈ. રડતી આંખે દિકરાની દાસ્તાન સંભળાવી. આ દૂષણોમાંથી બહાર નીકળવાનો ઉપાય પૂછ્યો. સંત ખૂબ હોંશિયાર અને ચાલાક હતાં. સંતે કહ્યું - કાલે મારી પાસે લઈને આવજો.

બીજા દિવસે દિકરાને લઈને માતા સંત પાસે આવી. આ વંઠેલ યુવાન દિકરો માતાના આગ્રહને કારણે આવ્યો, પણ પ્રણામ-આદર વગેરે કંઈપણ કર્યા વગર અદબ વાળીને બેસી ગયો.

સંત બે મીનીટ આંખો બંધ કરી ધ્યાનમાં બેઠા. પછી એકાએક ‘શિવ...શિવ...શિવ...’ બોલતાં મોંમાંથી દુઃખભર્યો સીસકારો કર્યો. મા અને દિકરા બન્નેથી પૂછાઈ ગયું. ‘શું થયું ?’

ગંભીર-વદને સંત બોલ્યા, ‘બહેનજી ! સાથે આવેલ તમારા દિકરાના ભાગ્યને હું જોતો હતો. એ જોતાં-જોતાં મારા મોંમાંથી સીસકારો નીકળી ગયો.’

‘એવું તો શું એના ભાગ્યમાં દેખ્યું ?’

‘એ વાત જવા દો, એ કહેવાનો મતલબ નથી.’

‘ના, ગુરુદેવ ! જણાવો.’

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

174

‘જે વસ્તુ દુઃખનું કારણ બને એ કહીને શું ફાયદો.’ દિકરાથી ન રહેવાયું. એ બોલ્યો ‘જે હોય તે કહી દો, ભલે દુઃખનું કારણ હોય પણ મારે જાણવું છે.’

ખૂબ આગ્રહ થવાથી સંત ગંભીરવદને બોલ્યા.

‘દિકરા ! મારા જ્ઞાનમાં તારું આયુષ્ય માત્ર સાત દિવસનું છે. સાત દિવસ પછી તારું મોત મને દેખાય છે.’

આ સાંભળીને દિકરાને ચક્કર આવી ગયા. માથુ ભ્રમવા લાગ્યું. બેચેની થઈ ગઈ. માતા પણ ધ્રુસ્કે ધ્રુસ્કે રડવા લાગી. વાતાવરણ ખૂબ ગમગીન બની ગયું.

અંતે કડવી પણ વાત સ્વીકારવી પડી.

જતાં-જતાં સંતે દિકરાને પાસે બોલાવી ખૂબ વાત્સલ્યભર્યો હાથ એના માથા પર ફેરવી કહ્યું. ‘સાત દિવસમાં તારી બગડેલી બાજી તું સુધારી લઈશ તો તારો પરલોક સુધરી જશે.’

‘સાત દિવસ પછી મરી જવાનું.’ આ વાતથી દિકરો ધ્રુજી ઉઠ્યો હતો. ‘મરી જવાનું, મરી જવાનું.’ આ વાત સતત એના મગજમાં હથોડાની જેમ અથડાતી હતી.

આ મરણનાં સ્મરણે એની વિચારધારા બદલી નાંખી, એની જીવનપદ્ધતિમાં મોટો વળાંક આવ્યો.

ઘેર ગયા પછી વિચારે ચડ્યો કે ‘હવે મરવાનું છે તો બધું સુલટાવી દઉં. પરલોક સુધારી દઉં.’ દારૂ છોડ્યો, ખરાબ મિત્રો છોડ્યા, જેની સાથે ઝઘડા થયા હતા એ બધા પાસે માફી માંગી, દોસ્તી કરી દીધી.

બસ ! એક જ રટણ ચાલે છે. ‘હવે મરવાનું જ છે તો પછી બધુ છોડી દે, બધુ સુલટાવી દે. શાંત થઈ જા, મરણને સુધારી દે.’

જેના પૈસા દબાવેલા તે આપી દીધા. માતા-પિતા-ભાઈ બધાની હૃદયપૂર્વક માફી માંગી. પોતાના થઈ ગયેલા પાપો બદલ ધ્રુસ્કે ધ્રુસ્કે ખૂબ રડ્યો. પ્રભુભક્તિમાં મન પરોવાયું.

આ સાત દિવસમાં ચારવાર તો સંત પાસે સત્સંગ કરી આવ્યો. મરણને કેવી રીતે સુધારવું એની સલાહ લીધી.

સાતમા દિવસે શેતાન જેવો આ યુવાન અત્યંત ધાર્મિક બની ગયો. આ છે તાકાત મરણના સ્મરણની.

પૂજ્યપાદ ગુરુદેવશ્રી પણ ઘણીવાર મરણના સ્મરણના પ્રયોગો કરી આત્માની જાગૃતિ કેળવતાં.

એકવાર પૂજ્યપાદશ્રીને અદ્ભૂત ગાયક બંધુબેલડી પૂ. જિનચન્દ્ર સાગરસૂરિજી અને પૂ. હેમચન્દ્રસાગરસૂરિજી ભેગા થયા.

પૂજ્યપાદશ્રીએ કહ્યું ‘તમે મને મરણ સમયના ગીતો સંભળાવો.’ પૂજ્યપાદશ્રી આંખો બંધ કરી કલ્પનાના આકાશમાં પહોંચી ગયા. ‘જાણે મારા ગળા પર કેન્સરની ભયંકર ગાંઠ થઈ છે. આજે મારા જીવનનો છેલ્લો દિવસ છે. ગાંઠમાંથી કીડાઓ ખરી રહ્યા છે. ભયંકર વેદના ચાલુ છે. મેં મારુ મન પરમાત્મામાં લગાવી દીધું છે.’

આ રીતે કેન્સર અને જીવનના અંતિમ દિવસની કલ્પના સાથે પૂજ્યપાદશ્રી બેસી ગયા. સંગીતજ્ઞ, મધુર અને પહાડી સ્વરના ગાયકોએ એક પછી એક ગીતો લેવાનું શરૂ કર્યું. ‘મારુ આયખું ખૂટે જે ઘડીએ...’ ‘મારે એકવાર જાઉં જરૂર મરી...’ ગીતો લેવાતા ગયા અને પૂજ્યપાદશ્રી ચોંધાર આંસુએ રડતા ગયા. પાપોનું પ્રક્ષાલન કરતાં ગયા.

મૃત્યુની કલ્પના પણ ધ્રુજાવી શકે છે તો હકીકતમાં ગમે ત્યારે આપણું મોત આવી શકે છે એ નક્કર હકીકત કેમ આપણું પરિવર્તન ન કરે ?

આપણે બધા મૃત્યુથી ગ્રહણ કરાયેલા છીએ. કઈ સેકન્ડે મોત આવશે એનો ભરોસો નથી. માટે થાય એટલી આરાધના કરી લઈએ.

છેલ્લી પંક્તિમાં ઈન્દ્રિયપરાજય શતકકાર જણાવે છે.

‘કો ગિહ્નો નેવ વિસયેર્હિ’ — કયો વ્યક્તિ પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષયમાં ફસાયો નથી. ભલભલા સંયમીઓને પણ વિષયો પહાડી દે છે. માટે સતત વિષયોની આસક્તિમાંથી છૂટવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

સ્પર્શના વિષયના કારણે કુલવાલકનું પતન થયું. સંભૂતિમુનિ નિયાણું કરી બેઠા. રસના આસક્તિના કારણે મંગુ આચાર્ય ખાળના ભૂત બન્યા. અષાઢાભૂતિ સંયમજીવનથી પતન પામ્યા. 500 શિષ્યોના ગુરુ શેલક શિથીલાચારી બન્યા. 1000 વર્ષનું ઉંચું સંયમ પાળનાર કંડરીક રસાસક્તિએ સાતમી નરકમાં પહોંચી ગયા.

માટે વિષયોની આસક્તિથી આપણી જાતને બચાવીએ.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

176

પરિશિષ્ટ-૧

અસંખ્ય - અનંત - પલ્કોપમ - સાગરોપમનું માપ...

● ૧ યોજન = ૫૦૦૦ કિલોમીટર આશરે ગણો. એવો, ૧ લાખ યોજન લાંબો-પહોળો અને ૧૦૦૦ યોજન ઉંડો એક ગોળ ગ્લાસ લેવો. આવા, ૪ ગ્લાસ લેવા. (અસત્કલ્પના છે.) અર્થાત્ ૧ લાખ ૬ ૫૦૦૦ = ૫૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ પાંચ અબજ પહોળાઈ - લંબાઈવાળો એક-એક ગ્લાસ થાય.

● હવે, એક બીજી વાત ધ્યાનમાં લેવી. અત્યારે, આપણે જે જગ્યાએ રહીએ છીએ, એ જંબુદ્વીપ છે. એ થાળી જેવો ગોળ છે. એને, ફરતો ચારે બાજુ સમુદ્ર આવે. એને ફરતો પાછો બીજો દ્વીપ આવે. એને ફરતો સમુદ્ર આવે. એમ, સમુદ્ર-દ્વીપ... અસંખ્યાતા છે. અસંખ્યાતા એટલે કેટલા ? તે હવે સમજાશે. હવે બીજી વાત આ જંબુ એ ૧ લાખ યોજન લાંબો-પહોળો છે. પછીનો સમુદ્ર એ ૪ લાખ યોજનનો, પછીનો દ્વીપ ૮ લાખ, પછીનો સમુદ્ર એ ૧૬ લાખ, પછી ૩૨ લાખ એમ, છેક છેલ્લા સમુદ્ર સુધી ડબલ-ડબલ કરતા જવું.

● આ વાતોને બરાબર ધ્યાનમાં રાખવી. કે, ૧ યો. = ૫૦૦૦ કિલોમીટર છે. અને, અસંખ્ય દ્વીપ-સમુદ્રો છે. તે દરેક બમણા-બમણા થતા જાય છે. (યોજન ન સમજાય, માટે કિલોમીટર બતાવ્યા છે.)

● હવે, પહેલો ગ્લાસ એ સરસવના દાણાઓથી ભરચક ભરી દેવાનો. પછી એક દાણો પહેલા જંબુદ્વીપમાં, પછી ૧ દાણો સમુદ્રમાં, પછી દ્વીપમાં, એમ એક-એક દાણો નાંખતા જવું. આમ કરતા એ ગ્લાસ ખાલી કરવો.

● હવે, એ ગ્લાસ એકવાર ખાલી થયો છે, એની સાક્ષી રૂપે નં. ૨ ગ્લાસમાં એક દાણો નાંખવો. પછી, છેલ્લો દાણો જ્યાં નાંખ્યો, પહેલા ગ્લાસને, ત્યાં સુધી જેટલો લાંબો-પહોળો કરવો. પાછો એને દાણાથી ભરવો. અને, છેલ્લે જ્યાં દાણો નાંખેલો, ત્યાંથી આગળ દાણો નાંખતા જવું. એમ બીજીવાર આ ગ્લાસ-૧ ખાલી થાય, એટલે તેની સાક્ષી રૂપે, નં. ૨માં બીજો દાણો નાંખવો.

● ફરી નં. ૧ મોટો કરવો, ભરવો, ખાલી કરવો. નં. ૨માં ત્રીજો દાણો નાંખવો. આ રીતે કરતા કરતાં જ્યારે નં. ૨ ભરાય. ત્યારે, નં. ૨ પહેલીવાર ભરાયો. એટલે, ઉંચકીને હવે તેને પાછો ૧-૧ દાણા પદ્ધતિથી ખાલી કરવો. અને, ૧ લી વાર નં. ૨ ખાલી થયાની સાક્ષીરૂપે નં. ૩માં ૧ દાણો નાંખવો. ફરી,

પૂર્વવત્ નં. ૧ ખાલી કરતા-કરતા, નં. ૨ ભરવો, ખાલી કરવો. નં. ૩માં ૧ દાણો... એ રીતે, નં. ૩ ભરાય, તેને પછી ખાલી કરવો. અને, ૪થામાં ૧ દાણો...

● આ રીતે, ચારેય પ્યાલા છેલ્લે ભરચક ભરાયેલા થાય. ત્યારે, બધા નાંખેલા દાણાઓ પણ ભેગા કરવા. આ દાણાઓની જેટલી સંખ્યા થાય, એ સાવ નાનામાં નાનું અસંખ્યાતુ કહેવાય.

● આમાં, પહેલો ગ્લાસ તો, મોટો-મોટો કરતા જ જવાનું છે. બીજા ગ્લાસો એટલા જ રાખવાના છે. દ્વીપસમુદ્રો બધા જ બમણા થતા જાય છે, એ યાદ રાખવું. આટલા દાણાઓ નાંખ્યા છતાં હજી આવેલા દ્વીપસમુદ્રો પુરા નથી થયા. અરે, હજી તો આ જેટલા દાણા નાંખ્યા. તે કુલ દ્વીપ-સમુદ્રોની સંખ્યા સામે ઘણી નાની સંખ્યા બને છે.

● જુઓ, ૩ ને ૩ સાથે ૩ વાર ગુણો, તો એને શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં રાશિ-અભ્યાસ કહેવાય. ૪ ને ૪ સાથે ૪ વાર ગુણો, ૫ ને ૫ સાથે ૫ વાર ગુણો, ૫૦ ને ૫૦ સાથે ૫૦ વાર ગુણો એ ૪-૫-૫૦નો અભ્યાસ કહેવાય.

● પ્રસ્તુતમાં જેટલા દાણા થયા, તે સંખ્યાને તે જ સંખ્યા સાથે તેટલી જ વાર ગુણાકાર કરતા જે જવાબ આવે. તે યોથું અસંખ્યાતુ છે.

● આટલા સમયો એક આવલિકામાં હોય છે.

● આવી, ૧ કરોડ, ૬૭ લાખ, ૭૭ હજાર, ૨૧૬ આવલિકા એક મુહુર્તમાં હોય છે. (૪૮ મિનિટ = ૧ મુહુર્ત) આ બધું યાદ રાખવું. કેમકે, કેટલા “દ્વીપ-સમુદ્રો છે” એ માટે એનો ઉપયોગ આવશે. હવે, આ ૪થા અસંખ્યાતાનો પણ પાછો અભ્યાસ કરવો એટલે જે જવાબ આવે, એ પણ અસંખ્યાતું જ ગણાય. એનો પાછો અભ્યાસ કરો, એટલે નાનું અનંતુ આવે. એનો પાછો અભ્યાસ કરો, એટલે વચ્ચેનું અનંતુ આવે. એનો, અભ્યાસ કરો. ત્યારે સૌથી મોટું અનંતુ આવે. શાસ્ત્રોમાં જ્યાં અસંખ્ય શબ્દ આવે, ત્યાં ઉપરના અસંખ્યાતામાંથી કોઈ પણ એકાદ લેવાય. અને, અનંત શબ્દ માટે અનંત લેવાય. હવે, પલ્યોપમ વિગેરેનું સ્વરૂપ જોઈએ.

લગભગ ૧૩ કિ.મી. ઉંડો, ૧૩ કિ.મી. લાંબો-પહોળો એક ખાડો ખોદવો. જન્મેલા બાળકના ૬-૭ દિવસના જે વાળો હોય, તે દરેક વાળોના અબજો (અસંખ્ય) ટુકડાઓ કરવા. એવા ઝીણા વાળોથી એ ખાડો ભરવાનો. એટલો ભરચક ભરવો કે જેમ લોખંડને દબાવીએ, તો ય તે દબાય નહીં. તેમ, આ ખાડો ય લોખંડ જેવો અંદર ખાલી જગ્યા વિનાનો રહે. હવે, દર ૧૦૦ વર્ષે ૧ વાળ બહાર કાઢવો આ રીતે, જેટલો કાળ આ આખા ખાડાને ખાલી કરતા થાય. તે એક પલ્યોપમ ગણાય. (આ બધું માત્ર વાંચવાનું નથી. એને ધ્યાનથી વિચારવાનું છે. આ કેટલો અધધધ... થઈ જાય, એટલો કાળ થાય.) આવા, ૧૦ કરોડ ૬ ૧ કરોડ પલ્યોપમ = ૧ સાગરોપમ થાય. આવા અઢી સાગરોપમના જેટલા સમય થાય, એટલા કુલ દ્વીપ-સમુદ્રો છે.

● આશ્ચર્ય છે કે, પેલા જેટલા દાણા ભેગા કરેલા, એ દાણાઓને એ જ સંખ્યા સાથે એટલી જ વાર ગુણવાથી જે જવાબ આવેલો, તે ૧ આવલિકા. ગણાતી હતી. આવી સાધિક ૧ કરોડ આવલિકા માત્ર ૪૮ મિનિટમાં હોય. હવે, અઢી સાગરોપમ = ૨૫ કરોડ ૬ ૧ કરોડ = ૨૫૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ પલ્યોપમ જેટલા વિરાટ કાળમાં તો, કેટલા વર્ષો થાય ? એ વર્ષોના મુહુર્તો કેટલા ? એ મુહુર્તોમાં કુલ આવલિકાઓ કેટલી ? એ આવલિકાના સમયો કેટલા ? એટલા દ્વીપ-સમુદ્રો છે. એ ય પાછા બધા

ડબલ-ડબલ થતા જાય છે. આ હિસાબે છેલ્લો સમુદ્ર કેટલો વિરાટ હશે ? આ બધાયનું પાણી કેટલું થાય ? નરકમાં ૩૩ સાગરોપમ જેટલો મહાવિરાટ કાળ આપણે અનંતીવાર દુઃખો ભોગવ્યા. એ દુઃખોનું કારણ, માત્ર કેટલાક સમયોનું, કેટલાક વર્ષોનું પાપ અને સામે આ વિરાટ દુઃખ ? આ સમજાયા પછી જ એ વિષયસુખોની ભયાનકતાનો ખ્યાલ સ્પષ્ટ આવે.

● પેલો, કંડરીક માત્ર ૧ જ દિવસ ખાવા-પીવાના પાપોમાં એવો ખુંપી ગયો, ઉપરથી ભાભીઓ ઉપર ક્રોધ કર્યો. અને એક દિવસની એને સજા ૩૩ સાગરોપમના નરકના દુઃખોની મળી. સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રના મોટા મગરમચ્છોની પાંપણમાં તંદુલિયામત્સ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. એ માત્ર ચોખા જેટલા નાના, ગર્ભજ હોય છે. એમનું આયુષ્ય ૪૮ મિનિટનું હોય છે. પેલા મગરમચ્છોનું શરીર ૧૦૦૦ યોજનનું = ૧૩૦૦૦ કિલોમીટર જેટલું વિશાળ શરીર હોય. એટલે, એનું મોઢું પણ એટલું મોટું. એ મોઢું ખોલે, એટલે નાના-નાના હજારો માછલા મોઢામાં પ્રવેશી જાય. અને, પાછા બહાર નીકળી જાય. એ મગર તો અમુકને જ ખાય. આ જોઈને ચોખાના જેટલા નાના શરીરવાળો પાંપણ ઉપર રહેલો તંદુલિયો માછલો ઘોર પશ્ચાતાપ કરે. “આ મગર સાવ મૂર્ખ છે. આટલા માછલાઓ સામેથી મોઢામાં આવીને પડે છે, છતાં તેને જીવતા જવા દે છે. એને સ્થાને હું હોત, તો એકેયને જીવતો જવા ન દેત.” એકપણ માછલાને મારવા માટે અસમર્થ, આ માછલો માત્ર આ મનના પાપે, ૪૮ મિનિટમાં જ મરીને, સીધો ૩૩ સાગરો. કાળ માટે, સાતમી નારકમાં જતો રહે. આ વિષયો અને કથાયોની કેવી ભયાનકતા ?

● બીજી વાત. આપણી આંગળીની જેટલી જાડાઈ છે. એમાં સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ જેટલા આકાશપ્રદેશો છે. એ જો એક-એક સમયે આપણે ખાલી કરતા જઈએ, તો માત્ર અંગુલ પ્રમાણ જાડાઈ ના આકાશ પ્રદેશો ને ખાલી કરતા અસંખ્ય કાલચક્રો પસાર થઈ જાય. એક કાલચક્રમાં ૨૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ સાગરોપમ હોય છે. એવા અસંખ્ય (દાણાઓ યાદ રાખવા.) કાલચક્રો પસાર થાય. અર્થાત્ આકાશ પ્રદેશો ખૂબ જ નાના છે. કે, એક અંગુલની જાડાઈમાં આટલા બધા સમાઈ જાય છે. હવે, જેટલા દ્વીપ-સમુદ્રો આપણે જોયા, એની કુલ લંબાઈ ૧ રાજલોક જેટલી ગણાય. આવા ૧૪ રાજલોક જેટલો ઉંચો આ આપણો વિશ્વલોક છે.

● હવે, આ આખા લોકમાં કુલ જેટલા આકાશ પ્રદેશો છે. તે દરેક આકાશ પ્રદેશો ઉપર આપણે આપણા મૃત્યુ વડે સ્પર્શવાનું. એ પણ ગમે તેમ નહીં, પણ કોઈપણ એક આકાશપ્રદેશથી શરૂઆત કરવાની. પછી, બીજું મોત બરાબર એની બાજુના આકાશપ્રદેશમાં થાય, તો જ ગણવાનું. જો વચ્ચે બીજી લાખ જગ્યાએ ભવો કરીને મરી આવે. તો પણ, એ આકાશપ્રદેશો ન ગણાય. પણ, લાખો ભવો પછી પણ, આ બરાબર બાજુના પ્રદેશમાં મરે, તો જ એ મરણ ગણાય. એમ, બરાબર ક્રમશઃ આખાય ચૌદ રાજલોકના તમામ આકાશપ્રદેશોને સ્પર્શી, તેટલામાં જેટલો કાળ પસાર થાય, એ ૧ પુદ્ગલપ રાવર્તકાળ કહેવાય. (આમાં, એક જ અંગુલમાં અસંખ્ય આકાશ પ્રદેશો, દ્વીપસમુદ્રોની લંબાઈ જેટલો ૧ રાજલોક એ બધું ધ્યાનમાં રાખવું.) અત્યાર સુધીમાં આવા અનંતા પુ.પ.કાળો આપણે આ સંસારમાં ભમી ચુક્યા. આમાં ભવો અનંતા થઈ જાય, એ તો સ્વાભાવિક છે. જો, હજી પણ ધર્મની આરાધના ન કરીએ, વિષયો સેવન કરવામાં જ લીન રહીએ, તો આવા જ બીજા અનંતા પુ.પ.કાળો ભમવું પડે.

● અરે, આશ્ચર્ય તો એ છે કે, ભગવાનનું શાસન સાચા અર્થમાં પામ્યા પછી પણ, જો નાનકડી પણ ગંભીર ભુલ થઈ જાય, તો એ તો આત્મા પણ એ ભુલના કારણે અડધો પુ.પ.કાળ સંસારમાં ઘોર

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

179

દુઃખો ભોગવે, એવું બની શકે. દૃષ્ટાન્ત જોઈએ છે તો, આ રહ્યું. ૧ હાથીના વજન જેટલી સુકી સહી ભેગી કરવી. એ સહીનું લીકવીડ બનાવી, પછી એનાથી જેટલું લખાણ થાય. એ “૧લું પૂર્વ” કહેવાય. ૨ હાથીના જેટલી સાહીનું ૨જું પૂર્વ, ૪ હાથી-૮ હાથી-૧૬ હાથી એમ છેક, ૮૦૦૦... હાથીના વજન જેટલી સાહીથી લખાયેલું લખાણ એ ૧૪મું પૂર્વ કહેવાય. અત્યારે આપણા લાખો ગ્રન્થો ભેગા કરો, તો માત્ર પહેલું પૂર્વ પણ થતું નથી. આવા ચૌદપૂર્વો જે ભણી ગયા હોય. તે લોકો જ્ઞાનની અપેક્ષાએ સાક્ષાત્ મહાવીરદેવ જેવા જ છે. એ બેયના વ્યાખ્યાનમાં કોઈ ફર્ક ન પડે. એટલે જ, આમને શ્રુતકેવલી કહેવાય. આજે માત્ર ૨૫-૫૦ ગ્રન્થોના અભ્યાસ પછી પણ, જે અમારામાં લોકોને આંજી દેનારું, વાહ-વાહ બોલાવનારું સંયમ અને પરિણતિ આવી ગઈ હોય. તો, અમારા કરતા અબજો ગણું વધારે જ્ઞાન ધરાવનારા, એકાંતે સાચા સાધુ એવા એ શ્રુતકેવલીઓ તો કેટલા મહાન, કેટલા પરિણતિવાળા હશે ?

● આવા શ્રુતકેવલીઓ પણ ક્યારેક કેવી દશા પામે છે ? એ જાણવા જેવું છે. આ લોકોમાં તો કોઈ પાપની કલ્પના પણ ન કરાય. પણ, કો'ક શ્રુતકેવલી વળી, ક્યારેક ઉંઘ વધારે કરવા માંડે. એમ કરતા, એ વધારે ઉંઘ લે. અને, એ પ્રમાદ નામના દોષને કારણે, તેઓ ત્યાંથી નીકળી, છેક અડધો પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળ સુધી આ સંસારમાં ભમે. એમાં, નિગોદમાં પણ જાય, જ્યાં ૧ અક્ષરનું પણ જ્ઞાન એ જીવને ન હોય. હજારો વાર સાતમી નારકમાં પણ જઈ આવે.

● સાપ-બિલાડા-કુતરા-વરુ-રીંછ-ભૂંડ વિગેરે તમામ જાતના તિર્યચના ભવોય કરી આવે. એમાં, લાખો ઉંદરડાઓને ખાય. અબજો દેડકાઓને ગળી જાય. અબજો કબુતરોને ફાડી નાંખે. અબજોવાર વિષ્ટાના ભોજન કરે. મનુષ્યમાં વાઘરી-ભીલ-કોળી-ઘાંચી-મુસલમાન-મ્લેચ્છ-અનાર્ય-કસાઈ વિગેરે તમામ ભવો કરોડો વખત કરે. એમાં જીવતાને જીવતા સાપો-વાંદાઓ ખાય.

● વાઘ-સિંહોના શરીરમાં ભાલાઓ ઘોંચી-ઘોંચીને કુરતાપૂર્વક એને કરોડોવાર મારી નાંખે. કરોડો બકરાઓના ગળાઓ એક જ છરીના ઝાટકે, નિર્દય બનીને કાપી નાંખે, આ જ રીતે કરોડો અબજો ભવો દેવોના કરે, એમાં બેફામ બની, અબજો દેવીઓમાં ગાઢ આસક્તિ સાથે ભોગો ભોગવે.

● આ કોણ ? એકવારનો ૧૪ પૂર્વધર, જેનું સંયમ સર્વશ્રેષ્ઠ, જેનું જ્ઞાન સર્વશ્રેષ્ઠ, જે નિયમા સમકિતી, જેમની શાસનપ્રભાવકતાના કારણે તેઓને સ્વહિત કરવાની મનાઈ છે, જેઓ દેશના આપ વામાં પદાર્થોની બાબતમાં સાક્ષાત્તીર્થકર તુલ્ય, જેઓ ભવ્યત્વને લગભગ પકવી ચૂકેલા, હજારો-લાખો આત્માઓને મોક્ષમાં પહોંચાડી ચૂકેલા એક મહાન કોટિના આત્મા છે. એમનો ગુન્હો શું ? શારીરિક સુખશીલતાના કારણે તેઓ થોડી ઉંઘ વધારે લેતા થયા. એ એમનો ગન્હો. અને, તેની સજા કેટલી ? ઉપર બતાવી, એવી ભયાનક, અડધો પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળ સંસારનું ભ્રમણ.

● જો કે, એક કરોડ ચૌદપૂર્વોમાં એકાદ માટે જ આવું બનતું હશે. પણ, તો ય એની સામે આપણી તો શી હાલત થાય ? આ જાણીને નિરાશ નથી થવાનું. આ વાત આપણને સાવચેત કરવા માટે છે. નિરાશ કરવા માટે નથી. આપણે, સાવચેત બની આપણી શક્તિ પ્રમાણે, નિષ્ઠાપૂર્વક ધર્મસેવન કરીએ, તો ટુંકાગાળામાં આપણો મોક્ષ થઈ જાય. આ પ્રસ્તુત શ્લોકમાં એ જ વાત કરે છે કે, અત્યાર સુધી તમે આવા અનંત પુ.પ.કાળો પસાર કર્યા, એમાં તમે શું નથી ખાધું ? શું નથી પીધું ? શું નથી ભોગવ્યું ? કોઈપણ વિષયસુખો આપણા માટે તદ્દન જુના જ છે. કોઈ નવું નથી. પણ, અજ્ઞાનતાના પાપે, આપણને એ સુખો તદ્દન નવા લાગે, અને પાગલ બનીએ, તેમાં દોષ તો આપણો જ ને ? આ

અનંતકાળ ભમવું પડવું, એનું કારણ આ વિષયસેવન જ છે. એનાથી, પાપબંધ, એનાથી દુર્ગતિ... એમ વિષયક ચાલ્યા જ કરે છે.

● એટલે, હેયાના હેત સાથે, આપણા ઉપરના વાત્સલ્યથી પ્રેરાઈને, મીઠી ભાષામાં આ મહાપુરુષ ઉપદેશ આપે છે કે, હજી ય તારે આ સુખો છોડવા નથી. તને હજી નથી સમજાતું કે, જેને તું મિત્ર માને છે, જેને સાચવે છે. એ તો, તારા અનંતકાળના શત્રુઓ છે. હજી તારે આ મૂઢતા, આ અજ્ઞાનદશામાં જ જીવવું છે. પેલા ભૂંડની જેમ હજીય તારે, વિષ્ટાના જ સુખોમાં રાયવું છે. સાચું આત્મિક સુખ તારે નથી મેળવવું? તું તારી જાત સામે જો. આજે તો બધી રીતે તું મહાન છે. તારી પાસે કોઈપણ ખોડ-ખાંપણ વિનાનો મનુષ્ય દેહ છે. તને લકવો નથી, પગ કપાયેલો નથી, હાથ ઠુંડા થયા નથી. સર્વાંગ સુંદર શરીર તારી પાસે છે. કોઈ વિશેષ રોગો તને નથી. રૂપવાન તારું વપુ: છે. એ બાહ્યસામગ્રી સાથે, આવા આર્યદેશમાં, ધર્મસમૃદ્ધ એવી ગુજરાતની ધરતી ઉપર, ધર્મનિષ્ઠ માત-પિતાને ત્યાં તારો જન્મ છે. કોઈ મુશ્કેલીઓ તને નડતી નથી. તું ધારે, એ ધર્મ કરી શકે છે. વિષયોનો ત્યાગ કરવા માટે, તને કોઈ રોકનાર નથી. ઉલ્ટું, બધા તો પ્રેરણા કરનારા છે. બ્રહ્મચર્યપાલન માટે, અભક્ષ્યાદિના ત્યાગ માટે ચારે-બાજુ પ્રેરકબળો છે. આવી સર્વોત્તમ દશા ફરીથી મળવી દુર્લભ છે. તારો જન્મ તો કોઈ મુસલમાનને ત્યાં પણ થઈ શકત. જ્યાં બકરાનું માંસ ખાત. આવી ઘણી શક્યતાઓને વેગળી કરીને તું આ દશા પામ્યો છે. બાજી તારા હાથમાં છે. માત્ર મનને થોડું મનાવી લઈએ. તો શરીર તો સક્ષમ જ છે.

● અમે તો માત્ર માર્ગદર્શક છીએ. માર્ગે ચાલવું કે ઉન્માર્ગે ચાલવું એ તારા હાથમાં છે.

● કેવો સ્નેહભરપૂર એ મહાપુરુષોનો ઉપદેશ. એમની અવહેલના ન કરી વહેલી તકે તેમની વાતોને વધાવી લેવી જોઈએ. આ કામ-ક્રોધ-ઈર્ષ્યા-ધિક્કાર-અહંકારાદિ દોષોની સેનાને, મારી-મારી કાઢી મુકવી જોઈએ. મહાપુરુષોની સ્નેહભરેલી વાતોનો અસ્વીકાર કરવો, એ આપણી ખાનદાની નથી. કાં તો સર્વવિરતિ અથવા છેવટે ઉત્તમ કક્ષાનું દેશવિરતિજીવન અપનાવી આત્માને સુખ પમાડીએ.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

181

પરિશિષ્ટ-૨

પાંચ પ્રકારના અનુષ્ઠાન

પાંચ મિત્રો એકસાથે, શ્રાવકના વેષમાં સત્તર સંડાસા પૂર્વક, આચાર્ય ભગવંતને વંદન કરે છે. અર્થાત્ ગુરુવંદન નામનું અનુષ્ઠાન કરે છે.

પહેલા મિત્રને આ વંદનથી મહાનુકશાન. (૧) વિધાનુષ્ઠાન

બીજા મિત્રને આ વંદનથી અલ્પનુકશાન. (૨) ગરાનુષ્ઠાન

ત્રીજા મિત્રને આ વંદનથી નુકશાન કે નફો કંઈ જ નથી. (૩) અનનુષ્ઠાન.

ચોથા મિત્રને આ વંદનથી સારો નફો. (૪) તદ્ધેતુ - અનુષ્ઠાન

પાંચમા મિત્રને આ વંદનથી પુષ્કળ નફો. (૫) અમૃત-અનુષ્ઠાન.

આવું બની શકે છે. આમ બનવાનું શું કારણ? તેઓની બાહ્ય પ્રવૃત્તિ તો એક સરખી છે. જરાય ફેરફાર નથી. છતાં આટલી બધી તરતમતા કેમ? એ વિચારીએ.

પહેલો મિત્ર વિચારે છે કે “મારે ૨૫ લાખ રૂા.નો ફલેટ લેવો છે. એક એવો મોટો, છતાં જોખમી ધંધો છે. એમાં સફળતા મળે, તો આ ૨૫ લાખ મળી જાય. આ આચાર્ય મંત્રતંત્રના જાણકાર છે. એમને વંદન કરવાથી, પરિચયાદિ થશે, રક્ષાપોટલી મળશે, તો ૨૫ લાખમાં સફળતા મળશે.” આની આ વિચારણા એ ઘોર આસક્તિથી ભરપૂર છે. એને ધર્મ સાથે, કર્મક્ષય સાથે, કોઈ જ લેવા દેવા નથી. અને તેથી જ આ જે ધર્મ કરે છે, એ એના માટે “ઝેર”નું કામ કરશે. જેમ ઝેર પીએ, અને માણસ તરત મરી જાય, તેમ આ ધર્મ એ ઝેર જેવો બની આને તરત મારી નાંખશે.

અહીં ‘મારી નાંખશે’, નો અર્થ એ મિત્ર કંઈ મરવાનો નથી. પણ, આ ધર્મ એના સારા વિચારોને હણી નાંખશે. એ ક્યારે હણશે? એ ધ્યાનથી સાંભળો. આ ધર્મ કરવાથી એનાથી એને પુણ્ય બંધાશે. એ પુણ્ય એને આ જ ભવમાં ઉદયમાં આવશે, કેમકે, અત્યારે જ ૨૫ લાખ મળો. એવી ઈચ્છાથી કરેલ છે, માટે અને, તેથી છ મહિનામાં જ એને ૨૫ લાખ મળશે. આ મળેલું ધન એ કોઈપણ ભોગે સારા કામ માટે વાપરી નહીં શકે. એ ધનનો ઉપયોગ વ્યભિચારો, દુરાચારો, ભોગ-વિલાસોમાં જ કરશે. એને તેઓ સારા કામમાં તો નહીં જ વાપરે. (આજે હજારો શ્રીમંતોની આ જ હાલત છે. તેઓ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

182

ભોગમાં કરોડો-અબજો રૂા. ખર્ચી શકે. ધર્મમાં તેમની પાસે પૈસા પડાવવા પડે. એ બધું એમણે પૂર્વે કરેલા તેવા વિચિત્ર ધર્મકાર્યો જ કારણ છે.) આમ, ધન મેળવી આપવા દ્વારા આ ગુરુવંદન એના સારા વિચારોને તે વખતે નાશ કરશે.

અહીં કોઈ એમ કહે છે કે, આ અનુષ્ઠાન તો શીઘ્ર = ઝડપથી શુભવિચારોનો નાશ કરનારું છે. એટલે, જ્યારે આ વંદન કરીએ, ત્યારે જ એ આપણા શુભવિચારોને ખતમ કરી નાંખે છે. અને, આપણામાં ૨૫ લાખની તીવ્ર ઈચ્છાદિ ઉત્પન્ન કરે છે.

પણ, આ સમજણમાં ભુલ છે. પહેલી વાત એ કે, શીઘ્ર = નો અર્થ ‘અનુષ્ઠાન કરે, ત્યારે જ.’ એમ નથી કરવાનો. પણ, આ જ ભવમાં શુભવિચારોનો નાશ કરે. એમ સમજવાનું છે. એટલે, ૫ રલોકની અપેક્ષાએ તો આ શીઘ્ર જ ગણાય. તમે જે અનુષ્ઠાન વખતે જ શુભવિચારનાશની વાત કરો છો, એમાં વાંધો એ આવે કે, અનુષ્ઠાનથી શુભવિચારનો નાશ નથી થયો. પરંતુ, પહેલા જ શુભવિચાર ખતમ થયો છે, અરે ! હતો જ નહીં. અને પછી અનુષ્ઠાન શરૂ થયું છે. ગુરુવંદન કર્યા પછી ૨૫ લાખની ઈચ્છા થઈ નથી. પણ, ૨૫ લાખની ઈચ્છા પછી ગુરુવંદન થયેલ છે. આ પદાર્થ ઉંડાણવાળો હોવાથી લંબાણથી લખતો નથી. પણ, ઉપરનો ખુલાસો બરાબર ખ્યાલમાં રાખવો.

બીજો મિત્ર વિચારે છે કે, “દેવલોકના સુખનું વ્યાખ્યાનમાં વર્ણન સાંભળ્યું. આલોકના સુખ તો આની સામે સાવ તુચ્છ ગણાય. મારે તો એ દેવલોકના સુખ જોઈએ. ગુરુવંદન કરવાથી આવું પુણ્ય બંધાય છે, માટે હું ગુરુવંદન કરું.” આ વિચારથી એ વંદન કરે છે. નં.૧ કરતા આનું અનુષ્ઠાન સારું એટલા માટે કે, આ પરલોકની ઈચ્છામાં પહોંચ્યો છે. એટલે, એને બંધાનારું પુણ્ય પણ એની ઈચ્છા પ્રમાણે પરલોકમાં ઉદયમાં આવશે. અને, તે વખતે આ જીવ એવો તો પાપોમાં ખુંપી જશે, જેની હદ નહીં રહે. દૈવિક સુખોમાં એ ભાન ભુલશે. તેને તીર્થકરોના જન્માભિષેકો - સમવસરણદેશનાદિ કરવાનું કોઈ જ મન થઈ શકશે નહિ.

આનું કારણ એ જ કે, એણે જે ગુરુવંદન કરેલ હતું, એ માત્ર ભોગસુખોની ઈચ્છાથી કરેલું. આ મલિન આશય એને આવી હાલતમાં મૂકે છે. અને આ વાત જરાય ખોટી નથી. શાસ્ત્રોમાં લખ્યું છે કે, જ્યારે પરમાત્માનો જન્મ-અભિષેક થાય. ત્યારે સૌધર્મ દેવલોકમાં તો ઘંટ વગાડીને ઈન્દ્ર પોતે આજ્ઞા કરે છે, તમામ દેવોને જન્મમહોત્સવમાં આવવા માટે. એ રીતે, ભવનપતિ દેવો પણ આવે. આ આવનારા દેવો ભલે કરોડોની સંખ્યામાં હોય.

પણ, ન આવનારા કેટલા ? જાડી ભાષામાં કહીએ તો, પ્રત્યેક ૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ દેવોમાંથી ૧-૧ દેવ આવે. બાકીના, અબજો (અસંખ્યગુણા) દેવો તો આવતા જ નથી. અર્થાત્ જો ૫ અબજ દેવો માનીએ, તો પાંચ દેવો આવે. એવી ગણતરી છે. આ કેવું આશ્ચર્ય છે ? આ દેવો કેમ ન આવે ? એનું પાછળનું કારણ જ એ કે, ભોગસુખોમાં લંપટ બનેલા આમને કોઈપણ સદ્બુદ્ધિ જાગતી જ નથી. એમણે, પૂર્વભવોમાં પુણ્ય એવું જ બાંધ્યું છે કે, જે પુણ્ય તેમને સામગ્રી આપી, સામગ્રીમાં એકદમ ખું - પાવી દે. એટલે આ બધા જીવોમાં ઘણા જીવોએ પૂર્વભવોમાં આવી રીતે જ દેવસુખોની ઈચ્છા વિગેરેથી જ ધર્મો કર્યા હશે. એમ કહી શકાય.

શોક ઉત્પન્ન થાય તેવી વાત તો એ છે કે, સૌધર્મન્દ્રની આજ્ઞા બાદ જે કરોડો દેવો આવે છે. તેઓ બધા જ કંઈ ભક્તિભાવથી નથી આવતા. (૧) કેટલાંક દેવો સાચી ભક્તિથી આવે. (૨) કેટલાંક

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

183

દેવો પોતાના મિત્રદેવના દબાણથી આવે. (૩) કેટલાંક દેવો પોતાની પ્રિયતમા દેવીના અતિ-આગ્રહથી પરણે આવે. (૪) કેટલાંક દેવો આપણો કુલાચાર છે. એમ સમજી માત્ર ફરજ બજાવતા હોય એ રીતે આવે. એટલે, તીર્થકરો પ્રત્યેની ભક્તિવાળા જેટલા દેવો છે. તેના કરતાં ભક્તિ વિનાના, ભોગસુખ લંપટ, આખા ભવ દરમ્યાન તીર્થકરનું દર્શન પણ ન કરનારા એવા દેવો અબજોગણા (અસંખ્યગુણ) છે. આમાં આશ્ચર્ય હોવા છતાં આશ્ચર્ય નથી. કેમકે, અલ્પસંસાર બાકી હોય, તેઓને જ અરિહંતો પ્રત્યે ભક્તિભાવ જાગે. જેનો સંસાર જ લાંબો હોય, તેઓને શી રીતે અરિહંતો વહાલા લાગે ? અને મોટા ભાગે તો જીવો દીર્ઘસંસારી જ હોવાના. તેથી જ, આવા ભક્તિ વિનાના દેવોની સંખ્યા વધારે હોય, તેમાં કોઈ આશ્ચર્ય નથી. એટલે, આવા પરલોકના સુખોની ઈચ્છાથી કરાતા ધર્મ એ, પરલોકમાં સંપત્તિ વિગેરે મેળવી આપી, એમાં જીવને આસક્ત બનાવી, તેના શુભવિચારોને ખતમ કરે છે. ઉત્પન્ન થવા દેતા નથી. માટે જ, આ પહેલા બે ય પ્રકારના ધર્મો એ હેય છે, ન કરવા જેવા છે.

ત્રીજો મિત્ર થોડો મૂઠ છે. ગુરુવંદનથી લાભ થાય, સુખ મળે. ઈત્યાદિ કોઈ વિશેષ પરિણામ એની પાસે નથી. એ તો, આ પોતાના મિત્રોના આગ્રહથી બધું શીખ્યો છે, વંદન આવડે છે, મિત્રો વંદન કરે છે, એટલે સાથે પોતેય વંદન કરે છે. ના, આ વંદનથી આલોકના સુખો કે પરલોકના સુખોની એ માંગણી કરતો નથી. જો કે, એનો મતલબ એ નથી કે, એ અનાસક્ત છે. એનો અર્થ એટલો જ છે કે, ગુરુવંદનથી સુખપ્રાપ્તિ થવાની સમજણ ન હોવાથી જ એ તેની ઈચ્છા વિના ગુરુવંદન કરે છે. વળી, આને કંઈ મોક્ષની પણ ખબર નથી. એટલે મોક્ષ માટે કે ગુરુગુણો પ્રત્યેના બહુમાનભાવથી એ વંદન કરતો નથી. ટુંકમાં સારી કે ખરાબ કોઈપણ ઈચ્છા એમાં એની નથી. એટલે જ, આ ગુરુવંદનથી તેને નફો-નુકશાન થતું નથી. સામાન્ય નિર્જરા રૂપ નફો થાય. પણ, ૧૦ પૈસાની કમાણી જેમ નફો ન ગણાય. તેમ, આને થતો લાભ અલ્પ હોવાથી આ અનુષ્ઠાન સારા/ખરાબ બે ય પ્રકારના ફળો વિનાનું નિષ્ફળ બને છે.

હવે ચોથા નંબરનો મિત્ર છે. એ ધર્મ પ્રત્યે રૂચિવાળો છે. એને ગુરુવંદન ખૂબ ગમે છે. કેમકે, ‘આ મારા અરિહંતોએ બતાવેલું છે. આ મુનિવરો કેવું ઉંચું સંયમ પાળે છે ? હું અભાગીયો છું કે, બધું સમજવા છતાં સંસારનો ત્યાગ કરી શકતો નથી. આમને વંદન કરવામાં ખૂબ જ કર્મક્ષય થશે.’ ઈત્યાદિ શુભ વિચારોથી આ મિત્ર વંદન કરે છે. આની પાસે સૌથી મહત્વનો પદાર્થ સદનુષ્ઠાન ઉપરનો રાગ છે. એને આ જૈનક્રિયાઓ ખૂબ ગમે છે. તેને ખૂબ હર્ષ થાય છે. જેમ, નાનો બાળક બાળપણમાં તો કાદવમાં ય રમતો હોય, રેતીમાં ય આળોટે, મેલા-ઘેલા કપડા ય પહેરે. અર્થાત્ બાલકીડાઓ એ બાળકને ખૂબ ગમે. પણ, એ જ બાળક ૨૦-૨૨ વર્ષનો યુવાન બને. રૂપાળો હોય, પછી એ સુંદર વસ્ત્રો પહેરે. હવે એને ભોગકીડામાં = યૌવનસુખોમાં રસ છે. એટલે જ હવે એને કાદવમાં રમવાનું કહીએ, તો એને શરમ આવે. એ કાદવમાં રમવાની ના જ પાડે. ધૂળમાં આળોટવાનું એને હવે ન ગમે.

તે જ રીતે, જે આત્મા દીર્ઘસંસારી હોય, તે બાલકીડા જેવા સંસાર સુખોમાં = ખરાબ કાર્યોમાં જ રચ્યોપચ્યો રહે. એ હિંસાઓ કરે, ચોરી કરે, લબાડી કરે, પરસ્ત્રીગમન કરે, અબજો રૂપિયા ભોગા કરે. એ ધર્મ સામે નજર પણ ન કરે. બાળકને જેમ ભોગકીડાની ખબર પણ ન હોય. તેમ, આ જીવોને ધર્મનું નામ પણ ન ગમે. પણ, આ આત્મા જ્યારે અલ્પસંસારી બને. સદ્ગુરુનો યોગ થાય. ભવિતવ્યતા પાકે, ત્યારે તે હવે ધર્મક્ષેત્રમાં પેલા યુવાન જેવો છે. એને હવે ધર્મક્રિયાઓમાં જ રૂચિ હોય. એને ગાથા

ગોખવાની ગમે, ગુરુઓ પાસે જવાનું ગમે, પૂજા કરવાની ગમે. તપ કરવાની ઈચ્છા થાય. આ બધો રાગભાવ તેનામાં પ્રગટે. ના, હવે એ હિંસાદિ પાપો ન કરી શકે. એ જુદું બોલી જ ન શકે. બીજાની વસ્તુ પડાવી લેવાનો વિચાર પણ ન આવે. પરસ્ત્રી સામે નજર થઈ જાય, તો પણ પોતાની જાતને ધિક્કારે. સંતોષ એનું ઘરેણું બને. પૈસા પાછળની દોટ એની ઘટી જાય. આ “ધર્મરાગ” એ પેલા યુવાનને ભોગકીડાના રાગ જેવો છે.

અહીં એક વાસ્તવિકતા લક્ષ્યમાં લઈ લેવા જેવી ખરી કે ધર્મરાગ-સદ્નુષ્ટાનરાગ એ અંદરથી ઉઠનારો, ક્ષાયોપશમિક ભાવની દુનિયાનો પદાર્થ છે. એટલે, માત્ર ધર્મક્રિયા કરવાથી સદ્નુષ્ટાનરાગ આવી જ જાય, એવો નિયમ નહીં, કેમકે સદ્નુષ્ટાનરાગ એ બજારમાં વેંચાતો મળે, એટલો સસ્તો નથી. એ તો, અલ્પભવોમાં મોક્ષસુખના સ્વામી બનનારા વિરલ આત્માઓને જ પ્રાપ્ત થાય.

ચોથા અને પાંચમામાં માત્ર અધ્યવસાયોની તીવ્રતાનો ફર્ક છે. ચોથામાં સદ્નુષ્ટાનરાગ છે, પણ ઉપયોગાદિ આવી ગયો છે, એવું માની ન લેવાય. કેમકે, ધર્મક્રિયાઓ મોટા ભાગે ત્રીજા મિત્ર જેવી થતી હોય છે. અમે સાધુઓ છીએ, તો પણ, અમે પ્રતિક્રમણ-પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયામાં એવો રસ પડતો નથી. માત્ર વેઠ જેવું ઉતારીએ છીએ. પાછી અમારી મૂઢતા એટલી બધી છે કે, “ક્રિયારાગ વિના આપણો આત્મા લઘુકર્મી = સારો ન ગણાય.” એવી વાત સાંભળીને મારી-મચડીને મનમાં વિચારીએ કે, આ ક્રિયાઓ પ્રત્યે મને સદ્ભાવ તો છે જ. ભલે, ભાવ ન હોય. અને, એ રીતે મનને ખુશ રાખવા માટે, ગમે તે ભોગે પણ પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયાઓ તો ન જ છોડીએ. એક અપેક્ષાએ આ સારું છે કે, ભલે ભાવ ન હોય, ભલે ગમે તેવી ક્રિયા થતી હોય, તો પણ ગમે તેવા પ્રસંગોમાં પણ ક્રિયાઓ ન જ છોડવી. આવી પક્કડના આધારે જ આપણી ધાર્મિક કટ્ટરતા જાળવી રાખવી. પણ, ભીતરમાં દંષ્ટિ કરીએ તો આપણી વાસ્તવિકતાનો આપણને ખ્યાલ આવે. સદ્ભાવવાળો વિચાર તો માત્ર જાતને ખોટી રીતે સંતોષવાની વૃત્તિરૂપ છે. બાકી, સદ્ભાવ હોય, અને લાંબે ગાળે પણ ભાવ ન આવે, એ તદ્દન ખોટી વાત છે.

બાળકને ક્રિકેટ પ્રત્યે સદ્ભાવ છે, ક્રિકેટ ગમે છે. તો, તેને ક્રિકેટમાં રસ આવવાનો જ. એ બાળક પોતે જાતે જ ઉલ્લાસપૂર્વક ક્રિકેટ રમવાનો જ. તેમ, જો ખરેખર અમને એ સાધુક્રિયાઓ પ્રત્યે સદ્ભાવ હોય, તો એમાં ભાવ કેમ ન આવે? ‘સદ્ભાવ હોય તો પણ ચાલે.’ એ તો, માત્ર આશ્વાસન છે. મહીનાના ૫૦૦ રૂા. કમાનાર માણસ આવીને ખૂબ તકલીફ હોવાની વાત કરે. તો આશ્વાસન આપીએ કે, બીજા તો, ભીખ માંગે છે, તો ય ખાવા સુધી પણ પહોંચી શકતા નથી, માટે તારે તો આનંદમાં રહેવું. પણ, આપણે ય જાણીએ છીએ કે, ૫૦૦ રૂા.માં સંસાર શી રીતે ચાલે? એમ, જેઓ માંડ માંડ ધર્મક્રિયામાં જોડાયા હોય, કાચા માટીના ઘડા જેવા ગમે ત્યારે ફુટી જાય, ધર્મ છોડી ધર્મશ્રદ્ધામાંથી ડગી જાય, એવા હોય. તેઓને આ આશ્વાસન આપવું કે, “ધર્મક્રિયામાં ભલે ભાવ ન આવે. પણ, સદ્ભાવ હોય, તો ય ચાલે.” એ કેટલા અંશે ઉચિત ગણાય? એ રૂક્ષ સદ્ભાવમાત્રથી મોક્ષ સુધી કેમ પહોંચાય? માટે ચોથાનંબરના અનુષ્ટાનમાં સદ્ભાવતો તીવ્ર હોય જ, સાથોસાથ થોડા-ઘણા અંશે ભાવ-ઉપયોગની હાજરી પણ હોય. માત્ર તીવ્ર કક્ષાના ન હોવાને લીધે એનાથી યુક્ત અનુષ્ટાન તદ્દધેતુ અનુષ્ટાન કહેવાય. તદ્ = અમૃત, તેનું હેતુ = કારણ. પાંચમા નંબરના અનુષ્ટાનને લાવી આપનાર આ ચોથું અનુષ્ટાન ગણાય.

પાંચમો મિત્ર પાંચમા અનુષ્ટાનવાળો છે. એનું લક્ષણ એ જે ક્રિયાદિ કરે, એમાં શાસ્ત્રીય પ

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

185

દાર્થોનું સમ્યગ્ચિંતન કરવાપૂર્વક કરે. અને, એ ક્રિયામાં એકાગ્રતા ખૂબ હોય. અને મહત્ત્વની વાત જે ક્રિયા જે કાળમાં, જે ક્ષેત્રમાં, જે દ્રવ્યો વડે, જેવા ભાવોથી કરવાની હોય, તે જ રીતે એ આત્મા કરે. “અમારા જિનેશ્વરદેવોની આજ્ઞા છે.” એવો રૂઢ થયેલો વિચાર જ આ અનુષ્ઠાનને જન્મ આપે. અને, ચિત્તમાં કોઈ મલિનાશય = ખરાબ ઈચ્છા = અનુપયોગાદિ ન હોય. અને, સંવેગ = મોક્ષ પ્રત્યેનો રાગ-સંસાર પ્રત્યેનો ઉદ્વેગ તો ઉછાળા મારતો હોય. તેને પાંચમુ અમૃત અનુષ્ઠાન કહેવાય. આ અનુષ્ઠાન ખૂબ ઝડપથી ફળ આપે.

ઈન્દ્રિયપરાજયશતક

186

परिशिष्ट-३

सुच्छिय सुरो सो चेव पंडितो तं पसंसिमो निच्चं ।
इंदियचोरेहिं सया न लुंटां जस्स चरणधणं ॥१॥

ईन्दियचवलतुरंगो, दुग्गईमग्गाणुधाविरो निच्चं ।
भावियभवस्सरुवो, रुंभई जिणवयणरस्सीहिं ॥२॥

इंदियधुत्ताणमहो, तिलतुसमित्तंपि देसु मा पसरं ।
जई दिन्नो तो नीओ, जत्थ खणो वरिसकोडिसमो ॥३॥

अजिइंदिएहिं चरणं, कडुं व घुणेहि किरई असारं ।
तो धम्मत्थिहिं दढं, जईअत्वं इंदियजयम्मि ॥४॥

जह कागिणीए हेउं कोडिं रयणाण हारए कोइ ।
तह तुच्छविसयगिद्धा जीवा हारिंति सिद्धिसुहं ॥५॥

तिलमित्तं विसयसुहं, दुहं च गिरिरायसिंगतुंगयरं ।
भवकोडीहिं न तिद्धइ, जं जाणसु तं करिज्जासु ॥६॥

भुंजंता महुरा, विवागविरसा किंपागतुल्ला इमे ।
कच्छुकंडुयणं एव दुक्खजणया दाविंति बुद्धिसुहं ॥७॥

मज्झणहे मयतिणिहअव्व सययं मिच्छाभिसंधिप्पया ।
भुत्ता दिंति कुजम्मजोणीगहणं, भोगा महावेरिणो ॥८॥

सक्का अग्गी निदारेउं, वारिणा जलिओऽवि हु ।
सव्वोदहिजलेणावि, कामग्गि दुन्निवारओ ॥९॥

विसमिव मुहंमि महुरा परिणामनिकामदारुणा विसया ।
कालमणंतं भुत्ता, अज्जवि मुत्तुं न किं जुत्ता ? ॥१०॥

विसयरसासवमत्तो, जुत्ताजुत्तं न जाणई जीवो ।
झुरई कलुणं पच्छा, पत्तो तरयं महाघोरं ॥११॥

जह निंबदुमुप्पन्नो, कीडो कडुअंपि मन्नए महुरं ।
तह सिद्धिसुहपरुक्खा, संसारदुहं सुहं बिंति ॥ १२॥

अथिराण चंचलाण य, खणमित्तसुहंकराण पावाणं ।
दुग्गइनिबंधणाणं, विरमसु एआण भोगाणं ॥१३॥

पत्ता य कामभोगा, सुरेसु असुरेसु तह य मणुएसु ।
न य जीव तुज्झ तिच्ची जलणस्सव कट्ठनियरेणं ॥१४॥

जहा य किंपागफला, मणोरमा रसेण वन्नेण य भुंजमाणा ।
ते खुड्डए जीविय पच्चमाणा, एसोवमा कामगुणा विवागे ॥१५॥

सत्वं विलवियं गीयं, सत्वं नटं विडंबणा ।
सत्वे आभरणा भारा, सत्वे कामा दुहावहा ॥१६॥

देविंदचक्कवट्टित्तणाइ, रज्जाइ उत्तमा भोगा ।
पत्ता अणंतखुत्तो, नय हु तत्तिं गओ तेहिं ॥१७॥

संसारचक्कवाले, सत्वे वि य पुग्गला मए बहुसो ।
आहारिआ य परिणामिआ य, न य तेसु तित्तोहं ॥१८॥

उवलेवो होइ भोगेसु, अभोगी नोवलिप्पइ ।
भोगी भमइ संसारे, अभोगी विप्पमुच्चइ ॥१९॥

अल्लो सुक्को अ दो छूढा, गोलया मट्टिआमया ।
दो वि आवडिआ कूडे, जो अल्लो सो तत्थ लग्गइ ॥२०॥

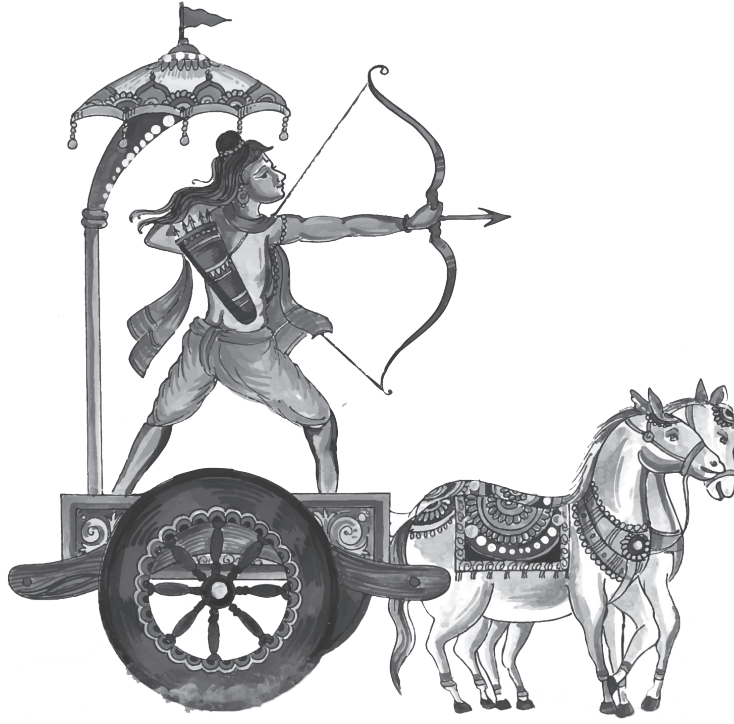
एवं लग्गंति दुम्मेहा, जे नरा कामलालसा ।
विरत्ता उ न लग्गंति, जहा सुक्के अ गोलए ॥२१॥

तणकट्टेहिं व अग्गी, लवणसमुद्धो नईसहरस्सेहिं ।
न इमो जीवो सक्को, तिप्पेउं कामभोगेहिं ॥२२॥

भुत्तूणवि भोगसुहं, सुरनरखयरेसु पुण पमाएणं ।
पिज्जइ तरएसु, भेरव-कल-कल-तउ-तंब-पाणाइं ॥२३॥

को लोभेण न तिहओ, कस्स न रमणीहिं भोलिअं हिअयं ।
को मच्चुणा न गहिओ, को गिद्धो नेव विसअेहिं ॥२४॥

ईन्द्रियपराजयशतक

190

